

Patrimoni del Lluçanès

Carlos Escribano

Esborrany - Versió 0.2 - 22-10-2024

1 El patrimoni del Lluçanès

El que segueix és una aproximació als anomenats *béns culturals* o *patrimoni* del Lluçanès al llarg de les edats mitjana i moderna, sempre a l'àmbit dels *béns materials*. El punt de vista d'aquesta col·lecció no és el característic que parteix dels elements conservats; és el d'observació dels elements *fabricats* en aquells anys, conservats o no.

Evidentment, sabem només d'una petita quantitat de tot el que és construït al terme al llarg d'aquests segles. Inclou, per tant, una relació d'artefactes o edificacions que tenen en comú que ofereixen informació que contribueix al nostre coneixement de la història del patrimoni del terme: alguna dada més o menys precisa de la seva construcció o modificació, potser dates, autors, usos o informació tècnica com ara dimensions, planta, alçat, distribució o materials.

No fa un inventari de tot el que es conserva o és conegut, només inclou unes poques edificacions o béns mobles, a vegades poc significatives; de fet no podria ser-ho, atès que es conserva poc de la producció d'aquells moments i de la major part dels béns existents avui no sabem ni tan sols la datació. Dels béns referenciats tampoc es fa una descripció de l'obra existent avui, almenys com a propòsit general: es més bé un apropament a alguna de les fases de la història dels béns mateixos. Alguns dels edificis no han estat identificats, i potser no es conserven; a la major part dels existents l'obra descrita aquí no correspon a l'actual, que ha estat reconstruïda o no es mantenen les parts objecte d'atenció. La immensa major part dels béns mobles ha estat perduda.

Obres anònimes

De la major part de les construccions existents avui al Lluçanès no tenim cap informació documental. El fet és crònic a la baixa edat mitjana, i succeeix a tot l'entorn, on és difícil trobar documents d'obra anteriors al segle XVI. Moltes edificacions sí ens informen elles mateixes de quan van ser erigides o de quan van ser objecte de reformes per inscripcions a les llindes i finestres. Son pràcticament totes dels segles XVI o posteriors.

És cert que al segle XVII i sobretot a la centúria següent les obres de les esglésies i grans cases o masos ja són responsabilitat de constructors de fora del terme i contractats en llocs com ara Vic, Manresa o Moià. Les cases i masos modestos, les masoveries d'aquests anys, però, serien obres de mestres locals i difícilment sabem d'aquestes.

També influeix que hi ha poca documentació conservada, encara que, on hi ha, seguim amb molt poques informacions documentals de tota mena d'edificacions, incloses les d'envergadura. El problema, tan característic del Lluçanès, té el seu origen, òbviament, en què la major part de les construccions devien ser pactades verbalment, també a l'edat moderna.

No descartem tampoc l'autoconstrucció, sobretot a edificacions auxiliars, encara que almenys a l'edat moderna, als habitatges sempre esperem mestres, i, de fet, conservem documents d'obra de parets de finques o eres, de llices o cabanyes d'era, totes obra de picapedrers.

Podem adduir que el registre notarial era costós, o que evitaven l'obligació d'inscriure el possible deute als temuts *llibres del terç*, els llibres de la cúria del Lluçanès, que automàticament derivaven en empires per qualsevol retard. Els contractes conservats, però, com el de la caseta de Llofrens de

1554, resten importància a aquestes raons: aquell és signat davant notari i les emparees de la cúria, que es citen, semblen normals a les parts¹⁴³.

Els contractes verbals els detectem a altres àmbits, com els de les parceries de finques petites, el que indica que el fenomen té més extensió. Tot indica que estem davant, fins i tot a l'edat moderna, d'una societat al terme molt tradicional, en què segurament la major part dels pactes són verbals. No tots, evidentment, ja que hi ha documents conservats; ens falta delimitar els àmbits de la contractació notarial, però.

La continuïtat

Un dels aspectes més significatius de la construcció del Lluçanès i el seu entorn al llarg dels segles és la fragilitat de la major part de les construccions. El fet ja el coneixíem a la baixa edat mitjana, plegada de *masos rònecs*, encara que l'abast del fenomen va molt més enllà. De fet, és difícil trobar al terme obres intactes anteriors al segle XVIII: elements sí, com ara finestres o portes, perquè han estat aprofitats una i altra vegada a les edificacions reconstruïdes; les pedres mateixes, carreus, carreus o còdols, també han passat de construcció en construcció; obres conservades, senceres o en part, però, són molt més infreqüents.

Als documents veiem les ruïnes a tot arreu. Per anomenar els edificis enderrocats al Lluçanès s'utilitzava sobretot el sufix *-ot*, quasi sempre amb un radical genèric com ara *castell* o *casal* i així ha perdurat fins als nostres dies el record de les ruïnes d'uns quants *casalots* i *castellots*, com ara [el castellet](#) d'Oristà, antic castell de *La Sala*¹. Sovint el sufix es va incorporar als topònims, com ara [el Solerot](#), l'antic mas Soler de Lluçà; també segurament és el cas de l'actual carrer Gafarró, de Sant Feliu Sasserra, on era la *casa de la Gafa*, molt temps en ruïnes després de ser cremada a 1714²¹⁹.

A vegades s'utilitzava el terme *pati*, destacant el seu potencial com lloc per edificar de nou, com el cas de *quodam pati sive casalot* de Prats de Lluçanès, citat a 1557² o de les cases derruïdes de dues masoveries de Lluçà, anomenades *patis* a 1750¹¹.

La causa més important d'aquestes ruïnes sembla que és l'abandonament de la construcció durant cert temps, no massa. Als temps convulsos de la baixa edat mitjana són ben conegudes les circumstàncies.

Les pestes, i particularment la de 1348, van ser responsables destacats. A la dècada de 1410, setanta anys després dels fets, van tornar a ser reedificades algunes cases al costat de l'església de Sant Boi de Lluçanès deshabitades des d'aquell moment, tancades les portes i en part derruïdes⁸¹.

Moltes es devien produir pel retorn de les terres per impagament dels censos, fenomen mal conegut al Lluçanès pels pocs documents conservats: ens consten alguns al segle XV³. Els senyors intentaren mantenir tot mitjançant arrendaments esperant trobar nous demandants d'establiment i sembla que no sempre arribaren a temps. Segurament fou el cas dels masos Codinac i Bellau de Lluçà que degueren ser en mans del monestir del Lluçà a finals del segle XV i que no van ser establits de nou fins a 1548. Les cases llavors ja eren enderrocades, però¹⁹⁷. Els edificis deshabitats

1 Hi ha moltes cites directes, com ara una de 1762 que esmenta el *mas castell de la Sala vulgo Castellet* (ACA, Notariales, Manresa, 326, 143). Coneixíem el nom antic, però, pel descobriment fet per R. Masramon a partir de fonts indirectes ([MASRAMON, 1983](#)).

2 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R7, quad. 3 38.

3 Com ara el de Tor del Espar a 1438 (ABEV, Parroquials, Oristà R1, 3).

van ser usuals també a dates posteriors, com és el cas del mas Estrada de Prats de Lluçanès, abandonat molt temps, demolit i restaurat només en part a 1696²⁴.

Al final de l'edat mèdia i tota l'edat moderna l'abandonament és típic per concentració de la propietat dels masos. Aquesta devia ser la causa de la ruïna en què es trobava el [mas Pedrós](#) de Santa Maria de Merlès a la data de la construcció d'una nova casa a 1541¹³³, obra que aprofitaria els materials del vell *casalot*. Per aquestes dates el propietari era el titular d'un altre mas.

Els propietaris del domini directe dels masos eren conscients del problema a l'edat mitjana i ja abans dels anys de crisi alguns documents es fan ressò, com ara un establiment del mas Rossell de Lluçà a 1325 on el recipient prometia tenir habitada i coberta sempre la casa del mas, sembla que per un requisit específic fet pel senyor directe, conscient que el mas sense la casa perdia valor: *promitimus... domum dicti mansi semper tenere condirectam et coopertam*⁴. Al dia següent de l'establiment, el nou propietari del domini útil del mas feia un intercanvi de terres, on no oblidava d'imposar al que rebia el mas el mateix requeriment⁵. La clàusula de tenir *sempre* coberta la casa sembla que denota la presència d'un sostre tradicional, vegetal o de terra, més que de lloses o teules.

Els àngels posant palla a la coberta del pessebre. Retaule de Santes Creus, 1414 (MNAC)

I és que els sostres vegetals i els de terra requerien manteniment continu, i devia ser molt usual al camp de tot l'entorn a l'edat mitjana veure'ls amb la fusta nua. Una representació del naixement, al retaule de Santes Creus, de 1414 (MNAC) inclou una escena res habitual, sembla que procedent d'alguna llegenda: el sostre del cobert del pessebre havia perdut la palla i els àngels en posen de nova. La llegenda no devia resultar molt increïble als camperols del moment, familiaritzats amb coberts i edificis abandonats. L'edat moderna no seria millor pels edificis del camp del Lluçanès, amb les concentracions de terres als masos i els continus canvis a les composicions de les finques donades en masoveria i parceria on molt sovint tenim testimonis de cases enderrocades¹¹. En aquest període, però, ja comptem amb molta informació de l'abast i natura del fenomen.

L'abandonament també era típic de les cases urbanes, sembla que per les mateixes causes que les rurals. Així veiem a 1439 que el baró de Lluçà fa un establiment de tres cases a Perafita, una sense

4 ACB, Caritat, 15-C, 146.

5 ACB, Caritat, 15-C, 170.

coberta⁶; aquest mateix any l'hereu d'un mas d'Oristà feia dos establiments a la sagrera d'Oristà, que incloïen una casa descoberta i dos *patis*, presumiblement cases enrunades⁷.

En altres casos l'abandonament podria ser la conseqüència d'una lesió de l'edifici i no al contrari, com podria ser el cas de la [caseta de Llofrens](#), no l'obra original, construïda en 1554, sinó una reconstrucció posterior, potser del segle XVII. En principi podria ser un cas igual als dels masos rònecs de Codinac i Bellau de Lluçà que hem esmentat: fou deshabitada a mitjan segle XVIII i a la segona meitat d'aquest segle sembla ja enrunada, atès que desapareix dels registres fiscals; en realitat sembla que la façana havia perdut l'alineació en aquells moments i previsiblement quedarà parcialment enrunada. L'edifici és reparat i ampliat al segle següent i es van poder mantenir els murs de la vella casa afegint un contrafort a la façana.

No és segura la relació entre l'abandonament i la runa de la caseta, però; podríem ser davant del fenomen contrari al que podem suposar inicialment: la casa de Llofrens tenia un sostre de teules suportat per murs de *morter de garsa* de mides tradicionals, segurament no ben dimensionats o amb ciments deficients, i potser l'abandonament es produeix per patologies derivades d'aquests defectes, i deixar deshabitada la casa precipitaria el seu ensorrament.

I és que no totes les ruïnes foren abandonaments. [Cal Burgès](#) sempre fou habitada des de la seva construcció a 1548 i com tal apareix als cadastres del segle XVIII. No obstant això, fou refeta completament a 1756. No estem segurs de l'abast d'aquesta darrera obra, podria ser simplement la necessitat d'una ampliació: la presència, però, de murs de tàpia a la primera planta, materials més pobres que els de l'obra original, no apunta en aquesta direcció; de no haver patologies es podia haver evitat la demolició.

El [mas Gurrians](#) també era habitat quan és objecte d'una completa reconstrucció a 1550; en aquest cas es mantindrà una part de de l'obra antiga, una crugia; potser era la meitat de l'obra medieval. La resta es demolirà.

El cas del [mas Vilalta](#) de Santa Maria de Merlès de 1545 devia ser simplement la reconstrucció d'una casa existent enderrocant l'obra original i elevant la nova al seu lloc; no consta que hagués cap problema amb l'edifici antic, ni que fos una ampliació, encara que no es respecta res de la vella fàbrica, excepte materials.

El problema, de fet, era la baixa qualitat de les construccions. La responsabilitat és de les tècniques tradicionals, especialment si es combinaven algunes, com ara l'ús conjunt dels sostres vegetals o de lloses de pedra amb la *pedra borda* lligada amb [morter de garsa](#) i la tàpia. Les patologies més greus de la construcció amb aquest morter són les filtracions d'aigua que el dissolen i acaben provocant l'ensorrament dels murs, cas típic dels sostres no mantinguts, encara que també dels murs no protegits a l'exterior.

Un factor a considerar també és que no es disposa de vidres a les finestres fins a molt recentment. No en tenim dades al Lluçanès a l'edat moderna, suposem que no hi ha, ni als masos grans. Les plantes baixes comptaven amb espilleres, que eren obertes permanentment.

I tot lligat al baix us del morter de calç. Encara sabem poc de l'entrada i difusió al camp del Lluçanès de la construcció amb morter de calç de manera exclusiva; en principi creiem que les

6 ABEV, Parroquials, Oristà R1, 56.

7 ABEV, Parroquials, Oristà R1, 57v i 58.

cases fortes l'havien incorporat molt aviat, encara que és un extrem encara no confirmat. Pel que fa als edificis dels pagesos, encara no estem segurs. No és als segles XVI i XVII, on identifiquem masos importants amb [morter de garsa](#). Presumiblement aquests materials tradicionals van ser en disputa al segle XVIII i van accelerar el declivi al segle XIX.

Ensorrament de mur de pedres amb *morter de garsa* per filtracions. [Cal Burgès](#), Lluçà

Pèrdua del *morter de garsa* a la cara exterior del mur per filtracions. [Cabanya del Cerdanya](#), Oristà.

Si la pedra lligada amb morter de garsa era exposada a les filtracions, ¿quin seria el paper de la tàpia? A la casa elemental del retaule de Verdú a 1434 la planta primera es forma amb murs de tàpia. Tanmateix, al Lluçanès al segle XVI la tàpia ha quedat restringida en gran manera a les parets interiors i trobem pocs murs exterior de cases fets amb aquesta tècnica, mentre que al XVII ha tornat, i esdevé de nou popular des de llavors, com podem veure a [Cal Burgès](#) a 1756 o al molí de la Codina en dates properes; i és que en aquelles dates aquestes obres són arrebossades per dins i per fora i, per tant, es donava per resolt el problema de les filtracions a la tàpia.

Sigui per abandonament, per defectes constructius, manca de protecció o per altres patologies, el cert és que les cases necessitaven sovint reparació, i no són infreqüents renovacions passats dos segles o menys, com veiem al [mas Pedrós](#), [Cal Burgès](#) o la [Caseta de Llofrens](#). Les mides d'aquestes ultimes dues edificacions al moment actual no coincideixen amb les de les obres del segle XVI, encara que si les tècniques utilitzades i també hi ha elements reaprofitats, es a dir que som davant d'autèntiques reconstruccions potser completes, sovint amb ampliació de la planta.

Com veiem, moltes de les cases del terme tenien a l'edat moderna un cicle de vida que incloïa la reconstrucció passat un període, que en diversos casos hem detectat que era d'uns dos segles o menys. L'edifici potser canviava de mida, encara que reaprofitava les pedres i els elements valuosos, com ara finestres o portes de *pedra picada*. Les tècniques utilitzades i els usos, però, es mantenien més o menys iguals als que havien tingut les velles construccions. Renovació, sí, amb continuïtat; almenys des del segle XV, tal i com podem seguir per la documentació existent. Pels temps anteriors, i a falta d'identificar elements conservats, esperarem a les excavacions.

Sembla que variava considerablement l'àmbit de les reconstruccions; ens consten algunes parcials, on es conservaven algunes parets, com el cas de la caseta de Gavarresa, a Olost, de 1546, amb dues

parets mantingudes¹³⁸. Només eren aquests murs, la resta de la construcció fou demolida i no es varen aprofitar ni les bigues perquè l'edifici nou era més gran que l'antic.

En alguns casos el propietari no vol construir la nova edificació al mateix solar, vol deixar la vella enrunada com es trobava, tret de recollir els elements valuosos com portals o finestres. Sembla que en semblants circumstàncies hi ha la voluntat de reconstruir també l'antiga casa, potser per destinar-la a una masoveria.

A la major part dels casos que coneixem, però, la demolició de l'edifici vell és total. L'obra de la nova església de Sant Feliu Sasserra, a 1582, és reveladora. Els dos portals existents alhora es van voler mantenir, i van ser desmuntats per tornar a ser col·locats al nou lloc, com es feia amb tants portals o finestres de masos reaprofitats: *tornar posar lo portal vell i tornar posar lo portal del patiet*. L'edifici antic és demolit i remoguts els fonaments, per reutilitzar tot el material possible i reduir el cost de la construcció nova: *enderrocar totes les parets velles ... i arrencar les fonaments i treure la pedra d'aquells per aprofitar tot lo morter de dites parets per fer arena*⁸.

No tots els casos són tan extrems. Sobre la demolició de la casa del mas Gavarresa, a 1550, el contracte dirà que l'enderroc de les parets seria fins a trobar *bons fonaments*¹⁴⁰. Aquesta segurament era la pràctica, si les dimensions dels fonaments permetien la nova obra.

Bona part de les construccions del Lluçanès varen estat sotmeses d'una o altra manera a cicles iteratius de reconstrucció a l'edat moderna on els canvis introduïts varen ser reduïts. En uns pocs casos, com va succeir a les esglésies del segle XVIII o els grans masos, havia una voluntat concreta de ruptura estètica completa amb els seus predecessors, no tant dels usos. L'arquitectura civil del Lluçanès, però, és, en general, bastant impermeable als canvis estètics i va mantenir un perfil tradicional, on les manifestacions estètiques del moment de la seva construcció van ser sovint reduïdes a alguns elements presents a portals i finestres. Els seus propietaris sempre van valorar per sobre de tot la seva funció i quan els edificis es refeien de nou els varen tornar a col·locar si es trobaven en bon estat, com feien amb les pedres sense treballar; és comú a construccions que després de múltiples reconstruccions, la que ha arribat als nostres dies, del segle XVIII o XIX, segueix mantenint les finestres originals, potser del segle XVI, d'estètica de l'últim gòtic, com podem veure a la [caseta de Llofrens](#).

Com prova de que els elements llaurats dels edificis, fets de *pedra picada* eren simples actius amb valor econòmic, uns és més del propietari, molt sovint apareixen descrits als inventaris dels segles XVII i XVIII, i ho fan de manera assenyalada, com aquell inventari dels és d'una casa de Sant Boi a 1630 que comença amb el portal: *primo un portal de pedra picada*⁹.

8 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R6, quad. B 93v.

9 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R99, annex a 42.

1.1 Explotacions agrícoles i ramaderes

Al llarg de l'història del Lluçanès les explotacions agràries i ramaderes han estat omnipresents, com correspon a un espai que tradicionalment ha girat en torn a aquestes activitats, ja sigui com únic mitjà de vida o com a complement indispensable d'altres.

La quasi completa unió de les activitats típiques de les viles amb les explotacions agràries és característica del terme al llarg de l'edat moderna, i així fins a la segona meitat del segle XVII és poc freqüent trobar cases de les viles que pertanyen a menestrals no jornalers sense elements característic de les explotacions, com ara pallisses, eres o llises, especialment al periurbà de les viles. Molt sovint aquestes cases havien estat al seu origen, potser fins i tot a l'edat mitjana, la casa d'una explotació agrària completa en mig d'una finca, al costat d'una sagrera, això sí, i la venda de parts de les finques als anys posteriors van anant desdibuixant el seu caràcter originari.

El creixement de les viles des de mitjan segle XVII, però, va anar paral·lel a la difusió de finques petites amb formules d'explotació mixtes que no necessiten eres ni habitatges, donant lloc a cases a les viles on només hi ha elements típics de les activitats de menestrals o simples habitatges. De resultes d'aquest fenomen el número i estructura de les explotacions ha canviat força al llarg dels segles i els límits entre explotacions agràries i cases de les viles és difícil de traçar.

Tenim informació molt fragmentària sobre l'ocupació de les terres al Lluçanès medieval i les seves explotacions, encara que si sabem que fins i tot a principis del segle XIV les terres cultivades eren limitades, i en aquells anys una bona part de les terres es destinava a la ramaderia. A aquesta centúria a l'igual que a tot l'entorn, el domini útil era aleshores dividit en nombroses explotacions agràries, la major part amb finques de mida molt continguda, mentre que a les proximitats dels castells els senyors mantenien grans terres en gestió directa, sembla que destinades a pastures. Respecte als segles anteriors tenim poca informació.

Al llarg dels anys següents, però, es varen anar reduint progressivament les terres sense cultivar i va canviar substancialment la distribució i natura de la propietat de la terra i amb elles la mida i composició de les construccions de les explotacions agràries i ramaderes. Els espais destinats a pastures no desaparegueren, però, i la ramaderia ha estat important al Lluçanès fins al segle XX.

Pel que fa a quina mena de construccions han existit al camp del terme des de l'edat mitjana, només tenim informació més o menys precisa des del segle XIV; als segles anteriors, pendents d'excavacions, les notícies són limitades.

Complexos

Les explotacions agràries usuals de la plena edat mitjana ja rebien el nom de *masos* i continuarien acumulant la major part de les terres al Lluçanès els segles posteriors. El seu nucli es l'anomenada *casa del mas*, de fet un conjunt de construccions annexes a la casa mateixa, com ara estables, corrals, cellers, tines, habitatges secundaris o l'era i les seves construccions. Els masos sempre han format complexos, i encara serien més grans a l'edat moderna, on habitualment es diu que les edificacions són al *circuit* de la casa¹⁰ o al *barri* del mas¹¹.

10 Així es parla a 1784 del *circuit* de la casa del mas Teulats, de Santa Maria de Merlès (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 1118, 59r).

No tenim molta informació al Lluçanès sobre la formació i evolució d'aquests complexos als seus inicis, encara que l'edifici central i els habitatges annexes ja existien a la plena edat mitjana, com succeeix a tot l'entorn.

De fet, és usual parlar de *cases*, en plural, als masos del terme als segles XIII i XIV. Així a 1311 el prior de Lluçà encomana al receptor d'un establiment el mas Descamps de Sant Martí d'Albars *les cases del mas*¹² o a 1323 es pren possessió de *les cases del mas* Codina, de la mateixa població¹³. L'ús del plural és una pràctica habitual a tot l'entorn i podríem pensar en un recurs textual més que en una descripció real, si no fos perquè massa sovint trobem alguns detalls d'aquells edificis, com els que dona un document sobre el mas Rosell de Lluçà de 1326 que es refereix als *casals* que són *al circuit de la casa del mas*¹⁴, i és que el polisèmic terme medieval *casal* s'utilitza aquí com a sinònim de *casa petita*, que a final de l'edat mitjana ja s'anomenaria al Lluçanès *caseta* i més posteriorment *barraca*. El terme *casal*, però, el coneixem més pel seu significat de casa preeminent, sovint fortificada, utilitzat fins i tot al segle XVI, com el *casal* de Vilagranada, a Oristà, seu dels petits senyors del terme d'aquest nom¹⁵.

Aquest text del mas Rosell presenta els antònims *casa* i *casal* significat el primer l'habitatge principal del mas i els segons els habitatges secundaris del complex. Altres documents, però, els utilitzen al contrari, com el del contracte de reedificació de la caseta de Gavarresa de 1546, on aquesta, una masoveria, és anomenada *casa*, mentre l'habitatge del mas apareix com *casal*¹³⁸.

No sempre els dos termes són relacionats amb els complexos del mas, però, com és el cas d'una donació d'un alou de Sant Martí de Merlès al monestir de Lluçà a 1229 que enumera les *cases* i els *casals* entre els actius de l'alou, com ara molins, pastures o boscos¹⁶. Una cita tan genèrica no deuria baixar al detall dels habitatges al costat de la casa del mas, seria més probable que les citades *cases* i *casals* foren cases independents -petites cases- en mig de les terres dels masos, o sigui cases de masoveries. Veiem que els termes són força ambigus i és difícil avançar per aquest camí el coneixement dels complexos medievals.

Si a l'edat mitjana aquests habitatges parlen de molta gent vivint als masos, als segles posteriors la qüestió no resta clara perquè hi ha alguns testimonis de masos al segle XVIII al mateix sentit: una declaració feta a 1766 diu que en un mas de Lluçà habitaven usualment més de 30 persones¹⁷ i una informació de 1715 afirma que al mas Vilalta de Santa Maria de Merlès sempre hi habitaven 17 o 18 persones¹⁸. No totes viurien a la casa del mas, ni totes a cases del *circuit* del mas, però, atès que la declaració de Lluçà de 1766 també diu que hi ha de 34 a 36 cases al municipi, mentre el cadastre borbònic de 1775 en desglossa 58¹⁹; no ens consta el criteri dels declarants per significar què es una casa, encara que segurament parlen de propietats i sembla que almenys unes 24 de les declarades al

11 Com exemples, es cita a 1772 *el barri de la casa del mas* Pilar, de Sant Feliu Sasserra (ACA, Notariales, Manresa, 336, 59r) o a 1778 al mas Colldellram de Olost *lo cubert al entrant lo barri de dita casa* (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 615, 276r) o a 1793 *lo barri de la rectoria* de Santa Maria de Merlès (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 422, 230v), i es que la rectoria en una població sense trama urbana com aquest formalment era semblant a la casa d'un mas.

12 *...vos et vestris habeatis tenere condirectum dictum mansum et domos eius* (ACB, Caritat, 15-C, 72).

13 *...dictus prior ... clausit et aperit ianuas predicti mansi* (ACB, Caritat, 15-C, 102).

14 *...ipsos casals qui sunt in circuitu domus* (ACB, Caritat, 15-C, 170).

15 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 2 180.

16 ACB, Caritat, 15-C, 5.

17 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 796, 100r,

18 [SERRA 2009](#), 24.

19 ACM, Cadastres, Carpeta 493.

cadastre - un 40% de les existents - eren a terrenys dels masos, presumiblement lligades amb contractes de masoveria o parceria.

Hi havia en tot cas a l'edat moderna molts habitatges secundaris.

Es conserven alguns documents d'obra d'aquesta mena de construccions situades dins del complex dels masos, com una construïda al mas [Gavarresa](#) d'Olost a 1546 o altra a [Bassès](#) de Perafita a 1572. Són edificacions molt semblants a les cases de masos modestos com [Cal Burgès](#) de Lluçà construïda a 1548 o masoveries aïllades com la [caseta de Llofrens](#) de Santa Maria de Merlès de 1554.

La major part eren disponibles al complex que eren utilitzats si era l'ocasió pels molt freqüents contractes de masoveria. Quan el contracte afectava a tot el mas i el propietari vivia a la casa l'habitatge ofert als masovers era força diferent segons els casos, encara que la major part usaven una part de la casa al temps de la seva estança. No sempre és així, hi havia ocasions en què el propietari, especialment si era benestant, es reservava tota la casa del mas i els masovers feien servir una construcció al costat d'aquestes. Sabem per exemple que un masover del mas el Pilar de Sant Feliu Sasserra residia en una junt a la casa del mas²⁰. També és el cas del mas Traveria, a la mateixa localitat, que oferia al seu arrendament a 1780 una construcció d'una certa mida, potser de 2 plantes al costat del mas²¹. En d'altres és el propietari qui feia servir un habitatge secundari, o en temps més antics una balma, cedint la casa a l'arrendador, com el cas del mas Burgès de Lluçà a 1569²². No devien ser infreqüents els casos en què al complex del mas vivien diversos masovers, òbviament arrendant finques diferents del mas²³.

Aquestes cases, però, no sempre eren habitades, i els propietaris els mantenien disponibles si era el cas per un ús o altre, com la citada de l'arrendament de Traveria de 1780. També coneixem casos en què ha estat venut el mas, i el propietari es reserva una construcció al costat de la casa, junt amb una peça de terra propera, com fou pactat a la venda del mas Puig de la Sala, a Santa Maria de Merlès a 1587²⁴.

El número dels habitatges al complex del mas, amb tot, era força variable. Així, els deutes dels propietaris de les masies a vegades portaven com a garantia la cessió de terres mentre no hi eren pagats, que comportaven la construcció d'una casa. Si no tenien de disponibles, els propietaris dels masos en feien fer una nova, com la que construiria junt a la casa l'hereu del mas Prat, de Sant Boi de Lluçanès a 1754²⁵.

Molts masos tenien també al costat de la casa corrals ramaders³⁵ on pernoctaven els pastors. No tenim dades precises dels seus habitatges de moment, encara que sembla que s'han conservat alguns corrals ja força moderns, com ara al mas les Oliveres, de Muntanyola, abans Oristà. Els seus habitatges al segle XVIII devien ser cases elementals encara que funcionals. En algun cas, semblen

20 ACA, Notariales, Manresa, 336, 59r.

21 ... *sapia lo arrendatari que per la habitacio del masover de la casa de dit mas Traveria se li cedera cuina i dos cambras, son al corral de dita casa vers ponent...* (ACA, Notariales, Manresa, 344, 147r).

22 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R5, quad. C, 74v.

23 A l'arrendament del mas Golobardes de Prats de Lluçanès a 1617 el propietari es reserva *la caseta devant la casa i que pugui tenir masover en dita caseta* (ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R10, part 1 23), una situació semblant a la que es produí a l'arrendament del mas Vilaltella de Perafita a 1750 (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 441, part 1, 38).

24 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R8, 103v.

25 ACA, Notariales, Manresa 303, part. 1 ff. 146r-148v.

equivalents a les utilitzades pels masovers, com el que oferien a l'arrendament de Traveria de 1780 era una casa amb dues cambres, indicatiu usual de cases elementals de dues plantes, i aquesta construcció era dins d'un corral, presumiblement ramader; podria ser en altre cas una casa dins d'una lliça, però.

La natura de les construccions presenta molta variació. Ens consten vells masos que varen acabar segurament convertits en cases de masoveria. Sabem també de cases semblants a les masoveries aïllades, com és el cas de la caseta de Gavarresa, construïda a 1546¹³⁸; era una construcció senzilla de dues crugies i dues plantes. Devien existir cases elementals també: hi ha conservades algunes edificacions elementals al complex de masos del terme que són candidates, com ara alguna de les cases d'una planta fetes amb pedra amb *morter de garsa* al mas Les Oliveres d'Oristà. Aquesta tipologia es correspon també amb informacions aïllades sobre cases secundàries de masos del segle XVIII: ens consta que un habitatge fet al mas Prat, de Sant Boi de Lluçanès a 1754 era una casa elemental²⁶. També sabem que ho era un existent al costat de la casa del mas Relat d'Avinyó a 1757²⁷.

Explotacions centralitzades o amb edifici únic

Als terrenys dels masos hi havia sovint terres en arrendament o parceria; eren conegudes usualment a tot l'edat moderna com *masoveries* perquè eren o havien estat administrades per altres pagesos mitjançant contractes de masoveria o parceria. Aquests són contractes tradicionals que ja eren comunes a l'edat mitjana i que coneixem al Lluçanès al seu final, al segle XV, atesos els pocs documents medievals del terme conservats²⁸. Són cessions temporals de terres sense canvis a la propietat a canvi d'una quantia de diners o una part de la collita. Els contractes de masoveria eren sovint subscrits per altres propietaris de masos o inversors, que al seu torn les convertien en parceries portades per altres camperols o les treballaven directament contractant jornalers.

Les masoveries adquiriren especial importància des de la segona meitat del segle XVI amb la generalització de contractes lligats a rompudes o artigues, massius a tot el Lluçanès segurament producte aleshores d'un creixement demogràfic de la població, en aquest moment rural. Les rompudes varen continuar durant tota l'edat moderna, reduint de mica en mica els espais abans dedicats a la ramaderia.

Altres finques es varen separar dels masos de manera definitiva a partir de venda o emfiteusi, fenomen sovint conegut com a *parcel·lació* dels masos, comú des de l'edat mitjana al terme i el nostre entorn. Les seguirien després les reparcel·lacions d'aquestes terres, donant pas a finques cada vegada més petites, sobretot al periurbà de les viles.

Abans del desenvolupament de les viles del Lluçanès, a la segona meitat del segle XVII, els qui treballaven aquestes terres residien a les finques amb els seus animals i eines; també a les masoveries i parceries ho feien durant dècades, atès que era habitual la pròrroga del contracte verbalment²⁹. Parlem sempre d'habitat dispers que sembla no té a veure amb el creixement de les

26 La casa havia de ser *d'un tras*; el terme és polivalent, encara que aquí se sembla referir a casa sense parets mestres interiors (ACA, Notariales, Manresa, 303, part. 1 ff. 146r-148v).

27 *...la casa mas relat ...i ... aquella caseta de un tras ob son pati al costat de ella contiguo* (ACA, Notariales, Manresa, 305, part. 1 ff. 165r-168).

28 vb. el mas la Tor de l'Espà a 1438 (ABEV, Parroquials, Oristà R1, 3).

29 Els pactes verbals són difícils de detectar, encara que hi ha indicis per notícies aïllades. A una declaració de 1767 un camperol informava que havia estat 20 anys de masover en una terra anomenada *la caseta del mas Serra de Degollats*, de Santa Maria de Merlès (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 761, 73).

viles, per altra part molt modest aleshores. Des de la segona meitat del segle XVII, però, la situació es torna més complexa perquè les viles són a plena expansió aleshores.

Sembla que a la major part dels casos la responsabilitat de la construcció inicial i el seu manteniment posterior era de l'arrendatari, encara que una vegada existent l'edificació, restava a disposició del propietari, i se suposa que passava als qui treballarien les terres després. No es hem de sorprendre perquè aquest era el procediment de creació dels masos medievals, a partir de terres senyoriales ermes o poc cultivades i així, a l'establiment del mas Villainer de Lluçà, a 1292, es diu que el titular del domini útil ha d'*edificar* el mas³⁰. També es feia servir a les parcel·lacions antigues dels masos, com la d'una terra del mas Serra de Degollats de Santa Maria de Merlès a 1347³¹.

Al cas de les masoveries es concertava el pagament de l'obra al moment del contracte, que es compensava de la quantia de l'arrendament. Aquest seria el procediment que seguiria l'hereu de Puigoriol, a Lluçà, quan va arrendar unes terres a Borredà on va fer construir una *caseta* a 1691, segurament el precedent de l'actual mas Rocatrencada³².

La temporalitat dels contractes o pactes donava un caràcter inestable a les finques a les quals els propietaris dels masos sumaven i restaven terres segons convenia quan els arrendaments eren substituïts o les circumstàncies dels que les cultivaven canviaven.

Les finques independents tenien problemes molt similars. Si hi havia canvis de mà o si la parcel·lació es feia per venda a carta de gràcia, fet bastant freqüent que sovint donava lloc a posteriors retrovendes, les finques i les seves construccions restaven en una posició semblant a les masoveries, amb terres sumades a d'altres durant un temps, on les edificacions poden acabar més tard sense ús.

Com a conseqüència, les edificacions de les explotacions agràries sovint restaven abandonades i si la situació perdurava acabaven ensorrades, també els masos. És el cas d'unes terres del mas Torrent del Vidal de Lluçà, parcel·lades mitjançant emfiteusi a 1609, que havien format una masoveria; la petita casa existent a la finca era ensorrada³³. A mitjan segle XVIII l'hereu de Vilartimó sumava algunes masoveries de Lluçà i les oferia en un contracte conjunt; ho va entregar a diversos arrendataris al llarg dels anys. El lot incloïa dos finques amb les cases ensorrades, que els documents anomenen *patis*³⁴.

En altres ocasions la casa era en peu, encara que el seu estat no era òptim i el propietari es comprometia a oferir un habitatge *decent*³⁵.

Construccions a les terres creades per als habitants de les viles

El renaixement de les viles del Lluçanès a l'edat moderna va implicar la necessitat de terres pels seus habitants. Els que demanaven la terra eren sobretot jornalers agraris o menestrals i treballadors d'oficis no agraris, tots residents a les viles, que complementen els seus reduïts ingressos amb el treball de petites terres. No tenim estudis al respecte, encara que les primeres impressions fan

30 *laboretis illum et edificetis et plantetis et cultum et edificatum teneatis bene* (ACB, Caritat, 15-C, 28).

31 *possitis facere et construere domos in dictis terris* (ACB, Caritat, 15-C, 156).

32 ACM, APM m 1741, 198.

33 És a terra *quoddam parvulum casalot* (ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R9, 259r).

34 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 441, part 1, 95.

35 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 352, 24.

pensar que les viles del Lluçanès no tenen massa entitat fins al segle XVII, i per tant encara que la demanda de terres ha començat abans, no es fa notar de forma significativa fins a aquest darrer segle.

Les primeres manifestacions d'aquest fenomen són reparcel·lacions a prop de les viles, encara que la terra disponible per aquest camí era limitada, i, presumiblement, també pujava de preu amb la demanda. La primera que podem lligar a aquest incipient renaixement de les viles és de finals del segle XV. Es tractava d'una finca creada a mitjan segle a prop de Sant Feliu Sasserra³⁶ de la qual es vendrà una part algunes dècades després, sembla que després de la darrera guerra de remences. Sabem de les transaccions perquè el propietari del domini directe, el senyor del castell de la Cirera, va intentar a 1501 el cobrament dels drets que el corresponien per la venda³⁷.

A la segona meitat del segle XVII, però, l'augment de la població de les viles es força evident, i comença una llarga onada de *fam de terres* que continuaria amb força moderada fins a entrat el segle XIX, quan l'emigració amb l'arribada de la industrialització aturà aquesta tendència.

No tenim encara prou informació del fenomen a tot el Lluçanès, encara que les primeres impressions indiquen que els masos foren reticents a cedir la propietat de les terres i, de fet, els grans masos anirien concentrant més i més finques a l'edat moderna, precisament als moments de màxima demanda de terres dels habitants de les viles. El número de masos que es varen despendre de terres en propietat sembla que és limitat i les vendes són més habituals entre els mateixos propietaris dels masos.

Sembla que el medi més important de resposta al terme era el que ja estaven utilitzant massivament als segles XVI i XVII, el dels tradicionals contractes de masoveria o parceria sobre terrenys erms, les *rompudes* o *artigues*. Les terres donades per aquest camí als habitants de les viles són difícils de detectar perquè els contractes, de fet simples fórmules tradicionals, solien ser verbals i amb duració irregular; les que es porten al notari són quasi sempre grans partides. Sabem d'elles de manera indirecta, pels inventaris fets al decés del titular; de fet, la major part dels inventaris de jornalers o petits menestrals del segle XVIII que coneixem inclouen parceries a finques de masos que no es troben a documents notariais. Els menestrals més acomodats tenien terres en propietat, que també cedirien a d'altres en parceria.

El camí de les parcel·lacions i reparcel·lacions, que havia començat temps enrere utilitzant la venda o emfiteusi, va continuar els segles següents, encara que aquest es un mitjà limitat.

Des de finals del segle XVII alguns masos en dificultats del Lluçanès van fer servir una variant del vell contracte d'emfiteusi, ben segur que incorporada d'experiències exitoses de l'entorn. Es tracta sempre de grans finques, a vegades vells masos sencers, on es realitzen un número important de cessions, sovint entre 20 i 50 habitants de les viles cada vegada, i moltes vegades el mateix dia. Tenim constància de més de 10 d'aquestes concessions, a Olost, Oristà i Sant Feliu Sasserra i segur que el seu número serà més elevat, donat que es conserven molt pocs documents notariais del Lluçanès del moment; de Perafita hi ha alguna referència a establiments encara que no tenim informació de les seves clàusules³⁸. No sembla que es donés el cas a Prats de Lluçanès,

36 La data i el contracte són desconeguts, encara que aquest deu formar part d'un lot de parcel·lacions que inclouria una finca contigua de la qual a 1501 es diu que fou donada a Miquel Gibert més de 50 anys enrere (ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, U1, doc. 22 , 2).

37 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, U1, doc. 22 1-1v.

possiblement perquè varen succeir abans d'aquestes dates al seu voltant parcel·lacions importants seguint els contractes tradicionals.

En aquesta mena de contractes no hi ha necessitat d'habitatge, encara que sí d'estabilitat. La demanda era aleshores de terra sense cultivar, per autoconsum, sobretot de blat, on les parts de menys qualitat es plantaven de vinya *clara* o alguns arbres fruiters, pocs, i les més difícils es deixaven ermes.

A l'últim quart del segle XVIII algunes ofertes del sud del Lluçanès ja són orientades al cultiu predominant de vinyes. De fet, els contractes d'emfiteusi exclusius de vinyes, de *rabassa morta*, sembla que havien arribat ja al terme al segon quart del segle XVIII, en algunes cessions individuals, no col·lectives; ens consta a terres del mas Rocaguinarda, d'Oristà³⁹. El primer establiment massiu que ens consta per vinyes és també d'Oristà, a terres de Solà Sagalès, a 1778⁴⁰. El blat, però, continua estant present en quasi totes les parcel·lacions de la centúria: Encara és a les del mas Fontarmona, de Sant Feliu Sasserra a 1791⁴¹ i 1794⁴². Segurament la situació canviaria al segle XIX encara que no podem seguir el tema perquè els estudis d'aquesta centúria a la zona són molt limitats.

La solució usualment d'aquestes ofertes massives, però, es un tipus de contracte d'emfiteusi o masoveria derivat dels que el precedien, que podem, però, qualificar com *tutelat*, amb restriccions, molt més compleix que els contractes d'emfiteusi o masoveria anteriors. Als típiques finques de blat, la major part dels existents al Lluçanès, la cessió era perpetua; en terres de vinyes s'utilitzen contractes de *rabassa morta*, on es cedia el terreny temporalment, mentre vivien les vinyes plantades inicialment, encara que és un temps molt llarg, quasi permanent de fet. Les finques en tot cas són de mida reduïda, sovint d'uns 3000 m² que podien ser de una hectàrea en terrenys escarpats. Encara que per blat són emfiteusis, es a dir cessions permanents, incorporen un seguit de restriccions inèdites als contractes del terme fins al moment, restriccions que sembla les que podrien ser als pactes verbals de les parceries de terres dels masos. Son molt semblant a tots els contractes: per les finques de blat, havien d'utilitzar l'era del mas, on devien de deixar la palla, havien de llogar els animals del mas per llaurar i les terres ermes es reservaven pels ramats del mas; els cens demanats es pagaven en blat de la finca o veïnatge, i havien de ser portats a la casa del mas, on el seu propietari cobrava també el delme i es reservava la fadiga. A més, la falta de pagament diversos anys portava la pèrdua de la finca.

Els contractes de *rabassa morta* tenien també clàusules adaptades a aquest cultiu, com que devien usar els cubers del mas o que no podien vendre el raïm.

Aquests contractes *tutelats* eren destinats a habitants de les viles, i per tant els nouvinguts no necessitaven un habitatge a la finca. Veurem que a més de no necessitar, tampoc la podien edificar²¹; també exclouïen la presència d'animals per llaurar i, pel que fa a les finques del blat, traslladava les feines de batre i la recollida dels impostos a l'era dels masos, es a dir que tampoc era necessari cap

38 v.g, la referència a un establiment a Perafita feta en un inventari de 1799; el difunt també tenia una *rompuda* en un mas de la localitat (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 968, 120).

39 No coneixem la data del contracte. Ens consta per un inventari de 1742 que relaciona que el difunt tenia un establiment a *rabassa morta* de terres del mas (ACA. Notariales Manresa 297, part 1 34r-35v). La peça és petita, encara que el destinatari no és un habitant de la vila, es l'hereu del mas Traveria, de Sant Feliu Sasserra.

40 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 617, 174v i ss.

41 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 421, 217 i ss.

42 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 797, 93.

porxo. Les úniques funcions per un edifici que encara podia necessitar el jornaler o menestral era el magatzem de les eines i el refugi per l'aixoplugada, precisament les atribuïdes a les construccions que es conserven avui a aquestes finques i que identifiquem com a [refugis](#).

El primer cas que detectem d'aquest tipus al terme correspon a terres de l'antic mas Comelles, unit a Arnaus, de Sant Feliu Sasserra, a 1691, terres destinades a blat que paguen cens en blat⁴³.

En 1725 l'hereu del mas la Rovira de Sant Marçal de Relat es desprèn de pràcticament tot el mas Clapers de Sant Feliu Sasserra, quasi 40 Ha, la major part ermes, entregant-ho a un col·lectiu de persones habitants a la vila de Sant Feliu⁴⁴, també destinades a blat, amb cens en blat. El contracte no tenia entrada - de fet sí: una gerra d'aigua cobrint la formalitat -. En aquestes finques es construeix les anomenades barraques de Clapers [I,II,III](#) i IV, l'anomenada [barraca del Trompet](#) i la [cabanya de Clapers](#), totes conservades avui.

En 1750 el mateix pagès emprendria una altra operació afectant a terres ermes de Sant Feliu Sasserra, Sant Marçal de Relat i Oristà. Es tracta de 32 finques, amb poc més de 13Ha⁴⁵. Les condicions són semblants a les que havia ofert als repobladors de Clapers. En una d'aquestes finques es construeix l'anomenada [barraca del Galta Negra](#), actualment a Avinyó, conservada avui.

En 1760 l'hereu del mas Pla d'Oristà portaria a terme altra gran parcel·lació que va crear 27 finques entre el riu Bassi i les terres del mas Riba, sumant quasi 28 Ha, totes cedides a habitants d'Oristà i Sant Feliu Sasserra⁴⁶. Són terres ermes, de diversa qualitat, la major part d'una hectàrea, indicatiu de terrenys accidentats. També eren destinats sobretot al blat. La cessió tampoc té entrada. En una d'aquestes finques es construeix l'anomenada [barraca del pont del Bassí](#), conservada avui.

43 ACM, APM m 1739, 203v.

44 ACM, APM m 1755, 48 i ss.

45 ACA, Notariales Manresa. 300, ff. 226r-260v ss.

46 ACA, Notariales, Manresa, 306, part. 2 ff. 29v-49r.

1.1.1 Habitatges rurals

Ateses les variacions en les mides, els cultius i l'estatus jurídic de les finques cal esperar grans diferències a les construccions edificades a sobre.

El número de les cases grans al camp, però, era reduït i típicament eren cases de masos, sempre rodejades d'altres edificis, molts també cases. Sembla que fins i tot al segle XVIII la major part de les explotacions agràries consistien en una única edificació que reunia les funcions d'habitatge, magatzem i estable, en alguns pocs casos corral ramader. Si tenien era, s'ha d'afegir un *porxo*.

Ho podem constatar als cadastres borbònics: aquests documents fiscals aporten una primera avaluació dels habitatges al segle XVIII a l'agrupar les cases per categories, creades, se suposa, pel muntant del lloguer que es podria demanar per elles⁴⁷. És una declaració força retòrica, de fet: a la pràctica les estimacions de les cases importants són fetes clarament a la baixa.

Encara que disposem de molts repartiments, el document més detallat ara per ara al terme és la matriu cadastral de Lluçà, un municipi sense trama urbana aleshores, a 1716⁴⁸. No esmenta cases sense terres, encara que al repartiment de 1747 n'apareixen 7, totes de pobres⁴⁹.

La matriu del cadastre de 1716 enumera 51 habitatges distribuïts a 6 categories. Agraris, de fet, eren 49, perquè la casa del mas Grau continuava en runes des que fou cremada en 1714, i la llista incloïa una edificació industrial, un molí. Fora els masos o grans masoveries, 15 habitatges eren qualificats fiscalment com mitjans i 24 se situaven a les categories més baixes.

És rellevant assenyalar que una bona part de les cases de les categories inferiors eren a terres propietat dels masos⁸, es a dir que eren proporcionades per aquests a les persones que cultivaven les terres en masoveria o parceria.

Només podem identificar una casa elemental, sense parets mestres interiors, ja que es descriu amb una estança, òbviament també d'una planta. És anomenada *la caveta*, és a dir que devia ser una petita construcció adossada a una balma. No és una balma obrada, de les que a Lluçà es conserven algunes i no figuren a la relació. El document de Lluçà és de natura fiscal i, per tant, no enumera totes les edificacions; de fet, el seu ànim és taxar tots els habitatges *permanents*; els temporals eren en disputa i no es troben als *cadastres* del terme²¹.

Tret d'aquella casa elemental, la resta de les categories inferiors sembla que eren de dues crugies, amb dues plantes, ateses les descripcions del document, molt semblants a la de [Cal Burgès](#), una de les incloses, de la qual coneixem la distribució al moment de la seva construcció, a 1548, que devia ser la conservada al moment de fer la relació cadastral; l'obra actual és correspon a una reforma posterior.

La relació de Lluçà fa l'efecte de que al camp del terme al segle XVIII pràcticament no hi havia cases elementals aïllades com habitatge permanent, les que hi havien eren complexes; sembla que les cases elementals eren llavors relegades a cases de pobres, subhabitatges o cases temporals, precisament les que quedaven fora de la fiscalitat dels *cadastres*.

47 [SANMARTÍ 1766](#), 252-253

48 ACA, Diversos, Vilalta, Legajo 1.

49 ACM, Cadastre, Carpeta 491.

Pel que fa als materials i les tècniques constructives dels habitatges encara tenim informació desigual. El morter de calç sembla que és molt restringit a les edats mèdia i moderna i el [morter de garsa](#) va seguir sent predominant a les cases, fins i tot al segle XVIII.

Sembla que l'abandonament del [morter de garsa](#) i la tàpia als habitatges del terme és precedit per un llarg període on es va estendre l'arrebossat dels murs amb morter de calç, primer interior i després exterior, aquest en molts casos tou amb reforçament de fragments ceràmics i petites pedres, com veiem a l'obra de [Cal Burgès](#) a 1756.

No tenim dades segures; potser al camp del Lluçanès a l'edat mitjana no era usual l'arrebossat ni tan sols als murs interiors, i potser es va estendre als habitatges del terme des de principis del segle XVI; tenim alguns indicis d'aquesta hipòtesi, com ara una obra al mas Soler (Pardines, Prats de Lluçanès) a 1528⁵⁰; en aquest cas sembla que és en aquest moment quan es va protegir una part interior de la casa que no era arrebossada. L'apoca no és del tot explícita, només parla de fer una finestra i d'*emblanquir lo menjador* i una cambra; sembla una part de la primera planta que és de pedra. La quantitat de jornals i de la calç i de sorra utilitzats ens indica, però, que no només es referia a la pintura: sembla que estava protegint l'interior, potser una obra anterior de dues crugies que es conservava i exposava a l'interior la pedra amb [morter de garsa](#).

La reconstrucció d'una petita casa al complex del mas Gavarresa d'Olost a 1546¹³⁸ també va en aquesta direcció. Ens consta al contracte que les parets velles no en tenien, i s'imposa al mestre *rebatra las parets velas de dita casa ab morter de calç*. No estem segurs del fet que la cita es refereixi a ambdues cares, podria ser només un tractament interior, atès que no és la casa del mas, només una casa de masoveria.

L'obra del mas Gurrians d'Oristà a 1550 conté una clàusula afegida al contracte que es refereix a l'arrebossat interior i exterior¹⁴¹. És de moment la primera cita que coneixem sense dubtes de l'arrebossat exterior al terme, que a poc a poc anirà entrant a tot arreu.

En tot cas el sistema d'arrebossat amb morter de calç l'interior i exterior dels murs fets amb [morter de garsa](#) i tàpia era plenament vigent al segle XVIII, on sembla que la major part de les cases del moment encara utilitzaven murs de tècniques tradicionals.

La incorporació de murs exteriors i mestres de morter de calç, detectats per primera vegada a habitatges de benestants del segle XVI, dona lloc a articulacions i vessants diferents dels tradicionals, com podem veure a la [casa de la vila](#) de Sant Feliu Sasserra. En aquests casos ja som davant de nous models constructius.

50 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R2, quad. 2 f. 22v,

1.1.2 Refugis agrícoles

Els refugis es troben esparsos pels camps del Lluçanès com ho fan a tot el nostre entorn. A la darrera etapa de la seva existència, al segle XX, aquestes petites construccions servien com refugis i petits magatzems d'eines als camperols que cultivaven la terra situada al seu costat. Són obres fetes quasi totes de *paret seca*, amb materials del mateix lloc o llocs propers. Sabem que al segle XVIII ja existien i tenien idèntiques funcions, com ens consta en un construït a prop d'Olost a 1763. Ens consta en una venda d'una part d'una finca on era construïda i el contracte especifica la reserva d'ús: *nosaltres dits venedors i los nostres pugam axaplugarnos en la barraca*⁵¹. El fet es documenta també a les zones veïnes a les mateixes dates⁵².

Problemàtica de la datació

De gairebé totes aquestes edificacions ens manca informació de quan van ser construïdes. L'omnipresència de la pedra seca a la zona als segles anteriors i les cites que apareixen als documents de l'edat moderna, però, ens obliga a revisar si les existents avui continuaren una tradició de segles abans, i fins i tot si moltes de les conservades potser foren construïdes en dates antigues.

És important, però, assenyalar el complex significat de la datació en aquests edificis, de pedra seca, molt fràgils i que requereixen un manteniment constant. Si han subsistit segles, esperarem que hagin sigut objecte d'intervencions rellevants, potser no una sinó unes quantes vegades i fins i tot de reconstruccions completes. La *barraca del Trompet*, de Sant Feliu Sasserra, és un exemple d'aquestes dubtes, perquè no és una obra de *paret seca*, ho és de *pedra borda*, paredat carejat lligat amb morter de calç, i fins i tot ha estat arrebossada. No obstant això, el seu disseny encara reproduïx el model de les barraques de la zona que pressuposem més antigues, de planta circular i amb coberta de lloses en falsa cúpula d'aproximació de filades; tanmateix a pocs metres hi ha dos refugis amb paredat carejat sense morter que suposem de principis del segle XVIII; aquests fets encara ens permeten pensar que potser es tracta d'una construcció antiga, potser remodelada o no tant com sembla a primera vista.

51 ACA, Notariales, Berga, 554, part 1, 121v.

52 [PLANS 2017](#), 202 i 204.

[Barraca del Trompet](#), Sant Feliu Sasserra. Es poden apreciar restos de l'arrebossada i el morter de calç

Molt a prop d'aquesta, l'anomenada [barraca de Clapers II](#) mostra evidències de dues fases constructives distingibles per les pedres i aparells: de la qual pressuposem és la més antiga només queda un segment de l'alçat; presenta un paredat carejat amb pedra escapçada de mida mitjana, amb fragments petits omplint els forats, mentre que la fase posterior es un paredat de pedra plana petita amb algunes peces més grans en mig que suposem aprofitades de l'obra antiga.

[Barraca de Clapers II](#), Sant Feliu Sasserra. A la dreta, detall de la unió de dues fases constructives.

Un altre refugi de Sant Feliu Sasserra, la *cabanya del Pla del Nan*, mostra restos d'una obra anterior. Alguns són visibles a diverses zones, sempre a la part més baixa: al front, un dels laterals i al darrere; sembla que el refugi ha estat reconstruït sobre una obra anterior amb murs de més gruix. Les pedres que sembla de l'estructura anterior mostren una gran presència de líquens, indicatiu de construcció força més antiga que l'actual. El paredat comú actual, lligat amb morter calç tou, inclou tant pedra comuna de mida petita com pedra escapçada que sembla que en origen formava part d'un antic aparell carejat. No es pot descartar que els restes *in situ* siguin part d'un sòcol de [pedra de filada](#), perquè semblen alineats

Vista parcial de la paret posterior de la *cabanya del Pla del Nan* de Sant Feliu Sasserra, amb restos d'una obra anterior que sobresurten de l'alineació actual i pedres escapçades reaprofitades.

La datació d'habitatges i refugis rurals antics, majoritàriament de pedra seca, ha de ser vista sota el prisma de les construccions tradicionals, amb les limitacions que això imposa al nostre coneixement.

El camí més segur per a datar els refugis ara mateix passa per les inscripcions conservades, encara que de moment no tenim al Lluçanès inscripcions de l'edat moderna; les presents són més recents. A les terres veïnes del Bages sí es conserven unes quantes del segle XVIII⁵³. Les inscripcions informen d'una intervenció, però; el refugi ha pogut tenir fases o construccions anteriors.

Una altra via per identificar-les és la cita de refugis concrets als documents. Si no es tracta de documents d'obra, que ara per ara no tenim al Lluçanès de cap magatzem o refugi, les cites ofereixen una data *ante quem*, és a dir sabem que a aquesta data el refugi existia, encara que no sabem quan és construït. El problema és que les referències documentals no són del tot segures, donada la fragilitat de les cites de les afrontacions; hauríem de seguir la propietat de les terres afectades fins als nostres dies, i encara que la seguíssem no podem assegurar que l'obra original no ha estat substituïda per altra en altra part de la finca. No obstant això, tampoc tenim ara de moment identificades al Lluçanès edificacions citades explícitament als documents.

Una via alternativa per descobrir l'antiguitat dels refugis parteix del coneixement de quan ha estat posada en cultiu una finca que abans era erma. Això evidentment ofereix una data *post quem*, és a dir el refugi ha de ser construït després del contracte de creació de la finca, encara que creiem que no massa temps després. Això no evita que fos possible que per circumstàncies concretes a aquella finca no fou necessari construir un refugi al principi, i, en canvi, posteriors posseïdors de la terra, al segle XIX o XX, si el necessitessin, com ara per reparcel·lacions de les finques. Es tracta, per tant, d'una hipòtesi més feble que les anteriors, però, i es necessita en qualsevol cas més informació que ens indiqui que la finca és del tipus en què habitualment trobem refugis, com ara la mida o si el propietari viu a la vila; conèixer restriccions sobre les construccions possibles al contracte inicial també es indicatiu. Les anomenades *barraques del pont del Bassi* a Oristà, de Clapers [I](#), [II](#) i [III](#), [del Trompet](#) i [IV](#) de Sant Feliu Sasserra, i [del Galta Negra](#) d'Avinyó entrarien en aquesta categoria. Totes es troben a finques petites que eren ermes a principis del segle XVIII, totes foren destinades a

53 [PLANS 2017](#), 204.

habitants de les viles i tenien restriccions que impedia fer altra construcció a la finca que no fos un refugi. Les dates dels contractes que van crear les finques dels refugis citats se situen entre 1725 i 1760, segons els casos.

Els models

Es conserven avui al Lluçanès diversos models d'edificacions que han servit a l'última etapa de la seva vida com refugis.

Alguns d'aquests refugis tenen parets rectes i sostres sostinguts per fusta. És el cas de l'anomenada [cabanya del Cerdanya](#), a Oristà. La seva forma actual la podem datar a la segona meitat del segle XIX o més tard, atès que té teules; la presència d'aquestes ens porta a aquestes dates per [qüestions fiscals](#). Hi ha evidències d'una reforma, però, que com a mínim va suposar l'obertura d'una nova porta i el tancament de les finestres originals.

Això no obstant, hi ha diversos indicadors que la de refugi no fou la seva funció original, fou una casa, potser eventual en algun moment: Els murs són de paredat carejat; la construcció no és de [paret seca](#), és de [morter de garsa](#); hi ha dues finestres de mida destacada, no simples sageteres; existeix un forn, fet amb carreus. Aquest darrer element és bàsicament per a coure pa, ens situa en una casa i com a mínim al segle XVIII, si no abans, encara que això no pressuposa la datació de l'obra actual, podria ser reaprofitat d'obres anteriors. La mida de la llargària interior, 3,94 mts, correspon a 20 pams de [tou](#), l'estàndard dels segles XV i XVI⁵⁴ i, per tant, la cronologia de la construcció original pot ser diferent de la qual atribuïm en un primer moment, i amb ella pensem en una altra teulada a aquella obra, potser de lloses o fang.

La [cabanya de Clapers](#), de Sant Feliu, és de mides i característiques molt semblants a l'anterior, i també ha servit de refugi als últims temps; també és una obra de paredat carejat amb [morter de garsa](#). Tanmateix, el seu sostre és de lloses sobre fusta, el que en principi ens porta com a mínim al segle XVIII. Atès que aquestes finques van ser creades a 1725 a terrenys que suposem erms, es ben probable que sigui d'aquestes dates, sense descartar que l'obra original hagi estat renovada posteriorment.

La [cabanya del Pla del Nan](#), a Sant Feliu Sasserra que hem esmentat abans és una obra molt recent, segurament del segle XX, de parets rectes amb un paredat comú molt irregular lligat amb morter de calç tou; el sostre original no es conserva, sembla que també era de fusta. Com hem indicat hi ha restes d'una obra antiga, delatada per líquens a les pedres existents, que fins i tot podrien ser part d'un sòcol de carreus. És obvi que abans de ser un refugi havia tingut una altra funció, segurament la d'habitatge.

Aquests casos, de parets rectes de paredat carejat lligat amb [morter de garsa](#) i sostres sostinguts per fusta tenen per model el d'una [casa elemental tradicional](#) i, segurament van ser construïts amb aquest ús; no es pot descartar, però que en alguns la primera obra fos del final de l'edat moderna tot seguint models anteriors i, per tant, en aquests casos l'habitatge previst ja era eventual.

Pel que fa als refugis conservats que no foren construïts per habitatges, els que podem datar al segle XVIII, tots compten amb un disseny i característiques constructives molt semblants i els podem assignar a un model comú: Planta circular, murs de [paret seca](#), obertura per a l'entrada sense tancament, sostre de lloses de pedra amb falsa cúpula d'aproximació de filades i coberta de fang. Hi ha sovint petites finestres i *armaris*.

Hi ha algunes diferències, però. Algunes, com l'anomenada *barraca de Clapers*, o la fase primitiva de l'anomenada barraca de Clapers II, situada molt a prop d'aquella, són obres de paredat carejat, com la de les cases, encara que de pedra seca. Tanmateix, la major part són de pedra comuna o amb algun tipus de treball menor a les pedres.

La [*barraca de Clapers*](#), a Sant Feliu Sasserra (c. 1725)

Aquest és, de fet, el més usual al terme i a tot l'entorn. Atès el número d'edificis identificats al segle XVIII no es pot descartar tampoc que fos el model original, tantes vegades repetit.

Pel que fa a la resta de refugis conservats avui, hi ha a vegades alguns canvis significatius, com ara la planta quadrada o rectangular, sense variar la resta d'elements. No podem datar de moment cap refugi amb aquestes variacions.

Els refugis davant de la pressió fiscal

Els refugis tingueren un aliat inesperat en el *cadastre reial*, l'impost borbònic que gravava els habitatges, vigent al període 1716-1845 . La seva existència posava als propietaris que cedien terres en establiment o *rabassa morta* en situació compromesa. Es tractava de contractes on es pagava un import anual i el propietari que cedia la terra encara mantenia el dret de reversió de la propietat davant la falta de pagament del cens anual durant un període. Als contractes de *rabassa morta*, per vinyes, també succeïa a la mort dels ceps més antics. Si dins d'aquestes terres els nouvinguts havien construït un habitatge, i per tant tributaven per ell, el propietari i cedent restaria exposat al pagament de l'impost per la casa en cas de fallides. A partir de l'entrada en vigor de l'impost s'inclouen clàusules explícites als contractes permetent solament refugis a les finques, no habitatges. Els contractes massius d'establiment més propers a l'entrada en vigor del cadastre reial, com els fets al mas Clapers de Sant Feliu Sasserra el 1725, fan una referència genèrica, especificant que no pot edificar-se habitatges a les terres cedides⁵⁴.

Aviat es plantejà a les autoritats fiscals de Catalunya una qüestió legal sobre quines edificacions devien tributar com habitatges. No sabem on sorgiren els dubtes i tot sembla indicar que no fou al Lluçanès, on sabríem de protestes dels municipis. Tampoc es d'esperar que el problema es planteges per construccions fetes servir exclusivament de magatzems o refugis. El problema, a falta

54 ...vos... *ni los vostres pugau construir ni edificar casa alguna en dita partida de terra* (ACM, Notariales, APM m-1755, 66).

de més informació precisa, vindria segurament per petits habitatges temporals -subhabitatges, de fet- que compartien amb els refugis el terme de *barraca* als documents fiscals, potser per les duplicitats d'habitatges produïdes per masovers que tenien cases a les viles, o per pobres que intentaven evitar l'impost dels habitatges.

Fou necessari determinar en una disposició legal quines de les construccions fetes per habitatge més petites, que a les ordres reials s'anomenen *barraques*, devien tributar i quines no. Ni l'ordre inicial de Patiño que creà el cadastre a 1716 a Catalunya⁵⁵ ni la posterior revisió de Santine en 1735⁵⁶ es dedicaren a detallar els aspectes formals d'aquesta divisió. Sembla que és en una ordre de moment desconeguda quan es varen establir criteris objectius que permetien aclarir quines característiques físiques definien les *barraques* que eren un refugi i, per tant, quedaven exemptes de l'impost i quines podien estar habitades i, per tant, tributar. La coneixem, però, perquè hi ha molts contractes que en fan ressò, no només al Lluçanès, sinó a d'altres llocs de Catalunya⁵⁷. El tret definitori establert per l'ordre era que la *barraca* no tingués sostre de teules. La clàusula apareix al Lluçanès a establiments de 1747⁵⁸ i continua vigent a tota la centúria⁵⁹.

La decisió fiscal indirectament ens informa que existien aquests subhabitatges sense teules; eren, presumiblement, amb sostre de terra o de lloses com les que encara es conserven al Lluçanès, com la [*cabanya de Clapers*](#), encara que no constituïen en aquestes dates un número significatiu o no servien d'habitatges permanents. Creiem que per aquestes dates ja no existien al terme habitatges amb sostre de palla, encara que és un extrem que necessita confirmació.

Encara arribaren nous dubtes en anys posteriors. Alguns contractes d'Oristà a 1790 prohibeixen que hi hagi porta, i més concretament obliguen a fer que el refugi no es pugui tancar⁶⁰. De nou els contractes semblen apuntar a una ordre reial desconeguda que imposa les restriccions, encara que altres d'aquells anys al Lluçanès no esmenten aquesta novetat, com ara alguns de Sant Feliu Sasserra de 1790²² i tampoc sembla present a les rabasses mortes contractades al Bages per aquestes dades¹⁷, fet que suscita dubtes de si potser es deu a una ordre no vigent al corregiment de Manresa; podria ser dictada pel corregidor de Vic, on s'inclouïa Oristà. A mesura que es vagi publicant documentació local d'altres indrets de Catalunya sortirem de dubtes. Sembla que el pagès d'Oristà que feu les parceries a rabassa morta de 1790 quedava desbordat per la situació i en algun cas prohibia que hagués a la finca cap construcció, de qualsevol forma⁶¹. N'és un cas aïllat, però; no ens consten més contractes amb prohibicions expressives de cap construcció de l'esmentat grup d'establiments.

D'una manera indirecta, el cadastre borbònic protegiria la tradició. Les restriccions imposades als refugis per a no tributar com a cases abocarien als propietaris, que pertanyien a grups amb ingressos reduïts, a seguir els models tradicionals, amb sostre de lloses i sense porta que es pugui tancar, però.

55 [SANMARTÍ 1766](#), 241-254.

56 [SANMARTÍ 1766](#), 255 ss.

57 Plans recull diverses clàusules d'aquest tipus al Bages ([PLANS 2010](#),17-19).

58 Tenim constància per primera vegada al Lluçanès en una clàusula d'establiments del mas Colldebasea, iniciats a 27-8-1747: *vos..ni los vostres pugau construir ni edificar casa en dita pessa de terra ni tampoch barracha cuberta ab teulas* (ACA, Notariales Manresa, 313, f. 124ss.

59 Segueix als establiments del mas Fontarmona, a Sant Feliu Sasserra de 1794 (ACA, Notariales Berga, Serie General, 797, 93r,

60 Aquesta clàusula només apareix als contractes a rabassa morta de 1790 del mas Quintana, a Oristà: *no podent en manera alguna ... fer-hi cubert o barraca alguna que sie tancada ni ques pugua tancar* (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 419, 185v).

61 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 419, 152.

Una anotació, això sí, sobre les construccions mateixes: és obvi que les reals ordres del cadastre borbònic del segle XVIII estan descrivint els models de refugis que es conserven avui.

El problema dels orígens

Els *refugis* requereixen que qui treballa el camp tingui un habitatge real en altre lloc, típicament una casa a les viles, residència habitual de la família; si no fos el cas, es necessitaria un habitatge per ella. Anotem que els habitatges estan taxats pel fisc al segle XVIII i aquestes edificacions que servien de refugis no són a la llista fiscal.

Els pastors d'ovelles als segles XVII i XVIII es trobaven també en una situació semblant: els homes treballaven fora, molt lluny dels seus, i residien temporalment a corrals aïllats o petites cases en llices al costat dels masos; la seva família, però, vivia a la vila: Coneixem per exemple un cas d'un d'Urgell que va morir a 1672 quan treballava a Olost; posseïa una casa al seu lloc d'origen⁶².

Al Lluçanès les viles no són una realitat fins al segle XVII, però; el número dels seus habitatges a la centúria precedent és reduït. Tot apunta al fet que aquesta mena de construccions, almenys amb aquesta funció, varen tenir el seu moment al camp des de la segona meitat del segle XVII, abans no sembla ser necessària per habitants de les viles. No és casualitat que les primeres parcel·lacions col·lectives amb contractes d'establiments *tutelats* fets per habitants de les viles que coneixem al Lluçanès, típiques finques per edificar *refugis*, són de finals d'aquest segle⁶³.

Els *refugis* apareixen molt poc citats, i la seva identificació és complexa, donada l'ambigüitat dels termes fets servir històricament per anomenar-los. L'utilitzat al segle XVIII als documents del Lluçanès era *barraca*; aquest és un vocable polisèmic, que identifica també els habitatges de baixa qualitat, considerats subhabitatges aleshores, on residien camperols, a vegades temporalment, però. Així, un establiment del mas Fontarmona de Sant Feliu indicava al receptor que *no pugau fer casa ni barraca per habitar*⁶⁴. De fet, la major part de les cites documentals a *barraques* al terme es refereixen precisament a petits habitatges, com ara dues *barraques* que eren junt a la casa del mas Vilalta a 1723, segurament residències de masovers⁶⁵.

El vocable es fa servir també per anomenar alguns vells masos o balmes. Així es parla de la casa de l'antic mas Plana com *la barraca o mas Plana*⁶⁶, o la de l'antic mas Vilaltella, a Perafita, convertit en una masoveria, com *la barraca del masover de Vilaltella*⁶⁷ o de dues balmes a Lluçà com *barraques o balmes*⁶⁸; eren balmes que havien estat habitades si no ho eren al temps de la cita i el seu nom ja és prou indicatiu: la *balma del Perot* i la *balma del barraquer*; aquesta última reafirma el seu nom popular de *barraca* i la seva funció d'habitatge, el camperol que l'usava era conegut com *el*

62 ABEV, Parroquials, Olost, T2, 282.

63 Son de terres de l'antic mas Comelles a Sant Feliu Sasserra (ACM, Notarials, APM m-1739, 203v i ss).

64 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 1116, 105v.

65 Son citades en una relació de cases de Santa Maria de Merlès de 1723, encara que no queden gravades per l'import atès que són incloses a la casa del mas (ACA, Diversos, Vilalta, Legajo 1).

66 Esmentat a 1761, és un habitatge, al document es cita al masover que hi vivia (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 352, 24r)

67 A un arrendament de 1750 es fa exclusió d'unes terres *que estas las puga cullir i replegar lo masover de la barraca de Vilaltella* 11-3 (Archivo de la Corona de Aragon. Notariales Berga, 441, part 1 38r).

68 Formen part d'un agrupament de terres a Vilartimó, a la zona de Sant Climent de la Riba que semblen antigues parceries de les que es conserven diversos arrendaments. El de 1759 és al ACA, Notariales, Berga, Serie General, 553, 53.

barraquer. També per a masoveries, com ara *Can Videla* a Santa Maria de Merlès⁶⁹. La *barraca del Bover* a Salselles, citada a 1766⁷⁰, devia ser una altra, potser una parceria on vivia el pastor dels bous, atenant el nom.

Els masos citats podrien ser masos enrunats que foren rehabilitats parcialment, com el cas del mas Estrada de Prats de Lluçanès, que després de la reparació fou conegut com el mas Caseta, nom prou indicatiu de l'abast de la reconstrucció⁷¹. El resultat seria semblant al del mas Borrassers, de Lluçà, conservat avui en dia en la forma d'una reducció²⁰¹. En altres casos podrien ser petites cases de masos que es mantenien tal com varen ser construïdes.

El fet es complica a les centúries anteriors perquè el terme *barraca* apareix a la documentació per primera vegada al Lluçanès a principis del segle XVIII com a topònim⁷², és a dir, que portava temps en ús popular, mentre els notaris de la zona, aleshores molt reticents a la parla dels camperols, feien servir el tradicional *caseta*. Aquest és un altre vocable polisèmic: apareix als documents del Lluçanès a principis del segle XVI i servia per anomenar quasi de tot, des de cases de dues plantes amb unes quantes crugies a petits habitatges elementals, fonts, escorxadors, tallers de tint o pallisses. Aquest terme segurament ha substituït al medieval *cabanya*, que encara s'aplicava a finals de l'edat mitjana i el segle XVI a més conceptes, ja que servia també per referir-se a corrals ramaders. Ha de ser el context el que ens ajudi i això només succeeix a alguns casos, atès que la major part de les cites existents són afrontacions o referències a llocs. Encara que hi ha candidates, ara mateix no tenim al terme cap cita documental d'un *refugi* anterior al segle XVIII; el fet, per altra part, és previsible perquè les viles són molt febles al Lluçanès fins a la segona meitat del segle anterior.

¿Existien aquestes edificacions al terme abans del renaixement de les viles a la segona meitat del segle XVII, és a dir abans que els habitants de les viles del Lluçanès tinguessin la necessitat de construir *refugis* pels seus petits camps o varen ser incorporats aquells anys, copiant models existents a l'entorn? Aquesta pregunta, o d'altres semblants, ja ha estat formulada altres vegades pels estudiosos dels *refugis*, sense trobar solucions clares, però, i, pel que fa al terme, tampoc la podem respondre ara per ara.

La hipòtesi de l'arribada del model al Lluçanès a la segona meitat del XVII o principis de la centúria següent, però, sembla la més feble, atès que per aquelles dates es feia al terme un ús extensiu de la pedra seca i devien existir moltes *cabanyes* ramaderes; tampoc identifiquem a cap col·lectiu capaç d'introduir un model constructiu semblant: els propietaris són jornalers o petits menestrals de les viles; tampoc podem evocar als pastors cerdans, perquè aquests són al Lluçanès des del segle XIV, si no abans, a l'alta edat mitjana, i venien des d'aquelles dates cada any amb la transhumància. En últim lloc, falta alguna referència documental que la suporti.

Tampoc és un model que pugui arribar amb cultius nous, i específicament la vinya, perquè aquesta formava part del paisatge agrícola del Lluçanès i tot el seu entorn des de temps molts antics, encara

69 *Casetas eo barraques* anomena a les masoveries de Can Videla i La Vinyota un inventari del mas Pregones a 1788 (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 615, 316v).

70 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 796, 66v.

71 La rehabilitació del mas enrunat porta data de 1696 (ACA, Notariales, Manresa, 287, 154v). Pocs anys després, a 1710 es refereixen al *mas Estrada vulgo dicto la caseta* (ACA, Notariales, Manresa, 289, 193').

72 Coneixem la referència al *serrat de la Barraca* a 1714, en un [document no especificat](#) que dona la notícia d'una mort al context de la guerra de successió. El lloc devia ser a les immediacions de Sant Feliu Sasserra, on es enterrat el difunt, que vivia a Prats.

que era utilitzada per autoconsum, i perquè les finques on es varen desenvolupar els refugis al Lluçanès eren finques de predomini del blat: la presència de vinya com a únic cultiu a les finques on hi ha refugis al terme és posterior a l'existència d'aquests refugis.

Hi ha, però, un problema amb el model de planta circular. Encara que al nord del Lluçanès hi ha refugis, no coneixem cap amb aquest model, habitual al Bages, i que sí apareix al sud, a Olost, Oristà, Sant Feliu i Santa Eugènia. Ara mateix no hi ha explicació per aquest fet, encara que sí és cert que al nord no coneixem emfiteusis massives com al sud, destinades a habitants de les viles.

Si hem de buscar els precedents a construccions existents al Lluçanès a temps medievals, atesa la precarietat del moment, hem de assenyalar a edificacions que siguin habitatges, temporals o definitius, amb les dades que arriben des del segle XV.

Hi ha algun indici que hi havia al segle XVI cases de *paret seca*⁶⁸. ¿Quines eren? No coneixem cap document d'obra de cases que puguem assignar ara per ara a aquesta tècnica, encara que és cert que la documentació existent és insuficient.

Apareixen al terme en alguna ocasió aïllada habitatges que no són anomenats *casetes*, sinó *cabanyes*, com la citada en un establiment de pati a Sant Boi de Lluçanès a 1611, en què el terreny era al costat de la *via que vadit a la cabanya del traginer*⁷³. Aquest terme al moment només el coneixem amb dues accepcions, la de *porxo d'era* i la de *corral ramader*. Aquí és una casa del suburbà de la vila on viu un traginer; parlem d'un subhabitatge als inicis del segle XVII: ¿com era de precari? No tenim detalls encara que si sorprenem un ús res habitual del terme *cabanya* podem esperar que era evident.

I es que tenim també testimonis en llocs propers d'habitatges molt precaris a la baixa edat mitjana. Els pescadors, per exemple, vivien en aquells moments en uns d'aquests. Les seves cases apareixen a l'escena d'un dels miracles eucarístics del retaule de la Mare de Déu de Sixena (c. 1367-1381, MNAC). Són al costat de la platja, on són les barques quan no naveguen. Les construccions són encara més fràgils que els *refugis* existents avui al terme, petites, amb una única obertura sense tancar que fa de porta. El sostre es vegetal. Les parets semblen de branques i fang.

73 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R95, 1.

Cases de pescadors i barca. Retaule de la Mare de Déu de Sixena. c. 1381 (MNAC)

Les *cabanyes de pastors* podrien ser candidates d'origen dels *refugis*; són els únics models constructius, de fet, on es conserva també avui al nostre entorn la falsa cúpula d'aproximació de filades tan característica dels refugis agrícoles. És segur que aquelles *cabanyes* existirien al terme almenys des de principis del segle XIV, quan ja sabem fins i tot el nom d'algunes³⁵. Hi ha algunes diferències formals amb els refugis, però, i sobretot, els col·lectius que les usen són diferents, el que aconsella mantenir que estem davant de dues tradicions diferents; potser hi ha un tronc comú i en algun moment han seguit camins diferents, encara que resulta difícil de creure que aquesta separació ha tingut lloc als segles XVI i XVII; sembla que hem de buscar en concret en altre lloc.

Altres candidats podrien ser les *cabanyes d'era*²⁸. Alguns dels seus trets, com ara el seu ús com magatzem d'eines i habitatge temporal o la seva denominació de *cabanya*, inviten a afegir-les als candidats. Tenim dubtes sobre les seves formes a la baixa edat mitjana i el segle XVI, però, i els models coneguts als segles XVI-XVIII són totalment allunyats dels *refugis* que es conserven.

Amb tot, no estem segurs que tinguem identificats tots els tipus d'edificacions d'aquells anys al Lluçanès. Hem suscitat els dubtes sobre algun habitatge precari al periurbà de Sant Boi a principis del segle XVII. El problema sobretot és que pràcticament no sabem com eren els habitatges de les parceries baixmedievales, a uns moments quasi sense cases a les sagreres. Hem mencionat que en alguns casos utilitzaven balms, encara que el seu número és reduït. Són parcera, hem d'esperar habitatges molt precaris als segles XIV i XV; per a ells, edificacions semblants als refugis dels segles XVII i XVIII serien bones candidates.

Anotem que l'anomenada barraca de Clapers és una construcció important, de sis metres de diàmetre interior, més de 18 m² útils, una xifra més gran que la d'habitages eventuales i de parceria, com la propera *cabanya de Clapers*, que creiem que és una casa eventual; també és més gran que les cases elementals tradicionals basades en una planta de 20 pams de *tou*, que ofereix poc més de 15m² útils²²⁴.

Ara mateix no en tenim respostes clares, necessitem més informació documental i arqueològica al respecte.

Notes sobre l'autoria

Els magatzems o refugis no tenien pràcticament valor econòmic i molt difícilment apareixen als registres notariais, i quan ho fan usualment són a afrontacions o llistes de propietats.

En qualsevol cas no ens consta cap document d'obra per cap refugi dels segles XVI al XVIII al Lluçanès, fet que planteja molts interrogants. Com a mínim devien aparèixer a les *revendes*, on sí es menten molts murs de pedra seca, *porxos* i habitatges fets amb *morter de garsa*, i no és el cas. Les *revendes* són la reversió de les vendes anomenades *a carta de gràcia*, contractes molt comuns que permeten recuperar les finques pagant les millores efectuades. A vegades trobem èpoques d'obra de murs de pedra seca lligades a aquests contractes.

L'absència en aquesta mena de documents de cap despesa en refugis, en dates que sabem que ja existien, però, suscita els dubtes de si eren construïts usualment pels mateixos propietaris de les terres i, per tant, no hi havia cap import que poder afegir al moment de la revenda. Sabem, de fet, que hi ha llocs de Catalunya on ha perdurat aquest costum d'autoconstrucció, i sembla que els corrals del segle XIV eren fabricats pels mateixos pastors. Els arguments de l'autoconstrucció són encara febles, però, i necessitem més informació al respecte.

Per complicar més el problema, els picapedrers de la zona havien aconseguit terres als establiments tutelats fets per a veïns de les viles de finals del XVII i tota la centúria següent on se situen alguns refugis. De fet, pràcticament són grans operacions, que afecten a moltes persones de les viles, molt sovint 30 o 40 contractes alhora. No sabem el nom de tots, encara que pel número d'implicats seria una possibilitat real. Un dels receptors de l'establiment de Rovira de 1750 és el picapedrer Antoni Vall⁷⁴ de la mateixa vila. En uns establiments de Traveria de Sant Feliu Sasserra de mitjan segle XVIII, figura també un altre picapedrer, Salvador Rovira⁷⁵.

En aquest pocs casos, per tant, és segur que podem esperar l'autoconstrucció. De fet, a alguns més, donat que el coneixement de quins eren els autors de les obres rurals al Lluçanès de l'edat moderna encara és lluny de ser resolt; per la baixa edat mitjana pràcticament no hi ha notícies.

Sabem de l'existència d'ajudants dels picapedrers a les obres de pedra seca, persones de les que poques vegades coneixem el nom i serien de les que apareixen habitualment al documents notariais com *jornalers*; de fet sí que coneixem el nom d'algun, com el que fa un petit treball en una feixa a Sant Feliu Sasserra a 1770, que consistia en *arrencar pedra i fer de manobra*⁷⁶.

La qüestió és especialment notòria perquè la major part dels refugis que trobem documentats al terme al segle XVIII no són de pedra comuna, són de *pedra borda*, paredat carejat; el fet és evident en tres refugis i una caseta, construïts tots molt a prop, a les terres del mas Clapers de Sant Feliu Sasserra, a principis d'aquell segle i que apunten precisament a professionals que coneixen el treball de la pedra.

El tema de l'autoria i el com s'ha mantingut la tradició és un problema obert avui, però.

74 ACA, Notariales Manresa. 300, ff. 231-231v.

75 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra 9, s.f. Sembla que aquest establiment és anterior a 1766 per que la llista es numerada i el picapedrer ocupa una posició anterior a la d'un establiment conegut, d'aquella data (ACA, Notariales, Manresa, 330, 116v).

76 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 764, 21.

1.1.3 Porxos i cabanyes

La major part dels masos del Lluçanès encara tenen al costat de la casa un edifici d'envergadura que es caracteritza per tenir una o varies grans obertures només en un dels seus costats, el que limita amb la que havia estat l'era del mas i rep actualment els noms de *porxo*, com el de la Quintana a Oristà, *cabana* o *cabanya*, com la de [Potelles](#), a Sobremunt i *pallissa*, com la de [la Serra](#), a Perafita, datada per una inscripció a 1791.

Pallissa de la Serra, a Perafita. 1791

Es tracta de construccions on es resguardaven tradicionalment les garbes portades a l'era al temps de batre i que passada la collita servien per magatzem de les eines de batre, i molt sovint dels carros o carruatges i quasi sempre materials de gran mida, com ara bigues de fusta, segons recullen els inventaris dels segles XVII i XVIII⁷⁷ No sol faltar una escala, imprescindible per amuntegar les garbes.

Sembla també que almenys al segle XVI servien de vegades d'habitatge pels jornalers contractats per la collita i batre del blat o feines esporàdiques. És cert que alguns masos ja aleshores tenien una estança a la casa pels jornalers, encara que sembla que era pels contractats per rompudes⁷⁸; d'altres sabem segur que no dormien a la casa⁷⁹ i l'opció del *porxo* com habitatge eventual sembla la més

⁷⁷ Pràcticament tots els inventaris dels masos del terme repeteixen patrons similars. L'inventari del mas Pla d'Oristà del 1750 l'anomena *graner*, i detalla que contenia 42 pots de noguera de 12 palms de llargària i palm i mig d'amplària, 6 forques de girar palla i 3 de ventar, 2 forcats i 4 tirassos (ACA. Notariales, Manresa 300, ff. 71r-74r). El del mas Comalrena, d'Olost de 1738 ho anomena *porxo* o *cabanya* i enumera al seu interior 40 flats de cànem, 15 bigues, una escala, unes bragadores, 3 dotzenes de llata de pi, 6 pots de noguera, un banc de fuster, un forca de ferro, un ganxo d'arrancar palla i un xampí *amb pues de ferro*. A l'era mateixa hi havia dos pallers de palla (ACA, Notariales, Manresa. 295, part 1, 179r-182.).

⁷⁸ Al mas Golovardes a Prats de Lluçanès hi havia a 1553 una cambra per jornalers a les golfes, amb dos llits, segons informa un inventari (ABEV, Parroquials. Santa Eulàlia de Pardines U2, lig. 2, 33v). El mas Riera de Perafita tenia una altra a 1593, que era utilitzada *sempre que ha menester rompudes* segons ens informa un arrendament (ABEV, Parroquials. Perafita, R8, Perafita. R8, 436v).

⁷⁹ A un arrendament del mas Coromina a Sobremunt en 1591 el propietari s'obliga a facilitar una cambra per la roba de pastors i segadors (ABEV, Parroquials, Perafita. R7, 401).

probable en aquell segle, perquè els pastors dels masos devien dormir aleshores en cabanyes molt precàries quan deixaven els ramats als corrals annexos a la casa.

Als masos de l'edat moderna no era lloc on guardar la palla, acumulada als tradicionals *pallers* amb eix central de fusta, dins l'era⁸⁰, encara que a porxos de finques més petites si es documenta la presència de palla, com ara en una d'una casa a Perafita a 1601⁸¹, fet que justifica l'ús del terme *pallissa*, no molt utilitzat al terme.

Alguns inventaris fan servir termes genèrics com ara *graner*²⁸ o *cobert*⁸²; són casos molt aïllats que no contradueixen les denominacions usuals, encara que ens serveixen de referència sobre el seu ús. Els termes més habituals, *porxo* i *cabanya*, devien ser medievals: la denominació més usual al Lluçanès almenys des del segle XIV⁸³, era *porxo*, mentre que *cabanya* apareix emprat a pocs casos. La cita d'una edificació d'aquest ús més antiga que podem identificar al Lluçanès amb el terme *cabanya* és de 1416, a l'arrendament del mas Soler de Sant Boi de Lluçanès⁸⁴. *Porxo* i *cabanya* són equivalents a l'edat moderna quan es refereixen a aquestes edificacions, i els inventaris dels masos només relacionen una construcció a l'era, amb algunes excepcions a les quals ens referirem de seguida. Són polisèmics en aquells anys, però, i s'utilitzen també per indicar altra mena d'edificis o elements constructius.

Hem d'esperar que a la baixa edat mitjana i a l'edat moderna aquestes construccions siguin prou grans per a contenir les collites d'uns masos ja en aquelles dates força crescuts, sobretot si els comparem amb les petites explotacions d'abans. De fet, a principis del segle XVI ja ens consten dimensions destacades, com ara el del mas la Vila a Llanars (Prats de Lluçanès), construït a 1536, que tindria més de 100 m²⁸⁵.

Segurament són construïdes amb murs fets de pedra amb *morter de garsa* com tantes edificacions rurals a la zona de poca importància. Això almenys en costa a l'edificada a 1665 al mas Mascarella de Perafita⁸⁶ i a la reforma d'una construcció existent avui al mas Casals, a Sagàs, a 1735, obra feta a instància d'un pagès del Lluçanès per mestres del terme⁸⁷. No sabem, però, què es conserva de l'obra del segle XVIII, perquè la construcció ha estat rehabilitada. No tenim descripcions als documents d'obra, encara que no hi ha compra de calç a la relació de despeses i, per tant, tot sembla indicar l'ús del *morter de garsa*. Els havia també de tàpia, com un existent en un hort d'Oristà a 1711²¹⁸.

80 Apareixen quasi sempre als inventaris dels masos, com ara al mas Manovents, de Gaià, a 1742 *...en la hera de la mateixa casa se ha trobat un paller ab sa parxera de fusta i un ganxo de ferro* (ACA, Notariales, Manresa, 297, part 2 34v).

81 ABEV, Parroquials, Perafita, U3, s.f.

82 Així es cita a l'inventari del mas Comasvertides de Sant Feliu Sasserra de 1-11-1745; contenia com és habitual una carreta, arades, morrals de fusta pels bous, un rascler i arnes buides (ACA, Notariales Manresa 296, part 2 ff. 218r-219v).

83 La cita més antiga que coneixem al Lluçanès és de 1386, a l'inventari del mas Solà d'Oristà fet el 26 d'agost. Esmenta *lo portxe del dit mas*, i el seu contingut és l'habitual, eines i útils de les feines agrícoles, incloent dues aixades, un bast, una sàrria i dues arades (ABEV, Parroquials, Oristà. T1, 42).

84 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R48, 91.

85 Pel porxo i un corral per a porcs s'utilitzarien més de 2700 teules; del corral es diu que és petit, i per tant pel que fa al porxo podríem estar davant d'una edificació d'uns 120 m². Sembla un edifici amb parets, el mestre ha empleat 50 jornals en la construcció, i la propietària li va proporcionar part de les bigues del sostre (ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, 98r).

86 ABEV, Parroquials, Perafita. R14, 65v.

87 El memorial porta data de 4-8-1735 (ACA, Notariales, Manresa, 293, 111v-112r).

Quant a la seva forma, sembla que els porxos d'obra del segle XVI ja eren semblants als conservats avui, bàsicament un gran espai obert, i ja els hi havia amb porta. Una descripció d'un a 1601, annex a una casa de Perafita, el descriu amb una porta tancada amb clau: *lo portal quadrat de pedra picada bó... ab dues portes de pi ab golfos, balda, tancadura i clau... la teulada cuberta ab cabiró rodó per canal o teula*²⁹.

Porxos pels impostos

En algun inventari aquest edifici de l'era s'anomena el *magatzem del delme*⁸⁸: l'edificació mateixa i la seva forma, de fet, és quasi una imposició legal, perquè al Lluçanès el delme⁸⁹ i les talles⁹⁰ es recollien al segle XVIII en garbes. La tradició i la presència del braçatge⁹¹ als masos del terme als segles XII-XIII ja són indicis del fet que a l'antiga baronia les carreges i els censos també es recollien en garbes. La tasca i els censos, però, se'n van monetaritzant, sembla que als segles XIV³⁵ i XV⁹²; és un fenomen mal conegut al Lluçanès. Les feines de batre, fins a la dècada de 1830, quan desapareixerien delmes i primícies, haurien d'esperar doncs al repartiment fet pel batlle o, més recentment, els arrendadors corresponents i com afirmació de falta de frau l'edifici on es resguarden les garbes és obert d'un costat i sovint no té porta, potser una cleda⁹³ o un gos guardià⁹⁴, encara que si sabem de porxos tancats amb clau, com hem assenyalat. El porxo obert segurament fou alguna antiga imposició senyorial, que restà com a costum els segles posteriors, i és clar que no es una singularitat, és ben característic de tot l'entorn. L'era mateixa sembla que sí era tancada per un mur baix, per impedir l'accés dels animals a les garbes o els pallers⁹⁵.

De fet, la mida de la finca no era un eximent a l'obligació de guardar el blat a l'era esperant els recaptadors. Sabem d'una era, i el seu corresponent *porxo*, en aquest cas anomenat *cabanya*, en una finca d'uns 1000 m² a Lluçà a 1666⁹⁶.

És per això que els *porxos* no són exclusius dels masos i allí on hi ha eres sempre es troben aquestes construccions.

Els porxos i les cabanyes d'era medievals

88 *Lo graner del delme* és una dels actius implicats en un repartiment del mas Tor de l'Espar de Lluçà a 13-3-1766 (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 796, 66v).

89 Necessitem moltes referències parcials, donada la fragmentació de la titularitat dels delmes del terme. Serveixi com a mostra el que cobrava a 1692 el rector de Pardines (Prats de Lluçanès); l'arrendament del delme d'aquest any (2-7-1692) especificava que s'havia d'utilitzar l'era de la rectoria pel batre i la palla quedaria alli (ACA, Notariales Manresa. 287, 70v).

90 El *trenté*, una talla dels jurats del Lluçanès per a contribucions reials, es collia en garbes, segons informen els arrendaments, com ara el de 28-5-1756, que especifica que només es recull en gra a les terres d'un propietari (ACA, Notariales, Manresa. 304, 314).

91 N'hi ha moltes referències. Esmentem per exemple la venda que fan els Tornamira al monestir de Lluçà dels masos Marçal i Riera de Prats de Lluçanès el 9-4-1220 (Arxiu de la Catedral de Barcelona, Caritat, 15-C, s. 21, 52) o l'establiment del mas Puigcordellut, de Lluçà fet pel mateix monestir el 13-3-1246 (id, 58).

92 El del mas Malats de Sant Agustí de Lluçanès, amb els seus masos annexos, es portà a terme el 7-4-1419 (ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, U2, lig. 3, 88).

93 A l'inventari del mas Golovardes de Prats de Lluçanès de 1553 s'esmenta la cabanya *en la qual trovaren per portes una cleda* (ABEV, Parroquials. Santa Eulàlia de Pardines U2, lig. 2, 33v).

94 Un inventari del mas Comesolives, de Sant Feliu Sasserra de 30-8-1761 cita en l'era un *gos de porta* (ACA, Notariales, Manresa. 307, 49v-52).

95 Es conserven documents d'obra que es refereixen a aquest mur, com el que es va fer en una era propera a Sant Feliu Sasserra a 1684 (ACM, Notarials, APM m 1737, 20v).

96 ACA, Notariales, Manresa, 285, part 1 397v.

Encara que a l'edat moderna fa l'efecte de que només trobem una construcció a l'era, sembla que abans, almenys a la baixa edat mitjana i la primera meitat del segle XVI, eren usuals al Lluçanès dues construccions, un *cobert* i una edificació d'obra, que es deuen correspondre amb els termes *porxo* i *cabanya*, i aquest és l'origen de l'ambigüitat dels termes utilitzats als moments posteriors.

Tot sembla indicar que aquests *coberts* serien a l'edat mitjana simples estructures de fusta, sense parets, suportades per troncs i amb sostre de palla. Veiem un en un llibre de principis del segle XV, el [ms 4182 de la Biblioteca Casenatense](#), de fet un igual a les construccions de les llices que apareixen a representacions del segle XV, com ara el del [retaule de Verdu](#)³⁹.

Porxo senzill amb les garbes, al *Tacuinum sanitatis*
[Bibl. Casenatense 4182](#). Italia, circa 1400.

La forma de cobert sense parets és adequada per l'ús del terme *porxo*, i explicaria el perquè aquest fou incorporat tan aviat al vocabulari de les eres al Lluçanès.

Sembla que és el cas d'un inventari de 1573 del mas Pecanins d'Olost, on havia a l'era dos edificis, un *porxo* i una *cabanya*⁹⁷. Al document queda clar que l'espai destinat a les garbes és el *porxo*, perquè allí trobem la corresponent escala. És desembre i, per tant, ja no hi són les garbes; al seu lloc trobem grans troncs, fet molt usual. A la *cabanya* només s'esmenten troncs, més petits, o sigui que era d'una certa mida; sembla que estem davant ja d'un edifici d'obra semblant a les edificacions posteriors que conservem avui a les eres. Potser havia estat construït com magatzem de les eines i per donar espai als jornalers contractats al temps de la collita²⁸.

En aquestes dades, però, el terme *porxo* ja hi era utilitzat indistintament per les dues construccions. Un inventari del mas Casademunt de Pi a Sant Agustí de Lluçanès a 1519 anotava que a l'era del mas *no y trobam ni pertxa ni pallie ni cubert nengun*⁹⁸, és a dir a més de pellers, esperaven a l'era algun *porxo* i algun *cobert*. El *cobert* seria precisament el *porxo* sense parets medieval, i l'anomenat *porxo* corresponia una construcció d'obra com la *cabanya* esmentada en Pecamins.

97 ABEV. Parroquials, Sant Feliu Sasserra, Y2-1, s.f.

98 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R70, anex al f. 9.

I és que les construccions d'era de murs de pedra i sostre de teules ja apareixen a documents d'obra a principis del segle XVI, com el citat del mas Vila de Prats de Lluçanès²⁹. Potser ja hi eren al segle XV, segurament amb lloses, i un d'aquests era la *cabanya* esmentada al mas Soler a Sant Boi de Lluçanès a 1416⁹⁹.

Sabem d'una masada a Cerdanya al segle XVI amb dos *porxos*, un amb sostre de palla i d'altre amb sostre de lloses¹⁰⁰, que es podrien correspondre amb aquest model que coneixem vigent al Lluçanès per aquestes dates.

Pel que fa als moments anteriors, la qüestió és oberta, i potser els models eren diferents i més petits. Ara per ara no en tenim testimonis ni representacions de *cabanyes d'era* amb parets a l'edat mitjana; conèixer com eren aquestes antigues construccions queda pendent de moment, esperant noves informacions o excavacions que puguin donar llum al respecte.

Els porxos de les finques petites

Sabem que en una petita finca d'Oristà, vallada amb murs de *paret seca* al segle XVIII, existia aleshores una era i una edificació que era anomenada *barraca*¹⁰¹, i al costat una altra finca de mida semblant on s'esmenta un *porxo* a dins¹⁰². Les dues finques i les eres -i les construccions de l'era- es deuen remuntar al segle XVII, encara que són reparcel·lacions de parcel·lacions anteriors, potser del segle XV¹⁰³. Estem davant de finques petites de les usuals a la zona dedicades a l'autoconsum: La que contenia la *barraca* era d'una hectàrea en total, on el blat ocupava una part, potser un terç, hi havia un hort, alguns fruiters, una part dedicada a vinya i terrenys erms. Aquí no es necessitaria una gran era ni un gran *porxo* com als masos, hauríem d'esperar un edifici petit, encara que no sembla possible un tan petit com els *refugis* conservats actualment, no hi ha espai per les garbes.

De fet, als segles XVII i XVIII hi ha al Lluçanès moltes finques com ara les dues citades d'Oristà. Totes tenen en comú que es tracta de finques en propietat o en emfiteusi no tutelada, petites i vallades amb un mur de pedra seca i de totes sabem o tenim la sospita de que hi ha cultiu de blat almenys en una part. Donada l'existència del blat i donat el mur, ara per para creiem que totes elles tenen una era, i per tant tenen un *porxo*, almenys una edificació per l'era, encara que els documents no en fan ressò, sobretot perquè l'existència del mur perimetral minora el seu ús a les afrontacions, la font documental més abundant. La presència del mur es quasi obligatòria, com ho és a l'era dels masos, per evitar l'accés dels animals domèstics als pellers de l'era i a les garbes del *porxo* al temps del batre.

Sovint aquests edificis són anomenats també *casetes* a la documentació, segurament perquè serveixen a la funció de refugi i habitatge estacional. És el cas d'un *porxo* al costat d'una era i hort molt a prop de les cases de Sant Feliu Sasserra, del que sabem per un inventari a 1739. És anomenat *casa*, en altra ocasió *casete* o *porxo*, encara que el seu contingut, només eines del batre, no deixa

99 És un arrendament on s'imposa a l'arrendatari l'obligació de mantenir les cases del mas, celler i *cabanya*. Vid. 29.

100 En un acte de bandatge a 1564 fou cremada per encàrrec una masada a Sant Martí d'Aravó, a la Cerdanya, on s'esmenten dos porxos, un amb sostre de palla i un altre amb sostre de lloses (*OBIOLS 2016*, 121 i 130). Encara que es tracta d'una explotació agrícola no estem del tot segurs que es tracti d'edificis de l'era, però.

101 Citada el 4-7-1755 (ACA, Notariales, Manresa, 303, part. 2 ff. 55v-55v.).

102 La cita porta data de 30-1-1711 (ACA, Notariales, Manresa, 290, 38r).

103 Son finques que sembla eren del mas Fàbrega, un dels masos de l'antiga casa de Vilagranada. No en tenim dades de la parcel·lació original, potser del segle XV. Una part d'aquesta finca inicial és permutada per altres propietats a 1547 (ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines. R3, quad. 3, s.f.) i va acabar sent partida en dues finques sembla que a la centúria següent, segurament per herència: totes dues són en mans de la mateixa família.

lloc a dubtes de que es tracta d'un *porxo*, encara que la mida es continguda, no trobem carros o bigues¹⁰⁴. Un altre *porxo* apareix també en una concòrdia per herència del mas Puigferrat de Santa Maria de Merlès a 1765, que afecta a una finca *amb la caseta vulgarment dita lo porxo*¹⁰⁵.

Altres *casetes* o *barraques* també són candidates, encara que no es pot descartar que siguin simples *refugis* o cases elementals servint de subhabitatges: A 1691 a les proximitats de La Sala, l'actual Castellot, a Oristà, prop de Sant Feliu Sasserra, s'esmenta una *caseta* en una finca d'1,6 hectàrees, plantada de vinya, i, presumiblement, de blat, circuïda de murs¹⁰⁶. A 1716 a les proximitats d'Oristà es cita una altra construcció en una finca molt més petita, d'uns 3000 m² propietat del rector i la capella de Sant Nazari, segurament donada en parceria a un tercer¹⁰⁷. La cita és confusa, però, perquè donades les dates podríem estar davant d'un refugi. El mateix succeeix en una altra construcció a Perafita, anomenada *barraca* a 1765 que era en una finca tocant a la vila, propietat també d'un habitant d'aquesta¹⁰⁸. De nou surten dubtes en una altra finca a les proximitats de Sant Feliu Sasserra a 1751 on una edificació es descriu com una *barraca*¹⁰⁹ i d'una altra finca a les proximitats d'Olost a 1776, també amb una *barraca*¹¹⁰.

En aquests darrers casos, a moments on les viles ja eren desenvolupades, potser són *refugis*; no obstant això, a aquestes finques se seguia necessitant un lloc per les garbes, i aquest lloc hauria de ser, de fet, més gran que els refugis actuals i podria servir també de magatzem d'eines i de palla. L'explicació més plausible ara és que malgrat els noms de *caseta*, *barraca* o *cabanya*, som a tots aquests casos davant de *porxos* obrats que fan funcions d'habitatge ocasional, no de simples *refugis*.

Porxos reconvertits per altres usos

Hem d'anotar que aquests edificis han pogut sofrir canvis d'us al llarg del temps i per tant poden haver estat modificats o renovats completament, encara que l'apel·latiu persisteix, es a dir que la cita pot no ser fiable. El cas més clar és el de les *cabanyes* convertides en cases, que es documenten a vegades al periurbà de les viles que continuen utilitzant l'apel·latiu antic.

Des de l'edat mitjana és usual la construcció de cases aïllades entorn de les esglésies. Els precedents foren cases de temps ben antics, situades a grans terres senyoriales que devien ser fortificades, com la que construï el bisbe Berenguer Sunifred de Lluçà a Perafita a finals del segle XI¹¹¹, i de les que no tenim coneixement de si servien també d'explotacions agràries, encara que és molt probable. A plena edat mitjana sempre trobem al Lluçanès masos al costat de les esglésies i de seguida ja sabem de cases no senyoriales, que segueixen el seu model encara que amb un terreny més reduït; tenen una finca al costat, quasi sempre de mida mitjana, de dos o tres hectàrees i, per tant, necessiten d'una era. El cas més antic que coneixem al terme és una casa de Sant Feliu Sasserra potser construïda a la segona meitat del segle XIII o principis del segle XIV molt a prop de l'església¹¹².

104 Contenia únicament sis *forques de girar palla*, quatre de *vantar* i dos *tirassos* i un *aret de passar blat amb un forcat de mà per carregar palla* (ACA, Notariales, Manresa, 295, part 2 ff. 223r-224v).

105 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 563, 32.

106 ACM, APM m 1710, quad. 2 s.f.

107 ACM, APM m 1720, lig. s.f.

108 ACA, Notariales, Manresa, 328, 17.

109 ACA, Notariales, Manresa, 315, ff. 104r-107.

110 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 974, 138.

111 [GROS 1974](#), 124; [FERRER 2009](#), 94. La casa per força havia estat construïda pocs anys enrera, no abans del restabliment de la comunitat canonical a 1083, atès que fins a aquesta data no sembla possible la iniciativa del bisbe ([FERRER 2014](#), 179).

El cas es que quan desperten les viles del Lluçanès al segle XVI aquests masos i cases properes a les esglésies es trobaven en mig o molt a prop dels terrenys que necessitaven. A poc a poc, les terres van ser reparcel·lades i molt sovint els *porxos* acabaren sent reconvertits a cases. A Sant Feliu Sasserra al segle XVIII hi havia una casa que *antigament es deia porxo*¹¹³ i una altra casa anomenada *lo porxo*¹¹⁴.

No totes abandonaren les velles eres, però. La casa del segle XIII de Sant Feliu Sasserra que esmentàvem encara funcionava temps després com una explotació agrària amb la seva era i *porxo*, fins i tot a finals del segle XVIII¹¹⁵.

La documentació és sovint confusa, atès que a principis del segle XVII ja sabem de *porxos* que tenen portes de fusta tancades amb clau, com ara el citat de la casa de Perafita²⁹. La del mas Serra és visible encara avui i la llinda de la porta és datada a 1791. És el cas també d'un *porxo* anomenat *casa o cabanya* a 1790, situada dins d'una petita finca que limitava amb els horts de les cases de Sant Feliu Sasserra¹¹⁶; sabem per una presa de possessió que tenia porta, on es tanca amb clau.

112 Es la casa dels Martorell, que apareixen actius a la vila a 1334 (ej: ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 2r), dates molt properes a la seva venda, a 1347. No és una casa petita, a tenor de que el comprador és el propietari del castell de la Cirera. Es trobava a prop de l'església i fou un establiment del rector (ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, Y3, s.f.). Òbviament la casa es anterior a aquestes cites i podria ser de la centúria precedent. Quan es ven a 1495, es descriu amb l'era, *forn et curtes* (ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R2, quad. 6 f. 11r.).

113 Es tractava d'una casa del carrer Raval, *antiquitus vocata lo Porxo den Boxeras*, segons anota un document de 13-1-1743 (ACA, Notariales, Manresa, 297, part 2 ff. 7r-8r).

114 ACM, APM m 1753, 141v.

115 La casa es descriu en un inventari de 1764 amb els seus horts, finca i *cabanya o porxo* (ACA, Notariales, Manresa, 309, part 1 147).

116 ACA. Notariales, Berga. 419, 344.

1.1.4 Corral ramaders

A bona part de la història del Lluçanès la ramaderia ha tingut una presència molt destacada. Com la zona no és adient per mantenir ramats amb pastures tot l'any perquè les herbes s'assequen a l'estiu, ha estat necessària la transhumància dels ramats cap el Pirineu a aquesta època de l'any. Es tractava de ramats ovins sobretot, encara que també es detecten als segles XVII viatges de vaques i egües semblants als de les ovelles, com el que es produïen al mas Riera d'Olost a 1632, encomanats a un ramader d'Òrria¹¹⁷.

L'origen d'aquestes transhumàncies, i per tant de l'expansió de la ramaderia al Lluçanès, és incert, encara que hi ha indicis d'una activitat important abans de les conquestes de la Catalunya Nova, perquè el lloc era lluny de les fronteres, gravades per la inestabilitat política i militar anterior a la conquesta de la taifa de Lleida.

El que sí sembla clar és que a plena edat mitjana els masos no comptaven amb ramats destacats al Lluçanès, el que seria indicatiu de què fins la baixa edat mitjana aquesta era una activitat limitada als senyors. De fet, pràcticament no hi ha censos de ramat als establiments que coneixem dels segles XII i XIII; als pocs casos en què apareixen són quasi testimonials. Així, en una donació d'un alou a 1172 consta que els pagesos que tenien el domini útil pagaven un xai de cens¹¹⁸. També a la monetització d'un cens d'un mas de Borredà obligat al monestir de Lluçà, a 1321, consta que el mas pagava només un xai¹¹⁹ i una quantitat de diners. No sabem la data de l'establiment, encara que per la quantia en moneda podria ser de la segona meitat del segle XIII¹²⁰. A la vista dels censos sembla que són ramats molt petits, en tot cas de menys de 10 caps.

Els ramats de certa importància originaris del terme degueren ser propietats o tinences dels castells; els Lluçà els tenien al segle X. Sabem d'algunes possessions seves a la Cerdanya, presumiblement relacionades amb l'assegurança de terrenys per pastures a l'estiu. Foren adquirides al 944 per Sunifred de Lluçà per una permuta amb el monestir de Ripoll¹²¹ i apareixen citades al testament de Sunifred, segurament fill de l'anterior, al 988¹²². Sembla que varen formar part de la dotació de l'arquebisbe Berenguer Sunifred quan va ingressar com a canonge a la catedral de Vic, abans de 1065¹²³ i seguirien a plena edat mitjana en poder de la família: són esmentats a l'esponsalici de Ramon de Lluçà a la seva dona Sibil·la a 1252; eren a Oveja, Vallcebollera i Puigcerdà¹²⁴.

Tot indica que tenen relació amb la reserva de pastures, com les que farien a la segona meitat del segle XII altres senyors prenent drets de pastures i de pas a la Cerdanya, com ara els monestirs de Poblet i Santes Creus amb importants adquisicions i donacions des de la dècada de 1160¹²⁵. Al cas dels Lluçà, asseguraven la transhumància dels ramats dels veugers del castell de Lluçà a l'estiu, que

117 ABEV, Parroquials, Olost. R6, 388.

118 ACB, Caritat, 15-C, 66 .

119 ACB, Caritat, 15-C, 27 .

120 Son dotze diners, el mateix import del cens d'un mas de Sant Martí d'Albars establert a 1298 (ACB, Caritat, 15-C, 71) .

121 [ORDEIG 1999](#), doc. 550.

122 *et ipsos alios meos alodes que abeo ... in Cerdania*:

123 [PLADEVALL 1966](#), 71. 88.

124 ACA, Cancillería, Pergaminos de Jaime I, Serie general, 1280.

125 [RIU 1961](#); [APELL 2005](#), 254, 296, 298, 446.

ens consten a dates molt primerenques: al testament de Sunifred de Lluçà, al 988, són donades 135 ovelles¹²⁶.

Sembla que fou als finals del segle XIII quan la situació canviaria, amb els temps del domini en mans dels Saportella, segurament relacionada amb l'alliberació per part dels senyors de l'accés dels ramaders del Pirineu a les pastures. En aquelles dates ja no tenim constància dels ramats de Lluçà, ni de les propietats senyorials de la Cerdanya. S'estendria llavors un model que perduraria segles, el de la transhumància en mans de ramaders independents o propietaris del domini útil de masos del terme, també de dos sentits, mentre els senyors cobraven drets de pas.

La iniciativa a principis del segle XIV sembla que era portada sobretot per ramaders del Pirineu. Són presents al Lluçanès a 1334 un de Queralbs arrendant les pastures del castell de la Cirera (Sant Feliu Sasserra)¹²⁷, un altre de la vall de Ribes concordant amb un mas d'aquesta vila la cura del seu ramat a l'estiu a muntanya a canvi de les seves pastures¹²⁸, un altre de Castellar de n'Hug celebrant una societat amb un ramader de Lluçà compartint la custòdia dels ramats a les pastures de cadascú a l'hivern i l'estiu¹²⁹ i un altre de Queralbs que tenia arrendades pastures a la Cirera (Sant Feliu Sasserra) i Santa Eugènia de Relat (Avinyó) venent un ramat a un altre ramader de Ripoll¹³⁰.

Els ramats dels masos del terme a aquestes dates han adquirit més importància i es documenten sovint amb més d'una vintena de caps. I ja alguns propietaris de masos del Lluçanès han donat el pas i s'han convertit en ramaders, amb un creixent protagonisme. Aquell mateix any, a 1334, trobem en un de Sant Martí de Merlès¹³¹, en un altre de Sant Marçal de Relat¹³² i en un altre de Sant Feliu Sasserra¹³³, arrendant les pastures de masos de les seves poblacions, mentre dos més d'aquesta darrera població reben en parceria el primer dos ramats, un petit d'una casa a la vila¹³⁴, i un altre una mica més gran, dels senyors d'Oló¹³⁵ i el segon un altre d'un mas, tots suposem que aplegats per partir a la muntanya.

Si a principis del segle XIV l'activitat ramadera ja és molt activa, aniria a més de seguida. A la segona meitat d'aquest segle ja tenim alguna notícia de contractes de societat de transhumància amb 200 caps per cada part, i aquesta vegada el del Lluçanès ja és ramat d'un únic mas. És el cas de la subscripta per la propietària del mas Viladecans de Sant Boi de Lluçanès amb un ramader de Queralbs, que ens consta al seu testament a 1385¹³⁶. A 1391 a la mateixa localitat el propietari del mas Serra feia un contracte amb un ramader de Toses, al vall de Ribes, indicant que el seu ramat constava de 195 adults i 90 xais¹³⁷. Els grans ramats ja travessaven el terme aleshores, sembla que de manera no molt diferent de la qual farien posteriorment, fins al segle XX. La propietat dels ramats i les herbes no es mantindria igual als segles posteriors, encara que la presència dels ramats al terme seguiria molt activa.

126 *et iusit dari ad domum Sancta Maria de Luzano oves XXII. Et ad Sancti Vincencii oves XIII. Et pro anima sua oves C: UDINA 1984*, núm. 32.

127 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 51v.

128 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 2v.

129 *SERRA 1947*, 324.

130 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 9v.

131 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 23v.

132 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 41v.

133 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 96.

134 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 40v.

135 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 41.

136 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R25, 125v.

137 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R30, 14.

És per això que les edificacions ramaderes han sigut presents al Lluçanès des de temps molt antics. S'han anomenat des de l'edat mitjana genèricament *corrals*, terme que comparteixen amb les construccions destinades als animals domèstics als masos i a les cases de les viles, tret dels porcs, perquè tenen tots les mateixes funcions, servir de refugi on recollir els animals. Les zones on es guardaven els porcs eren anomenats usualment *corts*. Els corrals adossats als masos o masoveries importants, dels que encara es conserven molts, guardaven sobretot els animals domèstics, encara que n'hi havia que també acostumaven a tenir ramats, no sempre petits. Els corrals dels masos, si són exclusius d'ovelles i cabres, a l'edat moderna són anomenats sovint vulgarment *ovils*¹³⁸. Hi havia però corrals ramaders aïllats, segurament molt nombrosos als moments de la màxima expansió de l'activitat ramadera al Lluçanès.

Aquestes edificacions contenien un refugi pels ramats i un habitatge pels pastors. És per això que eren habitualment anomenats *cabanyes* i des del segle XVI també amb el seu equivalent *casetes*. Així succeeix als corrals esmentats a la venda d'ovelles de 1334 a la que fèiem referència abans³⁶, quan són anomenats *cabanyes*. Hi eren a la Cirera (Sant Feliu Sasserra) i a Santa Eugènia de Relat (Avinyó), i coneixem els noms amb qui eren conegudes aquelles, perquè les cabanyes, com les cases, tenien nom: *Peroles*, *Escudelles*, *Gerra* i *Cans*, també dita *Mastins*.

A vegades aquests corrals es trobaven a balmes, aprofitant el refugi natural de les roques. Aquesta és segurament la funció a les darreries del segle XVII de la balma de Garet, a Lluçà, que identifiquem perquè és a les mans d'un pastor a 1694¹³⁹. A anotar que a l'edat mitjana i el segle XVI aquesta balma n'era habitada⁹, de fet algunes balmes ho eren llavors²³. Sembla que és aquest pastor el responsable de dedicar-la en exclusiva a corral de ramat, presumiblement uns anys abans d'aquesta data, quan edificà una casa elemental pel seu habitatge¹⁴⁰, segurament al costat de la balma.

La generalització de l'entrada en cultiu de terres ermes iniciada a la segona meitat del segle XVI, la fam de terres del XVII i XVIII i el lent declinar de la ramaderia que el va seguir, significarien, però, que una bona part de les *cabanyes* aïllades del Lluçanès foren abandonats o acabaren servint per a altres usos. La ramaderia no desaparegué al Lluçanès, però, i la transhumància arribà activa fins al segle XX¹⁴¹.

Tenim indicis del fet que les *cabanyes* medievals eren molt petites i nombroses. El ramat venut a 1334 a la transacció ja esmentada entre ramaders de Queralbs i Ripoll era de 40 caps, entre ovelles, xais i cabres, i, no obstant això, el venedor indica al comprador que es pot trobar a quatre *cabanyes*, fet que ens indica probablement que les terres llogades pel venedor devien ser petites i esparses i, per tant, els ramats originals es repartien per *cabanyes* guardant ramats petits, segurament rotant a les terres. De fet, el corral del retaule [de la Verge dels paers](#) és força petit.

138 No ens consta directament l'ús del terme *ovil*, que es medieval, però; sembla que els notaris el troben vulgar a l'edat moderna, perquè es comú l'ús del terme en llatí, *ovile*, mentre a les clàusules del document en català utilitzen *corral*, com a un memorial d'obra de la construcció del molí de Canelles, a Lluçà a 1710 (ACA, Notariales, Manresa. 289, 435v-437v).

139 És el momenten què es veu obligat a la revenda de la finca on era la balma (ACM, Notariales. APM, m-1741, 155).

140 ACA, Notariales, Manresa, 287, 115. El memorial porta aquesta data perquè ha estat escrit per la revenda, encara que l'obra mateixa ha de ser uns anys anterior.

141 La referència per la ramaderia del Lluçanès és el llibre de [MESTRE 1999](#).

L'arrendament de les pastures del castell de la Cirera a 1334 ens parla de l'origen d'aquestes *cabanyes*: Els feien els mateixos ramaders arrendataris de les pastures. El contracte permet a aquests fer *corrals* i especifica que així s'ha pactat en anteriors ocasions¹⁴².

Sembla que els corrals aïllats només eren simples cercats baixos de pedra seca, perquè així són els que es conserven avui al nostre entorn, semblants als representats a imatges medievals, com ara al [retaule de la Verge dels paers](#) (1451).

Cercat ramader aïllat al retaule de la [Verge dels paers](#). 1451

També ho eren les llices, els corrals annexes a les explotacions a l'edat mitjana que eren en ús encara al segle XX al Lluçanès; tenim moltes representacions dels segles XIV i XV, atès que era una de les formes usuals que creien devia tenir el pessebre de l'evangeli. Sembla que a aquest temps les llices eren una simple tanca baixa circular, de pedra, fusta o branques trenades, amb un cobert a dins de fusta sense parets, sostingut per troncs i amb sostre de palla. Al [retaule de Verdú](#), de 1434, el recinte era de pedra.

142 *ad tenendum pasturandum ibi bestiarium et ibi facere cortil sicut in ante vendidi aliis* (ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 51v.).

Lliça baixa de pedra amb cobert de palla.
 Retable de Verdú, 1434 ([MEV](#))

També hi ha algunes representacions de tanques de lliça baixes, també circulars, fetes de branques trenades com ara una de Peralta de la Sal (c. 1457, [CMA](#)) o una altra al retaule de Santes Creus (MNAC). Respecte a aquests sostres de palla o les tanques de branques trenades a les representacions del pessebre, hem de ressaltar, però, que possiblement els autors només representen els coberts més humils, és a dir models possiblement en procés de desús en aquells moments.

Pessebres representats com a llices amb cobert de palla amb tanca circular de branques trenades.
 Esquerra: retaule de Peralta de la Sal, c.1457 ([CMA](#)). Dreta: retaule de Santes Creus, 1414 (MNAC).

I és que els estables als complexos dels masos o habitatges aïllats canviarien a l'edat moderna i esdevenint en molts casos en llocs coberts. El primer pas sembla que fou la reconversió dels coberts de la lliça a construccions d'obra. Unes petites obres al mas Soler de Prats de Lluçanès a 1528¹⁴³ incloïen la construcció d'un pilar en un dels corrals: tot sembla indicar que som davant d'una modalitat de lliça que encara es conserva avui al Lluçanès, com a la de [la Peça](#), a Sant Feliu

143 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R2, quad. 2 f. 22v.

Sasserra: el sostre és ara de teules sobre fusta i se suporta pels murs de la tanca, que han estat elevats per l'ocasió; al centre es col·loca un pilar per mantenir el cobert obert pels animals.

Lliça de la Peça, Sant Feliu Sasserra. Es poden apreciar les tanques laterals i un fragment de la central, parcialment derruïda. El cobert es obert gràcies a un pilar central

La presència d'un pilar únic en un corral del mas Vilartimó de Lluçà a 1546¹⁴⁴, segurament és un altre exemple. Potser ja eren estesos coberts d'obra a la baixa edat mitjana, perquè un d'aquests pilars es construeix al mas Villarasa de Sant Boi de Lluçanès ja a 1403¹⁴⁵. No en tenim detalls d'on era col·locat, altres interpretacions són possibles, encara que segurament es tracta de les transformacions dels vells coberts abans suportats per pals de fusta.

No sabem quant temps mantingueren els masos les antigues llices, sembla que molts anys, ja que a les explotacions modestes han arribat al segle XX; així és al mas Les Oliveres, en aquell moment d'Oristà, que va reedificar el seu corral ramader en una data tan tardana com 1746¹⁴⁶. La tanca era alta, de parets rectes, encara que va seguir sent una tanca de pedra seca, com l'anterior corral al que substituï, malmès aleshores, les pedres del qual foren reaprofitades a la nova obra. Es va necessitar transport per més pedra, però, el que indica que l'original era més petit o més baix.

És quasi segur que es conserva aquest corral, almenys en part, en mig de les edificacions auxiliars enfront de la porta principal del mas, una bona part d'elles de *pedra seca* i d'altres de pedra amb *morter de garsa*. El mur és convencional, semblant als usuals de les parets de les finques, i té lloses a la part superior¹⁴⁷, que foren extretes d'un altre lloc. Els treballs de construcció d'aquest corral aporten també un detall: el sòl ha estat compactat¹⁴⁸ i per tant podem esperar d'altres casos amb pis de lloses.

144 IABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 3 s.f.

145 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R39, 76.

146 ACA, Notariales, Manresa, 310, f 131v.

147 ... *per lo port de las alosas ... per cubrir la paret de dit corral* (ACA, Notariales, Manresa, 310, f 131v).

148 ...*per els jornals de manobra ... per a replanar lo mateix corral* (ACA, Notariales, Manresa, 310, f 131v).

Fragment de mur dels corrals del mas Oliveres de Muntanyola, abans Oristà, segurament part del corral ramader refet a 1746. A la dreta detall de les lloses de la coberta del mur

A aquells anys detectem corrals de ramat al costat de masos amb coberts de gran mida amb teules, potser indicatiu de que l'antiga lliça ja era totalment coberta. És el cas del construït al mas Palafolls de Santa Creu de Jutglar a 1747¹⁴⁹. Es tracta d'una edificació de uns 100 mts¹⁵⁰ ja feta amb morter de calç i coberta amb sostre de teules. El cas del corral de la masoveria construïda a 1691 a Borredà per un pagès del terme, amb un corral cobert de 30 m², sembla més a prop de la lliça de la Peça, amb un espai de mida mitjana potser amb quasi la meitat coberta¹¹.

A imitació del corral aïllat, els cercats dels corrals ramaders incloïen un petit habitatge pels pastors, fins i tot els que hi eren al costat dels masos en èpoques més tardanes. Així ens consta al mas Traveria, de Sant Feliu Sasserra a 1761, quan són arrendades les seves terres; s'oferia com habitatge pel arrendador una construcció que era dins d'un corral, presumiblement el dedicat a les ovelles¹⁵¹.

Pel que fa als corrals aïllats sembla que el pes de la tradició va perdurar. Corrals anomenats *cabanyes*, petits, cercats amb mur de pedra seca, edificats pels mateixos ramaders, que no es feien servir tot l'any i amb habitatges, que tenien nom populars: tot apunta a edificacions molt modestes i fràgils, tot de pedra seca, i no solament a l'edat mitjana. Els models d'aquestes construccions, almenys inicialment, foren segurament semblants als corrals conservats avui a Tirig, circulars i amb una *cabanya* interior, molt semblant als refugis agrícoles que es conserven avui al Lluçanès, encara que amb algunes variants constructives.

No en tenim cap cabanya d'aquesta mena identificada avui al Lluçanès, encara que la ramaderia ha estat ben viva al terme fins al segle XX, i és segur que aviat sabrem d'algunes.

A l'edat moderna, però, algunes de les millores dels habitatges de les viles sembla que es fan també presents als corrals ramaders dels masos, especialment al disseny de l'habitatge. La *caseta* que hi havia al del mas Traveria a 1761, abans esmentada, tenia cuina i dos cambres, o sigui que ja no és un simple refugi, és una casa de dues plantes, i no és segur que sigui elemental. Sembla que ja és producte d'una reforma destinada per a masovers, no la simple caseta que esperariem pels pastors.

149 ACA, Notariales, Manresa, 313, 19.

150 Donades les 1600 teules utilitzades.

151 ...se li cedera cuina i dos cambras, son al corral de dita casa (ACA, Notariales, Manresa, 307, ff. 52-54).

És al recinte del ramat, però, el que indica que la casa segurament també continuava servint als pastors.

Sembla que a aquestes dates ha estat abandonat el disseny de corral de planta circular donant pas a un rectangular, almenys als situats al costat dels masos. Els murs de pedra seca que podem atribuir al corral del mas les Oliveres, a Oristà també són rectes, són alts i és quasi segur que l'habitatge dels pastors es conserva: de fet al lloc hi ha unes quantes cases elementals d'una planta i mida reduïda, fetes amb morter de garsa i sostre de teules, alguna de les quals es podria correspondre amb aquest habitatge.

A mesura que es vagin identificant els restes dels corrals ramaders de l'edat moderna, com a part dels masos o aïllats, es concretaran millor aquestes primeres impressions i podrem valorar amb més precisió la persistència de les tècniques i dissenys tradicionals al llarg del temps.

1.1.5 Tanques i feixes

Murs de tanques

Els murs de *paret seca* o de tàpia han estat lligats a la història de l'agricultura i ramaderia de bona part d'Europa i el Lluçanès no és cap excepció. De *paret seca* es conserven molts, encara que els que protegien les finques dels ramats i el bestiar han sofert molt l'arribada de l'agricultura industrial i han desaparegut en molts casos. Els de tàpia propers a les viles han sofert la recent expansió de l'urbanisme.

No tenim ara informació directa sobre la seva presència abans del segle XV. De mitjans d'aquesta centúria devien ser les tanques d'unes finques creades segurament a aquestes dates per emfiteusis de terres senyorials a prop de Sant Feliu Sasserra¹².

Pel que fa als camins, podem suposar que la protecció es necessitava als menys als ramaders, tradicionals passos de la transhumància; els ramats també transitaven per altres secundaris, però, per accedir a les pastures dels masos que eren arrendades com sabem ja des del segle XIV³⁵. No obstant això, a les representacions dels segles XIV i XV no apareixen murs a la vora dels camins ni finques cercades, el que ens fa sospitar que potser aquestes obres no eren tan esteses.

De fet, la presència dels murs devia ser molt irregular i no totes les finques a la vora de camins tenien tanca a temps recents, com no la tenien a principis del segle XX les situades tocant a *la creu escapçada* de Sant Feliu Sasserra, just al costat del vell *camí ral*, com es pot apreciar a fotografies del moment¹⁵².

Sabem que moltes finques al costat dels camins foren vallades per primera vegada als segles XVII i XVIII. En tenim molts documents d'obra d'aquestes dates de murs limitant finques, o referències a la construcció d'alguns, com ara un a la vora del camí reial a Sant Marçal de Relat que es construïa a 1740¹⁵³. De fet, les autoritats municipals de l'edat moderna imposaven els murs a les finques que limitaven amb els camins reials al costat de les viles, com ens consta a 1685 en una de Sant Feliu Sasserra situada a la vora del camí real de Prats de Lluçanès¹⁵⁴.

Si era comú la protecció dels horts. Pel que fa als de la vila o el periurbà als segles XVII i XVIII, hi ha dubtes als documents de si la major part eren de tàpia, com el de la rectoria de Sant Feliu Sasserra a 1667¹⁵⁵, i els d'altres cases de la mateixa vila a 1749¹⁵⁶ i 1751¹⁵⁷, o un a Olost a 1665¹⁵⁸. És segur que no tots ho eren, devien coexistir amb la *paret seca*, cas que devia ser el d'un carrer de Prats de Lluçanès que era anomenat *del paret xic* al segle XVIII¹⁵⁹. Els horts a les finques petites més allunyades devien ser de *paret seca*, com ara un a Oristà a 1755³².

152 BOIXADER 2022, 25

153 ACA, Notariales, Manresa 296, part 1 ff. 71v-72v.

154 ACM, APM m 1707, 4.

155 ACA, Notariales, Manresa, 286, part 2, s.f

156 ACA, Notariales, Manresa, 314, 181v.

157 ACA, Notariales, Manresa, 301, ff. 220r-221v.

158 ACA, Notariales, Manresa, 285, part 1, 356r-358.

159 ACA, Notariales, Manresa, 295, part 1, 43.

Sembla que eren molt habituals les finques de mida reduïda *circuïdes de parets*¹⁶⁰, no solament pels horts sinó també per les eres que n'incloïen³². En tenim algun document d'obra a la construcció d'aquests murs de tanca de finques petites, com ara un preu fet d'una a 1751¹⁶¹

Les eres eren cercades. En tenim alguns documents d'obra de la construcció o reparació de murs de tanca d'aquestes, com ara la del mas Paonelles a Prats de Lluçanès a 1636¹⁶², la d'una annexa a una casa de Sant Feliu Sasserra a 1685¹⁶³, altra en una finca de la mateixa localitat a 1690¹⁶⁴ o la del mas Vinyes de Sant Agustí de Lluçanès a 1704¹⁶⁵.

El tema de l'autoria, com és usual a aquestes tècniques, és complex. Hi ha molts documents d'obra, i són sempre d'intervencions de picapedrers.

Al segle XVIII, a aquests casos sembla que es tracta de revendes. La intervenció dels mestres d'obra aquí podria ser excepcional, obeint a raons de garanties del preu, encara que en tot cas sembla clar que els picapedrers de tot l'entorn dominaven aquesta tècnica i han estat garants de la seva continuïtat. Com en totes les obres tradicionals, als segles XVII i XVIII apareix amb un ajudant anomenat manobra, amb un salari que es un aproximadament entre un 60% i 80% del del picapedrer responsable de l'obra, segons els moments. En aquests casos tot sembla indicar que estem davant de *margers*, especialistes en fer murs i segurament tota mena d'obres en paret seca, com els que encara feien aquestes tasques a Catalunya al segle XX.

La presència dels picapedrers, però, es detecta ja des del segle XVI. Ens consta la construcció dels murs dels corrals del mas Puigoriol a 1558 per un picapedrer, i no té relació amb una revenda¹⁶⁶. Atesa la situació de precarietat que pressuposem per les dates, aquí sí que la intervenció dels picapedrers devia ser molt habitual a aquells moments, sobretot als murs annexes a les cases.

160 Així es descriu una finca d'Oristà en una venda de 1691 (ACM, APM m 1710, quad. 2 s.f.).

161 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 442, part 1, 2v.

162 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R11, 2 – 57v.

163 ACM, APM m 1737, 20v,

164 ACM, APM m 1739, 84r.

165 ABEV, Parroquials, Perafita, R16, 116r.

166 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R7, quad. 4 31v,

Murs de feixes

Els murs de feixes formaven part des de l'edat mitjana dels sistemes per crear o reformar terres de cultius en terrenys escarpats, i per tant són típics de *rompudes* o artigues.

Amb un Lluçanès poc cultivat a l'edat mitjana podríem esperar poques, encara que les terres del terme no són planes, i a principis del segle XIV, quan comencem a tenir unes certes dades, trobem moltes. Són tan a terrenys dels masos, com ara al mas Rossell, de Lluçà a 1329¹⁶⁷ o el mas Badia Iusà, a Sant Feliu Sasserra a 1334¹⁶⁸, com a les sagreres, on havia cases i terrenys cultivats a la vora, com ara algunes a aquesta mateixa població i any¹⁶⁹.

També apareixen a la toponímia als inicis del segle XVI, signe, en general, de que eren medievals, com la de la *feixa de les parets* a Sant Feliu Sasserra a 1530¹⁷⁰. La toponímia, però planteja sempre problemes, com ara el cas del *serrat de les parets* esmentat a Oristà a 1609 en un document on es diu que la terra havia estat objecte d'una rompuda feia poc, i potser el topònim acabava de néixer¹⁷¹.

Les feixes, de fet, eren terrasses a qualsevol terreny destinat al cultiu, també horts, com ara una a Olost a 1776¹⁷², o les típiques finques d'autoconsum del periurbà de les viles, per hort, blat y vinya, com una anomenada *els hortets d'en Roca* que era a Sant Feliu Sasserra a 1723¹⁷³. El cert és que aquesta terra serveix de mostra del cicle de vida d'aquests elements constructius, especialment quan són a prop de les viles, i és que obres com aquestes necessiten manteniment i són objecte de canvis: Ja hi havia al lloc unes feixes creades a terres senyorialment en data no coneguda, de les que encara fa ressò un topònim existent avui, les *feixes del cavaller*, que foren parcel·lades segurament mitjan segle XV¹⁷⁴, i reparcel·lades després altres vegades. De fet, a 1769 es produí una rehabilitació d'una d'aquestes reparcel·lacions, finca, amb reparació de feixes enderrocades i construcció de noves¹⁷⁵.

Als documents d'obra conservats al Lluçanès també són responsabilitat dels picapedrers, com ara unes de 1741¹⁷⁶ i 1772¹⁷⁷ a Oristà o una altra ja citada de Sant Feliu Sasserra de 1769⁴⁵. La intervenció dels mestres usualment té una certa envergadura, amb construcció de terrasses volant la roca amb pólvora, aplanant el terreny i construint els murs com a contenció.

També són casos de [revendes](#), i, com sempre en aquests casos, hi ha dubtes de l'abast real de la intervenció dels mestres a obres modestes.

Sembla que es feien amb [morter de garsa](#), no de [paret seca](#), com ens informa el picapedrer al document d'Olost ja citat: *aquella paret que ... he fet a pedra i fang per sostenir la terra de l'hort*⁴⁵. En alguns casos es documenta també l'ús ocasional de morter de calç, com ara la rehabilitació esmentada de 1769.

167 ACB, Caritat, 15-C, 170.

168 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, f. 5v.

169 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, f. 48v.

170 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, U1, doc. 27.

171 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R9, 105.

172 ACA, Notarials, Manresa, 341, 5r.

173 ACM, APM m 1753, 141v.

174 La parcel·lació és de data desconeguda; deu formar part d'un lot de finques establert pel senyor de la Cirera; vid. altres finques del lot a 12.

175 ACA, Notarials, Manresa, 333, 87.

176 ACA, Notarials, Manresa, 296, part 2. 70v-71.

177 ACA, Notarials, Berga, Serie General, 976, 32.

1.2 Les cases urbanes

Els solars

La qüestió de l'urbanisme de les viles del Lluçanès encara no ha estat objecte d'atenció de manera global, i és aviat per suscitar-la, atès l'escàs material que ha vist la llum.

Pel que fa al seu nucli, les sagreres de plena i baixa edat mitjana, les primeres dades no permeten avançar en cap patró, sobretot perquè hi ha pocs documents. La situació és complexa; el terme era sobretot un entorn rural i moltes de les esglésies no arribaven a crear un nucli urbà destacat al seu voltant. On sí existia aquest, sembla que almenys des de la baixa edat mitjana podien conviure diversos models d'urbanització en funció de la proximitat a l'església: un dens al costat d'aquesta, potser murat, un primer cinturó de cases no adossades envoltant aquest i un segon cinturó de finques més grans amb cases. En tot cas parlem de conjunts molt reduïts.

L'únic establiment medieval al nucli d'una sagrera del terme del qual tenim mida de façana és un de Sant Boi de Lluçanès de data no coneguda, potser de la primera meitat del segle XIV, el precedent de la [casa Sasala](#). No conservem el document de l'establiment, només una referència en un contracte d'obra de 1415, moment en què és demolida la casa original.

Era de 20 pams de *tou*, cita que resulta difícil portar a mides reals. La dels murs de *tou* no és coneguda, encara que sembla que el seu valor més probable als segles XIV-XVI és de 4 pams²²⁴. Les cases adossades del terme a l'edat moderna només construeixen un mur exterior, carregant la casa en un costat al mur del veí. No sabem quan es va generalitzar aquest costum, i per tant tenen cabuda també dues variacions, les cases amb un o amb dos murs exteriors, encara que per la baixa edat mitjana el més probable és el valor del segle XVI, amb un mur exterior²²⁴.

Per tant, el valor més probable per la façana de la casa de Sant Boi podrien ser segurament de 24 pams. A anotar que una mida alternativa de 26 pams és la utilitzada a Girona des de poc abans de mitjan segle XIV¹⁷⁸ que segurament correspondria a una casa amb murs a banda i banda de 3 pams de gruix, el que permetria 20 pams de *tou*. No sembla que sigui el cas del terme.

178 [NOLLA i SAGRERA 2018](#), 64.

1.3 La casa tradicional

Parlar de casa tradicional al Lluçanès es força complex, perquè pràcticament totes les cases del terme fins a pràcticament el segle XX tenen trets que podem anomenar *tradicionals*.

El que sí que podem acotar són els models de les cases, dintre de grans limitacions, però, especialment a la edat mitjana, atesa la pobra documentació que ens ha arribat.

Hi ha alguns trets que sí podem ressaltar que no són característics de cap model en particular.

Un dels més destacats és l'estàndard de l'estança de vint pams. El veiem com unitat base a la mida de façana d'un solar de Sant Boi de mitjan segle XIV⁸¹; també com mesura base del mas medieval de Vilarovir d'Oristà de data desconeguda, potser d'aquella mateixa centúria⁷⁸;

La mesura probablement té origen en solars urbans de la primera meitat del segle XIV. Vint pams de *tou*, o útils, més un mur de quatre pams, fa 24 pams, és a dir 3 canes, una mida prou fàcil de mesurar per a no ser tinguda en compte¹²⁸. Sabem que a Girona la façana de 20 pams dins murs seria introduïda mitjan segle XIV, en dates properes a les primeres informacions al Lluçanès⁴⁶.

Usos

Quan parlem de cases de dues plantes amb més d'una crugia, com era usual als masos i masoveries almenys des del segle XVI, la casa s'estructura mitjançant l'entrada a la planta baixa i la sala a la planta primera, situada a sobre. Pràcticament, tots els edificis complexos de dues plantes que estudiem mantenen aquest tret.

Les dues plantes repeteixen el mateix esquema, on totes les estances de la planta capgiren en torn d'una estança, l'entrada a la planta baixa i la sala a la primera. No ens consta on és l'única escala per accedir a la planta alta, suposem que se situa a l'entrada. Puja directament fins a un replà, on es troba una porta que dona accés a la sala, porta que permet tancar tota la planta alta. El replà no sempre apareix als documents; es esmentats al contracte del mas Gavarresa de 1550¹⁴⁰, encara que sembla obligat per donar pas al portal. Aquest portal, en canvi, és objecte permanent d'atenció a les concòrdies, atès que sol ser treballat i sovint amb alguna decoració.

La solució d'una estança central per planta permet a les cases grans mantenir tancat l'habitatge del propietari mentre deixa accés als treballadors a la part de baix. Aquesta seria la raó perquè Agustí assenyala com idoni l'habitatge dels treballadors a la planta baixa¹⁷⁹. No ens consta de tota manera que se seguís la recomanació fora de grans masos de l'edat moderna, com ara del mas Vinyers de Sant Marçal de Relat a 1757¹⁸⁰ o el Pilar de Sant Feliu Sasserra, de finals del segle XVII¹⁸¹, on els inventaris situen a la planta baixa *la cambra dels mossos*. De fet, un inventari del mas Galobardes de Prats de Lluçanès, a 1553 diu que l'habitació dels jornalers era a les golfes¹⁸².

179 AGUSTÍ 1617, III, 144.

180 ACA, Notariales, Manresa, 312, ff. 21-43.

181 ACA, Notariales, Manresa, 309, part 1 147.

182 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, U2, llig. 2 33v.

A la façana hi ha sovint una finestra destacada, segurament a sobre de la porta, que es devia situar a la sala. És el cas de la [casa Serra](#) de Sant Feliu Sasserra de 1546¹³⁵, una obra no tradicional, i podríem pensar que edificis com aquest marcaven les pautes de les obres més modestes. Al mas Gavarresa a 1550, però, la finestra preeminent no és a sobre de la porta, hi és en la crugia del costat, en una cambra¹⁴⁰. Podria ser aquest l'escenari usual a les cases tradicionals, al marge de les preferències de les grans construccions.

1.3.1 Cases elementals

Es conserven al Lluçanès moltes construccions elementals amb planta quadrada o rectangular, d'una única crugia. La major part són edificacions auxiliars, com [porxos](#). Altres han servit de refugis i segurament d'habitatge eventual o permanent.

Solen ser d'una planta; no sabem d'estructures semblants de dues plantes existents avui, encara que les coneixem als segles anteriors per testimonis gràfics o documentals.

Cases elementals de dues plantes

La variant més simple d'aquest model que coneixem presenta una planta sense subdivisions, formant una única estança, que puja en alçada una altra planta, donant en total dues estances útils. Aquesta és la utilitzada en una [casa adossada al santuari dels Munts](#), a Sant Boi de Lluçanès, a 1551 i molt semblant a la d'una casa representada a 1434 al [retaule de Verdú](#).

La casa dels Munts tenia una planta quadrada de 20 pams útils per costat¹²⁸, amb uns murs d'amplada ara per ara no coneguda, que segurament és de 4 pams¹²⁸; oferia un espai útil de planta de 15,4 m².

Encara que no hi ha gaire informació documental d'aquesta variant, devia ser popular als segles XV i XVI i encara es podia veure al terme al segle XVII a cases de masoveries. L'inventari de 1645 d'una del mas Paunelles, a Prats de Lluçanès, ens presenta una construcció de dimensions contingudes, amb tres estances: cuina, sala i cambra¹⁸³, potser dues estances base, de fet, vista la descripció que fa el cadastre de Cal Burgès a 1716¹⁵, un edifici del qual coneixem la seva estructura pel contracte de construcció; els animals són fora de la casa en una lliça. La divisió cuina-sala podria ser una llicència dels autors del cadastre o una subdivisió feble a la planta baixa que no és paret mestra, atès que només hi ha una altra estança més a la casa, una cambra, que seria a dalt.

Podríem estar davant d'una casa en planta baixa amb una paret mestra, encara que si la casa és complexa també esperaríem estables, que no hi consten; sembla més be que era una construcció elemental amb o sense subdivisions interiors a la planta baixa (cuina-sala) i una cambra a la part superior; es tracta d'una estructura molt semblant a la casa dels Munts.

Aquest model constructiu emparenta amb cases de les viles d'una única estança estructural i dues plantes que devien existir al terme almenys als segles XVI i XVII. De fet, la casa dels Munts esmentada comparteix la mida de l'amplada de l'espai interior amb la [casa Sasala](#) de Sant Boi de Lluçanès construïda a 1415, i, presumiblement, amb el de la casa que la precedia, de la primera meitat del segle XIV. Aquestes cases, però, són de dues estances base per planta; sí que creiem que als segles XVI i XVII existien cases més simples a les viles en base a les descripcions de les afrontacions o vendes, encara que per elles no tenim documents d'obra de moment que confirmin aquestes impressions.

Cases elementals d'una planta

Hi havia a l'edat moderna al camp del Lluçanès molts edificis elementals d'una sola planta utilitzats com cases elementals eventuals o permanents, encara que moltes que a la seva última etapa han

183 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, U1, s.f.

servit de refugis. Encara es conserven alguns, com ara l'anomenada [cabanya del Cerdanya](#), a Oristà, o la [cabanya de Clapers](#) i la *cabanya del Pla del Nan*, a Sant Feliu Sasserra. La segona segurament es construeix cap a 1725. La primera té sostre de teules, el que ens indica que almenys la coberta actual ha de ser posterior a 1845²¹. Té un forn de *pedra picada*, que apunta a moments anteriors, potser del segle XVIII o anterior, és a dir que estem davant d'un vell habitatge reconstruït o reformat al segle XIX ja com a refugi i lloc temporal per persones i animals. La data, però, és relativa, atès que aquesta mena de construccions eren molt fràgils i poden ser ben anteriors, reconstruïdes o reformades en diversos moments.

Les dues primeres són construïdes amb paredat carejat, *pedra borda*, amb [morter de garsa](#). A la [cabanya del Cerdanya](#) no s'aprecia el morter a l'exterior perquè no és arrebossada i la pluja ho ha fet desaparèixer a l'exterior, encara que al interior sí es conserva bé. A la [cabanya de Clapers](#) els murs són més castigats per l'enderroc del sostre, encara que es poden apreciar alguns fragments de mur lligats amb fang. La tercera ha sofert reformes recents, encara que els pocs restos antics visibles sí semblen de *morter de garsa*.

Es tracta de petites construccions destinades a l'habitatge, com ens indica el forn de la *cabanya del Cerdanya*; als segles XVIII o XIX quan van ser construïdes o reconstruïdes era segurament eventual. Són obres d'una crugia, sense parets mestres interiors. Formalment són una versió reduïda de les cases complexes, amb parets rectes, finestres i tanca amb porta. Ens consta la funció d'habitatge de l'esmentada [cabanya del Cerdanya](#) per la presència d'un forn i de finestres.

Aquestes cases són l'alter ego de les balmes obrades²³, que devien estar habitades en gran número a l'edat mitjana i el segle XVI.

Abordar la història d'aquests edificis del camp és una qüestió complexa al terme, atès que són difícils d'identificar a la documentació de l'edat moderna, on usualment només apareixen a afrontacions.

De fet, segurament dins de les viles del Lluçanès n'hi havia unes quantes, moltes de les qualificades de *domus parvam* o *caseta* a les afrontacions o inventaris. Segurament la major part de les cases existents als segles XVII i XVIII a les viles del terme devien tenir una estructura d'una crugia, encara que quasi totes de dues plantes i aquestes denominacions segurament anoten estructures d'una planta no habituals a les viles. Als complexos dels masos, com habitatges aïllats o semi aïllats devien ser utilitzades també¹⁰.

Al camp, però, la qüestió no resulta tan clara, atès el poc espai que ofereixen. Els documents fiscals del segle XVIII no ajuden, perquè sembla que aquests edificis són fora del seu abast perquè no són habitatges permanents¹⁵.

El problema de les cases elementals d'una planta era la mida. Quan es tracta d'obres de baix pressupost esperem tècniques tradicionals i l'ús del [morter de garsa](#) termina en estances d'una mida reduïda⁵⁵. Les obres d'aquest tipus devien ser petites i poc útils per les explotacions agràries, almenys al segle XVIII, excepció feta de construccions fetes servir pels habitants de les viles. Respecte als segles anteriors la qüestió no sembla tan clara, i el problema en aquestes dates sovint es l'escassa informació que ofereixen els documents.

Al cadastre de Lluçà de 1716 ens consta només una, anomenada *la caveta*, que devia ser una petita construcció adossada a una balma, amb teules, això sí, perquè era considerada habitatge i per tant obligada al pagament de l'impost, La descripció deixa clar que som davant d'una única planta¹⁵.

No creiem que *la caveta* fos l'únic exemplar aleshores existent a Lluçà d'aquesta mena de construccions. Sembla més bé que en aquell moment les existents al camp devien ser habitatges ocasionals.

Tenim alguns detalls d'una edificació amb aquestes característiques. A 1725 el propietari del mas Bonells de Sant Feliu Sasserra ven a un familiar una petita finca de terrenys erms als límits del seu mas, que, presumiblement, pertanyen actualment a Santa Maria de Merlès. És una qüestió de dot, on era molt usual entregar usufructu de terres si no es disposava de diners. El familiar volia posar en cultiu la finca i construir una petita edificació; el propietari volia recuperar la terra quan fos possible, i per tant posa com a condició que l'obra de la casa no excedeixi d'un import molt modest: no vol incrementar el preu de la recuperació de la finca, o sigui el del dot¹⁸⁴; és obvi que ambdós són d'acord que serveix una construcció petita, sembla que un subhabitatge amb espai per algun animal, potser de càrrega. Anys després, a 1754, quan Bonells recupera la finca, sabem que l'obra havia estat portada a terme i la construcció arribà a ser coneguda com *la pallotera* o *casa del pallot*¹⁸⁵.

L'ús del terme *pallot* és segurament una referència a la presència d'animals domèstics o de càrrega, descarta que sigui un *porxo* de l'era i sembla obvi que la finca no necessitava d'era, podria utilitzar lliurement la del mas originari. Sembla, en canvi, un habitatge eventual per feines agrícoles, atès que el camperol ja tenia casa, de fet vivia a la del propietari, i potser feia espai per algun animal de càrrega, com ho feia molt recentment la [cabanya del Cerdunya](#) ja esmentada.

El pressupost és molt reduït, 15 lliures. L'estimació del preu del treball del fuster a sostres de lloses en un edifici és difícil: a les cases del moment pot ascendir a la meitat de la despesa¹⁸⁶; en una obra com aquesta la fusta s'obtenia a la mateixa finca i no es necessitava un treball refinat, i per tant seria menor: no és de descartar que sumés un quart del pressupost; si fou el cas, el muntant disponible per l'obra equivaldria en aquestes dates tan sols a 10 dies de treball si només treballés un equip de dues persones, picapedrer i manobra, l'equip usual a les obres del segle XVIII al terme¹⁸⁷. No hi gaire marge, tan sols és possible una construcció elemental feta amb tècniques tradicionals -pedra amb [morter de garsa](#) amb sostre de lloses- sense compra de materials i només de planta baixa. Les teules són descartades: el preu de les necessàries per un terrat de 20 m² suposaria més d'un quart de tot el pressupost mateix¹⁸⁸. L'absència de teules no seria únicament qüestió de preu, seria obligada:

184 La construcció és anomenada al document *caseta* i el pressupost és de 15 lliures com a màxim (ACM, APM m 1755, 190v).

185 Coneixem els detalls per un censal demanat per fer front a aquesta i altres vendes (ACA, Notariales, Manresa, 303, part. 1 ff. 61-63).

186 Els memorials dels fusters del terme rarament estimen el seu treball en jornals, ho fan usualment en peces, encara que si hi ha alguns casos que el detallen, i són d'elevats. A l'obra d'una casa d'Alpens a 1750 els jornals del fuster quasi són equivalents en numero als de mestre d'obres i manobre junts (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 441, part 1 46v).

187 Els salaris del sector es mantenen igual durant bona part del segle XVIII al terme. Els manobres cobren 6 sous diaris, mentre el salari dels mestres oscil·la entre 9 i 10 sous, variacions que veiem en una obra de Prats de 1725 (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 469, s.f.) i una d'Oristà a 1734 (ACA, Notariales, Manresa, 292, ff. 47r-48).

188 Per 1300 teules es pagava en una obra de Prats de Lluçanès 15L 14s i 3d (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 469, s.f.); a l'any següent per 1000 teules en una altra obra de la mateixa localitat es pagaven 10L i 10 s (ACA, Notariales, Berga, Serie General, 469, s.f.).

donades les dates deuríem estat davant una edificació tradicional amb sostre de lloses per evitar el pagament del *cadastre reial*; de fet, no figura a les cases del repartiment del cadastre de Sant Pau de Pinós de 1741¹⁸⁹, lloc on deuria tributar aquells anys.

La despesa és massa elevada per un refugi¹⁹⁰, però, i el nom de *pallotera* tampoc sembla indicar un refugi.

En tot cas parlem d'una construcció d'una sola planta i una sola estança, molt petita, sembla de no més de 15 m², mida molt semblant a la de la [cabanya del Cerdanya](#) que esmentàvem.

El disseny de la casa elemental si sembla que degué ser popular als petits habitatges aïllats sense finca, donades les similituds amb els habitatges del complex dels masos i els habitatges modestos del periurbà de les viles. El problema és que no sols constar si eren o no d'una planta. Les 7 cases de pobres esmentades al cadastre d'Oristà a 1747¹⁵ són candidates a aquest model: no tenien terres ni consta hort, encara que la absència d'aquest podria ser una omisió intencionada dels recaptadors per tal d'evitar pujar la factura a cobrar en aquest cas¹⁹¹.

A 1756 es ven una casa i hort a la finca de Claperons, a Oristà¹⁹². No és la casa de Claperons mateixa, encara que devia ser a prop. No hi ha altra terra que l'hort. Tant al cas de les cases de pobres de Lluçà com a aquest, estrictament parlem d'habitatges aïllats al camp, no de cases d'una explotació agrària. El document diu que és una casa elemental¹⁹³, encara que ens falta informació per determinar el nombre de plantes.

Com veiem es fa difícil seguir el model, ateses les insuficients informacions documentals i l'absència d'excavacions.

El disseny, però, és directament relacionat amb les cases elementals de dues plantes com la que veiem al [retaula de Verdú](#) (1434, [MEV](#)): és segur que és un habitatge, el delata la sortida de l'aigüera. Aquest és equivalent al de la [casa de la capella dels Munts](#). De fet, la planta d'aquesta darrera obra és molt semblant a la de la [cabanya del Cerdanya](#), ofereix 15,4 m² útils pels 13,63 d'aquesta.

Podríem estar davant d'un model previ als dels exemples esmentats que seguirà en ús fins al segle XX, encara que no tenim informacions reals per aquesta hipòtesi,

189 ACM, Cadastre, Carpeta 595.

190 A la reconstrucció d'una *barraca* avui a Sant Llorenç Savall -entre 6000 i 8000 kg de pedra- són necessàries tres persones tres dies, segons informa Jordi Guillemot, del Grup de Pedra Seca Ballestar, a qui agraeixo les dades. Utilitzant el pressupost només en treball de picapedrer i *manobra*, com era usual a les obres del segle XVIII al terme, l'obra necessitaria 20 dies de treball, clarament excessius per un *refugi* com les *barraques* de Sant Llorenç Savall o qualsevol dels *refugis* coneguts al terme que poden correspondre a obres del segle XVIII.

191 Eren en una categoria especial de l'impost, la més baixa, on només són ells. Atès que no hi eren a cadastres anteriors, sembla que varen ser incloses per imposició del corregidor; els responsables locals no sembla molt disposats, a jutjar per la petita quantitat requerida; suposem que al ser pobres l'acabarien demanant *per caritat*.

192 ACA, Notariales, Manresa, 320, 197v.

193 Es descriu com casa d'un *tras*, en aquest context una crugia, una casa sense parets mestres interiors.

1.3.2 La casa de crugies

Algunes cases medievals o del segle XVI presenten una estructura basada en llargues crugies paral·leles a la façana sense altres parets mestres.

Les medievals les coneixem parcialment per obres de reforma o reconstruccions fetes al segle XVI, com la de Teulats a Santa Maria de Merlès a 1547¹³⁹, o la Gurrians a Oristà a 1550¹⁴¹; algunes tenen a dins una *torre*, un element de mida més curta que la crugia amb almenys una planta addicional.

Es continuen construint a aquesta centúria, com la casa de Pedrós de Santa Maria de Merlès a 1541¹³³ o una reforma de la de Vilarovir a 1554¹⁴³.

Tots comparteixen alguns trets, com les llargues i estretes cruixies, algunes sense divisions, els murs gruixos i les subdivisions febles si hi ha, sense arribar a ser equivalents a les parets mestres.

Aquest model tradicional és bastant diferent de l'estructura modular que és molt utilitzada almenys des del segle XVI.

1.3.3 La casa modular

Alguns edificis del Lluçanès que es conserven, com ara [Cal Burgès](#), obra de 1756, i altres dels segles XVI al XVIII que coneixem per documents d'obra, presenten plantes formades per estances de mida semblant i continguda, definides per tots costats mitjançant murs exteriors o parets mestres. Quan la planta és complexa es forma un entramat de murs mestres perpendiculars.

Les estances poques vegades es divideixen, atès la seva mida; hi ha alguns casos en què les unitats finals de la planta poden ser més petites que aquestes estances, fent subdivisions amb parets de murs primers, previsiblement basats en estructures de canya o fusta, com les que existien a la caseta de Gavarresa d'Oristà a 1546¹³⁸ o la caseta de Llofrens d'Olost a 1554¹⁴³.

Als edificis grans les parets mestres s'entrecreuen i no es pot parlar estrictament de crugies. Existeix tradicionalment un terme polisèmic d'alguna manera equivalent, el *tras*, que en aquest context aplica a cada alineació d'estances separades per parets mestres perpendiculars a la façana.

Aquesta estructura de planta degué ser comuna a la Catalunya del final de l'edat mitjana i es àmpliament utilitzada a la Girona baixmedieval¹⁹⁴.

Al Lluçanès totes aquestes construccions comparteixen materials i tècniques tradicionals als murs i a les parets mestres, sempre fetes amb [pedra borda](#), lligada amb [morter de garsa](#), o [tàpia](#).

Anomenem aquest model com *modular* atès que les plantes conformen una limitada varietat d'estructures en funció de la quantitat usada d'aquestes estances iguals, model que podem qualificar de *tradicional*, atesa la seva extensió en el temps.

Encara que les mides canvien de manera limitada, totes segueixen unes poques variants d'un model semblant

El component base del model és una estança que en teoria tenia una planta quadrada de 20 pams útils, 3,93 ms cada costat, 15,43 m². Hi ha cases elementals relacionades amb aquesta mida, com la [casa dels Munts](#) de 1551, i per tant es podria pensar que la variant més simple i potser la més antiga d'aquest model modular ha estat precisament una casa elemental; podria ser al contrari: atès l'èxit de les cases modulares altres models preexistents de cases elementals ajusten les seves mides a les usuals a aquestes cases modulares. No en tenim dades que puguin sostenir cap d'aquestes hipòtesis, però; sembla que en aquests casos, com és habitual, els models en tot cas haurien estat importats al Lluçanès des de terres veïnes i potser han arribat en formes ja complexes.

No sabem si la versió antiga del model tenia dues plantes, segurament sí; el disseny de densificació de murs mestres semblaria que sorgeix per donar estabilitat a edificis de dues plantes. De fet, no coneixem cap edifici al Lluçanès amb aquesta estructura d'una sola planta.

Les mides de l'alçat de la versió de dues plantes són ben conegudes, de 24 o 25 pams abans de la teulada. Amb 24 pams l'alçada es divideix amb una planta baixa de 13 pams, 2,55 mts, i a l'alta una base d'11 pams, 2,15 mts i el guany de la inclinació del sostre, com figuren als contractes de la caseta de Gavarresa de 1546¹³⁸, la de la casa d'aquest mas a 1550¹⁴⁰ i la caseta de Llofrens de

194 [SAGRERA 2021](#), 145.

1554¹⁴³. L'obra del mas Codinac de 1546 assenyala una alçada de 25 pams¹³⁹; no coneixem la distribució entre plantes, encara que devia ser molt semblant.

Els alçats poden no estar relacionats amb aquest model, però, i ser comuns al terme.

Sospitem que el model modular no és molt antic. A mitjan segle XVI es documenten una sèrie de reconstruccions d'obres existents basades en aquest model, com ara les edificacions del mas Gavarresa ja esmentades, i segurament la casa del mas Gurrians d'Oristà¹⁴¹. Crida l'atenció que en cap d'aquests no s'aprofiten les bigues, indicador de que les mides noves no són ni semblants ni més curtes que les antigues.

Hi ha unes quantes cases conegudes que utilitzen la que sembla la versió base del model, amb una planta de dues estances base. Sembla que al segle XVI i principis del XVII encara se seguia usant un costum anterior de donar mides útils, mides de *tou*; aquí passava llavors a ser interpretada com a mides *dins obra*. Els exemplars que coneixem que de segur segueixen el model modular són tots aïllats, o sigui que l'ideal serà un solar de 28x48 pams, 5,50x9,43 mts. Serien les utilitzades en alguns casos coneguts, com al de la [caseta de Llofrens](#) de 1554¹⁴³. En altres obres les mides presenten força similituds, com ara el [mas Codinac](#) de Lluçà de 1546¹³⁹, que tindria segurament 24x48 pams, 3x6 canes.

Les mides útils segurament són reduïdes, atès que la paret mestra divisòria era de tàpia almenys a la primera planta i els gruixos coneguts són importants. Aquest fet propiciarà que no són comunes les subdivisions de les estances base.

Aquestes cases corresponen a aquells moments a masoveries o petits masos. El model de dues estances base seria segurament el més usual a la zona al segle XVI i el següent: una venda *a carta de gràcia* d'una finca a Sant Marçal de Relat (Avinyó) a 1692 permet que el comprador pugui edificar *una casa de perfeta architectura de dos trats... conforma s'acostuman de fer*¹⁹⁵. El *tras* és un terme polisèmic i en aquest context fa referència a separació entre parets mestres, en aquest cas dos.

Pels masos normals hi havia al segle XVI una versió de la casa més gran, amb la mateixa mida per amplària i llargària, de 40x40 pams de *tou*, que equivaldrien a 48x48 pams reals, 9,43x9,43 mts, amb quatre estances base per planta, sempre amb la mateixa alçada que la versió de dues estances de planta. És la utilitzada a la casa del mas Gavarresa a 1550¹⁴⁰.

Hi havien al segle XVI cases més grans al terme, com la [casa Serra](#) de Sant Feliu Sasserra, de 72 pams per costat (9 canes) o la del [mas Vilalta](#) de Santa Maria de Merlès, de 88 pams per costat (11 canes). La primera no correspon estrictament al disseny modular ni usa les seves mides estàndard i de la segona no ens consta l'estructura. En tot cas parlem de cases singulars, que no han de seguir estrictament els dissenys tradicionals.

Totes les esmentades amb disseny modular s'executen a la planta baixa amb *pedra borda* amb *morter de fang*; la construcció de la segona planta al segle XVI sempre és del mateix material, però en molts casos del segle XVIII és de *tàpia*. Una paret mestra interior permet el terrat a dos vessants. Tot sembla indicar que la difusió del disseny modular del model era producte de l'ús de tècniques tradicionals, i en concret del [morter de garsa](#).

195 ACM, APM m 1740, 81v.

Les dades actuals ara per ara indiquen que la construcció d'una primera planta amb murs llargs quan hi havia un aglutinant tan feble com la terra donava lloc a patologies que la inserció de parets mestres intermèdies intentava evitar. Aquests llargs murs els veiem a porxos i masos antics o del segle XVI, [cases de crugies](#), encara que parlem de grans espais llargs i estrets d'una planta, més estables.

Sembla que al segle XVII potser, de fet, a finals del segle anterior, es desenvolupa una nova versió del model, amb murs més amples i estrets i estances més grans, que es pot veure a la Masoveria d'Olost i també al segle XVIII a [cal Burgès](#), edificat a 1760.

1.4 El gòtic al Lluçanès

El gòtic al terme és conegut per elements o construccions molt tardanes, del segle XVI.

Era referència per decoracions a finestres o portals a l'arquitectura civil, com veiem al [mas Gavarresa](#) d'Olost, a 1550 o la [caseta de Llofrens](#) de Santa Maria de Merlès, a 1554.

Edificis del segle XVI es conserven pocs. El de més volum és l'església de Sant Feliu Sasserra, de 1581-1582.

1.5 El renaixement al Lluçanès

Sembla que tenim pocs restos subsistents de construccions avui del segle XVI i principis del segle XVII al Lluçanès; la major part de les obres són conegudes només per documents, i d'aquests no hi ha molts: el nostre coneixement, per tant, és molt parcial, fet, per altra part, molt comú a Catalunya.

Les primeres impressions apunten al fet que el terme, com la resta del seu entorn, es mantindrà molt reticent a les modes del segle XVI.

Sembla que, com succeeix a les terres veïnes, les primeres manifestacions de l'estètica renaixentista van ser exclusivament decoratives. Seria ben probable que arribaren al Lluçanès a les primeres dècades del segle XVI, en forma d'elements auxiliars, com ara motius de grotescos a zones auxiliars dels retaules o decoracions limitades a finestres. Res d'això ens consta de moment, però, atès que no hi ha restos conservats ni pràcticament documents al respecte.

A mitjan segle XVI, però, ja tenien difusió les petites galeries d'arcs de mig punt a les golfes i podem trobar altres elements més plenament renaixentistes, pràcticament tots a l'arquitectura civil. Les esglésies van utilitzar, en general, models més tradicionals durant bastant temps; potser podríem esperar innovacions a algunes capelles del moment, encara que pràcticament no en tenim notícies ni restos conservats.

Haurem d'esperar a finals del segle XVI i principis del segle XVII, en un curt període, quan ja fa acte de presència un repertori classicista més ampli; l'exemple més destacat d'aquesta etapa és l'actual casa de la vila de Sant Feliu Sasserra.

Introducció dels elements renaixentistes al Lluçanès

Els primers elements de l'estètica renaixentista dels que tenim notícia devien ser les finestres de les cases i masos. Ens consten moltes, pràcticament totes desaparegudes o no identificades.

El problema és que els documents, si hi ha, tampoc permeten avançar una descripció; tenim la impressió, però, que a les primeres dècades del segle XVI la major part de les finestres serien seqüeles de les usuals a l'últim gòtic, atès que fins i tot a mitjan segle seguien vigents finestres amb arcs lobulats, és cert que limitats aquests a una decoració d'una llinda recta, com podem veure a la [caseta de Llofrens](#) a 1554 o motlluracions gòtiques en una finestra del [mas Gavarresa](#) d'Olost a 1550. Segurament, per tant, serien de decoració gòticista les finestres contractades a les primeres dècades del segle XVI, com ara al mas Blanquer d'Oristà a 1528¹⁹⁶.

A la dècada de 1540 la situació sembla que ja havia canviat a alguns edificis, atès que conservem restes d'una, amb grotescos, construïda a instància del rector Serra a 1546⁹⁹. Seria possible que les finestres principals de les cases que el mateix rector havia fet construir uns anys abans ja haguessin incorporat aquestes novetats: la primera d'aquestes que coneixem és per a la rectoria de Santa Eulàlia de Pardines a 1535¹⁹⁷ i ens consta una altra a la *casa Guerau* de Sant Feliu Sasserra, que seria imitada a una casa de la localitat fabricada en 1540¹²⁹; també altres a la torre de Santa Eulàlia de Pardines, citades a 1545 com models per al mas Vilalta de Santa Maria de Merlès¹³³. A falta

196 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R2, quad. 2 f. 22v.

197 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R5, quad. 5 f. 26.

d'informacions més clares sembla que van ser finestres com aquestes les primeres manifestacions explícites al terme de les modes renaixentistes.

Sembla que l'obra del mas Vilalta de 1545¹³³ introdueix al Lluçanès dos elements inèdits al terme habituals a l'arquitectura del moment: la coberta a quatre vessants i la galeria superior amb arcs seguits de mig punt, de totxo; no ens consta explícitament una barbacana sostinguda per fusta i, per tant, segurament no hi era. Ens consta ceràmica a l'obra, que se cita com a model de la casa Damians de Sant Boi a 1553; podria ser per un ràfec, potser amb peces pintades.

Podem segurament atribuir al rector Serra la incorporació d'aquella estètica; Serra apareix al document en un lloc discret encara que clau, de referència tècnica en cas de dubtes, i sabem que la *llotgeta* no és una iniciativa del mestre, qui es mostra dubtós i dirà al contracte que la farà sols si el faciliten el que necessita per l'obra; sembla que es referia als rajols, atès que era d'aquest material la petita arqueria de la torre del [mas Teulats](#), també de Santa Maria de Merlès, construïda dos anys després i que el ràfec era ceràmic, com consta al contracte de la casa Damians de Sant Boi de Lluçanès, que la cita com a model.

Ambdós elements, junt amb les finestres grans, tornen a aparèixer a l'any següent de l'obra de Vilalta a la façana de la [casa Serra](#) de Sant Feliu Sasserra, dissenyada pel rector. Aquesta vegada si som segurs que l'acompanyen motlluratges amb grotescos d'inspiració romana i la divisió de les plantes mitjançant frisos, que potser es presenten com a novetat al terme.

A l'any següent es portaria a terme l'esmentada reforma del mas Teulats, que incloïa un petit afegit a la torre, que en una de les seves cares presentava dos arquets de rajols.

És bastant probable que també sigui present una arqueria de rajols a la casa Damians a Sant Boi de Lluçanès, sembla que amb ràfec, a 1553.

La petita galeria d'arcs de mig punt a les golfes, aquesta vegada segurament als quatre costats, reapareix junt a finestres importants de nou a la *torre* de Santa Maria de Merlès a 1565¹⁴⁴.

Pel que fa als interiors, seguim a les mateixes dates. Aquí el problema és més gran, atès que no es conserva, presumiblement, cap resto. De nou ha de ser la [casa Serra](#) de Sant Feliu el nostre primer exemple documentat de decoració interior: una *sala al romano*, la notaria que feia servir el propietari¹³⁵; potser eren frisos de grotescos esculpits, semblants als de la façana; la menció és a un contracte de mestre d'obres, no hi ha cap pintor a aquesta part de l'obra.

Període de plenitud

A finals del segle XVI ja ha estat assentat el classicisme a Catalunya i el Lluçanès no seria molt lluny d'aquestes modes.

Hi ha algunes obres documentades del període, encara que de moment hi ha pocs estudis; tampoc no hi ha gaire elements conservats identificats, i per tant haurem d'esperar per anar delimitant l'abast del fenomen.

Cap a 1600 es produeix l'obra de l'actual [casa de la vila](#) de Sant Feliu Sasserra, amb la recuperació dels elements originals de la casa edificada a 1546 pel rector Serra i la continuïtat de la seva composició. Aquesta vegada l'obra és decididament classicista, amb una disposició de la façana

com a conjunt monumental, emmarcada mitjançant pilastres, que també apareixen envoltant els vans de la planta baixa, i adopció d'un ordre clàssic comú a tots els elements, en aquell cas el dòric toscà; a ella s'incorpora un frontó a la finestra principal i una portalada en arc de triomf, utilitzant a l'estructura de finestres i portalades les mateixes pilastres.

2 Les construccions

2.1 Lluçà

2.1.1 Cal Burgès

A mitjan segle XVI el rector de Santa Eulàlia de Pardines [Valentí Serra](#) tenia encomanades algunes gestions sobre el patrimoni del monestir de les que no coneixem tots els detalls, de resultes de les quals el 15 d'octubre de 1548 contractarà l'edificació d'una casa a terres del mas Codinac¹³⁹.

El 18 de gener de l'any següent, amb l'obra segurament en un estat molt incipient, el rector, aquesta vegada identificat com a procurador del prior Joan de Pinós, firmaria a Guillem de Burgès i la seva mare l'establiment dels masos Codinac i *Billau*, aquest també anomenat *Soler*; el document el coneixem per una confirmació de 1561¹⁹⁸.

El contracte de construcció només identifica a l'autor com a *mestre Antoni, mestre de cases*; deu ser el picapedrer francès [Antoni Combes](#), que també apareix com a *mestre Antoni frances* a la construcció del mas Gurrians d'Oristà a 1550¹⁴¹, *mestre Antoni picapedrer* en un arbitratge de 1551¹⁹⁹ o mestre *Antoni Cumbas* en un arrendament al mateix any²⁰⁰. Identifiquem al mestre a tots aquests darrers documents perquè resideix a Sant Feliu Sasserra, on no hi ha altre picapedrer d'aquest nom. A 1554 Combes edificarà una casa molt semblant a aquesta, la [caseta de Llofrens](#).

Treballava per aquells anys a Sant Boi de Lluçanès un mestre anomenat [Antoni alies l'Afaram](#) que podria ser un altre candidat per l'autor de l'obra. El [rector Serra](#) era un promotor del món de la construcció natural de Sant Feliu i allí havia fet erigir unes quantes obres i per tant coneixia bé a Antoni Combes; si hagués encarregat l'obra a un mestre de Sant Boi, faria notar aquesta procedència per diferenciar-ho del mestre sasserrasenc i, en conseqüència, creiem que es pot descartar aquesta alternativa.

La construcció original

L'obra de 1548 sembla que era una estructura d'una planta rectangular de 48x24 pams a l'exterior, 9,43x4,71 mts, amb dues altures. Les mides finals de la planta al document són objecte de dubtes, però, perquè es donen en un període en què existeixen unes mides regulades pels costums, les anomenades mides *de tou*. El document sembla que especifica una mida de *tou*, 40 pams i una real, 24 pams, que en tot cas es refereixen a la planta baixa, i que ara per ara no podem traslladar amb seguretat a mides modernes; la hipòtesi més probable és una mida real del solar de 48x24 pams, amb uns murs de 4 pams a la planta baixa i 3 a la primera.

La construcció se separava en dos per una paret mestra, sense altres divisions intermèdies, donant lloc a una planta de dues estances replicades en una planta superior.

198 La confirmació porta data de 12-12-1561 i la va testificar el mateix rector Serra (ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 2, 37r).

199 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R8, part 7 s.f.

200 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R3, quad A f. 30v.

L'alçada era 26 pams abans sostre, 5,11 mts, lleugerament més alta que moltes construccions de categoria semblant del període, que solen ser d'uns 23 o 24 pams, com ara la caseta de la capella dels Munts, a 1551¹⁴², la caseta de Gavarresa de 1546¹³⁸ o la caseta de Llofrens de 1554¹⁴³. Com sempre, sol ser la planta baixa més alta que la primera, que compensa amb l'alçada del sostre.

La casa correspon a una de les versions d'un model de construcció tradicional molt popular al terme, [la casa modular](#).

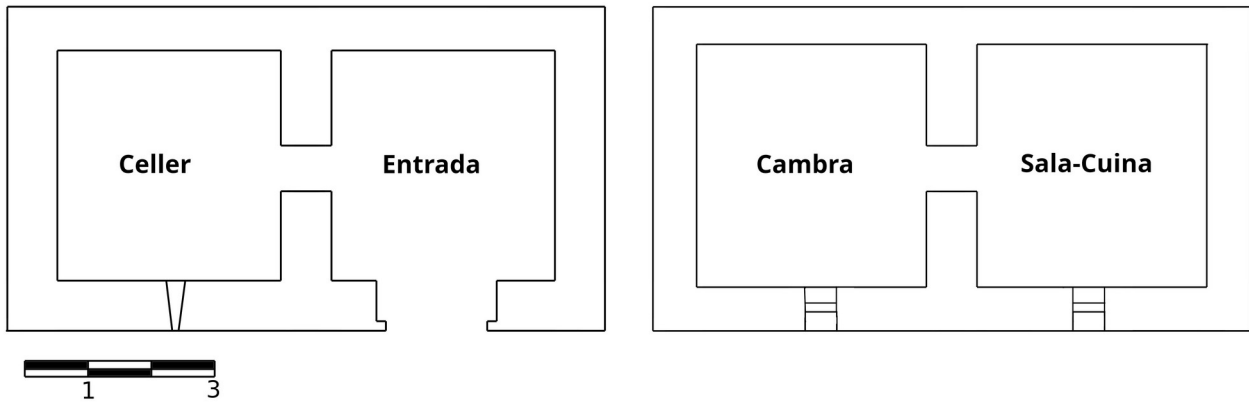
De la porta primitiva no hi ha informació directa, encara que els documents d'aquesta mena d'edificis ens diuen que ha de permetre el pas d'una bèstia amb càrrega, que correspon a amplàries entre 7 i 8,5 pams²⁰¹.

Les úniques peces que el document determina de *pedra picada*, treballada, són el portal, les finestres, l'aigüera i l'escala. Tota la resta seria de pedra borda. Ateses aquestes instruccions entenem que la porta té un rebaix al mur, anomenat aleshores [batent](#), mentre que la resta de portals són fets amb els marcs embotits als murs.

Els materials consten parcialment al document. Sembla que era de paredat carejat, *pedra borda*, perquè segons el contracte el picapedrer *se ha de trencar tota la pedra que hi sera mester*, i les parts de pedra treballada, *pedra picada*, són indicades explícitament: el portal i les finestres. Els murs eren així a totes dues plantes, atesa la cita de la *pedra picada* a les finestres, que eren a la primera planta; a la tàpia no es podien encastar les frontisses, com es pot veure a molts exemples, com al molí de la Codina, on no hi ha *pedra picada* a la finestra de la planta de tàpia. El morter no ens consta, encara que ha de ser per força [morter de garsa](#), l'utilitzat a les cases tradicionals del moment, atès que la planta baixa de l'obra actual és feta amb aquesta tècnica.

Del sostre i la teulada no tenim informació, excepte que era sostingut per fusta, que al contracte també queda a responsabilitat del mestre; en principi és de pensar que aquest no contractaria un fuster, atès el pressupost i la categoria de l'edificació; segurament es tractaria d'una estructura de bigues, cabirons i suports de fusta fets pel picapedrer, que deuen ser sense treballar, troncs desbastats, sense escorça. Amb semblant estructura, a la façana es devia formar una petita barbacana de fusta. Es descarta també pel presupost una coberta de teules, encara que altres edificacions del mateix tipus les tenen; no consten al contracte i haurien de ser incloses, atès que sí especifica qui es fa càrrec dels materials, i tan sols s'esmenten la fusta i la pedra; per al moment, a mitjan segle XVI, la solució segurament era un llit de troncs sense treballar, segurament els [posts](#) que són esmentats en altres obres, amb [coberta de terra](#). Anotem que el preu de la construcció és significativament més modest que el de la caseta de Llofrens edificada per les mateixes dates¹⁴³, i aquesta sí que esmenta les teules al contracte, el que faria més lògica la solució de fang i fusta feta pel mestre a l'edifici dels Burgès.

201 lo portal... de la altesa i amplea aura mester per a poder i entras una bestia carregada ab portadores so es que tinga vuit palms ho vuit i mig (ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R2, quad. 1 33).

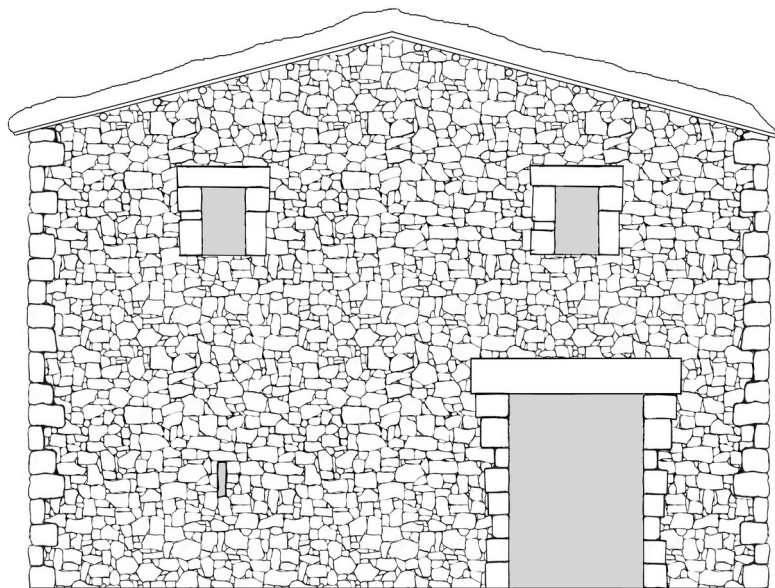

Proposta de la planta de la construcció de 1548 i els seus usos.

A la planta baixa, presumiblement a l'estança de la porta principal, hi havia una escala de pedra, de mida reduïda, atès l'espai disponible. De finestres només en són esmentades dues, el que implica, presumiblement, que a la planta alta no hi havia divisions; a la casa només era prevista una cambra, i corresponia una finestra a cada estança de la planta alta. Com era habitual al moment existrien almenys una petita obertura a la planta baixa, a l'estança on no hi és la porta. Les mides de les finestres en són desconegudes, encara que devien ser de mida molt continguda, com sabem de la [caseta de Llofrens](#), on es conserva una.

Pel que fa a l'ús, sembla que les dues estances de la part de dalt de la casa, totes dues amb una finestra, eren destinades a cambra i cuina-menjador respectivament; la sala es anomenada *menjador* al document, i s'esmenta a dins una *aigüera* i un forn. Pel que fa a la planta baixa no hi ha informació al contracte mateix, encara que per comparació als inventaris del moment creiem que la cambra annexa a l'entrada devia servir de celler, atès que la vinya era bàsica a l'autoconsum dels pagesos del moment. L'entrada mateixa faria de magatzem.

La descripció de la casa que fa la matriu cadastral de 1716¹⁵ és molt propera a aquestes impressions obtingudes del contracte de construcció. Informa que constava de *cuina, sala, aposent per dormir i establia*. Excepte pel fet de que cuina i sala apareixen separades al document cadastral, la resta coincideix plenament amb les dades del contracte, excepció de l'ús del celler, que a la relació cadastral apareix com *estable*.

Proposta d'alçat de la façana a la construcció de 1548.

Sembla que les funcions de cuina i sala les ha d'assumir l'espai on és l'escala, és a dir l'estança damunt la porta de la casa. Restant l'escala, l'espai és molt reduït: segurament estem davant d'una estança dedicada a cuina i sala alhora, més que una estança elemental amb una paret feble que fa dues subdivisions. Creiem que és més probable de que la descripció cadastral segueixi un formulari, encara que, en general, és ajustada, sempre tenint en compte que l'entrada no és inclosa als cadastres. No és indicat una divisió al contracte, i, per tant, si hi era la partició al segle XVIII, hauria estat un afegit posterior.

Respecte de l'ús de l'estança de la planta baixa hem d'assenyalar que els propietaris ja no tenien les terres del mas, només era a 1716 un habitatge amb un petit terreny, suposem que per hort, i per tant no tindrien necessitat de lloc per la producció i magatzem de vi i varen canviar l'ús de l'estança a estable; a la versió inicial els animals serien fora, en una lliça; potser a 1716 els animals de l'estable no eren de tir.

L'obra de 1756

A 1756 la casa és objecte d'una important reforma, sembla que una reconstrucció completa, previsiblement sobre el solar de l'obra vella. La data la coneixem per una inscripció de la [llinda de la porta](#), que es conserva en un altre lloc.

Ens consta que els Burgés tenien intenció de construir la casa a 1750, any en què venen la finca de la balma del Garet aduint que necessitaven diners per l'obra²⁰².

D'aquestes dates és l'edifici visible avui, que no correspon a l'obra original, ni en mides ni en els materials dels murs de la planta alta; encara és possible que la construcció antiga correspongui a part de les zones

202 ACA, Not

Cal Burgès (1756). Es pot observar el límit de la planta baixa, amb *pedra borda* i la primera, de tàpia. Maig 2023.

L'obra actual, feta a 1756, és una obra de planta baixa edificada amb *pedra borda* lligada amb [*morter de garsa*](#), amb *pedra picada* a les portes interiors i exterior i a les cantonades, i una planta alta de tàpia. Sembla que al segle XVIII, amb l'extensió dels arrebossats, la tàpia és una elecció econòmica i fiable per les plantes altes, com es pot veure a la casa del molí de la Codina, a Sant Bartomeu del Grau.

Mur de la planta baixa, de *pedra borda* amb *morter de garsa*. Maig 2023

La construcció actual té els murs arrebossats, tant a l'interior com a l'exterior, com era usual al segle XVIII. El de l'exterior és un morter de calç tou amb reforçament de pedres petites. De l'original no ens consta res al contracte; ateses les dates només podríem considerar l'arrebossat interior, i aquí qualsevol de les opcions seria possible.

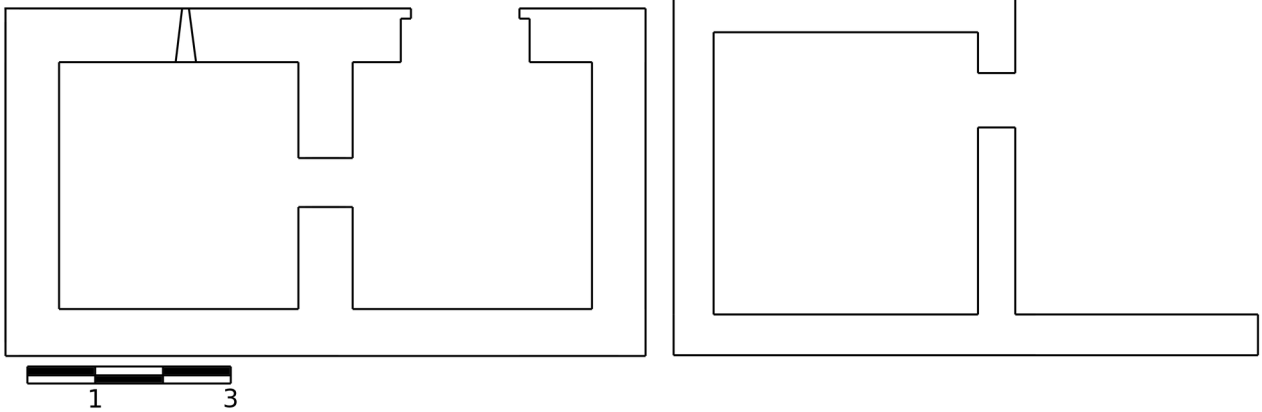
El mur que es manté en alçada actualment té una llargària visible de 8,62 mts, pràcticament els 8,64 mts contractats a 1548. Si la real és semblant a la visible, segurament la de 1756 és una reconstrucció al mateix solar; no és l'obra original, però, que tenia un mur de 2 pams; el de l'obra de 1756 té 3 pams. Tampoc és la mateixa planta: a les restes visibles es poden identificar almenys quatre estances a la planta baixa. Sembla que la construcció de 1756 duplica el solar de la primitiva.

Restos del mur de tàpia de la planta alta.
La pedra afegida a la dreta no és al seu lloc.

Restos del recobrint exterior, amb morter tou de calç i reforçament de petites pedres.

Comparativa entre la planta baixa de 1548 (esquerra) i els restos visibles de l'edifici actual, obra de 1756 (dreta)

2.1.2 Mas Vilartimó

L'hereu de Galobardes, de Santa Eulàlia de Pardines (Prats de Lluçanès), com a tutor dels menors de Vilartimó, signa un contracte de reforma de la casa i alguns corrals d'aquest mas a 1546¹³⁷. Sembla que l'acord ha estat fet amb el rector de Pardines, Valentí Serra, com intermediari i amb consens de l'hereu de Vilalta de Santa Maria de Merlès, pagès benestant proper a ells, i del batlle del terme: aquests darrers apareixen com a testimonis de l'acte.

El responsable de les obres es [Antoni l'Afaram](#), picapedrer francès actiu a Sant Boi de Lluçanès durant aquells anys.

2.2 Olost

2.2.1 Mas Gavarresa

Al complex del mas Gavarresa tenim informació d'obres referides a dues edificacions, la de la casa del mas a 1551 i la d'una *caseta* situada al seu costat, a 1546.

Caseta del mas Gavarresa

L'hereu del mas Gavarresa d'Olost encarregaria a 1546 a un mestre francès habitant aleshores a Perafita que sembla era de pas pel Lluçanès, [Joan Lleonard](#), la reconstrucció d'una casa al complex del mas¹³⁸. Era una obra petita, típicament la d'una masoveria.

Sembla que substituïa a una casa enrunada que era al complex del mas: era una obra de murs de pedra només escapçada, de *pedra borda*, i el contracte dirà que el propietari ha de proporcionar al mestre per la nova obra les pedres que no es troben al complex: *las te a portar a peu de obra y totes las pedres i cantons que no seran en torn del casal*. Es refereix òbviament a la construcció preexistent i enrunada, encara que no devia ser l'únic element al costat de la casa del mas en aquest estat, atesa la cita tan genèrica.

La precedent no devia ser de gran qualitat perquè no indica res de reaprofitar el portal, que quan són de *pedra llisa* sempre s'esmenten als contractes; els portals d'aquest material són un actiu, tenen valor per sí mateixos: del nou portal dirà que *ha de de ser axi com esta ara, un poquet mes gran*; devia ser de pedra borda, o potser carreus. Per ommissió som davant d'un portal recte, segurament amb llinda de fusta.

De l'obra preexistent es van aprofitar únicament dues de les parets: el mestre dirà que *tinc a muntar las ditas parets, la que mira a migjorn i la que mira a sol ponent*. La casa no devia tenir les mateixes mides, atès que no es reaprofiten les bigues. Una nota respecte a l'edifici anterior: no tenia arrebossat, ens consta a la concòrdia que el mestre *te a rebatre las parets velles de dita casa ab morter de calç*.

Desconeixem les mides de la planta de l'obra nova, ens consten només les de l'alçat. Som en qualsevol cas davant d'una estructura de dues crugies i dues plantes, molt semblant a la del mas Codinac de Lluçà de 1548¹³⁹ o la de la caseta de Llofrens, a Santa Maria de Merlès a 1554¹⁴³, ambdues amb planta i alçat pràcticament idèntics, que aplicaven traçats tradicionals. Ben probablement seria una més seguint el model de [la casa modular](#) i podríem pensar en unes mides exteriors properes a les habituals, de 28x48 pams, 5,30x9,43 mts.

El preu pagat era molt baix, 9 lliures. És cert que només cobria el treball del mestre, sent a càrrec del propietari les despeses del seu allotjament, els pagaments a manobres o peons i les puntes i els costos dels materials, fet que dificulta el càlcul. Així i tot, és segur que ens movem a la part baixa dels pressupostos de les obres d'aquestes característiques, perquè només un manobra suposaria segurament sis o set lliures, i amb el preu de les puntes, la contractació d'algun transport de pedra i la manutenció, segurament no som lluny de les 24 que es pagaven *a preu fet* a 1548 pel mas Codinac de Lluça. Els trets arcaics i específicament el sostre són altre indicatiu de la identificació de l'estatus de l'obra.

El model és l'usual al terme a les masoveries i masos petits del període, amb una planta rectangular formada per dues crugies simples separades per una paret mestra, i un alçat de dues plantes, el que en principi permet 4 estances.

Igual que la caseta de Llofrens, hi ha una divisió addicional en una crugia de la planta primera per permetre una estança més. Com a aquest edifici, devia ser a la que no es correspon a la sala, segurament per permetre una cambra addicional. I, com en aquell cas, la divisió no existeix a la planta baixa, on solament hi ha un portal d'entrada a la crugia, mentre a la planta alta hi ha dues finestres i dos portals a aquest costat. No ens consta com es feia la paret divisòria, encara que al no tenir suport a la planta baixa ha de ser alguna solució lleugera, potser amb cor de canyes. En altres casos hem donat per fet que les dues cambres tenen la mateixa mida; aquí, tanmateix, podrien ser de diferents dimensions, perquè la cambra principal, té una finestra feta amb carreus, mentre que l'altra la té de pedra sense treballar i llinda de fusta.

Sala i cuina són juntes en una cruïxa de la planta alta, segurament a sobre l'entrada: només hi ha una finestra en aquest costat.

Pel que fa als usos de la planta baixa, no en tenim massa informació, tret de l'entrada i l'escala. A sota d'aquesta hi havia un rebost. A l'altra crugia només hi havia una estança, a la que correspon un únic portal. Com suposem que és una masoveria hem de creure que era un celler, atès que la vinya forma part del cultiu estàndard de l'autoconsum del moment. Hi hauria a l'exterior, òbviament, una lliça pels animals de tir i potser alguns corrals.

L'obra dels murs és segurament en tots els casos un paredat carejat que devia ser amb *morter* segons el contracte, òbviament *morter de garsa*; la calç només és esmentada a l'arrebossat de les parets, i en aquest contracte, on el mestre únicament cobra pel seu treball, la referència no pot ser secundària. La cita del *morter*, atesa la presència de trets antics a l'obra, com veurem, ha de ser remarcada: sembla indicar que era necessària la referència perquè hi havia en aquest moment al terme altres habitatges sense morter, de *paret seca*.

Els carreus seran a parts assenyalades específicament al contracte: L'escala, el portal de la sala, que es troba al final d'aquesta escala, i dues finestres, òbviament la de la sala i la de la cambra principal. Aquestes són de *pedra picada*, amb llinda també d'aquest material. La de la cambra secundària era de *pedra borda*, com els portals d'accés a les estances i una de les finestres; en aquests casos les llindes eren de fusta. No hi ha menció específica al text, encara que a la planta baixa hi hauria alguna molt petita obertura, espilleres, almenys una pel celler i potser altra per l'entrada.

El terra de la planta alta és armat amb *tegell*: la casa es devia *ensostrar ... de tegell i enterrar*. El tegell també és utilitzat a la teulada, suportant una *coberta de terra*. No hi ha dubtes, no consten teules al contracte i al seu lloc apareix el terme *enterrar*. En altra part la concòrdia dirà que el propietari ha de donar al mestre *lo tegell per ensostrar i fulla o tegell per a cobrir*. Els suports del terra de la planta i la teulada són de fusta; en altres obres la coberta és sobre *canyes*. No sabem encertament com eren aquests pisos i encara no coneixem les diferències entre les fustes que armen el pis en aquells anys.

Encara que hi ha mencions a dues finestres de carreus, no sembla que hagi previst cap decoració en elles, només hi ha una referència de mides; es dirà que han de ser *suficients*. L'única referència que potser indica alguna decoració és la del portal de la sala, sembla que a la part de dalt de l'escala, del que el contracte dirà que ha de ser igual que l'existent en una casa d'Olost, presumiblement alguna

petita decoració a la llinda; tinguem present que la casa es destinava, presumiblement, a allotjar a masovers temporalment, i l'augment de la despesa per treballar pedres amb motius decoratius no era a les prioritats del propietari.

Casa del mas Gavarresa

La casa del mas Gavarresa és reconstruïda a 1550¹⁴⁰. Aquesta edificació no es conserva: la casa actual degué ser objecte d'una o unes quantes grans intervencions posteriors de les quals no ens consta informació. L'edifici actual sembla que és el resultat d'una obra de principis del segle XX, segons denota una inscripció al portal.

L'obra existent al temps de la construcció de 1550 és demolida. No hi ha detalls de l'edifici antic, del que no s'aprofiten peces destacades, només les pedres. Sabem que era prou gran per coincidir d'alguna manera amb la nova obra, perquè aquesta es faria sobre els fonaments de la vella, parcialment, això sí: no es devia ser de la mateixa mida atès que no ens consta que es reutilitzen bigues. Crida també l'atenció que no s'aprofiti el portal com és habitual; tot indica que era una obra antiga i modesta, sense portal rodó ni peces de pedra picada.

L'autor és [Miquel de Pontons](#), un mestre francès assentat a Sant Feliu Sasserra i responsable de moltes obres al terme.

La planta és una variant d'un model de casa de l'arquitectura tradicional usual als segles XV al XVII al terme, [la casa modular](#). En aquest cas es tracta de la versió gran, d'una planta quadrada de 40 pams de *tou* en quadre, creiem que 48 pams reals²²⁴, 9,43 mts per costat, amb dues parets mestres situades perpendicularment, en forma *de creu* dirà el document. Com a totes les versions del model per aquells anys, els murs devien ser de 4 pams a la planta baixa i 3 a l'alta; les estances base són totes iguals, com és característic també del model, encara que quan hi ha murs intermedis la mida útil, el *tou*, no és de 20 pams en quadre com l'original, sinó més reduït.

Les dimensions del solar permeten quatre estances base per planta. En aquest cas no són subdividides: la planta baixa hauria de tenir tres portals amb llinda de fusta i s'esmenten al contracte només quatre finestres a la planta alta.

L'alçat és també l'usual en aquest model, 24 pams, 4,71 mts, repartits en dues altures; no hi consta al contracte la divisió, encara que tot indica que com sempre hi ha una petita diferència entre les plantes, i segurament la baixa tindria 13 pams, 2,55 mts, deixant a l'alta una base d'11 pams, 2,15 mts i el guany de la inclinació del sostre, com era a la [caseta de Gavarresa](#), feta al costat de la casa del mas pocs anys abans¹³⁸.

L'obra és tota de *pedra borda*, paredat carejat, tret de peces singulars que eren tallades: la portalada, l'escala, les finestres i els portals de la primera planta; possiblement també ho era l'aigüera. Encara que no sigui indicat al contracte, les cantonades serien com és usual de carreuons. No consta explícitament, encara que és sense dubte una obra de [morter de garsa](#), atès el model utilitzat i l'absència de referències a la calç entre els materials. És una obra coberta amb teules, a diferència de la [caseta](#) segurament edificada per a un masover quatre anys abans al costat d'aquesta casa, que era de sostre vegetal o de terra.

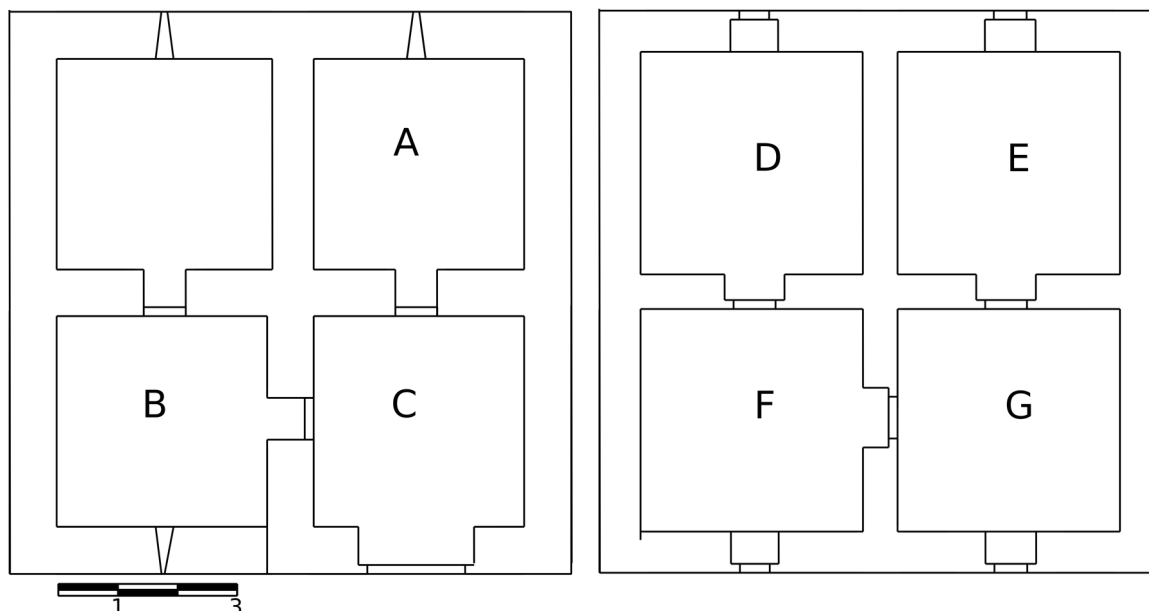
El terrat és de teules. El contracte, com és habitual al moment, no precisa completament els materials de l'estructura, dependrà dels que proporcioni el propietari; el text diu que podria ser de pots o de canyes. Al primer cas segurament som davant d'un sostre sobre llates, dels que encara avui es conserven molts; al segon sembla que d'un entramat de canyes, en ambdós casos sostingudes per cabirons.

No ens consta a quina de les dues crugies de la façana és el portal de la casa. Si sabem que no hi ha una crugia preeminent, amb una finestra important a sobre la porta, com trobem a la [casa Serra](#) de 1546¹³⁵, obra no tradicional; sí que hi ha una finestra més destacada, i no és a sobre de la porta, suposem que és a l'altra crugia de la façana. En aquest cas és en una cambra, la cambra principal. Pel que coneixem d'altres edificis no podem esperar una mida gran; possiblement una mica més gran que les altres, encara que no molt més. La finestra seria només més decorada.

Dels usos de la planta baixa no tenim massa informació. Només ens consta un forn en una de les estances i seria imprescindible un celler; ens falta identificar les funcions d'una més; devem recordar, però, que amb aquest disseny perdem la centralitat de l'entrada a la planta, y en una de les estances l'accés deu ser a través d'altra estança; el fet es repetirà també a la primera planta.

Tampoc consten les obertures de la planta baixa, tret de la portalada. Per l'omissió al document donem per fet que eren les usuals: *espilleres*, petites obertures per permetre la ventilació de les estances.

Els usos de les estances de la primera planta sí són coneguts; corresponen a sala, cuina i dues cambres, que segueixen l'estructura d'aquesta planta, sense divisions. La distribució sembla que és l'habitual, amb la sala a sobre de la porta, a la que aboca l'escala que es forma a l'entrada; un replà d'aquesta permet una porta per aïllar la sala, i separar, per tant, les plantes

Proposta d'estructura i usos del mas Gavarresa a 1550. Esquerra, planta baixa; Dreta: Planta primera.
A: Pastador-forn; B: Celler; C: Entrada; D: Cambra; E: Cuina; F: Cambra principal; G: Sala

Les quatre finestres llaurades de la planta haurien de copiar el disseny d'altres existents; la destacada seguiria el model de la rectoria d'Olost, i les altres tres el d'una casa d'Olost que no identifiquem.

Es conserva una, potser de les secundàries, atesa la senzillesa de la decoració. És una finestra rectangular, on els laterals presenten la part baixa de tres petites arquivoltes típiques del gòtic del segle XV, amb motllures llises que arranquen amb basament poligonal, escòcia i tor. Les columnes continuen a la llinda, convertides en simples motllures.

No es pot responsabilitzar a Pontons del disseny, que com hem vist còpia d'altres edificis existents aleshores, no sabem de quina data. Sí en tot cas al propietari, que, com era usual al Lluçanès aleshores, ignora completament les novetats del primer renaixement que per aquestes dates devia de ser patent al Lluçanès i segueix demanant mostres de l'estètica de la centúria precedent.

Finestra de la construcció original (1550). Mas Gavarresa

No sabem si el portal actual és l'original, si més no parcialment. Una de les pedres de l'arrancada de l'arc porta una inscripció amb la data de 1902, el que en principi descartaria la persistència. Si no es conserva serà per una mala conservació de la pedra, atès que aquests elements quasi sempre es mantenen.

L'original devia ser també rodó i segurament de les mateixes mides de l'obertura que l'actual, pel que sabem d'obres semblants del període; l'amplada dels carreus degué ser considerablement més curta, però; Pontons construeix uns quants en altres obres. El contracte no el descriu, es limita a indicar que havia de tenir com a model l'existent a la casa d'Olost que també tenia la finestra amb el disseny que es copiaria a les finestres secundàries.

2.2.2 La Masoveria

d'Olost, a 1638¹⁴⁷.

2.2.3 Mas de la Sala (Santa Creu del Jutglar)

la Sala de Santa Creu del Jutglar, a 1614¹⁴⁷.

2.3 Oristà

2.3.1 Mas Gurrians

El mas Gurrians d'Oristà és reconstruït a 1550¹⁴¹. Es tractava de la renovació de la casa del mas medieval al mateix solar: *una casa ... del tamany de longuessa i amplesa dita casa te vui*. Aquest fet simplifica les condicions del contracte i, per tant, fa difícil el coneixement de l'estructura de les construccions, tant la vella com la nova. Intentarem establir una hipòtesi sobre com eren aquestes, tot tenint en compte les limitacions de les informacions existents.

És bastant probable que no es conservi res en peu de l'obra de 1550: era arrebossada aleshores i es podrien mantenir alguns restes. És difícil, però, atès que creiem que la casa és incendiada a 1714 per ser prop del camí ral d'Oristà, itinerari de les tropes borbòniques que anaven cremant els edificis al seu pas, com és el cas de la propera *casa de la Gafa*, a l'actual carrer del Gafarró²¹⁹.

L'edifici al moment de la intervenció integrava dues obres de moments diferents, la medieval i una posterior que formava una crugia al nord; aquesta sembla que havia estat construïda recentment, fins i tot sembla una part interrompuda de la mateixa obra: *lo tras qui ara es fet a part tremuntana*; la zona sud era l'*obra vella*, on era el portal, que és substituïda.

Tota l'edificació medieval és demolida sense reutilitzar la cimentació, a excepció dels murs exteriors est i nord: el mestre havia de *fer los fonaments bons y honests*.

Pels termes empleats descrivint l'obra vella hem d'entendre que la façana medieval era orientada a l'est: l'accepció més estesa del terme *tras* és la de crugia de façana i la part nova es descriu com el *tras* nord, el que significaria que la façana hauria de ser a l'est o a l'oest; ha de ser a l'oest, atès que el mur est no és enderrocat, mentre consta que el portal seria remuntat.

Sembla que la vella casa tenia dos *trasos*, dues crugies, i era dividida en dos per una paret mestra entenem que perpendicular a la façana, al centre, que servia de divisòria en una teulada de dues vessants. Aquesta paret és anomenada *carena* al document, és a dir servia d'eix dels vessants. i seria reconstruïda per servir també de paret mestra central de la nova obra.

Les quatre finestres ens fa pensar en altres de masos similars del moment, com ara la del mas [Pedrós](#), de Santa Maria de Merlès a 1541 o el mas [Gavarresa](#) d'Olost, construït a 1550. Aquests exemples també són cases de dos *trasos*, amb una paret mestra perpendicular a la façana.

Aquestes cases necessiten una paret mestra perpendicular per articular l'estructura típica de la [casa modular](#) usual al terme aleshores. El document parla de dos, descrivint cada secció com paret individual. Una ja existia a l'obra vella i l'altra seria construïda de nou.

Això en situa en una casa medieval més o menys quadrada que podria tenir més de 9 metres de costat, dividida en dues crugies, amb teulada a dos vessants. Devia ser de planta baixa, i en una de les crugies, descrita com *entrada*, no ens consten divisions estructurals; segurament hi hauria alguna subdivisió lleugera, potser amb cor de canyes. o branques.

A la segona crugia hi havia, però, un mur estructural. Sembla que som davant una torre, un element amb almenys una planta més, amb un espai que equivaldria segurament a la meitat de la crugia, potser a la façana.

No ens consten detalls dels murs de l'obra medieval, encara que suposem que eren fetes de pedra lligada amb [morter de garsa](#), com els de la reconstrucció de 1550, que coneixem de manera indirecta, perquè no és esmentada la calç al contracte fins acabada l'obra, per l'arrebossat. Com sabem que a la crugia de l'entrada no hi havia murs estructurals era necessari un gruix important als perimetrals de l'obra medieval; creiem que serien de quatre pams, 79 cms. L'obra nova, amb estructura [modular](#), utilitzaria el gruix usual, quatre pams a la baixa, y 3 pams a la primera planta, 59 cms.

Atès que l'obra de 1550 tindria un sostre amb cobertura de fang, hem d'esperar que tant l'obra medieval com l'ampliació de la primera meitat del XVI tingués aquest sostre o altre tradicional equivalent.

La crugia nord creada al segle XVI, potser en dates molt properes a la reconstrucció de 1550 no es veurà afectada. Podria ser la casa del masover; si així fos segurament era una tantes construccions per masoveries i masos modestes del moment, de dues plantes i dues estances per planta, com la [caseta del mas Gavarrosa](#) d'Olost a 1546, la [casa del mas Codinac](#) de Lluçà de 1548 o la [caseta de Llofrens](#) de Santa Maria de Merlès de 1553. Aquest ús explicaria la necessitat de construir la casa del mas, destinada al propietari i ens indicaria que no hi havia comunicació entre els edificis.

La nova casa hauria de tenir dues plantes, com ens informa l'escala de pedra i les quatre finestres, que en aquell moment només eren a la planta primera; a la baixa es col·locaven espilleres a obres d'aquest tipus.

A la casa de 1550 sembla que els murs de càrrega pugen fins a la primera planta. Així es descriu el central i un dels fragments del perpendicular. L'altre fragment, però, només es descriu fins a la planta baixa; deu ser un oblit: l'opció més òbvia és que aquest mur també puja en alçada a la segona planta.

L'alçat de l'edifici és molt semblant als dels masos i masoveries que coneguem al terme per aquelles dates, potser un poc més alt, de 28 pams abans el sostre, uns 5,50 mts; com és usual, la planta baixa és més alta que la primera: es dirà que els 14 pams que el corresponen es mesuren *deius la biga*.

El material dels murs exteriors i dels mestres a la planta baixa és *pedra borda*, paredat carejat, l'usual a les cases del terme; queda clar tant a les referències dels murs mestres, que a la planta baixa han de ser *de pedra*, con a les espilleres i finestres addicionals si es donava el cas de demanar el propietari més, que haurien de ser *de quatre cantons*, o sigui de *pedra borda* amb llinda de fusta, com es descriuen usualment als edificis del moment al terme. Com hem dit, parlem sempre de [morter de garsa](#), pedra amb fang; la falta de menció explícita de calç al contracte ja és prou indicativa.

Els carreus, la *pedra picada*, es reserven com és habitual en uns pocs elements de la casa: El portal, reaprofitant els de l'existent, l'escala, l'aigüera i les finestres.

És un edifici molt auster i al contracte no hi ha indicació de cap decoració, ni fins i tot a les finestres, que són de carreus. Els portals interiors devien ser de *pedra borda* amb llinda de fusta.

Els murs mestres a la primera planta són de tàpia, com devia ser bastant habitual al terme. També eren així en una casa no tradicional, la [casa Serra](#) de Sant Feliu Sasserra, obra de 1546¹³⁵.

Al contracte, sembla que a última hora, ha estat inclosa una clàusula que obligava el mestre a arrebossar l'edifici per dintre i per fora amb morter de calç. No és usual, encara que segurament per aquelles dates començava a ser un estàndard per als habitatges.

L'obra de la teulada té trets tradicionals, com bastants del període, i sembla que tenia una cobertura de fang, amb un suport de fusta amb canyes o branques. El document es refereix a ella en dues ocasions. A la primera dirà que el mestre devia cobrir la casa *a llata falsa ho canya ho del que de dites coses el propietari volra cobrir*; sembla que en aquest cas el que indica el contracte és que el propietari és el responsable de donar al mestre els materials que formaran la teulada i assenyala entre els possibles la *llata falsa* i les canyes i posposa la solució fins al moment de la fàbrica de la teulada. El material de la *llata falsa* encara no ha estat identificat, segurament és el [tegel](#): a la segona cita es dirà que el mestre hauria d'*ensostrar aquella de tegell i enterrar*.

L'obra és d'un mestre francès assentat a Sant Feliu Sasserra, [Antoni Combes](#), autor de nombroses obres al terme. Com a moltes ocasions, és anomenat *mestre Antoni* al document, encara que en aquest cas és fàcil d'identificar perquè és l'únic mestre de cases de la localitat amb aquest nom aleshores.

La distribució i els usos ocupen poc l'atenció al document. Ens consten, això sí, els elements habituals, com el forn, que, presumiblement, era a la planta baixa o l'aigüera, usualment situada a la sala o cuina de la planta alta; existeix una menció no molt comú, una xemeneia de racó: devia ser a l'habitació principal de la casa. En tot cas els pocs elements descrits ens situen a la distribució acostumada als masos de mida semblant, com ara el [mas Gavarresa](#) d'Olost edificat el mateix any.

2.3.2 Mas Vilarovir

La casa del mas Vilarovir fou ampliada a 1554¹⁴³. El responsable de l'obra és un mestre francès assentat al Lluçanès des de la dècada anterior, [Miquel de Pontons](#).

El contracte es refereix a la construcció d'una crugia al nord de la casa, amb la mateixa amplada que aquesta.

Les dades del document són reduïdes, i per tant el coneixement de les obres existent i nova és molt insegur. Anotarem un element important per valorar la intervenció: Som a la part més baixa dels pressupostos per construccions dels masos del moment al terme: el mestre contracta solament el seu treball, mentre que la resta de la mà d'obra és a càrrec del propietari; el preu pagar és molt baix, 8 ducats, encara més baix que els 9 pagats en una obra molt modesta, una masoveria al complex del mas Gavarresa d'Olost a 1546¹³⁸.

Hi ha poca informació de la casa del mas abans de les reformes. Ens consta la llargària del mur exterior nord, atès que l'obra nova és la seva continuació: mesurava 40 pams de *tou* i els murs laterals eren de 4 pams, és a dir, el total a l'exterior sumava 48 pams, 9,43 mts.

A aquest mur s'adossa una nova crugia amb portal independent. El ràfec de l'antiga paret exterior, presumiblement de lloses, devia ser traslladat al nou lloc.

Sembla que el mur exterior de 1554, i el medieval que tenia la mateixa orientació, només tenia planta baixa. Ho sabem perquè la nova crugia no té finestres i només compte amb tres espilleres, suficients per donar ventilació a la planta baixa, no a dues plantes.

Hi ha al respecte una anomalia al contracte de 1554: Sembla que són indicades dues alçades: el mur ha de tenir un gruix de *quatre palms fins a sostre i de alli amunt tres palms*.

Podria ser que el vell mas tingués un vessant només, i el *alli amunt* es refereixi a la crecuda dels murs laterals fins a trobar el mur alt de l'obra antiga. En aquest sentit, es podria interpretar també la referència a la paret existent del mas junt a la ampliació, quan el document assenyala que el mestre ha de *pugar dita obra al vessant condessent que ara la dita casa de Vilarovir te*.

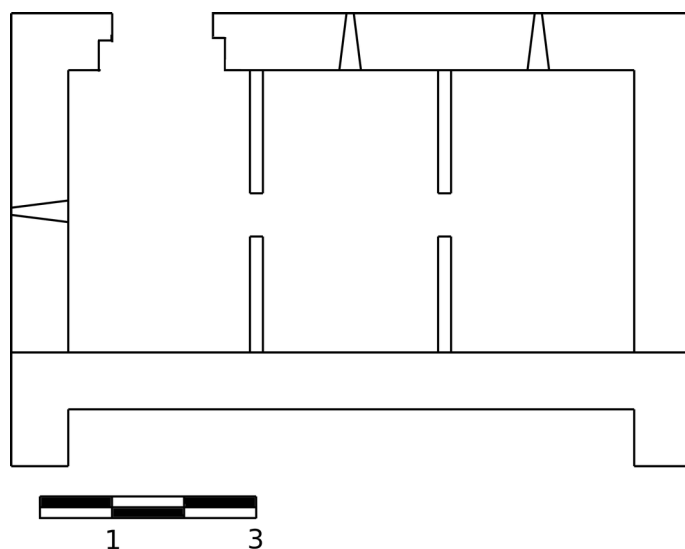
La hipòtesi més probable per conciliar aquestes descripcions és que el mur exterior de la crugia nord del mas antic fos més alt que el nou, suficient per permetre a la teulada nova arribar fins a la vella, creant al mas previsiblement un sostre de dos vessants. Una coberta de fang segurament tenia poca inclinació i la solució no requeria força diferència; si pensem en una amplada de vint pams de *tou* a la nova construcció, bastant probable atès la llargària de quaranta, podríem estar parlant d'una alçada sobre el sostre de la planta baixa propera a un metre. No hi ha referència a cap finestra ni espillera, el que segurament és indicador de si el sostre de l'obra nova té falses aquestes no tenen cap obertura.

S'esmenten dues divisions interiors: el mestre ha de *confegir* la nova crugia en *tres parts*. No són parets mestres, les *parts* esmentades aquí no es correspon amb la terminologia d'aquelles, *mitjans*; seria segurament alguna solució basada en canyes o branques. Les tres divisions es corresponen amb les tres espilleres.

Una de les espilleres ha d'estar a la paret est de la nova crugia, mentre que les altres dues són a la paret nord. El fet ha d'estar relacionat amb la ubicació del portal, molt probablement situat a la divisió est.

L'obra nova és de pedra borda, assenyalant el document que el mestre ha d'extraure la pedra, *ha de trencar tota la pedra hi sera mester*. No hi ha declaració explícita al document, encara que com sempre a les obres amb baix pressupost del moment, les tècniques han de ser tradicionals i esperem murs amb morter de garsa, de fang, amb sostre també de terra. La pedra treballada, carreus, només es esmentada a les cantonades, que haurien de ser com les existents. No hi ha referències a arrebossat, ni interior ni exterior.

La reforma de Pontons simplement afegeix una altra crugia al nord, amb tres divisions interiors, amb portal tradicional, d'una altura de treball de 7 o 8 pams. Que siguin tres les divisions exteriors i que tingui porta pròpia alhora que tot integrat a la casa, amb el mateix aparell i cantonades apunta a un habitatge; si així fos, segurament som davant d'un elemental destinat a un masover.

Proposta de l'estructura de la crugia afegida al mas Vilarovir a 1554

El model és el d'una nau allargada, no és l'usual modular del moment, d'estances dividides per parets mestres.

2.4 Perafita

2.4.1 Mas Bassès

Al complex del mas Bassès ens consta la construcció d'una caseta a 1574.

Caseta del mas Bassès

de Perafita¹⁴⁴, a 1574.

2.5 Sant Boi de Lluçanès

2.5.1 Casa Sasala

Aquesta casa, situada a la sagrera de Sant Boi de Lluçanès, fou construïda en 1415¹³². El propietari era Ramon Andreu Sasala, ciutadà de Vic, qui el mateix dia havia aconseguit el *pati* per edificar-la mitjançant una emfiteusi del rector²⁰³. Era el senyor del castell o *domus* de Montoroell, citat com tal a 1417²⁰⁴.

Es tractava d'un solar on existia una casa que devia ser deshabitada des de feia anys, atès que era en mans del seu senyor directe, el rector de Sant Boi; l'establiment el descriu com *quodam casale*: presumiblement era una construcció antiga, encara que ni a l'establiment ni a la concòrdia de l'obra ens consta com en ruïnes; fou enderrocada al ser construïda la nova casa. El rector estableix per aquells anys diferents cases que eren enrunades i aquesta podria ser a la mateixa situació que una reestablerta a 1418, de la qual diu queda deshabitada per la pesta de 1348, tancades les portes i en part derruïda²⁰⁵.

De la casa antiga no tenim altra informació que la mida de la façana. Aquesta, però, és important: 20 pams de tou, mida molt coneguda al segle següent pel seu ús extensiu a solars urbans, a construccions de cases elementals i a les lligades a la [casa modular](#), un model d'habitatge molt estès al terme; aquesta mida també és usada per altres models, com el fet servir al mas Vilaroger a 1554; òbviament fou assignada a un establiment anterior del solar, sembla que com a mínim a la primera meitat del segle XIV.

La casa era al costat de la rectoria, a l'oest, carrer mediant. La seva ubicació és desconeguda i segurament el solar ha acabat sent ocupat per l'església actual, al segle XVIII.

El responsable de l'obra és [Jaume Çaera](#), de Sora. L'obra fou entregada a un moment sense determinar com ens indica una breu nota de cancel·lació sense data inserida al propi document, que informa que fou entregada correctament, citant dos testimonis de l'acte.

L'obra és capitulada el setembre de 1415 i havia de ser terminada al juny de l'any següent; el preu estipulat era de 25 florins.

Tanmateix en un document que principi hem de datar el 5 de gener de 1418 Jaume Saera atorga època a Ramon Andreu Sasala de 28 florins, preu de construir para aquest una casa en la sagrera de Sant Boi, i són testimonis els mateixos que eren indicats a la cancel·lació inclosa a la concòrdia²⁰⁶.

Podrien haver-hi altres interpretacions, la data i fins i tot la casa podrien ser altres: el document és en una enquadernació no del tot contínua i és datat en referència al document anterior; l'explicació més probable, això no obstant, és que la data és correcta i és la del pagament final; el propietari devia incloure després del contracte alguns canvis que explicarien l'increment del preu; el retard als pagaments és recursiu als contractes d'obra.

203 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R48, 63.

204 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R50, 9.

205 El document situa la pesta *universal* a 1344 (ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R50, 61).

206 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R50, 37v.

No és una obra modesta per aquells anys, corresponent a l'estatus del propietari: s'esmenta guix, presumiblement pels interiors, i té el sostre de teules; obres similars en mides per masos a mitjan segle següent com el mas Codinac de Lluçà¹³⁹ tindrien el sostre de fang. Hi ha menció de calç, el que fa sospitar que és una obra de murs lligats amb morter de calç, un luxe pel que sabem de la construcció al terme d'aquells anys que ha de ser sumat al de les teules, poc habituals a les dates al terme.

La planta baixa és de pedra, entenem que *borda*, és a dir paredat carejat, perquè ens consten alguns elements treballats, de *pedra picada*: dos portals i l'escala. No ens consta el morter, encara que hi ha referència a la calç, que ha de proporcionar el propietari. Podria ser obra amb morter de calç, o potser de *morter de garsa* arrebossat; no és indicat al document.

Presumiblement, la planta alta és de tàpia, perquè no és esmentada cap finestra de pedra *picada* o *borda*, com correspondria si els murs exteriors foren de paredat també a la primera planta. Sembla que la finestra seria un encast de fusta, com la casa del molí de la Codina, de Sant Bartomeu del Grau.

Era de 20 pams de *tou* d'amplària i de 36 pams de *tou* de llargària; els murs de les mides de *tou* no es coneixen amb seguretat, encara que el valor més probable al terme és de 4 pams²²⁴.

La mida de llargària ens suscita algunes qüestions.

L'estructura de la planta de la casa no ens consta, encara que per qüestions d'abocaments d'aigües en cases urbanes hem de creure que una llargària semblant exigiria dues vessants, i per tant una paret mestra intermedia, el que reduiria les dimensions útils de les dues estances base.

És inevitable que l'ús d'una mida acabada en sis evoqui els gruixos coneguts les parets mestres de dues cases de Prats de Lluçanès de 1566, de tàpia i de sis pams, massa grans per no pensar en solucions tradicionals¹²⁸; podem plantejar que aquesta mida ja era en ús al segle XV i fou la utilitzada a la *casa Sasala*. Aquesta opció ens deixa doncs amb una estructura de planta de dues estances base iguals d'interior de 20x15 pams.

En ser una casa adossada de la sagrera tan antiga no estem segurs tampoc de les mides exteriors. A l'edat moderna les cases del terme cedeixen un mur al veí per càrrega¹²⁸: no sabem si era així al segle XV; en principi atribuïm aquesta característica a un costum antic i pensem que la *casa Sasala* era afectada.

Podem, per tant, proposar un solar ocupat de 24x44 pams, 4,71x8,64 mts. Hi ha un hort al darrere, el que fa que les mides del solar no són conegudes completament. La de la façana correspon a 3 canes, que segurament és un dels patrons més seguits en solars al terme, presumiblement des de la primera meitat del segle XIV¹²⁸. L'estructura interior de la planta correspon a dues estances de 20x15 pams útils separades per un mur de càrrega, repetida a les dues altures, si suposem que la tàpia és el material dels murs exteriors de la primera planta.

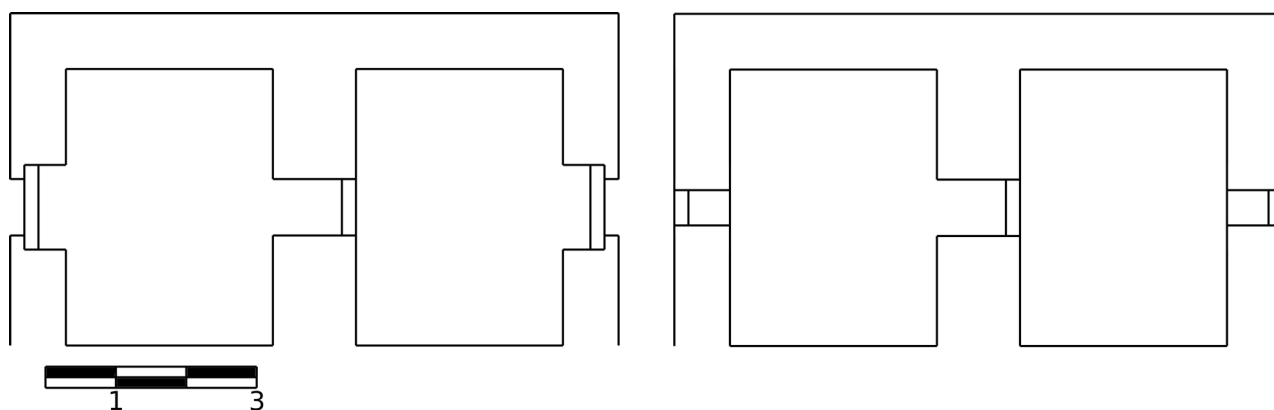
Les mides i estructura, però, són directament relacionades amb el model tradicional *modular*, i en concret amb la variant de dues estances per planta, , com era a la caseta de Llofrens de 1554¹⁴³.

L'alçat segons el contracte era de 12 pams a la planta baixa i 9 pams fins a sostre en la primera. Resulta difícil assignar aquesta informació a mides reals. Als contractes del segle XVI sembla que

quan es parla de mides de planta baixa es refereixen a mides fins a les bigues, el que es tradueix en una altura major a l'exterior. Les dades de la casa de Sant Boi es corresponen segurament en un alçat de 23 pams abans sostre.

Aquests valors són molt semblants a algunes cases del mateix model al segle XVI: La [casa de la capella dels Munts](#) de 1551 pujava 10 pams la planta baixa i 12 la primera, el que segurament suposava un total de 24 pams. Aquests 24 pams són les alçades de la [caseta de Gavarresa](#) de 1546 i la [caseta de Llofrens](#) de 1554.

La casa devia tenir com és generalitzat al terme un hort darrere, i obria dos portals a l'exterior, un al carrer i altre a l'hort. No ens consten detalls, encara que al ser de pedra picada devien ser amb batents, com és usual, i no devien tenir decoració, no hi ha cap menció al contracte. Respecte als portals interiors i de les finestres, amb murs de tàpia, serien sense batents, amb llinda de fusta sostenint el forat i servint de base al marc de fusta inserit a la tàpia.

Proposta d'estructura de les plantes de la casa Sasala. Les mides de portes i finestres no són conegudes. Esquerra: planta baixa. Dreta: planta primera.

2.5.2 Casa de la capella dels Munts

A 1551 els procuradors de la confraria de la capella dels Munts van contractar la construcció d'una casa al costat de l'església¹⁴². De fet, la casa era començada, amb una planta més reduïda; aquesta obra és enderrocada.

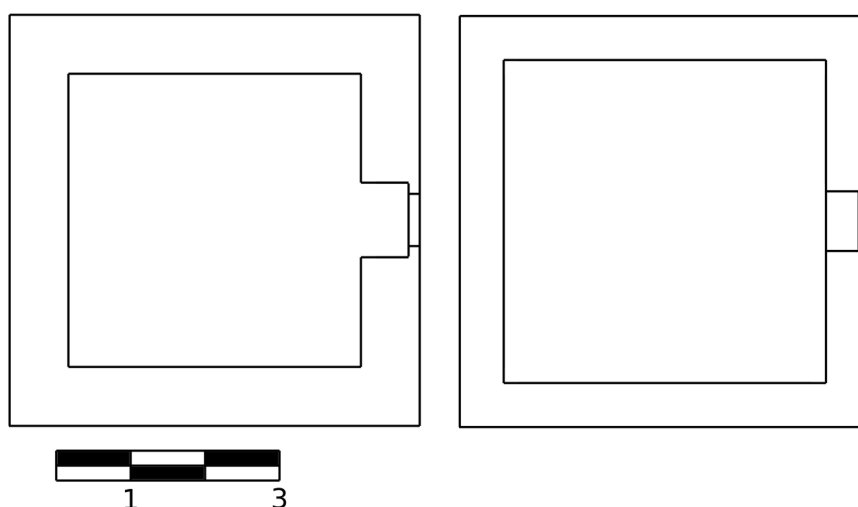
El contracte no especifica el o els destinataris de la casa, i no és segur que sigui per l'ermità de la capella, ofici que ens consta des del segle XIV, perquè ja existia una casa abans que, presumiblement, havia estat arrebossada cinc anys enrere, per efecte d'una clàusula afegida a la concòrdia de l'obra del campanar²⁰⁷.

Es situava al nord de l'església, a la zona on és ara la casa del santuari. Si fos el cas, la casa començada que esmenta el contracte hauria substituït a alguna altra, i es inevitable remetre a més construccions de segles anteriors.

L'autor és un picapedrer francès que vivia a Sant Boi, [Antoni l'Afaram](#).

La casa tenia una planta quadrada de 20 pams útils, 3,93 mts per costat, 15,4 m², i dues altures. Les mides són de *tou*, en aquest cas interiors; amb uns murs de planta baixa segurament de 4 pams²²⁴, el solar correspondria a 28x28 pams, 5,11 mts per costat. Creiem que els murs de la planta alta serien de 3 pams, donant més espai útil a la primera planta.

No era subdividida, almenys a la primera planta, on solament ens consta una finestra.

Proposta de les plantes de la casa dels Munts. Esquerra: planta baixa. Dreta: planta alta

L'alçat pujava 10 pams a la planta baixa i 12 la primera; usualment les mides de la planta baixa es donen abans les bigues, el que segurament suposava un total de 24 pam, els mateixos que consten a

²⁰⁷ ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R78, 1v,

la [caseta de Gavarresa](#) de 1546 i la [caseta de Llofrens](#) de 1554, i segurament a la [casa Sasala](#) de 1415.

Entenem que la capella tenia un alçat almenys igual que la part més alta del sostre, atès que el contracte preveu la construcció d'uns canals de pedra picada per desviar l'aigua de la teulada de la capella.

El sostre hauria ser de *tegell* y *terra*; és la tècnica més usual al moment a les construccions del Lluçanès, fang sobre llatas de fusta.

Sembla que l'obra és pedra borda, amb el tradicional aparell de paredat carejat, en aquest cas arrebossat. Ens consta que la primera planta també és de pedra i no hi ha lloc per la tàpia, perquè s'esmenten el portal i la finestra de *pedra borda*; devien ser amb llinda de fusta.

La construcció correspon a una casa elemental emparentada amb la [casa modular](#), un model tradicional estès pel Lluçanès a la baixa edat mitjana i tota la moderna.

2.6 Santa Maria de Merlès

2.6.1 Caseta de Llofrens

L'anomenada [Caseta de Llofrens](#), *els Galins*²⁰⁸, o *Casanova*²⁰⁹ és construïda a 1554 a terres del mas Llofrens²¹⁰. Les mides de la casa actual no correspon a l'obra original i, per tant, aquesta deu ser producte de reformes posteriors de data desconeguda, possiblement dels segles XVII i XIX.

Façana de l'edifici actual

L'edifici actual forma un rectangle de 9,30 mts de façana i 10,70 dels laterals i és el resultat de dues fases constructives: la primera (fase 2 de la construcció) correspon a la zona oest de la façana; la part conservada ocupa 6 mts d'aquesta i tota la llargària del lateral. L'altra part (tercera fase) sembla una ampliació a la part est de la façana, amb tota la llargària, a més d'un lleuger recreixement en alçada a tota l'obra; segurament implicaria també l'obertura dels vans actuals de la façana. La ruptura de les dues obres es pot apreciar en vertical tant a la façana com a la paret posterior. No hi ha ruptures ni canvis d'aparell als murs laterals, tret del recreixement final de l'alçat i d'algunes intervencions limitades sembla que producte de reparacions i no podem identificar altres fases a la construcció actual. La prelació de la fase de l'oest es revela perquè els elements conservats de l'edifici primitiu són en aquesta part de la construcció.

La planta de la segona fase de l'edifici és un quart més gran que la de la fàbrica original, és massa lluny de les dimensions d'aquesta per pensar en una desviació del contracte i que sigui una simple

208 Així consta a l'inventari de la [DIBA](#) com els Galins.

209 Al cadastre de Sant Pau de Pinós de 1741 és anomenada *els Gallins* o *Casanova* i era deshabitada aleshores (ACM, Cadastre, Carpeta 595).

210 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R7, quad. 1, 23v.

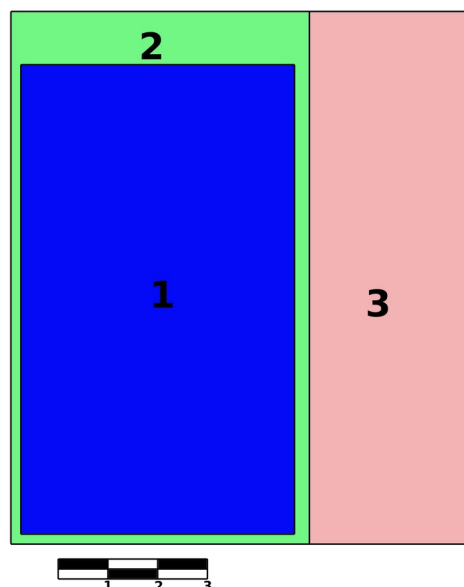
reparació: és una reconstrucció completa. La presència d'una finestra que correspon al primer període deixa clara la relació entre l'obra original i la moderna. Sembla que la sortida de l'aigüera present avui és la construïda al temps del primer contracte i potser hi són també la resta d'elements fets amb *pedra picada* a l'edifici original.

Alguns elements reaprofitats de l'obra original (fase 1) a l'edifici actual (fase 2).
Esquerra, finestra. Dreta: sortida de l'aigüera

La casa constava deshabitada el 1741⁸⁶ i, presumiblement, acabarà en runes a la segona meitat de la centúria, atès que ja no apareix als repartiments cadastrals de final del segle XVIII. Potser que la construcció és objecte de tres fases: la primera, de 1554, una segona al segle XVII que correspon a la zona oest de l'edifici actual i una posterior del segle XIX afectant la zona est.

Les raons de la reconstrucció del segle XVIII no són per guanyar espai: la millora d'aquest no és tan significativa per justificar una obra nova: aquesta degué ser provocada per patologies de l'edificació original. Tampoc la nova es mantindrà sense problemes molt temps; potser els que van sorgir eren relacionats amb el fet que era deshabitada a mitjan segle XVIII: sembla que la façana perd l'alineació i necessita el contrafort que existeix actualment.

El solar de les fases constructives de la caseta de Llofrens. La ubicació de l'obra original (fase 1) es desconeix. La fase 2 es conserva en gran part. La fase 3 és la més recent.

Cap de les dues fases visibles avui correspon a la construcció original, que hauria de mesurar segons el contracte 40x20 pams, *dins obra*, el que significa exclosos els murs exteriors. Sembla que el costum en aquells moments és de murs de quatre pams i per tant creiem que la planta baixa correspondria a 48x28 pams, 9,43x5,29 mts, una mida molt utilitzada aleshores, molt semblant a la del mas Codinac de 1548¹³⁹.

Uns metres més a l'est es conserva una paret força sencera, resta d'una edificació, feta de *pedra borda* lligada amb *morter de garsa*, amb les cantoneres de carreus. Es conserva fins a una bona part de la segona planta. Ateses les seves dimensions, 4,60 mts al costat conservat, aquesta edificació no sembla tenir relació amb l'obra original; això no obstant, és habitual a les reconstruccions dels segles XVI i XVII el deixar l'edifici vell enrunat al costat, per reutilitzar-ho més tard; si és el cas, podria ser aquest el lloc original de la caseta de 1554, i els restos actuals segurament pertany a una reedificació posterior.

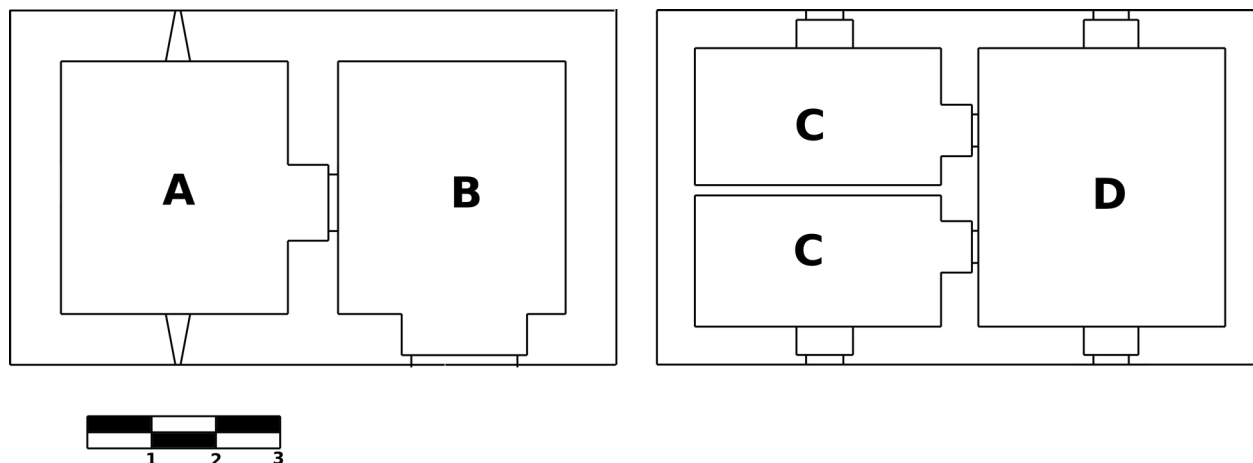
Restos d'un altre edifici, uns metres a l'est, possiblement en relació amb l'obra original

L'obra original és construïda per [Antoni Combes](#), mestre francès que es assenta al terme uns anys abans. Precisament a 1548 construeix una obra quasi igual a aquesta, tan de planta i alçat com d'ús, la casa del mas Codinac de Lluçà, avui Cal Burgès¹³⁹.

Les dues obres repeteixen un model habitual al terme als segles XVI i XVII: una planta rectangular composta per dues petites crugies quadrades separades per una paret mestra i un alçat de dues plantes. Segurament a l'entrada, junt a la porta, se situava l'escala de pedra que permetia pujar a la planta alta.

El mestre havia de fer tres finestres, sembla que totes a la planta alta, mentre que la casa tenia dues crugies. Sembla que som davant de dues cambres a la crugia on no hi era la sala, i per tant d'una paret divisòria. No consta al contracte, encara que per comparació amb la solució utilitzada a la [caseta de Gavarresa](#), la divisió interna a la planta alta no devia tenir contrapart a la planta baixa, el que significaria una divisió estreta, potser de nucli de canya. Això permetria una casa amb cuina-

sala, dues cambres, celler i entrada. A aquesta mena de construccions devia existir una lliça pels animals, a més de una era i el seu porxo.

Proposta de distribució de la l'obra original: Esquerra, planta baixa; Dreta, Primera planta.
A: Celler; B: Entrada; C: Cambres; D: Sala-Cuina.

El contracte assenyala que només una de les finestres era de *pedra picada*. No ens consta la ubicació, encara que si aquestes obres més modestes repeteixen els models de les cases més grans, ha de ser a la façana i a sobre de la porta, a l'estança dedicada a sala i cuina. Aquesta estança era el centre de la casa, el lloc on arribava l'escala que naixia a l'entrada. I allí mateix seria òbviament l'aigüera i la seva sortida sobresortint del mur, com es pot veure en una [casa representada al retaule de Verdú](#) (segle XV). La presència d'una xemeneia *de racó* resulta més difícil de situar; la cuina ja té un forn, i la xemeneia no té massa sentit al lloc. Devia ser situada en una cambra de l'altre costat de la planta.

L'alçada és pràcticament la mateixa que la dels altres eixamples coneguts del model aleshores, 24 pams abans del sostre. Atès que no hi ha especificacions per a golfes, sembla que l'alçada de la primera planta seria un poc més baixa, aprofitant el sostre per donar altura a les estances. A la [caseta de Gavarresa](#), del mateix alçat, la planta baixa era de 13 pams i l'alta de 11 pams abans del sostre.

La finestra de *pedra picada* és, òbviament, la que existeix avui. Malgrat les dates, ja a la segona meitat del segle XVI, Combes construeix una finestra quadrada encara que amb un arc de cortina lleugerament tallat a la llinda, amb una petita flor quadripètala rodona sota el centre de l'arc: el llenguatge gòtic encara era molt viu llavors al terme.

La decoració de la casa termina a aquesta finestra. Les altres eren quadrades, armades per carreus o potser carreus: *quatre cantons* dirà el contracte. És bastant probable que també es conservin avui, reaprofitades a les de les reformes posteriors. El portal era de carreus, amb llinda de fusta i potser les pedres es conserven també.

Pel que fa als murs hi ha alguna informació al contracte; no és del tot explícit, encara que sense dubtes som davant d'una obra de pedra borda lligada amb *morter de garsa*, amb carreus a les cantonades i una paret mestra també de pedra borda. No consta arrebossat exterior (ni interior) al

contracte, encara que per les dates seria possible que existeixi, almenys l'interior. L'absència de l'arrebossat exterior sembla bastant probable, atès que l'obra necessitaria una reconstrucció al segle XVII.

El sostre, això si, era de teules. En altres edificis del segle XVI hi ha dubtes, encara que aquí són esmentades al contracte.

2.6.2 Mas Pedrós

El mas Pedrós, a Santa Maria de Merlès, cau en mans dels propietaris d'un altre mas i sembla que és abandonat i la seva casa acabarà ensorrada al segle XVI. Per qüestions d'herències el propietari farà una nova casa pel seu germà a 1541, reaprofitant els materials de la vella¹³³.

Sembla que l'edificació fou feta en un solar nou, no al mateix lloc de l'antiga casa, encara que segurament al complex del mas: es proporcionen mides i no referències a murs existents, no hi ha clàusules per demolicions ni per recreixement o reconstrucció de murs; sí es van recuperar alguns materials de la vella obra, i en concret hi ha indicacions per la possibilitat de reutilitzar el vell portal.

El responsable de l'obra és un mestre francès que, com tants altres, era de pas pel Lluçanès, [Joan Monfort](#) i aquesta és la única obra seva de la qual tenim notícies al terme.

Com quasi sempre les mides tenen una certa imprecisió. Les de la llargària són de *tou*, 50 pams, i a les d'amplària, 40, sense indicacions: deuen ser mides de *tou* també. El *tou* deu significar mides sense parets exteriors, que sembla són de 4 pams a la planta baixa²²⁴. Era una construcció de 58x48 pams, 11,39x9,43 mts a la planta baixa.

En altura es construïen tres plantes. No és l'alçada més usual al terme, es molt alta: 34 pams abans del sostre, 6,64 mts. Només tenim informació de l'alçada de la planta principal, 14 pams, 2,75 mts; pels termes utilitzats sembla que aquesta mida es real, creiem que no és l'habitual abans sostre. Si donem la mateixa mida a la planta baixa, resultant un valor normal al moment, queda a la planta alta una mida de 6 pams de mur abans sostre, 1,18 mts, valor molt proper al que suposem a la segona planta del [mas Vilalta](#) de Santa Maria de Merlès de 1545 o a la [casa Serra](#) de Sant Feliu Sasserra de 1546; es tracta per tant d'una golfa, encara que se segueix dividint en estances.

Les plantes són dividides en dos crugies per una paret mestra central. Tant la planta baixa com la primera tant els murs exteriors com la paret mestra són de pedra, com denoten les parts de *pedra picada* que han de col·locar en elles. Deu ser com sempre de paredat carejat, atès l'interès del contracte d'assenyalar que determinats elements siguin de *pedra picada*.

Resta clar que una crugia és l'entrada i de l'altra no hi ha indicacions de parets mestres. Creiem que som davant d'una [casa de crugies](#), d'una estructura de llargs murs mestres perpendiculars a la façana, semblant a la medieval del mas [Gurrians](#) d'Oristà que també veiem a la crugia nova de [Viladomir](#) de la mateixa localitat a 1554.

La informació sobre la planta de les golfes és més imprecisa, encara que també sembla de paredat carejat, atès que al contracte hi ha una menció a que el propietari ha d'aportar la terra pel morter: no hi ha rastres de treball de tàpia al document.

Amb una alçada semblant segurament devem atribuir un gruix decreixent als murs a les plantes altes. La distribució dels de la *casa Serra* ens poden servir de guia: 4, 3,5 i 3 pams; menys als murs de les golfes segurament no són possibles si han de sostenir el sostre. Això significa un lleuger creixement de l'espai útil a cada planta superior. La de la planta baixa té les crugies més estretes, amb un ample útil de 23x40 pams per crugia, que permetria 24x41 pams a la planta principal i 25x42 a les golfes.

La porta és orientada a l'est i ha de se col·locada al centre de la crugia. La finestra principal és sobre ella. Suposem que a la façana correspon el valor de la llargària, atès que a la sala són necessàries dues finestres; l'altra es col·loca al sud. Les cambres donen finestres a l'oest. A la façana no obre cap altra finestra que la principal, encara que podrien ser espilleres de la planta baixa o de la segona. No ens consten les espilleres al document d'obra, encara que són habituals.

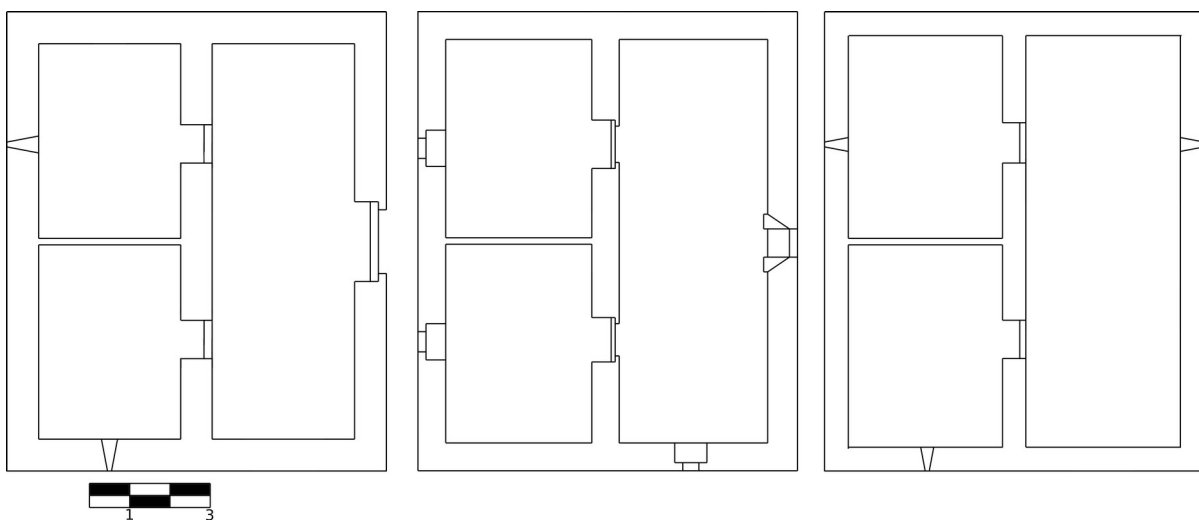
No són indicades les subdivisions, encara que sí els portals interiors, dos per planta, que es corresponen amb dues finestres a la segona planta; a les altres plantes devien ser espilleres. Les subdivisions mateixes eren lleugeres, no es indiquen murs al contracte. Les estances resultants són molt llargues, el que possiblement significaria que hauria altres subdivisions secundaries; si hi son, almenys a la planta primera serien sense finestres.

Alguns trets de la subdivisió sí que són coneguts; L'entrada de la planta baixa correspon a la sala a la planta primera. Aquesta és molt gran, ocupa tota la crugia i te dos finestres, la principal a la façana. La finestra principal de la sala té *sitals*, festejadors.

Aquesta sala tan gran la veiem a la [casa Serra](#) de Sant Feliu, de 1546. A aquesta casa, però, la cambra principal és oberta a la façana. Aquest darrer tret sí és usual a les cases conegudes del terme per aquelles dates i no és present a Pedròs.

El portal *rodó* de l'obra medieval devia ser més estret que el requerit als estàndards del moment, perquè el contracte especifica l'amplària que hauria de tenir a l'obra, *vuit palms prop lo singles* i especifica que pot aprofitar el vell o que ho ha de fer de nou; no es tenia clar si es podia reutilitzar.

Aquesta vegada tenim poca informació respecte dels usos, exceptuats els espais de la primera planta. És esmentat un forn, previsiblement a la planta baixa, i de segur hi hauria celler. L'ús de les golfes, com quasi sempre, no és especificat.

Proposta d'estructura de la casa de Pedròs a 1541. D'esquerra a dreta les plantes 0,1 i 2

La construcció era com quasi sempre en aquestes dates de paredat carejat lligat amb morter de garsa. Aquesta vegada ens consta expressament al contracte, on el propietari *es obligat en portar li tota la terra sera mester per afer morter*. El propietari també ha de portar la pedra *tosca*, esmentada específicament pel replè del forn.

Total'obra sembla ser de paredat, no hi figura tàpia. Els carreus són molt limitats.: tant solament són esmentats als portals de les cambres de la primera planta i a la finestra principal. A aquest casos la llinda devia ser de fusta, i no hi havia cap decoració. La resta de portals i finestres eren també de *pedra borda* amb llinda de fusta.

Tampoc figura cap despesa per arrebossat, ni menció a calç; sembla que no es va fer en aquesta obra, i és que el moment sembla de transició, on solament algunes construccions són arrebossades aquells anys.

De la teulada no hi ha informació concreta; únicament s'esmenta el sostre més baix, que havia de ser construït amb canya o *tegell*, els materials usuals aleshores. Una vegada més, davant l'absència al contracte d'instruccions o referències a partides de materials, devia ser sense dubte una coberta de fang sobre llatas de fusta o canyes.

2.6.3 Mas Teulats

L'hereu del mas Teulats va encarregar una reforma de la casa a 1547¹³⁹. Sembla que es tractava de pujar una planta a la casa existent, presumiblement la medieval. L'obra nova té els murs de tàpia.

Es fa difícil identificar les característiques de la casa existent aleshores, encara que sí sembla que es tractava d'una edificació de planta baixa i el contracte és un recreixement en alçada.

Hi havia també a l'obra medieval una torre, a la que també es va afegir un petit alçat, i en una de les cares s'obriren nous dos arquets fets amb rajols. Amb només dos, segurament som davant una torre de dimensions reduïdes, d'una sola cambra de mida continguda per planta.

S'esmenten dues parets mestres, era una casa de tres crugies, i no hi ha murs intermedis, que devia ser obligatori esmentar al contracte atès que es construïrien quatre cambres a la planta alta. Si som davant d'una obra similar a l'ampliació de [Vilarovir](#) o la primitiva casa de [Gurrians](#), totes dues d'Oristà, o la casa de [Pedrós](#), a Santa Maria de Merlès, hem de pensar en crugies llargues, de més de 10 metres. Tanmateix, l'obra nova només obre quatre finestres a les crugies laterals, dues per costat, encara que a la primera redacció del contracte s'esmentaven cinc. Si tenim en compte la torre, pensem en 3 cambres per cada crugia lateral. Sembla una crugia com les de Vilarovir, que té tres espilleres a la crugia, de planta baixa. Pel que sabem de les cambres d'altres edificis del moment podríem pensar que les de Teulats eren semblants a les esmentades.

Si pensem que aquests arquets són a la façana, al costat llarg de la crugia, aquest últim tret ens situa segurament en un petit recinte que repetiria en quadre les mides de la crugia. Que siguin dos arquets només probablement ens permet imaginar una crugia d'amplada continguda, com la de la casa de Pedrós de 1541, que tenia 18 pams de van, 3,53 mts, equivalents aquí segurament a 26 pams a l'exterior, 5,11 mts. Si són aquestes mides, amb les dues cambres podríem suposar una amplària prop dels 13,75 mts a per la façana de l'obra medieval de Teulats, potser una mica menys, i, atès que partim de les mides curtes d'una crugia, segurament parlem d'una planta quadrada o propera al quadrat.

L'organització de la planta antiga no és del tot identificada. Com veurem previsiblement la sala-cuina tenia una finestra principal, amb festejadors. l'opció més versemblant seria situar la finestra a la façana, sobre la porta. Si és així, la construcció antiga presenta un model diferent al que coneixem a [Pedrós](#) o [Gurrians](#), amb les crugies perpendiculars a la façana; aquesta estructura seria més be relacionada amb la [casa Serra](#), salvant les distàncies. Tanmateix el fet que la nova obra afegeix arquets en una de les cares de la torre situa aquesta a la façana, el que aconsella d'hipòtesi de les crugies paral·leles de les obres medievals de Pedrós i Gurrians, i potser aquesta finestra principal va quedar en un lateral.

Sobre l'obra medieval de crugies que pressuposem sense parets mestres es munta a les crugies laterals una estructura de quatre cambres, dues per costat. No hi ha cap menció a murs per elles, així que haurien de ser amb una divisió feble, basada en canyes o branques.

L'alçada de la nova planta és de nou pams, 1,77 mts abans sostre. És baixa pels edificis que coneixem del moment al terme, que solen ser dos o tres pams més alts; és, en canvi, el que trobem a la [casa Sasala](#) de Sant Boi a 1415 i ens dona també alguna idea de la qualitat del projecte.

La nova planta és per habitatge, no és destinada a graners. Allà serà la cuina *de dalt*, el que possiblement ens parla de que una de les estances noves, presumiblement corresponent a una crugia, es destinarà a cuina-sala, una combinació que també la veiem sovint a les cases del moment. Aquesta impressió es veu reforçada per la construcció d'una *xemeneia rodona* a la *cuina* de d'alt, evidentment la sala-cuina. Entenem que correspon a la crugia central, atès el problema que planteja la il·luminació dels interiors.

Quatre de les finestres a construir es diuen *forçades*, suposem que eren de marc de fusta, com la que encara es pot veure al molí de la Codina a Sant Bartomeu del Grau, ateses les limitacions de la tàpia.

Com hem esmentat, hi ha una correcció al document: a la primera escriptura s'esmentaven cinc finestres, encara que el text final les deixava en quatre; sembla que és feta del notari mentre escrivia i de seguida indica que una d'elles podria ser un portal o una finestra. No resta clar com es trasllada aquesta nota al plànol, podria ser una comunicació interior entre les crugies que es dubtava si havia de ser finestra o portal, previsiblement per una cambra sense llum directa.

Alguns dels elements citats són més complexos d'interpretar.

Hi ha dos que el document anomena *aigüeres: an a fer dues aygueres la una de pedra picada i l'altra ab setials i lindar de fustes*. La darrera és segurament una finestra: té festejadors, *sitials*, com a Pedrós a 1541¹³³ i una llinda de fusta. Aquesta cita ens fa dubtar de l'altra aigüera que havia de ser de carreus, de *pedra picada*. Normalment, entendríem que parla d'una peça que fa les funcions d'aigüera solament, segurament amb una sortida com la que hi ha a la *caseta de Llofrens*, que no necessita finestra, encara que la cita sembla dubtes. En tot cas finestra i aigüeres necessiten murs de pedra, no poden ser construïdes sobre tàpia, el que ens deixa algunes qüestions sense resoldre. Entenem que en tot cas està descrivint les finestres de la cuina-sala a la crugia central, una a cada costat.

El contracte dona importància al portal que entra a la sala des de l'escala: indica que havia de ser construït un portal rodó a la cuina: *un portal qui entre en la cuina rodo ab sos batens*. De nou ens surten les dubtes, atès que els portals rodons els associem a la *pedra picada*, més amb la menció dels anomenats *batents*, la reducció del mur per permetre el gir de la porta; no ens consta una construcció semblant incrustada a la tàpia, així que creiem que està descrivint una obra de pedra. ¿Eren de pedra les parets mestres de l'obra medieval, i per tant en algun punt es munten elements de pedra? Sembla el més probable.

La torre seria elevada un poc, només cinc pams, 98 cms. La torre baixmedieval sembla que només era de dues plantes.

Sobre la teulada només ens consta una descripció parcial. El document ens diu que hauria de ser de *full o canya*. La descripció és semblant a la de molts edificis contemporanis, com la de Gurrians d'Oristà a 1550¹³⁸ i sembla que sobre aquesta base es poden fer cobertes de fang o teules. Aquesta és una obra de baix pressupost i no hi ha menció de teules al document, que no podrien faltar si fos el cas: les teules són cares i deuen constar com obligació del propietari; clarament és una coberta de fang. El mateix succeeix amb l'arrebossat; sense mencions específiques, sembla que no es faria cap.

L'obra és portada a terme per *Joan d'Alvernin* i *Pere Someirat*, dos mestres francesos que devien estar de pas pel Lluçanès, perquè que no en tenim més notícies al terme que aquesta.

2.6.4 Mas Vilalta

<https://patrimonicultural.diba.cat/element/vilalta-0>

Deu ser aquesta casa la que segons el contracte devien donar per acabada el juliol de 1546, temps que es fixava per al començament de la nova.

L'obra del mas Vilalta a Santa Maria de Merlès va ser contractada a 1545²¹¹

211 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R2, quad. 3 12r,

2.7 Sant Feliu Sasserra

2.7.1 Cabanya de Clapers

La *cabanya de Clapers* està parcialment enrunada, si bé es poden apreciar encara al seu lloc algunes de les lloses de la coberta. La presència d'aquesta mena de cobertes ens porta segurament al segle XVIII. Com les finques del vell mas de Clapers van ser parcel·lades a 1725, podríem tenir una data *ante quem* per aquesta obra.

És una obra de murs rectes de paredat carejat amb morter de garsa. Tenia sostre de fusta amb coberta de lloses, el que ens remet a una obra d'una época on era vigent el cadastre reial, abans de 1845. Deu ser un habitatge temporal, segurament d'una parceria.

2.7.2 Casa de la vila

L'actual casa de la vila de Sant Feliu Sasserra serviria durant bona part de la seva existència com a seu administrativa de la cúria dels jurats del Lluçanès. Propietat primer de la família Serra, després anomenada Jordà, és adquirida al segle XVIII pels jurats per acabar sent la seu de l'ajuntament de la localitat.

La construcció va tenir una història complexa. L'edificació original, a 1546, *la casa Serra*, deixaria pas a una nova casa construïda en data desconeguda, presumiblement als primers anys del segle XVII, *la casa gran*; aquesta obra fou renovada pràcticament tota a diferents intervencions, almenys tres, a la primera meitat del segle XVIII. Una posterior reforma de data desconeguda, sembla que al segle XIX, és responsable d'algunes modificacions. La casa fou reconstruïda a la seva totalitat a 1970.

1. La cúria de Sant Feliu Sasserra

No ens consta que abans del segle XVIII els jurats tinguessin el domini útil de cap edifici a Sant Feliu Sasserra. De fet, fins a aquell segle no sembla que el tinguessin de cap; domini directe sí, en tenien d'amplis territoris, sobretot rurals i alguns urbans, encara que tots eren a mans de tercers; les terres que tenia el castell de Lluçà en gestió directa a l'edat mitjana feia temps que havien estat establertes.

La seva seu, i la de totes les figures jurídiques que la van precedir, sembla que des del segle XIV, si no abans, era la casa vella del mas Santa Creu, la *casa gran* de Santa Creu del Jutglar. D'aquest fet de moment no tenim referències anteriors a una reunió de la *universitat* del Lluçanès feta allí mateix a 1418 per a la lluïció dels censals de la fallida compra de la senyoria a finals del segle XIV²¹²; en aquells anys la *universitat* ja portava dècades organitzada i tot sembla indicar que aquest havia estat el seu tradicional punt de trobada, atesa la seva posició estratègica a les comunicacions del Lluçanès.

De fet, els encreuaments de camins devien ser els llocs habituals de les reunions al terme des de temps antics. Ens consta que els parroquians de Sant Feliu Sasserra encara es reunien a 1439 en un, situat al camí ral d'Oristà, a la zona de l'actual Gafarró en aquells temps anomenada Pla de la Riba²¹³. Podria ser el lloc del camí ral on naixia la via que pujava a la vila, que era escollit perquè era el camí ral i la parròquia agrupava a homes de Sant Feliu, d'Oristà i de Santa Maria de Merlès i no es volien reunir a la vila.

La casa del mas Santa Creu no era del seu domini útil, es cert, encara que era completament a la seva disposició: a 1751 l'hereu del mas reconeixia als jurats el seu dret de reunió a la casa, de dia i de nit, el de la utilització de l'edifici, els seus estris i mobles i el de reunió a l'església de Santa Creu, com ho havien fet durant més de 300 anys²¹⁴.

Al segle XIV el senyor de Lluçà només tenia un tribunal civil i criminal per a tot el terme, anomenat com era usual *cúria* o *cort del batlle*, amb un jutge, que depenia en última instància del batlle, qui era el titular; pel que fa a la justícia al terme als segles anteriors no sabem pràcticament res. Al seu

212 ABEV, Parroquials. Sant Boi de Lluçanès, R47, ff. 37-52v.

213 ABEV, Parroquials, Oristà R1, 48.

214 ACA, Notariales, Manresa, 301, ff. 273r-274,

servei figuraven un saió, encarregat d'actuar contra als encausats, i un notari, que era responsable de testificar els actes. La cúria tenia, òbviament, una presó. No tenim detalls d'aquesta en temps més antics, encara que al segle XVII els jurats tenien una a Prats de Lluçanès, encara que tampoc era en propietat, era arrendada. Sabem de la mateixa i del seu propietari almenys des de 1621²¹⁵. A l'edat mitjana eren els batlles qui en proveïen d'una, usualment a la seva residència.

Els arxius medievals d'aquesta cúria es conservaven a 1553, on es van realitzar alguns extractes d'un llibre del cort de 1340-1342, copiats pel rector de Santa Eulàlia de Pardines, Valentí Serra, previsiblement amb motiu d'un procés o l'obtenció d'un benefici²¹⁶. Es conserva actualment un fragment d'un dels seus llibres, de 1378, que també inclou la cúria de Sant Boi de Lluçanès, que era del domini d'una prepositura de la catedral de Vic, no del senyor del terme, el que ens indica que un notari portava en aquesta data les escrivanies de les dues cúries i ben probablement el batlle era a la vegada del Lluçanès i de Sant Boi²¹⁷.

Sembla que al terme de Sant Feliu hi havia a principis del segle XIV alguna estructura vinculada a aquesta cúria²¹⁸. Segurament per aquesta causa el privilegi de la sotsvegueria atorgat per la reina Maria a 1449²¹⁹ establí una cúria a Sant Feliu; potser hi havia també d'abans una altra estructura a Perafita, perquè la reina estableix també una cúria a aquesta localitat.

No sabem quina era la situació del cort del Lluçanès en mig de la confusa situació jurisdiccional del terme des d'aquella data fins a la venda de la baronia a principis del segle XVII. Ens consta que a finals del segle XV els corts de Sant Feliu i de Perafita seguien existint, i es conserva un llibre del de Sant Feliu Sasserra de la segona meitat del segle XV²²⁰ i un altre de la de Perafita, de finals del segle²²¹.

Després de la venda de la baronia, a principis del segle XVII, no hi ha canvis significatius, i sembla que el sotsveguer assumeix la titularitat de la cúria, llavors *vulgarment anomenada del castell i terme del Lluçanès*²²². I amb la *Nova Planta* la cúria continua existint amb els jurats com a titulars, encara que perd moltes de les seves atribucions a la jurisdicció criminal. No ens consten, però, molts detalls del cort mateix i els seus jutges, tret dels que donen alguns processos de bruixeria de principis del segle XVII, que són dels pocs restos conservats de l'arxiu.

Encara que la *cúria* o *cort* existia com a tribunal, els seus titulars, els batlles o els seus successors, sotsveguer i jurats, no tenien el domini de cap edifici per a ella, ni tan sols per via d'arrendament. La seva seu administrativa era l'*estudi* de l'escrivania de la cúria, que era a la casa particular del seu notari, qui tenia aquesta funció per concessió en emfiteusi o arrendament. De fet, l'espai de la notaria del terme i de la cúria des de mitjan segle XVI seria només una estança de la casa particular del notari a Sant Feliu Sasserra. Sabem que al segle XVII obria porta a la plaça, a la part nord de la façana, segurament i devia tenir no més d'uns 15 m², con veurem més abaix. Quan a mitjans d'aquesta centúria els titulars arrenden l'escrivania de la cúria a un altre notari, el van cedir aquesta

215 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R11, lig. 2 298.

216 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R8, part 6 s.f.

217 ABEV, Parroquials. Sant Boi de Lluçanès, R9, 21.

218 Ens consta a 1334 que Romeu Martorell com *curritor publico in valle de Rilato* rebé de la cúria de Lluçà l'encàrrec de subhastar una finca per un deute: ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R1, 2. Per aquelles dates el saió del castell de Lluçà residia a Sant Feliu (ib, 35).

219

220 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, Administració del terme, 1.

221 ABEV, Parroquials, Perafita Y1.

222 ACA, Notariales, Manresa, 298, part 2 47.

estança de la planta baixa i la situada a sobre, que *obre finestra a la plaça*¹⁰⁹. En un inventari de la casa a 1655¹⁴⁷ i als documents d'obra de les reformes del segle XVIII²²³, però, ens consta que al servei de la cúria - i del notari - només era l'estança de la planta baixa, mentre que la cambra superior servia d'habitació, com ho havia fet al moment de construcció de la casa.

Aquesta era un costum estès a altres àmbits del terme, de fet. Així, al segle XVIII el consell de Sant Feliu es reunia a la casa d'un notari de la vila, entenem que perquè aquest tenia la concessió dels actes del consell i per tant deixava espai franc a les seves reunions, segon ens consta per una feta a 1755 per un arrendament²²⁴: a l'acte es deia que el consell es reunia *a hont per semblants acostumen congregar-se ajuntament... la universitat de dita villa i son term*. El comú de la vila òbviament no tenia cap domini d'aquesta casa.

No obstant això, encara que els jutges de la cúria poguessin utilitzar la seu administrativa per a tràmits o actes amb poques persones, les audiències públiques i sentències, atesa la importància i publicitat de l'alta justícia, és improbable que tingueren lloc en un espai tan reduït com l'escrivania de la cúria. A l'edat mitjana seria d'esperar que l'audiència tingués lloc en un indret públic significatiu, com ara la plaça pública o la porta de l'església, i no esperem cap innovació als temps de la sotsvegueria.

El que sí ens consta és que al segle XVII la cúria de Sant Feliu Sasserra havia esdevingut la titular de la del terme, i la Perafita havia quedat com a auxiliar; aquesta continuava existint a finals del segle XVII²²⁵ i segurament ho fa fins a l'extinció del cort del Lluçanès al segle XIX. Ignorem els detalls de com es produeix aquesta situació, que no és exactament la descrita pel privilegi de la reina Maria.

El que sabem és que la cúria ja existia a Sant Feliu Sasserra quan Bartomeu Serra, notari de la família Serra, resident a la vila, obté la seva escrivania i, presumiblement, la notaria única del terme, per un contracte d'emfiteusi de data desconeguda. Quan ja no hi havia notaris a la família, a mitjan segle XVII, encara l'hereu dels Serra apareix com *senyor útil i propietari* de l'*escrivania* de la cúria, i els notaris del moment la tenen pel *seu honor*²²⁶. La primera referència directa coneguda a aquesta possessió és de 1553, quan ens consta que era a càrrec del notari Bartomeu Serra, ja que era en possessió dels arxius medievals de la cúria; el seu oncle, el rector de Santa Eulàlia de Pardines, accedeix a ells i fa els extractes als que fèiem referència, citant que els originals eren a la notaria de Bartomeu. La concessió als Serra podria ser més o menys d'aquestes dates.

A anotar que els Serra eren al segle XVI homes propers als Pinós, la família dels senyors de Lluçà. El pare del notari Bartomeu Serra apareix a 1530 com a procurador de Francesc de Pinós, senyor de Gironella, prenen possessió dels masos Badia de Sant Feliu Sasserra que havia comprat²²⁷. El seu germà, el rector de Pardines, actua com a procurador del prior de Lluçà, membre de la mateixa família, a l'establiment del futur [mas Burgès](#) de Lluçà a 1549 i set anys després el germà de Bartomeu i rector de Sant Agustí de Lluçanès ostentava tal representació a l'establiment d'una casa a Prats de Lluçanès²²⁸.

223 Vid. els memorials dels [mestres de cases](#) i dels [fusters](#).

224 ACA, Notariales, Manresa, 319, 28.

225 Esmentada en un acord dels jurats de 1682 (ACA, Notariales, Manresa, 288, 30v).

226 ACA, Notariales, Manresa, 285, part 2 portada,

227 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R2, quad. 6 33.

228 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 1 22.

Els Serra exerciren de notaris del terme i de la cúria de la localitat fins a mitjan segle XVII i la cúria continua després a casa seva regida per altres notaris. Al segle XVIII la seva casa fou adquirida pels jurats del Lluçanès, quins l'arrendaven als notaris de la cúria. L'escrivania continua al lloc fins a la extinció de la cúria, a mitjans del segle XIX i actualment és la seu de l'ajuntament de la localitat.

2. La casa Serra

El sastre i sabater Pere Serra era al segon quart del segle XVI propietari d'una finca llavors coneguda com *l'hort de Pere Serra*, situada a la part est del nord de l'actual plaça major de Sant Feliu i el camí de *Guardiola*, l'actual carrer de Sant Pere Almató²²⁹.

A terrenys de la finca, sense edificacions aleshores, el rector de Santa Eulàlia de Pardines, [Valentí Serra](#), germà del propietari, empen la construcció d'una casa a 1546¹³⁵, *a part tremontana* de la vila, *en l'hort de Pere Serra*.

No ens consta que el rector contractés en nom del seu germà; presumiblement ho feia en nom propi, encara que sembla que la casa era, de fet, per ell i la família del seu germà. A 1549 el rector indicava que un document notarial havia estat signat a la seva casa de Sant Feliu²³⁰, afirmació feta també en un altre document de 1558²³¹; és sense dubtes la que acabava de construir i utilitzava de despatx notarial; el rector era notari apostòlic i exercia a tot el terme del Lluçanès. Sembla, de fet, que abans de construir la casa quan era a Sant Feliu el rector residia i testificava els actes a la casa del seu germà, la casa paterna, i és usual als seus documents que sigui testimoni precisament el sastre Serra, com ara un de 1543²³². Construïda la nova casa veiem de nou molt usualment al seu germà com testimoni, com uns actes de 1549, 1550 i 1551²³³; en aquest darrer document es diu que ha estat testificat a la casa del rector Serra. No és menys important també la presència d'una *botiga* a la nova casa: òbviament era destinada al taller i punt de venda del sastre Serra, es obvi que no la necessitava pas el rector. Sembla, per tant, que el sastre es va mudar immediatament a la casa després de ser construïda.

El seu nebot, el notari Bartomeu, habitaria en una altra casa, presumiblement l'antiga casa familiar, que encara utilitzava a vegades el rector, i en un document de 1559 indicaria que havia estat expedit a la casa del notari Bartomeu²³⁴. El notari no és el seu hereu al darrer testament, a 1566: ho serà el germà del notari, el rector de Sant Agustí de Lluçanès i successor de Valentí a la rectoria de Pardines, Pere Serra; el nom, el del seu pare, ens indica que segurament era el primogènit i va perdre la primacia a l'herència per ser eclesiàstic, però no a la del seu oncle. Tots dos germans van ser anomenats marmessors al testament¹³¹. La casa passa a mans de la branca principal dels Serra en data desconeguda, previsiblement a la mort del rector Pere Serra.

No conservem el registre notarial del contracte de la construcció de la casa; coneixem, això si, el text original de la concòrdia, que va quedar entre els papers notarians del rector a Pardines. Tampoc sabem la data de firma de l'acte, encara que ha de ser igual o anterior al 8 de març de 1546, quan es fa la subcontracta de materials.

229 [ESCRIBANO 2023a](#).

230 ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines, R1, quad. 1 96.

231 ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines, R1, quad. 1 33v.

232 ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines, R3 103.

233 Com ara en un document de 1549

234 ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines, R1, quad. 2 39.

Hem de destacar el paper del [rector Serra](#) a l'obra. No és casual, de fet va esdevenir un gran promotor, responsable de moltes construccions, bé relacionades amb ell, bé on ell fa d'intermediari o bé construïdes per a la venda a tercers.

Respecte a la casa, anem que el rector és l'autor del contracte (*jo volre*), que expressa el disseny i els elements importants per ell, inclosa la decoració: el sostre de la nova casa havia de ser de teules, a quatre besants; la forma no la tenia del tot clar el rector Serra al moment del contracte, però, i senyala al document que seria així *o de la manera que jo volre*; els mestres també havien d'*enrajolar tot lo que jo volre*; d'altres parts indica que són a discreció dels mestres. Aquí veiem que el rector, molt experimentat en la promoció d'obres, porta realment la idea i el control d'aquesta, encara que hi ha elements als quals no presta atenció i dona per bons els criteris dels mestres al respecte.

Per la intermediació amb els mestres pels pagaments, Valentí Serra compta amb el rector de Sant Feliu, Marçal Benet. Ell és qui ha pactat amb aquells el preu, segons ens indica al contracte. El rector Serra ha buscat un tercer neutral pels pagaments, com era utilitzat a molts casos¹²⁰.

Els autors de l'obra són dos picapedrers experimentats, [Leonard](#) i [Marc Secret](#), originaris de França, segons ens indica el propi contracte. El primer segurament acabava de construir per Valentí Serra la rectoria de Pardines, o almenys la seva torre, i el segon era edificant aleshores l'obra més gran que coneixem al terme per bastants anys, la casa del [mas Vilalta](#) a Santa Maria de Merlès.

Terminada la casa dels Serra no tenim notícies al terme de cap dels dos mestres, segurament perquè es traslladen a construccions fora del Lluçanès.

Una vegada firmada la concòrdia de l'obra, els mestres fan un contracte amb altres dos picapedrers francesos, [Miquel de Pontons](#) i [Antoni Paullac](#), els quals havien de proporcionar al rector Serra 30 graons per l'escala fins a la primera planta, les pedres de la façana -700 carreuons de gran format de la mateixa alçada- i 100 carreuons molt grans per a les cantonades, més treballats a les de la façana¹³⁶.

Sembla que aquests darrers picapedrers es varen traslladar a viure a la pedrera, perquè reben en préstec roba, estris de cuina i eines. No coneixem el lloc, podria ser la situada a la rodalia de la capella de la Magdalena de Sant Feliu, atesa la proximitat al solar.

Els autors de l'obra sembla que tampoc tenien casa a Sant Feliu i segurament van establir la seva residència a l'obra o a algun lloc proper que el rector els proveeix junt, com als altres mestres, de roba, estris de cuina i eines.

La fusta, i amb ella la terminació de l'obra, no figura al contracte; seria objecte d'una altra concòrdia que no ens ha arribat.

El pla de l'obra

El rector Serra emprèn l'obra d'un gran casal aïllat de planta quadrada, de quatre plantes. Figura al contracte amb unes dimensions considerables pel Lluçanès del moment, amb una mida de 9 canes per costat, 14,14 mts.

L'alçada era de 42 pams, 8,25 mts. Podem suposar una altura de la planta alta a la façana de 5 pams, poc menys d'un metre, mida que coincideix amb la que era segurament l'altura de la planta a l'edifici actual a principis del segle XX i la de les arcades de [Vilalta](#) a 1545 i [Teulats](#) a 1547. Esperarem que la suma de les plantes baixa i primera pugés tenir uns 7,27 mts d'alçada.

La casa tenia una planta addicional a la part del darrere per salvar la diferència del terreny, que no era present a la part del davant. A aquesta planta es fa referència indirectament al contracte en dues ocasions: al parlar de l'escala es diu que la que servia per pujar de la planta baixa a la principal havia de ser de pedra picada, mentre que l'escala de dalt i l'escala de baix havien de ser de volta grassa; l'altra cita es refereix a les dimensions dels murs, dels que diu que han de ser de quatre pams de gruix fins al primer sostre, de tres i mig fins al segon sostre i de tres fins a teulada; la cita aplica a la tercera planta, i segurament a la galeria, que és de rajols i només és present a la façana.

El contracte deixa clar la importància de la façana, on seran quasi tots els elements decoratius i el mur es fa amb carreuons, encara que va donar també algun paper a la part posterior on serà també una finestra gran; als altres murs sembla que eren de paredat, i per a ells es va limitar a mantenir les finestres amb la mida i característiques de les secundàries de la façana.

La casa va resultar segurament l'obra del rector més compromesa amb l'estètica del primer renaixement a Catalunya, mostrada sobretot a la façana, amb gran èmfasi en la decoració, la importància de la planta principal a la composició ressaltada per les grans finestres, especialment la situada sobre la porta, la presència d'una galeria a la planta alta i l'ús d'un sostre de quatre vessants.

Segurament no hi havia una barbacana molt destacada, que no és esmentada al contracte i que no es correspon amb una llotgeta de menys d'un metre d'alçada. Tampoc ens consta al contracte. Si hi era gran, era realment destacada només a la façana, mentre que a la resta dels murs exteriors eren d'esperar ràfecs comuns. De fet, no en tenim constància fins a les obres del segle XVIII a l'actual casa de la vila; les bigues per formar la barbacana de la façana mesuraven en aquelles dates 12 pams, 2,36 mts, el que segurament significava un vol de pràcticament 2 mts. Podria ser, per tant, que l'obra antiga tingués un semblant, potser no amb aquesta ambició. Les del XVIII eren grans peces de fusta i entre cada *permòdol* que sostenia la barbacana a la façana hi havia més d'un metre de van, sostingut amb fusta. La casa que va arribar al segle XX no els conservava: una reforma posterior els va substituir en una altre barbacana amb més bigues, més petites i per tant menys vol.

Sobre la porta mostra les armes dels Serra, sostingudes per grius.

La composició de la façana divideix l'espai horitzontalment en tres zones mitjançant dos frisos, amb grotescos.

La divisió més baixa no coincideix amb el canvi de planta, es fa just a sota de les finestres, integrant el *catxapí* d'aquestes amb la cornisa del fris: *an de fer tot lo devant de dita casa lo que mirara sobre lo carrer de pedra picada ab cornis al romano al catxapi de la finestra qui sera sobre lo portal major de cap a cap de la casa.*

Respecte a la portalada el contracte diu era un *portal rodó* i que devia ser gran, permetin el pas d'una bèstia de càrrega. Aquesta és una descripció de porta de forma i mida estàndard de masies i masoveries del període, que correspon a un portal tradicional en arc de mig punt de 8 o 8,5 pams, 1,67 mts d'amplada com a màxim⁶¹.

La concòrdia no inclou les armes del rector, que de segur eren sobre la porta, previsiblement perquè aquesta feina la pagaria apart als picapedrers, fet usual a les peces destacades. Deuen ser ells els autors de l'escut, atès que a ells els encarrega la decoració *al romano*.

Les armes són, evidentment, una serra. Es poden veure a l'església vella de Prats, on encara es conserva un escut a l'interior. El mateix rector declara quines són les seves armes al seu darrer testament, on encarrega una casulla i una estola per l'església de Pardines, *lo devant anxi matex i darrera ab dos scuts hon sia posada la serra*¹³¹.

Emblema dels Serra. Casa de la vila, Sant Feliu Sasserra. Estat actual

El contracte no especifica cap porta addicional a la façana, com seria a les obres posteriors.

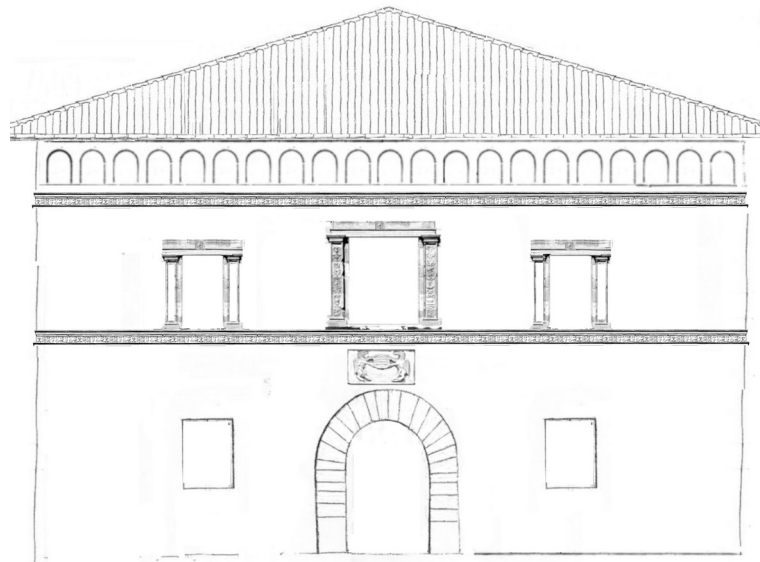
A la planta superior hi havia una petita galeria d'arcs de mig punt. De la llotgeta el contracte diu que *a la gorfa an de fer ... arcadetas*. Segurament eren de rajols, com les de [Vilalta](#) de 1545 i [Vilarovir](#) de 1554 i com hem esmentat segurament era de cinc pams, menys d'un metre d'alçada. Devia ser només a la façana, atès que el contracte especifica les mides dels murs de pedra de la planta, i la galeria era de rajols.

La decoració d'inspiració romana és esmentada al contracte en dues ocasions: al descriure la façana, i també en una ocasió en una estança interior, la sala de la planta baixa on s'instal·larà el seu despatx notarial i posteriorment la cúria: es defineix com *sala al romano*. Tots aquests elements han desaparegut a l'edifici actual i només resten els presents a les pilastres de la finestra central de la façana.

El contracte no ofereix gaire detall respecte a les finestres; és bastant probable que les dimensions de les actuals siguin les originals, atès que han sobreviscut les pilastres laterals de la central. No sembla que l'encimbellat en frontó de la finestra central tal i com és conservada avui pugui ser adoptat aquí en dates tan primerenques pel renaixement a Catalunya. A més, les pilastres que van arribar al segle XX s'alineen amb la portalada i el marc de la façana, amb un ordre dòric toscà, també inadequat per l'obra del rector Serra. Ens inclinem a proposar unes finestres originals de disseny més simple.

La finestra central devia quedar emmarcada per les pilastres existents avui. Pel que fa al seu fris, sembla que també era decorat. A la [fotografia de Salvany de 1917](#) es poden apreciar un petit motiu al centre del fris de la finestra lateral dreta i s'endevinen també al fris de la principal; tot sembla indicar que eren grotescos que es conservaven de l'obra antiga.

Totes les finestres de la planta alta, exceptuades les centrals de façana i cara posterior, devien ser semblants quant a les dimensions i decoració a les existents als laterals de la façana avui, atesa la importància que els assigna el contracte: es farien *de bon adorn*. Així, la forma de les finestres seria bàsicament un rectangle motllurat amb grotescos al centre del fris.

Proposta de l'alçat original. *Casa Serra*, Sant Feliu Sasserra, 1546.

Encara que la casa era exempta, la composició de la façana no tindria continuació a tots els altres murs exteriors, com ja hem comentat. El tractament sí és rellevant a la part posterior, on es imitava en part la composició de la façana a la planta principal, amb una finestra central més destacada que les altres, *una finestra gran i honrada*. Presumiblement, als laterals només hi havia una finestra a cadascuna de les cambres que no obrien a la façana o la part del darrere. Aquesta qüestió no és resolta, especialment si la part del darrera dona al nord.

A la descripció de les pedres de les cantonades que fa la subcontracta de les pedres no hi ha cabuda per les pilastres acanalades que mostraven als laterals la casa de la vila al segle XX. Aquests elements, i òbviament la portalada que també les incloïa, no eren presents a l'obra del rector Serra: els cantons originals eren grans carreurons, *escapçats* dirà el document.

De tota la decoració original sembla que només es conserven avui els grotescos de les pilastres de la finestra central de la façana i les armes dels Serra. El seu estat actual es deu a la restauració de 1970.

Grotescos a les pilastres de la finestra central de la primera planta. Casa de la vila. Estat actual.

Planta i distribució

Vist des de la façana, l'espai es dividia en tres crugies mitjançant dos murs de càrrega perpendiculars a la façana. A la central era la porta principal. A cadascuna de les crugies laterals es plantejaven dos murs divisoris; al més llunyà a la façana la línia de càrrega es construeix a les dues crugies per un arc a la planta baixa, de manera que restaven dues estances per costat. A la crugia central, on era la porta principal, es reservava al fons una zona per pallissa, amb una paret divisòria més estreta que no tindria continuïtat als pisos superiors.

L'escala, de 8 pams a la planta baixa, se situaria a la crugia est, en una de les estances escollida a criteri dels mestres; el rector no tenia aquest aspecte clar. Devia néixer a l'entrada ocupant lloc a l'estable o al celler, atès l'espai necessitat, més de 8 metres de llarg i 1,77 d'ample, segons les mides i nombre d'esglaons subcontractats pels mestres. L'escala iniciada aquí permetria pujar a la sala, a la primera planta¹⁵⁴.

La planta baixa obria segurament dues portes a la façana, la principal i una més estreta al lateral esquerre com hem esmentat.

El contracte no dona massa detalls de la planta baixa a la part del darrere, exceptuada la pallissa, que havia de ser instal·lada als fons de l'entrada. És possible que no existirà cap altra obertura a l'obra original per accedir a l'hort, encara que en no tenim seguretat. En tot cas la menció d'una *pallissa* implica una obertura d'amplada destacada.

Al document no hi ha informació sobre les finestres de la planta baixa, tret de la qual ha donat de les estances de la façana. Segons el document, al pis baix es devien obrir espilleres o finestres amb reixa, aquest aspecte no el tenia clar el rector. Parlem d'espilleres, segur, per estables o celler, i només es plantejarien reixes si havia finestres a la façana, que a l'original no ens consten explícitament; segurament hi hauria una a la *botiga*, on no sabem de cap porta.

Dels usos de la planta baixa tenim bastant informació: el contracte indica que les estances de la façana ha de ser una *sala* i *botiga*. La *botiga* havia de ser el taller i punt de venda de Pere Serra, germà del rector. Per tant, la sala devia ser l'estudi del notari i l'escrivania de la cúria. A la casa nova, al segle XVII eren també així, a l'inventari de 1655 s'esmenten l'*escrivania* i la *botiga*¹⁴⁷.

L'estança central de la crugia est a la planta baixa era originàriament el lloc del *pastador* i un gran forn, segons ens indica el contracte.

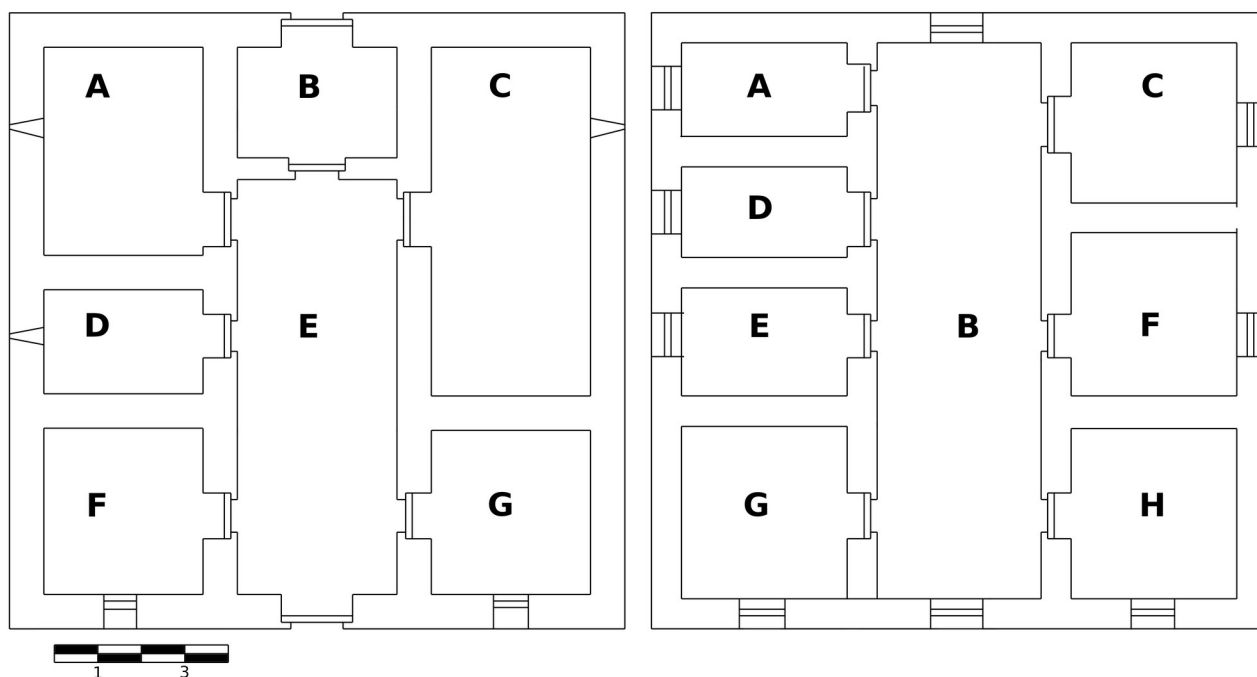
Les estances de darrere devien ser cellers o estables, segons la concòrdia. Ja hem fet referència també a què l'estança del fons de l'entrada es destinava a pallissa.

El gruix del mur de la façana és conegut (4 pams a la planta baixa), la resta no, encara que devien ser tots de cert gruix, atès que a la planta primera eren tots de tàpia; a la planta baixa les parets mestres eren de pedra amb morter de calç. Encara i així podem fer una primera aproximació a la planta baixa de l'obra original.

La primera planta s'articula al voltant de la sala, que ocupa tota la crugia central i on hi havia una xemeneia. A ella obrien 7 estances: ens consten al contracte la cuina, i la cambra a sobre de la cúria, totes tres amb xemeneies. Sembla que l'estança interior del nord-est es dedicava a espai per l'escala, que havia de continuar cap a les golfes, perquè el contracte dirà que a l'escala ha de haver una *bona* finestra. La pujada a les golfes era de *volta grassa*. No ens consten detalls, encara que sembla ser feta amb rajols i guix.

La cuina era al segle XVIII a la part posterior de la casa, i es parla de la *finestra de la cuina*, que la situa a la part del darrere¹⁵⁴. Devia ser al costat del pou actual. Podria ser que la cuina ja se situava en una posició semblant al temps del primer contracte.

De les altres estances no hi ha menció específica, se suposa que eren previstes cambres. La planta superior, les golfes, serveix per col·locar dues latrines. Hi havia una altra a la planta principal, encara que no ens consta el lloc. A l'obra del segle XVIII la tercera planta és reconstruïda amb altres criteris, i ja es parla de dos *apostos* per cada crugia.

Proposta de reconstrucció de les plantes de la casa Serra. Esquerra planta baixa: A: Estable; B: Pallissa; C: Celler; D: Pastador; E: Entrada; F: Sala (Escrivania); G: Botiga. Dreta planta principal: A: Cuina. C, E, F, G i H: Cambres; D: Escala.

Materials

Els murs exteriors havien de ser de pedra amb morter de calç, de quatre pams d'amplada a la planta baixa, 78,56 cms., de 3,5 a la segona i de 3 a la tercera planta. No ens consta l'amplada dels murs de les parets mestres, potser eren també de quatre pams, atès que eren de tàpia a la primera planta i les golfes, els mateixos materials que les divisòries de les crugies nord i sud. Aquestes a la planta baixa eren de pedra amb morter de calç, excepte les posteriors de les crugies nord i sud, resoltes amb arcs, que serien de carreus, i la de la pallissa, segurament de tàpia, que no tenia continuïtat en alçada.

Les dues primeres plantes de la façana haurien de ser d'aparell isòdom de grans peces, entre 2,5 i 3 pams de llarg (de 49 a 59 cms), amb alçada d'1,5 pams (29 cms). Corresponen a les 700 peces subcontractats. Atesa la terminologia ambigua del moment, no podem saber si es tractava de carreus o carreuons, encara que per la importància donada a les dimensions ens inclinem a pensar que eren carreus les peces de la façana mateixa amb cantons menys treballats. La resta no és esmentada i per tant devia ser l'usual de paredat carejat. A la façana que va arribar al segle XX no es conservaven les peces d'aquestes mides ni l'aparell isòdom original.

Dels cantons sí que tenim més informació gràcies a la subcontractació de la talla de pedres. Eren unes grans peces quadrades de la mateixa amplada del mur (79, 69 i 59 cms segons la planta), i uns 33 cms d'alçada, atès el número de les contractades i l'alçada de l'obra. Eren carreuons a tots els casos, menys treballats a la part del darrere.

L'obra de la galeria superior devia ser de rajols, atès que així era a l'arqueria del mas [Teulats](#) a 1547 i segurament al *mas Vilalta* a 1546..

3. La casa gran

En algun moment sembla que a principis dels 1600 els Serra decidiren construir una nova casa o reformar l'existent obrint façana a la plaça de *Guardiola*, en terrenys també del seu *hort*. Tampoc ens consten les raons; podrien ser urbanístiques si la casa del rector no donava façana a la plaça i poques dècades després amb una plaça consolidada la notaria mereixia un lloc més destacat.

No ens consta la construcció en documents contemporanis, encara que tenim força testimonis de la casa en moments posteriors. Seria edificada, presumiblement, a principis del segle XVII. Potser que sigui relacionada amb la necessitat de diners la venda d'una casa a la zona de l'actual carrer Balmes, feta pel notari Pere Serra a 1614²³⁵. Si així fos, podria ser propera a aquesta data la construcció o reforma de la residència del notari. En tot cas no pot ser molt posterior, perquè l'últim notari Serra moriria a mitjan segle XVII i els seus descendents, els Jordà, eren pagesos que vivien a Lluçà.

La nova casa seria coneguda per aquestes dates com la *casa gran* i obria façana a la plaça major de Sant Feliu Sasserra, orientada a l'oest²³⁶.

En realitat sabem de la construcció o reforma de la casa per dues fonts: la façana que va arribar al segle XX, que atribuïm en gran part a aquesta obra, i les intervencions del segle XVIII, que al ser unes quantes van deixar moltes pistes de l'edifici original.

Dels testimonis que ofereixen els documents de vendes de l'edifici i les visures de les obres del segle XVIII, de mestres d'obres¹⁴⁹ i fusters¹⁵⁴, deduïm que les intervencions d'aquest darrer segle

235 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R6, quad. 2 ,27.

236 ACA, Notariales, Manresa, 285, part 1 162.

van fer una reconstrucció completa de la casa excepció de la major part de la façana, com veurem. Això no obstant, les obres van ser escalonades, en almenys tres moments diferents, i per tant les dimensions tant de planta com d'alçat es van respectar. Sabem de les dimensions de la casa del segle XVIII pel projecte de la reconstrucció de 1970 i, per tant, de l'edifici antic.

La planta de l'obra és molt semblant a la de la casa del rector: 14,15 mts de façana i 14,35 als laterals; la façana correspon, de fet, a les 9 canes de l'obra primitiva (14,14 mts), mentre que la llargària correspon a 9 canes i 1 pam.

L'alçat de les primeres plantes també és molt proper a l'original: Totes dues sumen 7,45 mts, que equivaldrien a 38 pams. La casa Serra sumava 42 pams, i si restem 5 per la galeria serien 37 per les dues primeres plantes, una xifra massa propera a la que pensem tindria la del segle XVII. Tanmateix, l'alçada de la tercera planta es força diferent de la qual tenia a la casa del rector, 1,80 mts., més de nou pams pels cinc pams que suposem que tenia la galeria de la casa antiga.

Les diferències més importants entre la casa del rector i la del XVII que podem apreciar són al mur de la façana, que creiem que es conservava en gran manera a 1970. La casa del rector plantejava uns murs de quatre pams de gruix a la part més baixa, de tres pams i mig a la resta de la planta baixa i de 3 a la planta alta. Tanmateix, la façana al segle XX tenia una amplària única, que els tècnics de la construcció de 1970 situen a 65 cms; devia ser de 3 pams abans de l'arrebossat. És obvi que aquesta façana no era l'original.

Anotem que el mur de la façana i les seves pedres descrites als documents de 1546 tampoc es corresponen amb els que es conservaven a la casa de la vila fins a 1970.

La subcontracta de la talla de pedres a l'obra de 1546 situa a la façana un aparell isòdom format per 700 carreus o carreuons de mitjanes dimensions, tots de la mateixa alçada (59 o 49 x 29 cms). Res d'això es pot veure a les fotografies del segle XX: a aquesta data la façana era arrebossada encara que molts fragments que es veien amb la protecció perduda presentaven aparell pseudoisòdom alternant filades gruixes amb altres bastant primes, totes amb carreuons de dimensions sensiblement més reduïdes que les utilitzades a la façana de 1546.

Podem donar per fet que la façana antiga de la casa de la vila no era la façana de la casa de 1546 ni les pedres del mur original de la façana han estat reaprofitades a la nova obra.

Una bona part de la façana d'aquesta casa va arribar al segle XX i la coneixem per [diferents](#) fotografies. L'actual ha estat reconstruïda a la intervenció de 1970 i, encara que mostra molts elements iguals als de l'obra del XVII, no ens pot servir de referència.

La nova façana manté a les dues primeres plantes la composició de la casa del rector, i en especial la posició del fris de separació de les plantes, a l'alçada del *catxapí* de les finestres. No ens consta explícitament, encara que per l'alçada que tenia la planta alta al segle XX sembla que també és construïda una galeria superior, encara que molt més gran que la primitiva. De la gran barbacana tampoc tenim testimoni, encara que sembla segur atès com és reconstruïda al segle XVIII, com veurem.

No sabem que va succeir amb el fris de grotescs que separava la planta principal i la galeria a la casa del rector, atès que aquesta part era molt malmesa al temps de les reformes del segle XVIII com veurem. El que sí sembla segur és que el fris de grotescs existent a la casa del rector baix les

finestres de la planta principal no es va traslladar a l'obra nova, no hi ha cap rastre a les fotografies de la casa al segle XX.

Els autors de la casa, en canvi, realcen la decoració original donant a la façana el caràcter monumental que en gran part perdura avui: la portalada es converteix en arc de triomf; la finestra central de la planta principal passa a ser encimbellada amb frontó; la composició es fa més visible, amb l'adició d'una estructura lateral de pilastres acanalades. Tot tres canvis van alineats amb un mateix estil dòric toscà, molt esquemàtic.

A les fotografies existents abans de la reconstrucció de 1970 es pot apreciar que existien alguns restes de pilastres emmarcant una finestra a la dreta de la façana, o sigui que segurament es formava en aquest va una senzilla divisió amb pilastres semblants a les laterals de la façana, partint des de la base de la finestra i arribant al primer fris. A la part esquerra també s'aprecien alguns restes, menys importants. Aquests elements han estat reconstruïts a la façana actual.

A falta de testimonis documentals podríem pensar que aquesta decoració fou afegida a les obres del segle XVIII, que veurem en detall més tard. No hi ha partides de despeses destinades a la portalada a l'estimació d'obres, que és detallada, però, i sí hi ha una referència a la reparació del marxapeu¹⁴⁹. Les obres que han perdurat corresponen més bé a un període amb fortes arrels del classicisme, amb formes completes i rectes, sense trencadures ni curvatures a la cornisa de la portalada o al frontó de la finestra principal. La traça sòbria de la portalada no es correspon amb la decoració de la zona sobre la finestra central que perdurava al segle XX; aquesta era responsabilitat de les reformes del segle XVIII, plenament identificada amb l'estètica del moment, amb finestres ovalades, grans volutes i petites figures laterals.

Tot sembla indicar que el disseny de les finestres del moment es conserva; és segur que les pedres mateixes no, reconstruïdes a l'obra de 1972 perquè eren molt malmeses. La responsabilitat és una vegada més la baixa qualitat de la pedra d'origen a la pedrera.

És segur també que no són d'aquell moment són les decoracions per sobre del frontó de la finestra central. Les actuals són una reelaboració de l'obra de 1972; a la fotografia de 1917 es poden apreciar unes volutes barroques més grans que les actuals. Els angelots laterals també corresponen amb les reformes del segle XVIII, encara que reconstituïts a 1972.

Respecte a la planta alta a la façana no en tenim notícies. La gran barbacana que suposem tenia la façana i l'alçada de la planta, 9 pams, quasi el doble de la casa del rector, suggereix una gran galeria, que és la solució que va adoptar la reconstrucció de 1970; la forma en tot cas no és coneguda i la present avui és una recreació.

La confirmació de 1663 de l'arrendament de la casa fet a 1559¹⁰⁹ ens informa que la casa obria un portal addicional a la plaça. Devia ser una entrada pròpia per l'escrivania de la cúria. Devia ser a la crugia nord, atès que a aquest lloc es va instal·lar la cúria de nou passada la guerra de Successió, com veurem més tard. Al segle XVIII al costat d'aquesta porta hi havia una finestra¹⁵⁴, que no ens consta si era a moments anteriors.

Veiem que la façana de cap a 1600 es conservava en gran part al segle XX, tret de la planta alta i els frisos.

Sembla que també en aquesta època va tenir lloc la construcció del pou adossat a la part del darrera, existent encara avui i que no ens consta al contracte original. Era a 1714, i l'obra pujava com ara fins a la primera planta. Les notícies, però, són de 1746, al moment de la compra de les crugies central i sud per part dels jurats del Lluçanès; al document consta que els propietaris abans d'aquesta data havien donat permís als jurats per reparar el pou, que es trobava a la part enfonsada per l'incendi de 1714¹¹³.

Respecte als autors, no tenim cap document d'obra que pugui treure llum. No són mestres locals, però; els picapedrers del terme es dedicaven a aquestes dates a obres més tradicionals.

Pel que fa als materials, a falta de documents d'obra, les notícies són reduïdes. Presumiblement, van ser més pobres que els de l'obra del rector. La façana posterior era de *pedra borda*, paredat carejat, i potser lligada amb *morter de garsa*, tot arrebossat, atès que es va enfonsar a la major part al moment de l'incendi de 1714. Les parets mestres eren segurament de tàpia perquè al caure la teulada van sofrir molt i van perdre l'alineació quasi immediatament.

Conservem un inventari de la casa realitzat al temps de la mort de la filla de l'últim notari Serra, a 1655¹⁴⁷. En ell podem fer un apropament a l'estructura i ús de la casa, els seus mobles i ornaments.

A la planta baixa només es relacionen l'entrada, celler, escrivania i botiga. Tenint en compte que la botiga es trobava sense ús – era utilitzada de pastador-, entenem que l'escrivania havia ocupat tota una crugia mentre l'altra crugia era destinada a celler i botiga.

A la planta principal es troben la sala, la cuina i cinc cambres: la de la secreta, la cambra sobre l'escrivania, la fosca, la del pou, la de la *llitrota*; és el mateix nombre de cambres que ens consten a la casa del rector, Sembla que la nova obra es manté molt a prop de la vella, en dimensions i usos.

4. La casa dels jurats

La casa és cremada per les tropes borbòniques, com moltes de la localitat, el 5 de febrer de 1714. Al dia anterior segurament es produí l'incendi de les cases d'Oristà i a l'alba les tropes marxaren cap a Sant Feliu. Les tropes anaven cremant les cases que trobaven al seu pas, com va succeir a la *casa de la Gafa*, que dona nom a l'actual carrer del Gafarró, a l'antic camí ral d'Oristà²³⁷, uns centenars de metres abans de la vila.

Les notícies arribaren a Sant Feliu a l'alba i, *en ocasió que lo compte de Montamar ab molta gent de guerra se acercava ja molt cerca de dita vila*, l'arxiu de la cúria és traslladat a dependències de l'església de la localitat, al lloc on es guardaven les escriptures del comú de la vila i a l'arxiu de la parròquia, *les quals scriptures conduiren i aportaren diferents particulars de dita vila per a que dites escriptures no fossen cremades*²³⁸.

Les dependències on va quedar l'arxiu de la cúria van ser saquejades, encara que els documents es van salvar de les flames. Incendiada la vila, les tropes del compte de Montemar marxaren cap a Prats de Lluçanès on arribaren segurament a la tarda.

L'incendi fou important i com va succeir a la major part de les cases, aquesta es va ensorrar, sobrevivint tan sols part de les parets exteriors i mestres; la façana posterior sembla que va

237 ACM, APM m 1726, s.f.

238 ACM, APM m 1719, lig. 4 374v.

col·lapsar. Anys després es dira que *ab incendio universali in dicta villa successo anno millesimo septingentesimo decimo quarto remansit totatilater comburata et eius parietes valle demolite*¹¹³. De la magnitud de l'arrumbament dona idea el volum de material que va caure al pou adossat a la part posterior de l'edifici, d'on es varen extraure més tard més de cinc metres de runa.

L'ensorrat va afectar també a les parets mestres, que eren de tàpia com a mínim des de la primera planta, si no completament; la nord serà demolida a la primera intervenció a la casa, segurament als anys següents a l'incendi. L'estimació posterior, a la que de seguida ens referirem, anota les despeses que en aquelles dates van se efectuades *per espatllar la paret vella que era molt fora de plom*¹⁴⁹; es refereix a la paret mestra nord.

Els propietaris de la casa, els Jordà, hereus dels Serra, eren pagesos per aquells anys i no vivien a Sant Feliu, i no podien fer front de manera immediata a la seva reparació, de fet quasi una completa reconstrucció. Presumiblement, la cúria es va traslladar a algun altre lloc provisionalment fins que els jurats van trobar una solució més estable.

Tot sembla indicar que immediatament després de l'incendi els jurats van buscar fórmules per posar en funcionament de nou l'escrivania de la cúria. Després d'un pacte verbal amb els propietaris, van reparar la crugia nord, on, presumiblement, era abans l'estudi de la notaria de la cúria. Un temps després, a 1727, materialitzaren l'acord i van comprar aquesta part de la casa a carta de gràcia, on segurament llavors ja era obert de nou aquell local. L'acte de compra ens consta per una referència feta a 1746, quan es produeix la de la resta de la casa.

La reconstrucció de la crugia nord no és suficient i aviat l'altra paret mestra va perdre el nivell i es va inclinar cap l'obra nova posant-la en perill: *de las tres parts de ella las dos ob gravissim perill de caure las parets que havian quedat gravement maculadas de dit incendi de lo que havia patit una reclina a la altra part o trasio rehedificat per dits jurats*. Els jurats aconseguiren un nou pacte verbal amb els propietaris i procediren a la reconstrucció de la resta de la casa, com reconeixerien més tard aquells: *com lo mitllor medi per servir las ditas cosas fos lo rehedificar las restant dos parts o trassos pero de pur concenso meu han passat dits jurats a rehedificar en part las ditas restant dos parts o trassos de dita casa*. Aquest reconeixement es feia a 1746, quan els jurats van aconseguir comprar a carta de gràcia la resta de l'edifici²³⁹.

L'import de la venda es referia a la casa abans de ser rehabilitada i deixava pendent el càlcul de la despesa de la rehabilitació. El març de 1755 es van certificar totes les obres efectuades amb una visura realitzada per una comissió paritària de 2 mestres d'obres i 2 fusters, escollits un de cada especialitat per cadascuna de les parts. Els propietaris originals accepten les estimacions de la reconstrucció²⁴⁰, i és que al ser la venda a carta de gràcia l'import de les obres havien de ser autoritzat per ells, i afegit al preu de la revenda si fos el cas. El document d'acceptació diria que la casa era *trium cursuum sive trassorum*, de tres crugies.

La visura la durien a terme el mestre de cases [Francesc Cabanyeres](#) i el fuster Antoni Comes, de Sant Feliu, designats pels jurats, i [Ignaci Soler](#), mestre de cases de Prats de Lluçanès i Jaume Escrigues, fuster de Lluçà, per part de la vídua i els tutors dels fills de Narcís Jordà, els quals estimaren les despeses efectuades en 705L 5s 4d per treballs de mestres de cases i 420L 10s pels de fusters. Els mestres aporten memorials independents pel treball de construcció¹⁴⁹ i de fusta¹⁵⁴.

239 ACA, Notariales, Manresa, 298, part 3 ff. 9v-10.

240 ACA, Notariales, Manresa, 303, part. 2 ff. 39r-52v.

Les obres del segle XVIII són, per tant, almenys dues, totes de data i autors desconeguts: la primera, la reconstrucció de la crugia nord, que, vist el procedir dels jurats, segurament és efectuada a dates immediatament següents a la crema. La segona, cap a 1746, si no abans, com hem vist.

Tot indica que aquesta intervenció va unida a la compra de les crugies centre i sud; atès que eren necessàries per evitar l'afectació a la cúria que acabaven de reedificar, la solució més viable era comprar la resta de la casa, i procedir a la seva rehabilitació per posar-la en lloguer. Ben probablement els jurats obtingueren un primer acord amb els propietaris i iniciaren les obres; la firma de la venda es va demorar, però, i va sorprendre les obres en curs.

La venda de 1746 descriu l'obra de les crugies centre i sud de l'edifici d'una manera enigmàtica, dient que *han passat dits jurats a rehedificar en part las ditas restant dos parts*. És difícil, a falta d'altra informació, determinar el significat d'aquestes paraules: es podria tractar simplement de que havien dur a terme treballs de consolidació i les obres definitives estaven per arribar, o podrien descriure que les obres eren en curs al temps de la venda.

No es pot descartar la primera opció, però, atès que la visura de 1755 sembla que mostrava que la sala no era acabada, on *las sinquanta tres pots de dotze palms que encara no son clavadas si sols estesas a dit sostre*¹⁵⁴: un element central de la casa, la sala, era pendent d'obres al temps de la visura de 1755. Podria ser el cas que l'estimació dels mestres fos efectuada al final d'una tercera obra, i la sorprèn amb alguna part inacabada.

L'obra feta abans de la venda de 1746 no és secundària, però; ha afectat a la primera planta i ha suposat la posada en marxa de la cuina, situada a la part est de la crugia sud, doncs la venda fa una menció específica a la reparació efectuada al pou annex.

La casa a 1917. Fotografia de Josep Salvany ([Biblioteca de Catalunya](#))

En qualsevol cas el resultat final de totes aquelles obres és bàsicament una reconstrucció amb el propòsit d'obtenir una casa per llogar, en principi per al notari de la cúria; les despeses específicament dedicades a l'embelliment de l'edifici són reduïdes al mínim i només hi ha interès en un manteniment dels elements subsistents de la façana. Els únics elements decoratius que foren afegits, els finestrals ovalats de la sala, no ens consten específicament assenyalats a la visura de 1755, però; podrien ser fetes després.

La resta de l'edifici és reconstruït amb les pedres recuperades de les runes i *pedra picada* feta ex professo per l'obra sense especificar detalls, el que sembla indicar que eren carreus.

No es va reconstruir la galeria de la tercera planta de la façana, segurament ja perduda a la major part, i al seu lloc es va fer un petit mur amb tres finestres emmarcades amb *pedra llisa*. Es van afegir als costats de la finestra principal dues grans finestres ovals que obrien a la sala. Aquestes van ser les úniques modificacions al disseny original de la façana principal, tal i com podem reconèixer a la [fotografia de Salvany de 1917](#); tots varen ser remoguts a la reconstrucció de 1972. La façana i la part posterior van ser arrebossades completament, com es pot apreciar a la mateixa fotografia, quan encara es conservava en gran part l'obra del XVIII. Aquest arrebossat és suprimit a la reconstrucció de 1972, que va deixar visible el repicat sistemàtic de totes les pedres de la façana per facilitar l'adherència del morter.

No ens consten documents de la construcció feta al voltant de 1746; això no obstant, atesa l'escassa ambició del projecte no seria estrany que l'autor sigui algun picapedrer de Sant Feliu. Per aquells anys hi eren actius Antoni Vall²⁴¹ i diversos mestres de la família Cabanyeres, inclòs el que participa a la visura de 1755. Segurament en aquest petit cercle hi són els autors.

Pel que fa als autors de l'obra de la crugia nord, als anys següents a l'incendi de 1714, no tenim tampoc constància, i de nou el més probable és que siguin mestres de la família Cabanyeres, els únics picapedrers detectats a Sant Feliu per aquestes dates.

Respecte a la planta mateixa i als seus usos, després de les reformes hi ha algunes modificacions respecte de l'original. A la primera crugia l'espai de l'estable es divideix en dos, donant pas a un rebost a la part central i deixant només per estable la zona est. A la part nord de la façana a la planta baixa, al costat de l'estudi s'obre una finestra¹⁵⁴.

5. Modificacions posteriors

A la [fotografia de Salvany de 1917](#) no hi ha rastre de la porta nord de la façana, on era l'*estudi* del notari i l'escrivania de la cúria; al lloc només hi havia una finestra en aquestes dates. Sí es pot apreciar l'antiga *botiga* de la casa, a la part sud, que obre a l'exterior amb dues finestres. El lloc de la cúria no ofereix dubtes: les taxacions de les obres de 1755 separen les despeses per crugies, precisament perquè hi havia dues obres i l'*estudi* era a *lo tras de la part de tramontana*¹⁵⁴.

En algun moment de la segona meitat del segle XIX o principis del segle XX la porta de la cúria és tapiada i es perd la seva traça.

Tampoc es pot apreciar la gran barbacana del segle XVIII, que ha estat substituït per altra més modesta. Segurament és a la mateixa reforma responsable de la reorganització de la planta baixa de la façana.

241 ACA, Notariales, Manresa, 298, part 1 ff. 20v-21v.

La reconstrucció de la casa a 1972 va mantenir molt del disseny original, amb canvis, fent desaparèixer a la planta baixa la segona finestra de la botiga i els finestrals ovalats de la primera planta, substituint la tercera planta amb una galeria creada a l'efecte sense relació amb l'edifici original ni amb les reformes posteriors. Les volutes barroques per sobre del frontó de la finestra principal van ser substituïdes per altres diferents. Les restes de les pilastres per sota de les finestres de la planta baixa també van ser remoguts. Els frisos que separen les plantes també són recreacions.

6. La continuïtat de les obres

Orientació i ubicació

La nova obra manté pràcticament la mateixa amplada de la façana de la casa del rector, 9 canes. Sembla que no és casual: el propietari ha volgut reutilitzar tots els elements decoratius de l'antiga i els ha traslladat a la nova: els frisos, les finestres i les armes dels Serra, i l'aprofitament íntegre dels frisos implicava mantenir l'amplada original. Sembla, com hem indicat, que la vella casa no fou enderrocada i encara era al pati de la nova a 1665¹⁴⁷. Com ens hem referit abans, el mur de la vella façana tampoc és enderrocat ni remuntat a la nova edificació.

Com veurem de seguida, la decoració de la façana de la casa construïda pel rector Serra conté algunes diferències amb la que coneixem avui. En principi aquest fet al terme és indicatiu d'una reedificació de la casa, encara que aquesta no és una casa tradicional i per tant pot haver altres opcions,

Sabem que la façana de l'actual casa de la vila a mitjan segle XVII ja era a la plaça¹⁰⁹. El contracte de la casa original, però, no esmenta la plaça, assenyala que la façana donava a un carrer: *tot lo devant de dita casa, lo que mirara sobre lo carrer*. Podria ser una imprecisió, encara que hi ha més dades sobre aquesta qüestió.

Al contracte les parets mestres es descriuen de nord a sud, i l'entrada i la sala ocupaven la crugia central. Atès que aquelles són perpendiculars a la façana, aquesta hauria de ser orientada al sud o al nord.

Ens consta que a l'actual casa de la vila al segle XVII les parets mestres de la casa s'estenien d'oest a est com veurem; no és una qüestió menor, parlem de l'estructura de l'edifici: la disposició de la casa de 1546 sembla incompatible amb la de l'actual casa de la vila, que obre façana a l'oest.

Podria ser que aquesta clàusula del contracte fora corregida a la versió definitiva, que no coneixem, o que la casa fora reconstruïda al segle XVII canviant l'orientació. També seria possible que la casa original no ocupés el solar actual. La qüestió és força complexa.

La cita del *carrer* al contracte del rector Serra tampoc resol els dubtes. Al nord de la casa de la vila existia al segle XVIII un carreró sense sortida, que era un record d'un vell camí; a 1745 la casa situada al nord de l'actual casa de la vila es descriu *confrontant* amb aquella *quodam carrario clauso mediante*²⁴². Fins i tot també seria possible que el carrer fos la mateixa plaça, en aquells moments no consolidada urbanísticament.

La composició del mur no és l'únic canvi a la façana. Com veurem després, la decoració i la porta de la casa del segle XVII no es corresponen amb la de la casa del rector.

242 ACA, Notariales, Manresa, 298, part 2 ff. 103r-104.

Sembla, per tant, que la casa ha estat reconstruïda al segle XVII amb ocasió de canviar la façana a la plaça. El problema és que la reforma no es podia limitar a la façana, va afectar a les parets mestres. Hi ha diferents opcions en aquest cas: la més plausible és que la casa original no ocuparà el mateix solar.

Al contracte és indicat que la casa es faria a l'*hort de Pere Serra*; el text no especifica el lloc, el que ens planteja molts problemes per identificar la ubicació, encara que ha de ser prop de la nova.

El contracte assenyala que la façana donava a un carrer: *tot lo devant de dita casa, lo que mirara sobre lo carrer*; tampoc aquesta referència és adient per la ubicació actual, que obre façana a la plaça.

Al contracte les parets mestres es descriuen de nord a sud, i l'entrada i la sala ocupaven la crugia central. Atès que aquelles són perpendiculars a la façana, aquesta hauria de ser orientada al sud; la casa era exempta i en aquests casos sembla que hem de descartar una orientació al nord.

Sabem que la façana de l'actual casa de la vila a mitjans del segle XVII ja era a la plaça¹⁰⁹ i, com ens consta a les descripcions prèvies a les obres del segle XVIII a les que farem referència de seguida, les parets mestres d'aquesta casa s'estenien d'oest a est com veurem; no és una qüestió menor, parlem de l'estructura de l'edifici: la disposició de la casa de 1546 sembla incompatible amb la de l'actual casa de la vila, que obre façana a l'oest.

Per últim, anotem que l'[inventari de la nova casa](#) fet a 1655 parla que és al seu costat l'*hort de la casa vella*, el que ens indica que no posseïen aquesta casa vella i que el seu hort era contigu al de la nova. Sembla que la vella casa havia estat demolida, el que es correspon amb la reutilització dels materials destacats de la façana i les finestres.

Descartat el carrer *de Guardiola* per les mateixes raons que la plaça, el lloc ha de ser al *camí de la font de la Corda*, que discorria darrere de la casa actual.

Sembla que hi havia per aquelles dates un camí que travessava la finca a sobre de l'actual Plaça Major. La casa de Guerau, propietat del sastre Serra, es devia situar a aquest camí, al costat de la plaça de Guardiola¹⁰². El camí existia a la part oest d'aquesta plaça encara a 1575, quan es feia un arrendament d'una casa, situada al costat²⁴³. A 1745 encara hi havia restos a la part est de l'actual carrer de Sant Pere Almató, quan havia quedat convertit en un petit carreró tancat: la casa situada al nord de l'actual casa de la vila es descriu *confrontant amb aquella quodam carrario clauso mediante*²⁴⁴.

El punt de trobada d'aquest camí amb el de la font de la Corda és previsiblement el lloc de la construcció, al nord del camí, on obrirà la façana com és esmentat al contracte de 1546.

243 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R6, quad. C 18.

244 ACA, Notariales, Manresa, 298, part 2 103-104.

3 Mestres i promotors

Elements de fusta fets pels picapedrers

Els treballs de construcció a les edats mitjana i moderna implica usualment dos oficis, el de *fuster* i el de *mestre de cases*, a vegades anomenat *picapedrer*.

És cert que hi havia *fusters* i *serradors* des de l'edat mitjana; hi ha casos al terme al segle XVI on es conserva un contracte amb el picapedrer i un altre pel fuster; també sabem d'obres on hi ha un contracte conjunt d'un picapedrer i un fuster, com ara el d'una casa de Sant Feliu Sasserra de 1566²⁴⁵.

Molt sovint tenim contractes al segle XVI només de la part corresponent al *mestre de cases* o altres on a vegades el mestre es fa responsable de tota l'obra. La major part dels que coneixem, però, són concòrdies que afecten només al treball d'un d'aquests oficis, el de fuster i el mestre de cases.

Quan hi ha contractes de fuster en aquelles dates usualment inclouen les bigues del sostre *quadrades*; en altres casos sembla que el treball de fusta dels sostres podia ser assumit pels mestres de cases; és possible, però, que es tractés no de bigues *quadrades* sinó de troncs poc treballats, que devien ser els tradicionals i usuals al terme, sobretot a la baixa edat mitjana i el segle XVI. El fuster en aquests casos quedava relegat a les feines de portes i finestres.

En aquest tipus de documents la feina del picapedrer també inclou sovint altres obres de fusta, com les llindes o peces específiques com les de les xemeneies.

A la primera meitat del segle XV sembla que era el costum. Així al contracte de l'obra d'una casa a Sant Boi a 1421 es diu que el mestre *aia a talar tota la fusta*²⁴⁶. Els usos, però, indicaven que el transport a l'obra la faria el propietari.

Sembla que al segle XVI lentament es va produir un distanciament real de les feines de la fusta i l'obra, encara que no a la primera meitat de la centúria.

Així, a la caseta de Gavarresa d'Olost a 1546, el contracte diu que el propietari *te a donar arbres a dit mestre pera fer dites bigues i cabirons i fetes que sian ... las te a portar a peu de obra*¹³⁸. Podrien haver-hi altres interpretacions, encara que en aquest cas el mestre fa un paper d'assalariat, on tota la despesa, inclosos manobres, peons o materials, ha de ser assumida pel propietari.

Sembla que ha de ser també interpretada en aquest sentit la clàusula referida a la fusta de l'obra de la caseta de Llofrens de 1554 on el mestre *se te a fer tota la fusta per ensostrar y embigar amb una que el propietari la hi hagi d'aportar (els troncs) a peu de obra*¹⁴³.

A la reforma del mas Teulats de Santa Maria de Merlès a 1547 els mestres tenen a *sercar per las possessions de Teulats la fusta que agen mester per la xamaneya*¹³⁹.

En altres casos el picapedrer ha d'ajudar a talar els arbres, com figura al contracte del mas Gavarresa a 1550¹⁴⁰.

245 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad. C 113.

246 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R51, 50v.

Allotjament

Ens consta al segle XVI que l'alimentació dels mestres i treballadors, quan eren a les obres dels masos, era responsabilitat del propietari, qui els havia de proporcionar també un llit. Així, a l'obra del mas Vilalta de 1545 el propietari *ha de fer li la despesa al mestre i als qui seran amb ell per a obs de dita obra*¹³³, o a la de la caseta de Gavarresa de 1546 *te a fer la despesa tots lo temps que dita obra se fara al dit mestre ... i a tots los mossos i manobres que en dita obra treballaran tant com hi estaran*¹³⁸, o l'obra del mas Gavarresa de 1550 *te a pagar al dit manobra i fer li la despesa y tambe als dos ajudaran enderrocar*¹⁴⁰.

El contracte de l'obra de can Serra de Sant Feliu Sasserra a 1546 és més compleix; semblaria que el rector Serra ofereix als mestres una casa buida, com la d'una masoveria dels complexos dels masos: els ha de *dar estatge de casa, una flassada, dos parells de llençols, una paella, una olla de coura i una olla de aram*¹³⁵. Podria ser, però, un cobert, fet pels mateixos mestres a la mateixa obra. De fet, sembla que a les obres es feia usualment un cobert. Així ens consta per exemple a les obres que es varen fer al molí del Vilaró de Alpens a 1710 on figuren partides *per fer un cobert per tenir en ell calcs*²⁴⁷, encara que al segle XVIII no ens consta als mestres vivint a les obres.

El cas del mas Gurrians de 1550 és també indicatiu en aquest sentit: la casa del mas és a uns centenars de metres de la casa del mestre, que vivia a Sant Feliu Sasserra; tanmateix, el propietari l'havia de proporcionar *un lit i terrissa la que age mester i vidre*¹⁴¹. Aquesta casa del mestre era molt a prop de la [casa Serra](#), i és esmentada a les afrontacions d'un establiment del seu propietari a 1547¹¹⁸.

Potser és la mateixa fórmula la que utilitza el rector amb els picapedrers als qui els mestres de la casa Serra subcontracten la talla de pedres, als que dona *una flassada i un parell de llençols i mudar*, encara que aquí no hi ha eines de cuina, esmenta que els ha de *fer la despesa*¹³⁶. És una talla de pedres, segurament aquí som davant un cobert existent a la pedrera i el propietari sembla responsable en aquests casos de portar el menjar.

En alguns casos del segle XVI es detecta que els propietaris proporcionen eines als mestres, com les esmentada obra de la [casa Serra](#) i la seva subcontracta a 1546 o la construcció del [mas Gavarresa](#) a 1550. No és generalitzat i potser té relació amb el fet que els mestres són francesos i treballen amb una certa inestabilitat, sent molt usual la itinerància. No seria el cas del mas Gavarresa, però, atès que el mestre, [Miquel de Pontons](#), es va assentar a Sant Feliu. Potser és el cas simplement d'eines que el propietari té usualment a la casa del mas.

Els contractes

Com és habitual al moment, els contractes són plens de clàusules que reflecteixen la desconfiança de les parts. Molt sovint són verbals, el que no rebaixa aquestes qüestions.

És molt comú que pels pagaments hagi un intermediari, que sembla és depositari dels diners a cada import fixat. Així figura a la casa Sasala a 1415¹³², a la casa Serra a 1546¹³⁵.

De vegades hi ha referència a mediadors de problemes tècnics. A la [casa Sasala](#) a 1418 és un fuster local. El rector de Pardines [Valentí Serra](#) és usual al terme amb aquest paper a mitjan segle XVI, encara que sembla que es devia sobretot a que era un promotor; en aquests casos podria ser

247 ACA, Notariales, Manresa, 289, 435v-437v.

simplement una referència pel seu gran coneixement del medi i la seva condició de rector oferia confiança d'home imparcial o podria ser simplement que ell era darrere de l'obra, on els mestres realitzen només una part.

A la casa Serra, a 1546, obra de dos mestres, un d'ells havia treballat amb el promotor, l'esmentat rector de Pardines, i aquest dona el control de determinats treballs a un d'ells, treballs que es farien *a coneguda* d'aquell mestre¹³⁵.

Antoni l'Afaram

Mestre francès assentat a mitjans del segle XVI a Sant Boi de Lluçanès, és autor d'algunes obres de la zona.

A 1544 contracta la col·locació d'un sostre de lloses a l'església de Sant Boi²⁰⁶.

A 1546 fa una reforma al mas Vilartimó de Lluçà¹³⁷.

A 1551 construeix una casa per la capella dels Munts, a Sant Boi¹⁴².

A 1552 atorga àpoca del pagament per una petita obra al mas Sant Ponç, a Sant Boi²⁴⁸.

A 1558 atorga àpoca del pagament per construir la casa del mas Riera a Boatella, Borredà²⁴⁹.

L'*afaram* és un àlies. El cognom francès no es devia entendre bé i apareix com *del Nual* al contracte de les lloses de Sant Boi, *Anuals* a la concòrdia de la casa dels Munts o *Annual* a les èpoques de Sant Ponç i Riera. Com a la major part dels casos semblants, aquest cognom és segurament el lloc de procedència del mestre.

Antoni Combes

Picapedrer francès que es va assentar a Sant Feliu Sasserra a mitjan segle XVI, on continuà habitant fins a la seva mort.

La primera obra coneguda d'aquest mestre al terme és la construcció de l'antiga obra del mas Burgès, a Lluçà a 1548¹³⁹. El contracte només identifica a l'autor com *mestre Antoni*, *mestre de cases*; amb aquest apel·latiu apareix també a vàries obres, on usualment l'identifiquem perquè es resident a Sant Feliu Sasserra, on no hi ha altre picapedrer d'aquest nom.

Deu ser, per tant, el *mestre Antoni frances* que signaria el contracte per la construcció del mas Gurrians d'Oristà a 1550¹⁴¹.

Apareix com a *mestre Antoni picapedrer* en un arbitratge de 1551²⁵⁰ o mestre *Antoni Cumbas* en un arrendament al mateix any²⁵¹.

A 1553 va obtenir en establiment un hort a Sant Feliu Sasserra²⁵².

A 1554 portaria a terme l'edificació de la caseta de Llofrens, a Santa Maria de Merlès¹⁴³.

A 1555 reformaria una casa a Sant Feliu²⁵³. També és testimoni d'un establiment d'un pati a Sant Feliu; presumiblement és relacionat amb la construcció de la casa²⁵⁴.

248 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R80, 60v.

249 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R80, 79v.

250 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R8, part 7 s.f.

251 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R3, quad A f. 30v.

252 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R13, quad. 1 59v.

253 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A f. 130v.

254 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R4, 110.

A 1558 faria l'ampliació d'una casa al mateix lloc²⁵⁵.

A 1562 va rebre en establiment un hort a Sant Feliu Sasserra part del qual vendria el seu fill a 1588²⁵⁶. En aquesta ocasió és identificat com *Antoni Cumba*.

Aquest mateix any signaria un contracte per a construir dues cases a Sant Feliu²⁵⁷. A aquest document figura com *Antoni Comba*.

Antoni de Fallanch

Mestre de Sant Esteve de Vinyoles, a Orís, el coneixem per un contracte de treball amb [Jaume Çaera](#) a 1419¹²⁵. No ens consta a quina obra correspon aquesta col·laboració.

Antoni Paullac

Sembla un picapedrer de pas pel Lluçanès a 1546, quan fa l'únic treball conegut al terme, la contracta de tallat de pedres per la [casa Serra](#) a Sant Feliu Sasserra¹³⁶, junt a [Miquel de Pontons](#).

Bartomeu Falnet

Mestre francès actiu a Prats de Lluçanès a mitjans del segle XVI.

La primera referència que coneixem és l'obligació que fa el rector [Valentí Serra](#) a febrer de 1558 de que el mestre repari una casa en compensació d'una promesa que havia fet d'entregar una casa²⁵⁸.

Aquest mateix any serveix com a testimoni a la venda d'una part de casa a Sant Feliu, acte signat a Pardines a 1558. Al document consta que vivia a Prats²⁵⁹. Podria estar relacionat amb els negocis de la construcció del rector Serra a Prats, mom al cas anterior, o potser ja amb l'obra de la capella de l'Àngel Custodi de Pardines.

Ens consta que vivia a la rectoria de Santa Eulàlia de Pardines a 1559, quan apareix de testimoni en un acte notarial, juntament amb el mestre [Guerau Cantarell](#)¹³⁰. Podrien estar construint la desapareguda capella de l'Àngel Custodi d'aquesta església, o potser la rectoria de Pardines; qualsevol de les dues serien a iniciativa del rector [Valentí Serra](#).

Figura entre els habitants de Prats que signen el contracte del retaule major de l'església de Prats a 1560²⁶⁰.

Sembla que per aquelles dates construeix dues cases en terrenys del mas Gibert, a Prats, al costat de l'església, una pel propietari i altra per ell mateix. A 1560 el propietari establiria el terreny al mestre a canvi de la casa que havia fet²⁶¹.

255 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A ff. 142v-143.

256 Citat a ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R8, 109v, juntament a l'establiment de 1553.

257 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 5 s.f.

258 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines Y1, 36v.

259 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 2 25v,

260 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R8, part 4 5.

261 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 2 168,

A 1561 rebria en establiment la casa que havia construït pel propietari de Gibert a canvi de fer una altra²⁶². Segurament el [rector Serra](#) era darrere d'aquestes operacions. Sembla que la casa que queda en poder del mestre devia ser la seva residència, i la dona en establiment tres anys després a un altre mestre, [Joan Sornac](#)²⁶³.

Francesc Cabanyeres

És un mestre de Sant Feliu Sasserra actiu a mitjans del segle XVIII.

A 1755, junt amb [Ignaci Soler](#), forma part de l'estimació de les obres fetes pels jurats del Lluçanès a l'actual casa de la vila de Sant Feliu Sasserra que n'havien comprat¹⁴⁹.

Guerau Cantarell I

Mestre francès assentat a Prats de Lluçanès a mitjans del segle XVI.

A 1557 obtindria el solar per un establiment al costat de l'església parroquial de Prats²⁶⁴. Sembla que actua de promotor, com era usual al moment: a l'any següent el vendria prometin al comprador que el construiria una casa en un termini de quatre anys²⁶⁵. Sembla que no es va arribar a terme, l'obra perquè deu ser el mateix solar que és venut com a *pati* als obrers de l'església de Prats a 1598²⁶⁶.

L'acte de venda es fa l'endemà de la qual [Joan Crosells](#) fa d'una casa al costat¹²⁶ i tots dos apareixen com a testimonis un a l'acte de l'altre, el que ens fa creure que ambdues vendes potser són relacionades i els mestres actuen junts en la promoció i construcció dels habitatges.

Aquestes actuacions segurament ens permeten lligar els noms dels dos mestres, al costat del de [Bartomeu Falnet](#), a la construcció del nucli de cases al costat de l'església de Prats que es forma aquells anys.

A 1559 vivia a la rectoria de Santa Eulàlia de Pardines quan apareix de testimoni en un acte notarial, juntament amb el mestre [Bartomeu Falnet](#)¹³⁰. Podrien estar construint la desapareguda capella de l'Àngel Custodi d'aquesta església, o potser la rectoria de Pardines; qualsevol de les dos serien a iniciativa del rector [Valentí Serra](#).

Apareix als documents de 1558 com *Giralt Cantarell* i com *Guiraut Cantarell*.

Guerau Cantarell II

Mestre assentat a Prats de Lluçanès, fill del mestre del mateix nom que era actiu a mitjan segle XVI.

Seria el responsable de construir les capelles laterals de la parroquial de Prats, avui *capella de la Bona Sort*, a 1592²⁶⁷.

Aquell mateix any construiria a Manresa la torre de la seu, amb Joan Font.

262 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R8, part 4 71v.

263 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, U2, llig. 3 150.

264 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 1 29.

265 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R7, quad. 3 84.

266 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R8, part 3 s.f.

267 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R5, quad. 1 s.f.

Moriria segurament a 1602, any del seu testament, citat en un document posterior²⁶⁸.

Guillem de Casadurana

Mestre actiu cap a 1400. Resident a la sagrera de Sant Boi de Lluçanès, l'únic treball conegut del mestre és una obra menor al mas Vila-rasa d'aquesta població feta amb [Jaume Çaera](#) a 1403¹²⁵.

Ignaci Soler

És un mestre de Prats de Lluçanès actiu a mitjan segle XVIII.

A 1755, junt amb [Francesc Cabanyeres](#), forma part de l'estimació de les obres fetes pels jurats del Lluçanès a l'actual casa de la vila de Sant Feliu Sasserra que n'havien comprat¹⁴⁹.

Jaume Çaera

Mestre que realitza edificacions al terme a principis del segle XV. És de Sora i el coneixem per obres capitulades a Sant Boi de Lluçanès, únic lloc del terme on es conserven documents notariais d'aquells anys. Mai és identificat com mestre de cases o picapedrer, encara que es deu a un costum del notari de Sant Boi d'aquells anys, que no indica professions: en un document sobre algunes obres a Sobremunt de 1418 hi ha una clàusula que obliga al fet que un treball ho ha de fer ell mateix, sense manobra²⁶⁹.

La primera obra que coneixem d'ell al terme és una intervenció menor al mas Vila-rasa de Sant Boi a 1403, que portaria a terme al costat de [Guillem de Casadurana](#)²⁷⁰.

A 1415 construeix una casa a la sagrera de Sant Boi, la [casa Sasala](#)¹³². A 1418 signaria àpoca per aquesta obra⁸¹.

Per aquelles dates construeix una altra casa a la sagrera de Sant Boi; l'obra la coneixem per una disputa suscitada sobre la coberta, conservada en un document inconclús situat entre folis d'un manual notarial que data de 1418²⁷¹. Presumiblement l'obra seria contractada a 1417.

A 1418 porta a terme unes obres a Sobremunt, com hem indicat.

A 1419 contracta durant 6 setmanes a [Antoni de Fallanch](#), de Sant Esteve de Vinyoles, d'Orís²⁷²; previsiblement és un altre mestre que el deu ajudar en una part d'una obra que no coneixem. El document porta data de 12 de març i el treball començava el mes següent.

Sembla que era originari del *mas de l'Era* de Sora, que era també conegut com a Mata²⁷³, i així és referenciat per l'àlies Çamata. És anomenat *Jacobus de Area sive de la Matha* al contracte de Vilarasa de 1403. A la casa de 1415 apareix com *Jacobus Matha* o *Çamatha*. Al contracte de treball de 1419 es diu *Jacobus Matha*. A les obres de Sobremunt de 1418 és *Jacobus Çaera*.

268 ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines, R9, 288v.

269 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R50, 33.

270 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R39, 76.

271 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R50, 32v i 50-50v.

272 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R50, 87.

273 ABEV, Parroquials, Sora, R3 87.

Joan

Picapedrer assentat a Sant Feliu Sasserra a mitjans del segle XV.

L'única notícia que en conservem és la pena que el va imposar el veguer de Manresa a 1455 per una baralla²⁰⁹.

Joan d'Alvernin

Mestre francès de pas pel Lluçanès, del que ens consta només una obra, la reforma del mas Teulats de Santa Maria de Merlès a 1547, que portaria a terme amb [Pere Someirat](#)¹³⁹.

Joan Crosells

L'única obra coneguda al terme d'aquest mestre, segurament francès, és una casa al costat de l'església de Prats de Lluçanès, que ven a 1558²⁷⁴. Presumiblement, és una promoció urbanística, una operació comuna al moment, amb establiment previ del solar i de construcció de la casa per la venda, atès que a l'acte figura com a testimoni un altre mestre, [Guerau Cantarell](#), qui al dia següent ven un solar amb el compromís de fer una casa pel comprador, i a l'acte figura de testimoni Crosells. Potser els dos mestres són associats a algunes d'aquestes operacions al mateix lloc, al costat de l'església de Prats.

La casa és venuda a una dona relacionada amb el rector de Pardines, [Valentí Serra](#), el que segurament indica que és un encàrrec del rector.

Figura entre els habitants de Prats que signen el contracte del retaule major de l'església de Prats a 1560¹²³.

Joan Leonard

L'única obra coneguda al terme d'aquest mestre és una petita casa al complex del mas Gavarresa d'Olost que contractava l'octubre de 1546¹³⁸. El mestre es diu al document habitant a la sagrera de Perafita.

Hi ha un altre mestre que apareix amb el nom de [Leonard](#) que aquell mateix any construïa la [casa Serra](#) a Sant Feliu Sasserra, obra que segons el contracte havia de començar el juliol d'aquell any¹³⁵. Si no es produïren canvis després de la firma dels contractes, la data i el lloc de residència indicat a la concòrdia de l'obra del mas Gavarresa apunten al fet que és un altre mestre. L'envergadura de les obres també és força diferent: el treball a Joan Leonard a Olost correspon a una obra de baix pressupost on treballa com simple assalariat, mentre que la casa Serra és una obra de les grans del terme, contractada a *preu fet*, amb subcontracta de carreus i carreusons.

Joan Monfort

Es un picapedrer francès que sembla era de pas pel Lluçanès a 1541, data en què construeix la casa del mas Pedròs, a Santa Maria de Merlès¹³³, única obra que coneixem del mestre al terme.

Joan Sornac

274 ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines, R7, quad. 3 83.

Mestre suposem que francès del que només ens consta que rep un establiment d'una casa a Prats de mans de [Bartomeu Falnet](#) a 1564¹²⁴.

Lleonard

Era un mestre francès del que només coneixem el nom, actiu al Lluçanès entre 1544 i 1546.

El seu nom apareix només als documents d'una obra, la [casa Serra](#) de Sant Feliu, a 1546²⁷⁵, que construiria amb [Marc Secret](#).

Hi ha per aquestes dades al terme un mestre anomenat [Joan Lleonard](#), habitant a Perafita quan a l'octubre d'aquell mateix any signa un contracte per construir una casa modesta al mas Gavarresa d'Olost¹³⁸. Les dates i lloc de residència del mestre semblen incompatibles amb el treball a la casa Serra, no devia ser la mateixa persona.

Lleonard figura com home de confiança del rector Serra i sembla que havia treballat abans per a ell, mentre que Secret en devia ser desconegut; a la concòrdia hi ha diverses referències a parts de l'obra que siguin fetes *a coneguda* de Lleonard.

Si Lleonard havia treballat pel rector Serra abans, l'obra més probable que la podem atribuir feta per encàrrec del rector seria la *torre* de Santa Eulàlia de Pardines, on eren unes finestres que el contracte del mas Vilalta, de 1545, pren de model¹³³. Atès que no tenim altres notícies del mestre i, per tant, suposem que és poc temps al Lluçanès, la podríem datar a 1544.

Marc Secret

Mestre d'origen francès, Secret es localitza al terme en un curt període de temps.

A 1545 construeix la casa del [mas Vilalta](#) de Santa Maria de Merlès¹³³. A l'any següent edificarà junt amb [Lleonard](#) la [casa Serra](#) a Sant Feliu Sasserra¹²⁷.

Miquel de Pontons

Pontons és un mestre francès molt conegut al Lluçanès; s'assentarà a Sant Feliu cap a 1540, any en què coneixem la seva primera obra al terme, la construcció d'una casa a la vila¹²⁹.

Tenia una casa a Sant Feliu a la zona nord de sagrera, prop de l'església, que és citada en unes afrontacions a 1547¹¹⁸, encara que es mudaria a una altra a 1551 com veurem.

A 1546 subcontracta la talla de pedres per la [casa Serra](#) a Sant Feliu Sasserra¹³⁶, junt a [Antoni Paullac](#).

A 1548 construeix una casa a Sant Feliu²⁷⁶.

275 Al [contracte](#) i a la [subcontracta](#) de materials.

276 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A ff. 83r-83v.

A 1550 porta a terme la reconstrucció del mas Gavarresa, a Olost¹⁴⁰ i construiria una casa a Sant Feliu²⁷⁷. Per aquestes dates faria una altra casa a aquest lloc, la data no és segura; sembla que és d'aquest moment²⁷⁸. També construiria una casa al mas Bojons de Santa Creu del Jutglar²⁷⁹.

Cap a 1553 portaria a terme una altra casa a Sant Feliu²⁸⁰.

A 1554 és testimoni al contracte de l'obra de la caseta de Llofrens¹⁴³; no sabem quin és el paper del mestre al contracte. Aquell mateix any porta a terme una ampliació del mas Vilarovir, d'Oristà¹⁴³ i construiria una tina en una casa de Sant Feliu²⁸¹.

Va casar amb una familiar del rector [Valentí Serra](#); la quitança del dot és signada a 1557¹³⁰. A 1551 rebria una casa i hort en establiment a Sant Feliu²⁸²; el propietari era el sogre del sastre Serra, germà del rector, qui havia rebut la finca per un establiment del seu gendre a 1540. Previsiblement, la casa formaria part del dot de la dona de Pontons i, per tant, les bodes podrien ser fetes a 1551.

Aquesta situació de familiaritat amb el rector col·loca a Pontons com a candidat per construir l'església parroquial de Prats de Lluçanès, actual capella de la Bona Sort, obra de 1554.

Encara era actiu a 1559, quan contractava la construcció d'una altra casa a Sant Feliu²⁸³.

Pere Someirat

Mestre francès de pas pel Lluçanès, del que ens consta només una obra, la reforma del mas Teulats de Santa Maria de Merlès a 1547, que portaria a terme amb [Joan d'Alvernin](#)¹³⁹.

Valentí Serra

Nombroses obres del terme van lligades a un promotor del món de la construcció, el rector de Santa Eulàlia de Pardines Valentí Serra, actiu entre els anys trenta i seixanta del segle XVI. Serra unia a les seves funcions de rector i notari una important activitat com promotor, fent construir per altres, com és el cas del mas Codinac de Lluçà a 1548¹³⁹ o el de dues cases de Sant Feliu Sasserra esmentades al seu primer testament a 1539²⁸⁴, o fent d'intermediari entre els mestres i el propietari, com va succeir a la construcció del mas Vilalta, a Santa Maria de Merlès a 1545¹³³ o a una ampliació del mas Vilartimó a 1546¹³⁷.

A finals dels anys cinquanta se succeeixen una sèrie de construccions de cases al costat de l'església de Prats, a terrenys del desaparegut mas Gibert, que van suposar una renovació de l'espai urbà de la vila, molt reduït aleshores. A l'operació eren els mestres [Bartomeu Falnet](#), [Guerau Cantarell](#), i [Joan Crosells](#). Aparentment, sembla que en gran part van fer les obres a les seves costes, com a inversió, per ser venudes després a tercers, encara que segurament darrere dels contractes era el rector, potser avançant els diners i dissenyant l'operació. Serra contractava la feina dels fusters després de l'obra i deixava la casa llista per la venda, segons esmenta un document de 1560 que es refereix a un

277 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A f. 100.

278 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A annex a f. 106.

279 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A f. 96.

280 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A annex a f. 129.

281 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A f. 130.

282 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 1 67.

283 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A ff. 108-108v.

284 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, 67.

establiment d'un pati i a la casa que el mestre ha de fer, que diu que la casa ha de quedar amb *bigues de roura i postam de roure i portes de roure en lo modo i manera lo qual mosen Valenti la dexara com la aia acabada*.

A una petita biografia posterior a la seva mort feta pel seu nebot, el també rector de Pardines Pere Serra, es dirà que *havia feta fer tota la rectoria i hort i moltes cases en lo lloch de Prats i villa de Sant Feliu Sacerra*¹²⁹. Tret de les dues cases esmentades al primer testament no sabem d'altres intervencions del rector a Sant Feliu com la coneguda fragmentàriament a Prats, encara que sembla evident que promou més cases a la vila. Això no obstant, moltes cases del moment van ser fetes per [Miquel de Pontons](#), qui va emparentar amb el rector, i seria possible que Serra estigués darrere d'algunes d'aquestes intervencions.

Aquestes facetes sovint les coneixem molt lateralment. En general tenim més informació de les obres que va fer construir per él mateix o la seva família, o les que va empedre a les esglésies de la seva jurisdicció. Tenim, però, pocs documents d'obra de les pagades pel mateix rector, de segur perquè van ser testificades per altres notaris.

A 1535 va fer una reforma limitada a la rectoria de Santa Eulàlia de Pardines⁵⁸.

A 1539, al temps del seu primer testament, tenia en obres una casa en propietat a Prats, que era sense cobrir¹²⁸. Deu ser la que dona a una familiar a les seves capitulacions matrimoniales, a 1560²⁸⁵. Sembla que es tracta de la casa situada al costat de la vella església parroquial, que encara conserva les seves armes.

Per aquells moments va fer edificar pel seu germà una casa a una finca que era prop de Sant Feliu Sasserra, a la vora del camí ral de Manresa, al costat de la *creu escapçada*, a l'actual Pla Moixons. No es conserven detalls de l'edificació; sabem de l'obra i de la responsabilitat del rector per una disputa per danys a la tanca del veí que no serà de fàcil solució, perquè va necessitar tres arbitratges, a 1539²⁸⁶, 1540²⁸⁷ i 1542²⁸⁸.

Abans de 1540, va fer reconstruir pel seu germà la que devia ser la casa familiar, la *casa de Guerau*. No en tenim documents d'obra i ha de ser abans de 1540, quan es cita com a model per la construcció d'una altra casa propera, de la que es diu que ha de ser de l'altura d'aquella i que la finestra ha de ser igual a la de la casa dels Serra²⁸⁹.

A l'esmentada biografia ens costa com hem indicat que *avia feta fer tota la rectoria i ort de la parroquial de Pardines*²⁹⁰. Podria ser aquesta obra la més ambiciosa que havia dissenyat el rector abans d'emprendre l'obra de la nova casa a Sant Feliu. La de Pardines es podria datar abans de 1545 si entenem correctament una cita que es refereix a les finestres de *la torre* de Santa Eulàlia que servien com a model de les del mas Vilalta de Santa Maria de Merlès construït a aquest any¹³³; potser la rectoria és de l'any anterior a aquesta darrera obra, si l'atribuïm a [Leonard](#), un mestre francès qui és segur treballà pel rector i que és poc temps al Lluçanès.

285 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, Y1, 88.

286 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R2, quad. 11 f. 21v.

287 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, U1, doc. 29,

288 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A f. 39.

289 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R4, quad A f. 82r-82v..

290 Consta en una nota o memorial escrit alguns anys després (ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R8, part 6 s.f.)

També seria possible que l'obra de Lleonard fora una obra parcial, i la reforma completa de la qual es parla a la biografia fos de 1559 i obra de dos mestres francesos, [Guerau Cantarell](#) i [Bartomeu Falnet](#), que es citen vivint a la rectoria de Pardines quan fan de testimonis a un document d'aquest any²⁹¹, perquè a desembre d'aquell any el rector està signant els documents notariais a les portes de l'església de Pardines²⁹², el que segurament indicaria que el seu despatx era inutilitzat aleshores.

A 1546 va fer edificar la que seria [la seva casa](#) a Sant Feliu Sasserra, al costat de l'actual plaça major, dins de terres propietat del seu germà.

En 1554 va fer reedificar l'església parroquial de Prats, actual *capella de la Bona Sort*, obra que coneixem pels compromisos d'aportar finançament a l'obra que van fer els benestants de la vila²⁹³ i per una inscripció a la llinda de la porta, avui il·legible, que portava el nom del rector Serra i la data de la terminació de les obres, 1555²⁹⁴. El rector no va seguir els procediments usuals –la responsabilitat d'aquesta mena d'intervencions és dels *obrers* del lloc, càrrecs electes- i va assolir directament la iniciativa de la reconstrucció i sembla que la major part de les despeses.

No ens consten els autors de l'església de Prats de Lluçanès, i no coneixem bé els noms dels mestres d'obres que treballen pel rector aquests anys, que ens podrien posar en context; l'operació de construccions de cases de la sagrera de Prats i les obres de Pardines són dels anys 1557 a 1560 i no tenim informació dels mestres implicats al Lluçanès tres anys abans, El fet que [el fill de Guerau Cantarell](#), un dels implicats a les obres de Prats, fora escollit per fer la reforma de l'església a 1592, però, ens obliga a afegir el nom del seu pare a la llista de possibles autors. Tampoc podem descartar a [Antoni Combes](#), qui havia construït pel rector la casa del mas Burgés a 1548 i continuava actiu aquells anys, encara que les obres del mestre pertanyen a un perfil baix. Amb tot, el candidat més probable ara per ara es [Miquel de Pontons](#), mestre resident a Sant Feliu casat per aquells temps amb una familiar del rector, com ens consta per una quitança de 1557²⁹⁵; aquest mestre havia treballat al subcontracte de les pedres de la casa del rector a 1546 i és establert a Sant Feliu i responsable de nombroses obres a cases de la vila i masos del terme.

Deu ser darrere de la compra d'una casa que fa una dona relacionada amb ell a Prats a 1558¹²⁶. El venedor és un dels mestres de cases de Prats que esmentàvem, [Joan Crosells](#), el que fa suposar que potser és un encàrrec del rector, una més de les cases de Prats que promovia.

També va fer construir una capella a l'església de Pardines, la de l'Àngel Custodi, on en seria enterrat¹²⁹; la construcció és de data incerta, en tot cas després del primer testament de 1539, on no és esmentada, i abans de la seva mort a 1566. Una obra d'aquest tipus l'hauríem de datar usualment als anys finals de la seva vida, i per tant el fet que sorprenem dos mestres vivint a la rectoria de Pardines a 1559, com hem esmentat, podria ser un bon indicador de la construcció. Com també hem assenyalat que és pràcticament segur que la intervenció dels mestres afectava a la rectoria, el fet potser indica que el rector empen les dues edificacions a la vegada.

291 ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines, R7, quad. 4 32.

292 Hi ha diversos docs. Vid per ex. ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines, R1, quad. 1 38 i 38v.

293 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R7, quad. 1 10.

294 *A vint y dos de juny MDLV / Valentinus Serra fecit*. La reproduïx Valls ([VALLS, 1912](#), 20, 58 a la reed.) citant a Mirambell, desconec l'origen de la cita.

295 ABEV, Parroquials, Santa Eulalia de Pardines R1, quad. 2 50.

A 1566, a les capitulacions matrimonials d'una familiar, promet construir a aquesta una gran casa a Prats del Lluçanès al terme d'un any²⁹⁶. El rector moriria menys d'un mes després d'aquest acte i no hi ha cap notícia de la casa al segon i definitiu testament²⁹⁷; tot sembla indicar que tractava de resoldre un compromís anterior abans de la seva mort i el contracte de la construcció es faria immediatament, deixant resolt el pagament. No ens consten documents d'obra, però.

Tret de l'església de Prats, d'aquelles obres es poden identificar avui només uns pocs elements. Els contractes ofereixen algunes informacions més, encara que de nou hi ha pocs documents d'obra.

Des del punt de vista de les preferències estètiques, el rector Serra va mostrar una posició força ambigua: la casa del mas Codinac era una explotació tradicional més al camp; la petita església parroquial de Prats de Lluçanès té un exterior eclèctic i senzill sense ornamentació, encara que la coberta és de volta de canó, com hauria de ser la del precedent edifici romànic.

Serà a les obres civils més personals on el rector, que havia estudiat a Roma, va optar per dissenys més innovadors, seguint les formes vigents a l'avantguarda del moment a Catalunya. A falta de conèixer més les perdudes cases *de Guerau* i de la rectoria de Pardines, tenim molta informació de [la seva casa](#) a Sant Feliu Sasserra.

296 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, Y1, 34.

297 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, U2, llig. 1 1r,

4 Documents

Notes de l'edició

Per als documents anteriors al segle XVIII l'edició manté la grafia i ordenació del text. Les úniques normalitzacions de la grafia són l'expansió de les abreviatures i la conversió de *ſ* en *s*. Els signes / que apareixen a alguns documents són dels originals i el seu abast és de línia. Els ratllats de tot el document són indicats mitjançant notes.

Les addicions laterals, els interlineats i les sobreescrites han estat inclosos al text amb notes que indiquen la posició. Els ratllats i signes que assenyalen jurament són advertits a notes. Els claudàtors sense text indiquen text il·legible o perdut.

Si als registres és inclosa informació addicional al document per identificació, aquesta va entre claudàtors.

A la tradició del document es reserva la lletra majúscula O per l'original - si és perdut entre claudàtors - i les altres lletres majúscules per a registres, còpies o registres, si és possible ordenats cronològicament. Les lletres minúscules fan referència a publicacions de transcripcions o registres.

A documents del segle XVIII prima la distribució del text final: les addicions de text al final del document amb marques posicionals han estat incloses a dins sense indicacions.

Els documents són ordenats cronològicament i els números assignats als documents no són definitius: com es tracta d'un esborrany i no el text final, cada revisió incorporarà nous documents i canviarà l'ordre dels existents. Per preservar el caràcter invariable dels identificadors al llarg de les revisions, assignem a cada document un número únic, que va precedit pel caràcter # per evitar confusions amb els que seran atorgats a la versió definitiva.

Documents

#1

29-9-1415

Concòrdia entre Ramon Sasala i Jaume Mata [o Çaera] sobre la construcció d'una casa que el segon ha de portar a terme a Sant Boi de Lluçanès²⁹⁸.

ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R48, 63.

Ego Jacobus matha parrochie Petri de sora et ego Raymundus sasala ²⁹⁹ facimus capitula subsecuta

Primerament que jo dit matha aie affer la vna casa en lo dit stabliment / vna casa qui aia de thou de lonch trenta sis palms de cana de lana e vint palms de tou de traues³⁰⁰ / e que lo sostra aie dalt xii palms de cana de lana / e lo sostre de la casa demunt en lo pus baix loch nou palms de cana de lana / et que y aia dos portals e vna grau de pedra hon pugen en la casa sobirana per la qual obra promet

298 *El document és ratllat.*

299 *Ratllat: stasis.*

300 *Ratllat: traues.*

de dar lo dit sala vint e sinch fflorins deu en sus are / e lo Romanent axi con l'obra se continuara / segons que comaxeran en marchó den orro et lo dit Rector e qua la dita obra sia acabade fesi³⁰¹ en la fffesta de sent Johan de juny pus prop vinent e aso sots pena de deu lliures / quo yiade la maytat al dit sala e latra meytat a la cort hon mes la mara queuir / et per asso renuntia a son propi ffor obliguant hi³⁰² sos bens et asso jura et que lo dit Jacme samata ara auer tota materia acceptat guix et calcs e taules e fferaduras / so es claus ni tencaduras / no res menys lo dit matha promet / a ffer en obra aparent en la sagrera³⁰³ / per preu dels dits X fflorins dassi en la fffesta de nadal pus prop vinent / et aiso sots la dita pena et lo dit sacrament

ffuit cancellatam de voluntate dicti Raymundi sasala ex eo que dictum opus est perfectum vt supra testes petrus armengandi et nicholaus dornolins³⁰⁴

testes marchus den orra et petrus armangandi et bernardus de torrents presbiter

#2

18-10-1541

Concòrdia entre Salvador Serra de Degollats i el mestre Joan Monfort per a construir una casa al lloc anomenat Pedrós.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R2, quad. 3, 59v.

Fonc feta concordia entre lo Senyer en saluador Serra de degollats de parochia de Sant Marti de Merles del bisbat de Vich de vna part y de altra part ab mestre Johan monfort³⁰⁵ del regne de Fransa y asso sobre vna casa dit serra te a ffer en lo loc anomenat pedros de parochia de Sant Amans de pedros del dit bisbat per son jerma anthoni com mes largament se conte en los capitols matrimoniales fets y fermats entre dit antoni y michaela torrens en poder de mi notari dejus fuit dia e any en ells continguts

Et primo te a ffer lo dit mestre Joan monfort³⁰³ vna casa de longuesa de sinquanta palms francs de parets y quaranta palms³⁰⁶ de ample y trenta quatre de cantonada de alt francs de vessant y en lo mitge te de fer hun miga ab dos portals baix en la entrada y dos altres portals ab batens de pedra en lo menjador y 14 pals³⁰⁷ mes alt del menjador en dit miga altres dos portals apres te donar bons vessants y sufficients tals que layga conrrega be y ab bons siters / mes te de fer dit mestre ho mudar lo portal rodo qui es en lo casalot de pedros en la dita casa y aquell te a posar en lo mig de la amplesa qui a de sser enves sol yxent de vuit palms prop lo singles y donar li tot lo siters que sera mester / Y mes te a ffer dit mestre dues finestres en lo menjador la huna sobre lo portal la qual a de sser ab batents bons y sufficiens de pedra y ab saffran ab sos setials bons y bastans latra finestra a de sser en ves mig jorn y a de sser bona finestra gran pero no es obligat dit mestre fer y saffran Y mes te de fer³⁰⁸ en l'altra parts so es les cambres dues finestres vna ho totes dos a part ponent de quatre cantons bones y sufficients Y mes te a ffer dit mestre lo forn que conexaran sera mester y en

301 f sobre d;

302 *Ratllat*: son.

303 en la sagrera *interlineat*.

304 *Paràgraf amb altra tinta i alineació*.

305 Johan monfort *amb otra tinta, insert en un espai buit*.

306 trenta sis, *ratllat*; quaranta palms *interlineat*.

307 *Per* palms.

308 *Ratllat*: en la miga.

lo lloc mes comodo de la casa y mas te affer la scala y cobrir de cap ab canya o tegell y enbigar lo primer sostre y lexar permodols en lo segon sostre E mes se te dit mestre a portar totes les pedres qui sien necessaries en fer totes les dites parets y scala y forn acceptat la tosca que en dit forn sera mester Y lo dit Serra es obligat en portar li tota la terra sera mester per affer morter y la dita tosca y axi en pagar al dit mestre per tota la sus dita obra vint y sis ducats de or y de bon pes de la qual quantitat li aga de donar la mitat a miga obra ho abans ho part com aga feta part de dita obra y ala cabament de dita obra tot lo que li sera obligat de donar fins a compliment dels dits vint y sis ducats y tota la despesa de pa y vi y companatges be y honestament y axi prometen les dites parts en seruar y tenir les coses sus dittes sots obligacio de tots lurs bens large

Testes lo senyer en Jaume arnaus de Sant Feliu Sasserra y Ffrancesc Soler de llobera de gaya tots del bisbat de vic

24-5-1545

Concòrdia entre Anton Vilalta i el seu fill Montserrat i Marc Secret, mestre de cases, per construir una casa al mas Vilalta de Santa Maria de Merlès.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R2, quad. 3 12.

es stada feta concordia entre lo senyer en Antoni vilalta y montserrat son fill de parrochia de sancta maria de merles de vna part ab marc Secret mestre de cases ³⁰⁹ de part altra y asso sobre la hobra dit antoni vilalta y montserrat son fill entenen fer fer³¹⁰ al dit marc Secret en la casa de vilalta

E primerament an pactat y concordat que dit marc Secret aga de fer totes les quatres parets foranes a quatre cayres a lescayra ab tou de vuitanta palms ho mes si ³¹¹ mes sera ho manco si manco sara per atornarla al compte que vuy los sostres stan per que la fusta se puga tornar asson compte

E mas es pactat que dit marc te a pujar dita casa de altitut de quaranta palms sobre terra y cobrir dita casa A quatre vessants sots vessans dobles³¹² i en fustar lo primer sostra de bigues ab vna que li donen les vigues bones y quadrades o de la manera que les volrant posar

E mes te a ffer dit marc lo miga del seller y posar hi un portal picat dit Vilalte te lo qual miga a de muntar de terra ³¹³ fins a la³¹⁴ taulada tot lo que syra mester per o dit miga no te de tenir de llarc sino fins a les parets no mes i se mes y fara lo dit marc nestara a coneguda del rector de Santa Eulàlia de perdines

axi mateix te a ffer dit marc en lo baix a tot lo torn de la casa spilleres les que y sien mester y hun portal rodo picat³¹⁵ de la grandesa que pora comportar lo primer sostre

axi mateix te a ffer dit marc vna scala de pedre picada per muntar al primer sostre que sia honesta mes te affer dit marc en la sala dues finestres censiyes³¹⁶ que sia ben grans y hobraades segons son les de la torra de Santa Eulàlia de pardines

309 *Ratllat*: y asso.

310 *Sic*.

311 *Ratllat*: s.

312 sots vessans dobles *interlineat*.

313 *Ratllat*: q.

314 a *sobre es*.

315 picat *interlineat*.

316 censiyes *interlineat*.

mes te affer dit marc tots los portals quadrats³¹⁷ que sien mester en lo miga que te affer tant en lo menjador com en la gorfa y totes les finestres que y sien mester hy³¹⁸ tornar hi les qui vuy y son sis poran comportar però los portals de la sala an de sser rodons y mes dos examineyes ffranceses en dues cambres be que la vna ha desser pagada que no es en lo preu

E mes te affer dit marc dues aygueres vna al menjador altra a la cuyna dues bescambres vna garita sobre lo portal major hun forn y traure dos mijans so es lo de la cuyna y lo del pastador y fer hun tros de miga del pastador y metre totes les paret ab tapia ho ab pedra al compte sera mester per acobrir a quatre vessants y fer la gorfa ab arcades si dit vilalta li dara lo que y sera mester y mas te affer dit marc la exameneya bona y sofficient ho quadrada ho rodona segons la materia dit vilalta li dara y affer la e mes te dit marc a trencar tota la pedra que y sia mester E lo dit vilalta es tingut y obligat enposar li tota la materia que dit marc aura mester a peu de obra y de fer li la despesa a ell y als qui seran ab ell per a obs de dita obra y en donarli per sos treballs sixanta ducats de bon or y de bon pes y que tin a fer a donar a mige obre alguna part³¹⁹ y axi prometen la vna part a la altra de servir y tenir les coses sus dites sots obligatio de tots lurs bens mobles y immobles aguts y por aver large en les quals coses foren testimonis lo senyer en Johan palau

#3

[8-3-1546 o abans]

Concòrdia entre Valentí Serra, rector de Santa Eulàlia de Pardines, i Lleonard i Marc Secret, mestres de cases del regne de França, per construir una casa a Sant Feliu Sasserra.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 3 s.f.

Concordia feta e fermada entre lo Reverent mossen Valenti Serra rector de la sglesia parrochial de Sancta Eulàlia de Pardines de vna part y Leonart y Marc Secret mestres de cases del regne de Fransa vui habitant en la segrera de Sanct Feliu Saserra la qual concordia an fermada dites parts per ocassio que lo dit Valenti Serra enten fer obrar vna casa en lo dit lloc de Sant Feliu a part tremuntana en lort de Pere Serra germa de dit Valenti Serra de spay de nou canes a tot cayre compreses les parets soes de canto a canto ab altaria de quaranta dos palms y los dits Leonart y Marc prometen al dit Valenti ferli dita casa de la amplaria longuesa y altitut sus dita en lo modo següent so es que lo dit Valenti Serra los dona a ffer dita casa als dits mestres a cost y despeses de dits mestres que dit Serra no es obligat en donar los sino totes les fustes y teules y golfos y ferrades ni aura mester y tot a peu de obra so es teules fuster golfos y ferrades tot lo restant dits mestres se emprenen de portar so es cals pedra arena terra per fer les tapies y sercar tapieres portadores gauadals y tot lo que per dita obra agen mester a tots lurs costs y despeses

en la qual casa dits mestres an a ffer a pedre y cals totes les parets so es fins a sostre de quatre palms de sostre al laltre sostre tres palms y mig y fins a taulada tres palms la qual cals dits mestres an ³²⁰a comprar y portar a lurs despeses

mes an affer dits mestres en lo mig de la casa hun portal rodo gran que puscha entrar quascon denlla³²¹ bestia carregada ab portadores sens que no tot per los costats

317 quadrats *interlineat*.

318 y *sobre* a.

319 y que tin a fer a donar a mige obre alguna part *interlineat*.

320 *Ratllat*: a posar.

321 *Sobre*: denlla

mes an de ffer dits mestres dos migans dins dita casa qui partesran del portal major fins a laltre cap de casa fins assostre a pedra y cals y de aqui amunt tapia

apres an affer apart sol yxent tres migans dins lo miga lonc en los quals migans la hu a de seruir per sala al romano y laltre pastador laltre a de sser ab arcada e servira per seller ho stable y an desser fins a ssostre a pedra e cals y de aqui amunt ab tapia

apart ponent an a ffer dos migans la hu ab arcada latre ade seruir per botiga al cap de la entrada a de aver hun miga de paret streta de ample lo que conexaran per fer payssa i tot fins a sostre a pedra e cals be que lo de la payssa no te amuntar sino fins a ssostre y en tots los dits statges an de fer spileres ho finestres rexades y portals de pedra picada ab lurs batents apress an de ffer la scala en la hu dels dits statges de part sol yxent en lo que sia mes comode per ha vtilitat de la casa de amplesa vuit palms si lespay sera tan gran sino lo ques pora comportar de pedra picada y lo dessus y dejus³²² ab volta grassa

en la dita sala a de ver dos portals lo hun qui entre en la cuyna y laltre en la sala portals obrats a coneguda de mestre lleonart so es tans portals com aura mester per tots los statges qui an a respondre en la sala

apres an de ffer tot lo deuant de dita casa lo que mirara sobre lo carrer de pedra picada ab cornis al romano al catxapi de la finestra qui sera sobre lo portal major de cap a cap de la casa y en dit dauant a de aver tres finestres compresa la susdita al altre cap de la sala y una finestra gran y honrada a coneguda del dit Leonart³²³

mes en cascuna cambra cuyna y scala an de ffer finestres qui mester y sten y de bon adorn

mes han de ffer dits mestres la dita scala que puge fins al pus alt sostre de dita casa

mes a la gorfa an de ffer altra cornis al romano y arcadetas a llur coneguda que sien onestes en la qual gorfa an de ffer dues bescambres y vna en lo statge de baix hon sia mes acomodada totes volans

mes an de ffer dits mestres quatre xameneyas so es vna en la sala vna en la cambra a part ponent altra en la cuyna y altra al forn lo qual forn an de fer dins ho de ffora de dit pastador que si puga coura vna cortera y mige de farina E cobrir dita casa a quatre vessans o de la manera que jo volre la qual obra prometen dits mestres de comensar per tot lo mes de juliol primer vinent y faent lo contrari lo dit mossen Valenti los ne puga forsar per via de cort y per la dita obra promet lo dit valenti donar y pagar als dits mestres acabada hageu dita casa en lo mode que dessus es dit y aban alguna part si manaster ne auran en paga porrata de dos cens ducats que per mossen Marçal Benet rector de Sant Feliu Sasserà los es stat acordat per tota la sus dita obra y dit Serra los promet dar statge de casa una flassada dos parells de lensols vna paella vna olla de coura y vna olla de aram tant com trigaran a ffer dita obra y ells se agen a ver tot lo que alre auran mester E mes an enliscar totes les botigues pastador y totes les instansies qui seran sobiranes so es menjador cambres y gorfa y enrajolar tot lo que jo volre enrajolar donant los cayro ho rajola però jo tinc a fer posar lo postam y fer lo obrar ab ma clauo y lo que y sia mester acceptat cals y arena

#4

8-3-1546

322 *Interlineat*: y dejus

323 *Ratllat*:me.

Marc Secret i Lleonard, mestres de cases, donen a preu fet a Miquel de Pontons i Antoni Paullac, mestres de cases, el tallar 700 pedres de filada, 100 cantons i 30 graons, que han d'entregar a mossèn Valentí Serra.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 3 s.f.

Marc Secret y Leonart mestres de casas donen a preu fet a mestre Miquel de Pontos y Antoni Paullac mestres de cases a trencar cet³²⁴ centes pedres de filada cent cantons y trenta graons y aquells picar an de sser de la forma següent so es los grahons de llongesa nou palms y dample hun palm y mig y dalt hun palm los cent cantons deu de aver quatre palms tres palms y tres palms y tres y mig tot lo que poran correr de tres fins en quatre palms y la mitat de dits cent cantons an de sser capsats de cada cap y los altres a lur prer pus sia cosa rebdora y les cetientes pessés de filada an de sser de dos palms dos palms i mig fins a tres palms y daltaria palm y mig huna portant laltra per lo qual preu fet dit Marc y Leonart done als dits a Miquel y Antoni vint y sinc ducats vint lliures de ferro vna exada hun perpall y una palla de ferro y vna flassada y un parell de llensols y mudar com ho auran mester y acabada que agen l'obra los dits Miquel y antoni ho agen a tornar en poder de mosen valenti serra y los dits antoni y miquel se agen aver tota laltra ferramenta que mester y sia y fer se la despesa y axi ho juren de servir y tenir sots obligacio de tots lurs bens large y per major securetat los dits Marc y Leonar los deonen en fermansa mosen Valenti Serra lo qual Valenti Serra es content de pagar los la sus dita cantitat lacabada que la hobra sia ho per la despesa etcetera y les dits Marc y Leonart prometen de fer los fer les puntes a malla i malla y si costaran mes se obliguen en fer ho pagar

Testes mosen Johan Despuses y Bernat Reglle

#5

25-8-1546

Concòrdia entre el tutor dels menors de Vilartimó i Antoni [l']Afaram, mestre de cases, sobre unes reformes al mas Vilartimó de Lluçà.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 3 s.f.

fonc feta avinensa entre mestre antoni affaran y lo senyer en golouardes de parrochia de Sancta Eulàlia de pardines com a tutor y curador dels bens y pubills del vilartimo sobre hun tros de obra³²⁵ faedora en la cassa del mas vilartimo a part sol yxent so es que lo dit mestre antoni te a fer de fonament segons vuy stan les corts de dita part de sol ixent fins a la teulada segons sta laltra part de la casa y fer lo miga en mig sens tocar lo pilar qui dins dita cort sta y desfer los sostres y tornar los enbigar y fer las biguas qui seran mester y en lo statge de baix fer hun portal qui entre en la entrada y spilleres dues en lo hun statge y vna en lo statge ves tremuntana en lo statge de dalt hon sera lo menjador dues finestres bones y sufficiens la vna ab³²⁶ batens de pedra y vna ayguera ab lindar de fusta hun portal per entrar dins en la cambra y dins dita cambra vna finestra a quatre cantons a part tremuntana y baix deus la cambra en lo statge de baix hun portal per part del seller /o/ de dita cort per alla hon sera mes comodo y mes te a ffer dit mestre cobrir dits statges i fer tota la cabironada ho las mes qui y seran mester a tots sos costs y despeses tant de paradar com fer les bigues y per dita

324 Ratllat: vuyt interlineat: cet.

325 Ratllat: ilegible.

326 Ratllat: ilegible; la una ab interlineat.

obra li promet mossen Valenti Serra per lo dit Johan golovardes vint lliures moneda de barchinona donant li licentia al dit mestre antoni qui puga prendre tota la pedra qui es en la corteta qui es a part tremuntana y tota l'altra pedra que fo y sera mester que la puga prendre del sallerot³²⁷ ab ous que quan comensara per dit golouardes li sera donada la quarta part dels dines y a la mitat de l'obra³²⁸ l'altra quarta part y ales tres parts de l'obra l'altra quarta part y al acabament de l'obra tot lo restant y que tota la fusta que dos homens no poran portar hagen ajudar a portarla y ajudar a portar la ayguera y donar bast y axi obliga etc

testes en vilalta y en gabriel camps y lo senyer en gonfaus balle

#6

3-10-1546

Concòrdia entre Joan Romeu i Joan Lleonard, mestre de cases, per construir una casa al mas Gavarresa d'Olost.

ABEV, Parroquials, Olost, R3, 45.

Notum sit cunctis etcetera etcetera³²⁹ com jo Johan leonart mestra de casas abitant en la sagrera de Sent pere de perafita del bisbat de vich prem a fer vna casa en lo mas de gavaresa de la parroquia de Santa Maria de olost y del dit bisbat de vich de vos Senyer en Joan romeu major de dies ereu de dit mas abitant en la sagrera de Santa Maria de Olost en la cal casa i mas affer la hobra següent que tinch a muntar las ditas parets la que mira a migjorn y la que mira a sol ponent tresta palms fins al primer sostra y del sostra an amunt xi palms de pedra y morter y dit mestre³³⁰ Johan tinch a fer las bigues del sostra y las³³¹ biguas y cabirons de la teulada³³² y tinch a cobrir dita casa y fer los vesants que y seran menester y tinch a posar la fusta y tegel del sostre y de la teulada y mes tinch a fer en dita hobra hun miga a pedra y morter Item tinch a fer en dita casa vna escala de pedra picada y de sus hun rebost y al cap de la scala hun portal de pedra picada com lo que en la casa den basetas que esta ara lo texidor de olost y duas finestres de pedra picada suficientes vna ayguera de pedra borda y lo portal de bax axi com sta ara hun poquet mes gran en lo miga bax hun portal de pedra borda y en dit miga dalt dos portals de pedra borda ab lindar de fusta ab batados com sian en la cambra gran de la rectoria de olost y en vna cambra vna finestra de pedra borda y te a rebatra las parets velas de dita casa ab³³³ morter de calç³³⁴ y aso te a fer dit mestre Joan

y dit romeu te a donar arbres a dit mestre pera fer ditas bigas y cabirons y fetas que sian dit romeu las te a portar a peu de obra y totas las pedras y cantons que non seran en torn del casal dit romeu las te a portar trencats que sian y mes te a ver dit romeu lo tagel per ensostrar y fula o tegel pera cobrir y te a pagar dit romeu totas las puntas que fara en dita hobra y te a fer la despesa tots lo temps que dita hobra se fara al dit mestre joan y a tos los mosos y menobras que en dita obra treballaran tant com y estaran

327 que la puga prendre del sallerot *interlineat*.

328 *Ratllat: ilegible.*

329 *Sic.*

330 *Ratllat: Jo.*

331 *Ratllat: ilegible.*

332 *Ratllat: y dit.*

333 *Ratllat: calç y s.*

334 morter de calç *afegit.*

y te a donar dit romeu al dit mestre Joan per dita obra nou ducats dich viiii ducats pagados la meytat com la hobra sera mix feta y metat com la hobra sera acabada la cal obra se a te a comensar a carnastoltas primer vinent y que no uaga a levana fins que sia acabada y aso prometan la vna part a l'altra sots obligacio de tots lurs bens tenir y servir y complir y pena de xxv lliures que de bon grat se imposan la meytat a la part hoberdient y l'altra meytat a la cort hoficial que fara la execucio enunciat tos a lurs propi for et y ha tota ley y dret etcetera largo modo jurando etcetera

Testes sunt lo senyer en Fancesc noguera de olost y lo senyer en Salvador pedregosa

#7

11-6-1547

Concòrdia entre Teulats i Joan d'Alvernin i Pere Someirat, mestres de cases, per una reforma al mas Teulats de Santa Maria de Merlès.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 3 s.f.

Fonc feta concordia entre lo senyer en teulats de parrochia de Sant marti de merles del bisbat de vich de la una part ab Johan daluernin y pere someyrat mestres de casa de altra part y asso sobre l'obra que dit teulats enten de fer a casa sua la qual es la següent

primos los dits mestres an descubrir tota la casa de taulats i axequar aquella nou palms a tot torn de tapia y y³³⁵ tots dos migans qui ja son dins dita casa y donarli los vessans que sien necessaris y cobrir de full ho canya ab 4³³⁶ finestres forsades y vna³³⁷ ab emplants si sera portal ho finestra y ab hun portal qui entre en la cuyna rodo ab sos batens y axequar la torra sinch palms a tot torn ab dos arquets fils dona ragola y mes an a ffer dues aygueres la vna de pedra picada y laltre ab setials y lindar de fustas y mas vna examaneya rodona en la cuyna dalt y dit teulats los ha de portar tota la materia a peu de obra y fer los la despesa y los de donar acabada que agen la sus dita obra per los treballs setze ducats y an de començar als primes dies de agost y dits mestres an de trencar tota la pedra que sia mester y dit teulats a de pagar totes les puntes exceptat que dits mestres tenen a cercar per las possessions de teulats la fusta que agen mester per la xamaneya et jurarunt

testimonis mossen antoni bray mossen guillen compte preueres del regne de fransa

#8

15-10-1548

Concòrdia entre Valentí Serra i Antoni [Cumbes], mestre de cases, per construir una casa al mas Codinac de Lluçà.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R5, quad. 2 s.f.

Fonc feta concordia entre Valenti Sera y mestre Antoni mestre de casas sobre vna casa dit mossen Valenti Serra dona a ffer al dit mestre Antoni en lo mas de Codinac de la parrochia de Sancta Maria

335 Sic.

336 sinc ratllat; 4 interlineat.

337 Ratllat: ilegible.

de Llussa la qual casa a de aver 40 palms de tou de³³⁸ lonc y vint y quatre palms de ample ab un miga³³⁹ al mig de la casa ab hun portal de pedra picada y dues finestres de pedra picada vna ayguera en lo mengador vna grau de pedra hun forn y mes ha de ffer tota la fusta que sia mester per acobrir y bigues per lo sostre y ell se a atrencar tota la pedra que y sera mester y a de sser de alt dita casa vint y sis palms la qual faena dit dit mestre te a ffer a tots sos costs y despeses saluo que li auen a portar tota la minusaria a peu de obre y per la dita faena dit Valenti Serra li te a donar vint y set llivres en testimoni de les quales coses fant feta la present memoria en presencia de Bernat Regle y Monet.

#9

11-8-1550

Concòrdia entre Joan Romeu i Miquel de Pontons, mestre de cases, per construir la casa del mas Gavarresa d'Olost.

ABEV, Parroquials, Olost, R3, 104.

Notum sit cunctis etcetera com fous concordat entre lo senyer en Johan romeu major de dies de la segrera de Sancta Maria de olost del bisbat de vich y lo senyer en miquel de pontos mestre de casas abitant en lo loch de Sent Feliu saserra sobra la hobra de la casa enpren de fer lo dit mestre miquel en lo casal del mas de gauaresa de dita parroquia de olost

primerament lo dit mestre miquel promet fer las parets de dita foranas de dita casa que han de tenir coranta palms de tou a tot cayra y en lo dit spay a de fer dos migans en creu an de muntar las cantonadas vint y cotra palms bax a de fer lo portal major de la casa axui com lo de la casa de mosen berenger y la finestra sobra lo portal asi mateix com la que es en sobre lo dit portal de dita casa de mosen berenguer mes te a fer en la entrada vna scala de pedra picada ab hun repla a de esser de la amplaria de la escala que es en la en la³⁴⁰ casa den romeu mes a de fer bax tres portals en los migans de pedra borda ab batados y ab lindar de fust y en la vna stansia de bax ala hont dit romeu volra te a fer un forn ab ximaneya que isque en la paret sobre la taulada del forn

dalt te a fer tres portals de pedra picada pera entrar en la cuyna y en las cambras te a fer en dita cuyna vna auguera suficient y vna finestra com aquella que es en la part del portal de la cambra de la dita casa de mosen berenguer y en las duas cambras a cada huma vn altra finestra com la de dita cuyna en lo mangador a de fer vna auguera de pedra picada com aquella de la casa del dit mosen berenguer y en laltra cap del mangador te a fer vna finestra com aquella de la sala de la rectoria de olost

te a fer a las parets i migans de dita casa los vasants deguts sobra los dits vint y cotra palms

mes te ajudar a talar la fusta que yes menester

mes te a posar las biguas del sostras y te cobrir la dita cas tant de enbigar com de posar i posts ho canyas y cobrir de teula y tot aso te de fer lo dit mestre miquel a son cost y despeses y lo dit romeu li te a donar dos homens pera enderrocar y deffer les parets fins tropiar bons fonaments y apres li te a tenir hun menobra tant com hobrar en dita hobra y dit romeu lo te a pagar al dit manobra y fer li la despesa y tambe als dos ajudaran enderocar ditas parets promet dit romeu dexar al dit mestre miquel hun parel de portadoras y huna axada y una pala y vna casa y vna sogra para portar

338 d sobre s.

339 Ratllat: del.

340 Sic.

laygua mes te dit romeu enportar al peu de la hobra totas las altras cosas que y seran menester y per dita promet dit romeu donar per dita hobra al dit mestre miquel trenta y hun ducats dits XXXVII lliures iiii sous y vna cortera de forment y vna carregua de vi del que dit romeu fara y los dines li donara axi com la hobra se fara a conaguda dels dos y com no seu avinguesa a coneguda den galaor en manera que com la hobra sia acabada laga tanbe acabar de pagar la cortera del forment li dona ara de present y la carregua del vi com trasenlara??? promet dit mestre miquel acabar dita hobra de fi al dia de Sent Johan del mes de juny primer vinent de lany MDLI

mes promet dit romeu dexar al dit mestre miquel un lit ab la roba que yes menester y mas li dexara una caixa ab tancadura y tot ho prometan las ditas parts tenir y seruar sois obligacio de tots lus bens y per mayor seguretad ho juran

Testimonis dec son metre pere duran perayre y galaor fuster abitants en la segrera de olost

#10

28-8-1550

Concòrdia entre Joan Sala i Antoni, mestre de cases, per construir la casa del mas Gurrians.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R2, quad. 1 33.

Fonc feta y concordada avinensa entre lo senyer en Joan³⁴¹ Sala vuy loctinent en lussanes habitant en lo lloc de Sant Feliu Saserra del bisbat de vic de part vna ab mestre antoni³⁴² frances³⁴³ mestre de cases axi be habitant en dit lloc sobre vna casa la qual lo dit Sala enten a ffer en lo seu mas de gorrians situat en dita parrochia del lloc de Sant Feliu saserra del tamany de longuessa y amplea dita casa te vuy tomant lo portal en aquell lloc mateix y de la³⁴⁴ altesa y amplea caura mester per a poder y entrar una bestia carregada ab portadores so es que tenga vuyt palms ho vuyt y mig bo y picat ab les pedres que ja vuy son en dit portal Y mes ha de ffer dit mestre antoni en dita casa quatre finestres picades lises vna eyguera alla hon sia mester de pedre picada Y una xamineya de raco vna scala de pedre picada per numtar en la casa hun forn sufficient que si puga coura una quartera de forment vna perxada Y a de sser alta dita casa vint vuyt³⁴⁵ pallms ab lo vessant condessent y lo miga ha de sser la querena de la dita casa qui vuy es lo qual miga dit mestre antoni a enderrocar y tornar fer tot nou fins a la³⁴⁶ a sostre de pedra y de aqui amunt de tapia fins a la querena Y mes te a ffer dit mestre antoni hun miga qui ja es vuy en l'obra vella lo qual te a deffer y tornar a ffer de nou de pedre fins al sostre y de sostre amunt de tapia y en la entrada te a ffer altre miga de pedre fins a ssostre Y si en dita casa aura mester mes finestres ni spieres dit mestre antoni las age de fer de quatre cantons la altesa de dits vint y vuit palms se enten quatorze palms dejus lo cabiro³⁴⁷ y desus la biga y cobrir dita casa a llata ffalsa ho canya ho del que de dites coses al dit sala volra cobrir Y mes de dit mestre antoni fer los portals qui sien mester per³⁴⁸ entrar dun statge³⁴⁹ al altre y fer los fonaments bons y honets y fer totes les parets foranes exceptat la de sol yxent y lo tras qui ara es fet

341 *Signe de jurament a sobre del nom.*

342 *Signe de jurament a sobre del nom.*

343 *fra sobre me.*

344 *Ratllat: tamany mateix y picar.*

345 *deu ratllat; vint vuyt, interlineat.*

346 *Ratllat: quarena y mas ha de ffer po.*

347 *Ratllat: y de sus.*

348 *Ratllat: star.*

349 *Ratllat: del hun a.*

apart tremuntana y tota la messonaria dit sala la li te a posar a peu de obra e donar li per dita obra trenta ducat de bon or y de bon pes y hun lit y terrsissa la³⁵⁰ que age mester y vidre ab uvna que acabada sia la sus dita obra la y age a tornar tal com ho aura rebut pus sia senser y lo dit mestre antoni li te auer feta dita casa de assi al die de Carnestoltes e com dit mestre antoni agues mester dines que lo dit sala lin age a donar y axi prometen la vna part a laltra de seruar y tenir les coses sus dites sots obligacio de tots sos bens large Y mes dit mestre antoni aura mester hun altre llit que lo dit sala lin age a dexar hun altre ab vna que ab la avenensa tras strita dit mestre antoni lo te arrearar la casa dins y de fora y ensostrar aquella de tagell y enterrar ab una que en acabant l'obra lo dit sala hage de donar la cals per arrearar dita casa

testes lo senyer en pere serra y mosen pere serra³⁵¹ fill seu del lloc de sanct feliu sasserra

#11

19-7-1551

Concòrdia entre els procuradors de la capella de Santa Maria dels Munts i Antoni l'Afaram, mestre de cases, per finalitzar l'obra d'una casa al costat d'aquella.

ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R79, 3v.

En nom de Deu Sobre l'obra ja principiada y fahedera [] la capella de la Verge maria del mont en la parroquia de Sant Boy construyde Los honorables en Joan prat de la parroquia de Sant marti del del³⁵² bas e anthoni viladecans parayre de la sagrera de Sant Boy de lucanes del bisbat de vic procuradors lo a[] present de la dita capella del []onte [] e Anthoni anual mestre de cases [] de la sagrera de part altre fermaren capitulacio en lo modo saguent

E primerament lo dit mestre anthoni attes que aquella obra es principiade en la casa contigua de la dita capella vers tremontana per los dits procuradors lli fos stade donar a preu fet de paraula promet als dits procuradors que donara compliment en aquella de aquesta manera que ensamplara la dita casa per spay de vint palms de tou a tot cayre y pujara aquella deu palms fins al sostre y del sostre amunt dotze palms en les cantonades e daltre part posara vnes canals de pedre picade assi que tragen laygua que deuallara de la taulada de dita capella E fara mes auant hun portal y una finestra tot de pedra borda³⁵³ on dita casa y rebatra tota la casa per dins com de fora y fer lo mateix la cambra

E mes dit mestre Anthoni te de fer lo sostre de dita casa de tagell y de terra y posar tota la fusta codrada E mes te de fer la scombres de dita casa y fer fins padres dels funaments hont se trobaren fins a correja tant com te la paret de dita casa

E mes te de portar tota laygua sera mester [] en fer lo [] fer la susdita obra [] especificar de lo dit mestre antoni promet [] dits procuradors que donara compliment [] de la confraria de dita capella primer vinent a costs y despeses sues largament Et jure

Item los dits procuradors fahents aco en presencia y ab consentiment de de salua.. y den bertholomey casteller alias bertrans confreres de la dita confraria prometen al dit mestre anthoni que lli portaran tota cosa necessaria a peu de obra y faran tota manobra per la demunt dita obra a costs y despeses de la dita confraria tos temps que lo dit mestre anthoni la deuallara E per fer la sobredita

350 la *interlineat*.

351 *Ratllat*: sala.

352 Sic.

353 *Ratllat*: picada; *interlineat*: borda.

obra en lo modo que dalt es dit los demunt dits procuradors prometen donar y pagar al dit mestre anthoni deu liures y quatre sous X l iiii s dels bens y amoluments de dita cofraria tots y quant la sobredita obra tindra compliment E pro attendre y complir etc ne obligams tots y sengles bens y drets de la dita capella etc largament et jurem

Qui fuerunt facta et jurata per dictos honorables Joanem³⁵⁴ prats et Anthonium³⁵⁵ viladecans nomine procuratorio ex vna et magistrum Anthonium³⁵⁶ Lafaran partibus ex altera intus ecclesiam Sancti Baudili de lucanesio dice diocesis vicensis die Decima nona mensis julii anno a nativitate Domini Millessuni quingentesimo primo presentibus testibus Joanne paunelles Sancti Christofori de borrasse et gabriele corladecens dicti Sancti Baudili parrochie

#12

29-10-1554

Concòrdia entre l'hereu de Vilarovir, a la parròquia de Santa Eulàlia de Pardines, i Miquel de Pontons, mestre de cases, per ampliar la casa del mas.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R7, quad. 1 15v.

fonc feta concordia y abinensa entre lo senyer en salvador vilarouir de parrochia de Sancta Eulàlia de pardines de vna part ab lo senyes en miquel de pontons mestre de cases del lloc d Sant Feliu saserra tots del bisbat de vic y asso sobre certa obra lo dit vilarouir enten³⁵⁷ donar a fer³⁵⁸ al dit mestre miquel de tou de longuesa de quaranta palms dins paret ³⁵⁹ la qual obra dit vilarouir vol fer a part tremuntana en lo costat de la casa enla prenent dita obra a la cantonada de part ponent y discorrent la paret enves sol ixent fins dit tou de quaranta palms sien descorreguts y ha de tenyr la paret quatre palms fins a ssostre y de alli amunt tres palms y a de pugar dita obra al vessant condessent que ara la dita casa de vilarovir te y fer les dues cantonades de pedra picada segons sta ara la cantonada de dita casa y confegir aquella en tres parts y cobrir y fer³⁶⁰ la barbacana segons ara esta y fer tres spieres dues a part tremuntana y una a part sol yxent y de ffer hun portal de set o vuyt palms en lo lloc al dit vilarouir dira y li sera mes comodo y lo dit mestre miquel ha de trencar tota la pedra y sera mester y donar dita obra feta de assi a pasca primer vinent³⁶¹ y lo dit vilarouir li dona per fet dita obra vuit ducats y li a de ffer tota la manobra y posar tota la minussaria a peu de obra y fer la despesa y axi promet dit vilarouir pagar al dit mestre miquel dits vuit ducats al acabament de dita obra³⁶² y dit mestre miquel fer dita obra ab acabament³⁶³ sots obligacio de tots lurs bens large

#13

14-11-1554

354 *Signe de jurament a sobre.*

355 *Signe de jurament a sobre.*

356 *Signe de jurament a sobre.*

357 enten *interlineat.*

358 a fer *interlineat.*

359 *Ratllat: fins.*

360 y fer *interlineat.*

361 primer vinent *interlineat.*

362 dits vuit ducats al acabament de dita obra *interlineat.*

363 ab acabament *interlineat.*

Concòrdia entre Argelers i Antoni Combes, mestre de cases, per construir una casa a terrenys del mas Llofrens.

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R7, caud. 1 23v.

lo dit agelles dona a fer vna casa en lo mas del Joffrens de parrochia de Sant amans de pedros de longessa de 40 palms dins obra y vint palms de ample dins obra dues cantonades y un miga³⁶⁴ de pedra picara vna scala de pedra picada hun portal picat a ab hun lindar de fusta vna eyguera de pedra picada bona y sufficient una examineya de reco hun forn tres finestres vna picada y dues de quatre cantons la qual casa adonada a fer a mestre antoni combas mestre de cases del lloc de Sant Feliu saserra per preu de quaranta lliures per les quals quaranta lliures dit mestre antoni te a ffer dita casa a tots sos costs y despeses y de alta de vint y sinc palms de cantonada y dit mestre antoni se te a fer tota la fusta per ensostrar y enbigar ab vna que dit argelles la liage de aportar a peu de obra y teula³⁶⁵ exceptat la pedra de menussaria y de donar li vna portadora vna exada y vna pal[] y gauadals tants quants ne aura mester y portar la fusta per les bastedes y axi prometen la vna part a laltra de seruar y tenir les coses sus dites sots obligacio de tots lurs bens large la qual obra li promet aver feta de assi a Sanct miquel de Satembre y dit argelles pagar al dit mestre antoni en lo modo següent So es que ara de present li bestrau deu quarteres de mestall segolos per preu de quatorze sous la quartera³⁶⁶ bo y porgat y a mige obra quatre lliures y quant la dita casa sia acabada y cuberta altres quatre lliures y lo que restara promet dit argelles lo promet sembrar cascun anys a tots sos costs y despeses dues quarteres froment³⁶⁷ y aqueulles segar tirar batre y batut que sia age de donar dit blat tot lo qui en dites dues quarteres se sera cullit al dit mestre antoni al preu valra a Sancta maria de satembre y faent lo contrari que lo dit mestre antoni tinga facultat la hora mateixa en executar lo dit argeles de tot lo que sera obligat exceptat lo aura pres y axi prometen la vna part a laltra de seruar y tenir les coses sus ditas sots obligacio de tots lurs bens large vt in forma testes montserra arnaus y mestre miquel tots del lloc de Sant Feliu saserra

#14

1565

Concordia per fer la torre de Santa Maria de Merles

ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 4 53.

#15

1574

Concordia per fer caseta prop la casa de Bassès a Perafita

ABEV, Parroquials, Perafita, R4, 146.

364 y un miga *interlineat*.

365 y teula *interlineat*.

366 la quartera *internineat*.

367 *Ratllat: ilegible*.

15-6-1581

Concòrdia entre els síndics de la parròquia i Antoni Bonet, mestre de cases de Vic, per reformar l'església de Sant Feliu Sasserra.

ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R6, quad. B 68v.

Sobre l'obra redificacio y reparatio de la esglesia parrochial de Sanct Feliu çaserra del bisbat de de³⁶⁸ vich foren fets los pactes y auenenties següents entre los honorables mestre andreu Sala botiguer francesch Sala anthoni Boxeras y Bernat Torrens perayre tots de la dita vila de vna part y mestre anthoni bonet mestre de cases de la ciutat de vich de part altre

Primerament los predits Salas Boxeras y Torrents donan a fer dita obra al dir Bonet en lo modo següent ço es a de prendre de peu una paret dauant la? casa de Joan pere viguer restant cami per passar de? vuit palms si axi apparira y puyar las cantonades ab pedra picada y a la vna part de la ? hont appara fer vna segrestia y a cada part? Vna capella les quals sagrastia y capellas a de fer ab ses voltes y claus la volta de pedra borda y duas claus en la nau y dos archs doblens sense formans conforme la trassa y en cada part de Capella vna arcada per passar la altra capella si per tems sent fara ab lo pilar sia manaster y capitells per la altra obra se fara y tancar aquellas arcadas de pedra³⁶⁹ Lo devant del altar mayor ab dos grahons de pedra picada enblanquir³⁷⁰ y enrejolar tot lo que tindra dita obra y anderrocar y cobrir³⁷¹ trencar y arrencar tota la pedra y sia manaster per dita obra yguament en tot asso fer lo que tocara a mestre de cases repartir la nau de la esglesia en quatre parts y en la vna com dit es fer dita sagrastia y las tres parts repartir y tres capellas y lo de la nau ab volta de rayola y guix y puyar las parets foranas pera cobrir sobre la volta de la nau ab fusta y teula y fer pilas dintre sobre las voltas los que sian manaster³⁷² y puyar dita obra conforme la emplaria tindra y tornar posar los altas ab ses pedres

³⁷³ ajudar a mudar lo retaule y recorrer la teulada de la esglesia restara y reparar la volta

E lo dit mestre bonet promet ser e complir totes les coses predites conforme a mestre de cases se pertany fer y Comensar dita obra dessi a la verge maria de agost primo vinent y comensada donarhi tot compliment sens llevarne ma y en cas vaga li per ells li hagen fer bones los danys ne patiria

Item los dits Salas Boxeras y torrens sindichs y ac tos de la dita parrochia y singulas de aquella³⁷⁴ conforme consta ab acte public en poder del notari deval scrit en XV de maig any predit³⁷⁵ prometen en dit nom i en nom proprio³⁷⁶ y per lo que toca a cada hu per sa part en portar tot lo que sia manester a peu de obra y fer fer³⁷⁷ la manobra donar Claus Cordes fusta cabassos axadas tascons perpal massa puntes

Lo preu de dita obra Son tres Centes liuras barchinone pagaderes Cent en comensant l'obra y cent al acabar y les altres Cent del dia sera acabada dita obra en un any primer venidor Et precium dictis

368 Sic.

369 *Text ratllat, illegible; aquellas arcadas de pedra interlineat.*

370 *emblanquir interlineat.*

371 *y cobrir sobre las.*

372 *Ratllat: y cobrir.*

373 *Ratllat: Item.*

374 *El text que segueix és anotat al marge.*

375 *Fin del text anotat al marge.*

376 *y en nom proprio interlineat.*

377 Sic.

pactis et ???³⁷⁸ dicti Salas Boxeras et torrens ³⁷⁹nomine predicto et proprio ex una et dictus anthonius bonet partibus ex altera promiserunt una pars altera et sibi ipsis in vicem et vicissim quantum unicuique attendere tenere complere et firmare omnia et singula supradicta et non contra facere vel venire etc³⁸⁰ siue instancia etcetera intus pena tertii etcetera³⁸¹ etcetera salarium procuratoris quinque solidis pro die etcetera intus ciuitatem vicensis extra vero decem solidos barchinone³⁸² altra que etcetera obligarunt bona et utroque in soluere etcetera et pro toto mobilia etcetera renunciamus beneficio etcetera complere etcetera cum consuetudini etcetera et proprio foro etcetera sub inseritur etcetera cum posse var???nidi etcetera extra iudice etcetera³⁸³

Signum dictorum ³⁸⁴ andree sala et torrens et Anthonii Bonet³⁸⁵ ??? Jacobus arnaus agriculor et Jacobus Fabregas parator lanes omnes ville Sancti Felicis

#17

21-12-1582

Concòrdia entre els síndics de la parroquia i Antoni Bonet, mestre de cases de Vic, sobre acabar l'església de Sant Feliu Sasserra.

ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R6, quad. B 106v.

Sobre lo acabar la iglesia de Sant Feliu çaserra del bisbat de Vich y obres se han de fer en aquella foren fetas las avinentias pactas y captulacions següents Entre los honorables Barthomeu Serra lochtinenet de Lussanes Parot Serra son fill Andreu Sala botiguer Jaume mata botiguer Jaume fabrega Bernat torrens Francesc sala Jaume vinyas Bernat mas Simon Combas Miquel Sola Barthomeu Bonet Parot pera farrer anthoni boxeras auger bosch perayres Jaume viguer sastra anthoni miguel jolia pages gabriel mas farrer Joan puigsobira Jaume ???ria Guillem vilarouir pagesos Jaume Sala Jiraut dora texidors Joan candal negociador francesc vilaclara pere comasolibas pagesos pera arnaus pages? Parrochians de dita parrochia de part vna y mestree anthoni bonet y Joan castanyer mestres de cases de la ciutat de vich de part altra

Primo los dits perraquians donen a fer dita obra als dits mestres co es acabar aquella conforme la trassa ????

#18

27-12-1590

Concòrdia entre Giralt de Pi i mestre Joan Rispal per obres que ha de fer el segon al pati establert al primer, a la sagrera de Perafita.

378 *Ratllat: ...; precium dictis pactis et dictis ??? interlineat.*

379 *El text que segueix és anotat al marge. Ratllat: Renunciarunt et promiserint soluere modo predicto.*

380 *Fin del text anotat al marge.*

381 *Ratllat: ... dictum dierum.*

382 *intus ciuitatem vicensis extra vero decem solidos ??? interlineat.*

383 *Interlineat: cum posse var???nidi etcetera extra iudice etcetera. Ratllat Et dictus bonet etiam sub dictis obligacionis et ... promisit facere ad quod ad illum attenere et ... etcetera*

384 *Ratllat bonet,*

385 *et Anthonii Bonet al marge.*

ABEV, Parroquials, Perafita, R7, 399.

#19

14-9-1597

Concòrdia entre Guillem Pujol i Joan Rispal, mestre de cases, per construir una casa a la sagrera de Perafita.

ABEV, Parroquials, Perafita, R10, s.f.

#20

14-9-1614

Obra mas de la Sala, Santa Creu del Jutglar

ABEV, Parroquials, Olost, R5, 496.

#21

1638

Concordia per fer casa a la masoveria d'Olost

ABEV, Parroquials, Olost, R7, 106r,

#22

13-1-1655

Inventari dels bens de Maria Serra i Jordà

ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, Y2-2, s.f.

Primo la casa y ort junt a lort de la casa vella al costat den Puigdases

Item en la entrada un taulell dolent

Item al saller tres botes groses

Item una bote de tres carregas altre de una carregue y una bota vinegrera

Item a dit saller una pica de pedra per tenir oli

Item a la escriuania un parestatge ab les escritures de la escriuania

Item una caxa plena de llibres

Item a la botiga una pastera

Item a la sala dos taules ço es bofels

Item a dita sala tres cadires y dos banils

Item a dita sala un cofre y dos capfogues de ferro

Item a dita sala una caxa dolenta
Item a la dita sala tres quadros, ço es St Francesch, Sant Antoni y un papa y un canonge.
Item vuit plats de estany una bacina y un jarro tot de estany
Item tres candeleros de llato, y un brocal de estany.
Item ala cambre de la secreta un llit de canys amb marfegue y dos matelasos
Item un satial y dos caxas ab un travaser de llit dints lo satial dotze tovallols dich dotze tovalloles.
Item a dites caxas satial y ab los llits se troban vint quatra llansols y una flasada dos esovalles taulas de coto y dos de bofet també de coto.
Item a dita cambre tres flasades y dos estovalles taulas (taiclas?) molt primes.
Item a la cambre sobre la escriuania un llit de canys ab dos matelasos
Item a dita cambra un cofre
Item a la cambra fosca un llit de camp amb una marfegua y un traveser
Item a dita cambre sinch caxes entra bones y dolentes
Item ala cambra del pou un llit de camp amb marfegua matelas trevaser y flaso
Item a dita cambre dos cofres y una caxa ab una llanterna de tenir carn.
Item Ala cuyna dos bogades de terra ab una sort de plats escudelles y cantes.
Item una caldera de aram ab un parol.
Item tres paelles grants y una de petita
Item tres ats y unas graelles
Item dos llenes y quatre escalfets dos de ferro y dos de terra
Item dos cetrills per tenir oli ab dos olles grants noves
Item una olla de coure molt gran y una copa de aram
Item un morte de coura ab la ma
Item dos ferros de trempeus, una pala, unas esmolles y un forrall
Item uns clamastres, ab un gavadal de fusta
Item a la cambra e tota la cuyna, tres algerras de terra per tenir olives
Item a la cambra dins la llitotra un pavallo per lo llit garnit de seda
Item una vanova de coto garnida de puntes.
Item ret pera fer un cortinatge de llit
Item unas cortines vermelles de estamenya.
Item altres cortines de coto blau usades
Item una dotzena de tovallonts
Item estovalles comunes sis
Item dos entorns de llit tot de ret
Item dotze cuxines de tela prima y quatra de bri
Item una parola gran nova.
Item la vinya qui va a Prats.

Item la casa de Sorribes ab la heretat a la parroquia de Stan Eularia de Pardines
 Item la casa del Vilara ab sa heretat a la parroquia de Llosa.
 Item la casa de Caselles ab sa heretat a la parroquia de Sant Climent
 Item al Puig dels Axuts casa y heretat a la parroquia de Sant Climent
 Item a Pardines en casa de mon marit Roca y Jorda
 Primo la casa ab sa heretat
 Item en lo lloch de Pardines altra casa que vuy esta Barnat Jorda en dita casa y ha una caixa en comanada a dit Bernat Jorda que dints ell se troba lo següent
 Primo vuit llansols
 Item set estovalles, una vanova, set tovallons, dos entorns de llit
 Item dos tovalloles, una capsalera, un sobrecel de llit dos estovalles ab coto
 Item quatra flasades y tres matelasos, un travaser de llit, una parala de aram
 Item un parol de aram, una topina de aram, una olla de coura, dos escalfetes de ferro, quatra capfogues, los dos son en casa lo³⁸⁶ pubill³⁸⁷ de Pardines.
 Item dos botiges, un brocal y un plat tot de estany y aso tambe es en casa lo pubill
 Item un ast, unas grasellas de ferro, una parola dolenta una malla de ferro y arpes de ferro aso es en casa Jaume Gatius. Tres corteres de faves
 Item sis messuros de blat forment. Blat negra algunes quatre quarteres
 Item sivada sis mesurons poch mes ho menos. En casa lo pubill anem una corte[]

#23

2-3-1755, Sant Feliu Sasserra

Els mestres de cases Francesc Cabanyeres, de Sant Feliu Sasserra, designat pels jurats del Lluçanès, i Ignaci Soler, de Prats de Lluçanès, designat per la vídua i els tutors dels fills de Narcis Jordà, fan estimació de l'import de les despeses de l'ofici de mestre de cases realitzades pels jurats a la casa que posseeixen a la plaça major de Sant Feliu Sasserra, a carta de gràcia dels segons.

ACA, Notariales, Manresa, 303, part. 2 ff. 40r-45v.

Memorial de les obras de mestre de casas que los jurats del terme de Llussanes han fet en la casa que tenen y posseheixen en la Plassa Major de la vila de Sant Feliu Sacerra que antes fou de Narcis Jordà pagès de la parroquia de Lussa quals obras y lo import de ellas es lo següent.

Primo en lo tras de la part de tramontana y per fer lo portal y escala del rebost y arrebossar dit rebost se han empleats nou jornals de mestre que a raho de nou sous quiscun importan 4 L 1 s

Item per dita obra se han gastat set jornals de manobre que a raho de sis sous quiscun importan 2 L 2 s

386 o sobre a.

387 Ratllat:a.

Item per arrebossar la establa se ha empleat un jornal de mestre y altre de manobre que importa		15 s
Item per fer la escala paret y portal de puyar al estodi se han empleats sis jornals de mestre y sis de manobre importan	4 L	10 s
Item per fer la paret forana de dit tras que mira a la part de tramontana y la paret que divideix lo rebost de la estobla se han empleats trenta set jornals de mestre, valen	16 L	13 s
Item per espatllar la paret vella que era molt fora de plom sis jornals de mestre	2 L	1 s
Item per sinquanta set jornals de manobre per espatllar y tornar a fer ditas parets	17 L	2 s
Item per trencar la pedra per ditas parets se han gastat sis jornals de mestre y sis de manobre que importan	4 L	10 s
Item per los ports de dita pedra se han empleats tretze jornals de un home amb son bagatge major que a raho de dotze sous per quiscun, importan	7 L	16 s
Item per la pedra picada de dit tras se han empleat vint y quatre jornals de mestre, importan	10 L	16 s
Item per assentar dita pedra picada se han empleats sis jornals de manobre, importan	1 L	16 s
Item per la rexa de ferro de la finestra del estudi y per lo ferro de la espiera del rebost se han gastat	11 L	12 s
Item se han gastat nou mil cent sinquanta rejolas per los sostres y embants de dit tras, que a tres lliures lo miler valen	27 L	9 s
Item per los ports de dita rejola se han gastat nou lliuras deu sous	9 L	10 s
Item per fer dits sostres de rajola se han empleats dotze jornals de mestre que importan	5 L	8 s
Item per dits sostres se han empleat dotze jornals de manobre valen	3 L	12 s
Item per fer los embants y escalas de rajola se han empleats quinze jornals de mestre y quinze de manobra, valen	11 L	5 s
Item per fer los cielos rasos del estudi y de la cambra sobre dit estudi se han empleadas quaranta quarteras de guix, que a sinch y sis diners valen	11 L	
Item per fer los embancs y escalas de rejola y emblanquir los cielos rasos y los aposentos se han empleadas trenta quarteres de guix que importan	8 L	5 s
Item per fer dits cielos rasos se han empleats sis jornals de mestre y sis de manobre importan	4 L	10 s
Item per emblanquir dits cielos rasos, y las parets de llurs aposentos se han empleats sis jornals de mestre y sis de manobre, importan	4 L	10 s
Item per emblanquir los altres y dos quartos de dit tras que trauen a la plassa se han empleats nou jornals de mestre y nou de manobre valen	6 L	15 s

Item per arrebosar las parets del ³⁸⁸ y aposento sobre lo rebost se han empleats dos jornals de mestre y dos de manobre, importan	1 L	10 s	
Item per arrebosar lo altre quarto sobre lo demunt dit se han empleats quatre jornals de mestre y quatre de manobre, que importan	3 L		
Item per arrebosar las parets dels dos aposentos del sostre mes alt se han empleats vuit jornals de mestre y vuit de manobre, valen	6 L		
Item per arrebosar las parets el estudi y del aposento sobre dit estudi se han empleats vuit jornals de mestres y vuit de manobre valen	6 L		
Item per embigar lo sostre del rebost en que se posaren onse cayradas, importa a dos sous qui suma	1 L	2 s	
Iem per embigar lo segon sostre y posar semblants onse cayrades	1 L	2 s	
Item per embigar lo tercer sostre y posar en ell onse cayradas	1 L	2 s	
Item per assentar y posar tretse cayradas en lo sostre del estudi	1 L	6 s	
Item per posar y assentar y posar altres tretse cayradas en lo sostre del cielo raso de dit estudi	1 L	6 s	
Item per posar y assentar y posar dotze cayradas en lo sostre del cielo raso del quarto sobre dit estudi	1 L	4 s	
Item tres jornals de mestre y tres de manobre valen	2 L	5 s	
Item per afferrar los golfos de las portas de tot lo dit tras se han gastat una lliura quatre sous	1 L	4 s	
Item se han gasta mil vuitcentas trenta teulas per cubrit dit tras que a vuit lliuras lo miler valen	16 L	12 s	6
Item per nou jornals de un home amb son bagatge major que se han empleat per portar ditas teulas, que a dotze sous quisun val	5 L	8 s	
Item per cubrir dit tras se han empleats dos jornals de mestre y tres de manobra, importan	1 L	16 s	
En lo tras de la sala se troban fetas las obras següents			
Primo per la escura del pou de la sala, que ha havia vint y sis palms de runa se gastaren quatre lliuras deu sous	4 L	10 s	
Item per fer la escala se ha gastat entre mans de mestre manobra fer la paret y port dels grahons deu lliuras un sou	10 L	1 s	
Item per un portal de pedra picada en la botiga que mira a la plassa y assentarlo se ha gastat tres lliura dotze sous	3 L	12 s	
Item per lo manobre que ajuda a posar dit portal y per ports del mateix portal se han gastat divuit sous		18 s	

388 *Ratllat*: primer sostre,

Item per fer de nou lo marxapeu del ³⁸⁹ portal major entre mans ports y assentar-lo se han empleat quinze sous			15 s
Item per arrebossar la entrada se han empleats quatre jornals de mestre y quatre de manobre que junts importan			3 s
Item per embigar lo sostre de la entrada se han gastat dos lliuras deu sous	2 L		1 s
Item per fer la tapia en las parets de la sala se han empleats catorse jornals de mestre y catorse de manobra importan contats los de mestre a deu sous y los de manobre a set	11 L		18 s
Item per fer lo catxapit de la finestra de la sala, ports y assentar-lo se han gastat una lliura quatre sous	1 L	8 ³⁹⁰ s	
Item per arrebossar y enbrocarar la sala se han empleats nou jornals de mestre y nou jornals de manobre, que importan	6 L		15 s
Item per embigar lo sostre de sobre la sala de vint y sis cayradas, se ha gastat	2 L		12 s
Item per rebatrer las parets de sobre la sala se han empleats quatre jornals de mestre y quatre de manobre importan	3 L		
Item per embigar la teulada se han empleats tres jornals de mestre y tres de manobre, importan	2 L		5 s
Item per cubrir la teulada se han empleats dos jornals de mestre y tres de manobre, importan	1 L		16 s
En lo tercer tras de dita casa que mira a la part de mitgdie se troban fetas las obras següents			
Primo per obrir y escurar los fonaments de la paret forana de dit tras se han empleats sis jornals de manobre y y ³⁹¹ dos de mestre, importan	2 L		14 s
Item per fer tota la dita paret forana de nou se han empleats sexanta tres jornals y mitg de mestre, que importan	28 L	11 s	6
Item per fer dita paret se han empleats noranta sinch jornals de manobre que importan	28 L		10 s
Item per fer la paret del mitg de dit tras que divideix los aposentos del davant dels de darrera se han empleats dotse jornals de mestre, importan	5 L		8 s
Item per dita paret se han empleats altres dotze jornals de manobre que importan	3 L		12 s
Item per trencar la pedra per fer ditas parets se han gastats divuit jornals de mestre y divuit de manobre, importan	13 L		10 s
Item per treginar dita pedre se han gastats trenta y sis jornals de un home y un matxo que a dotze sous per die importa	21 L		12 s
Item per embigar los dos sostres de peu y lo mes alt de dit tras se han gastat tres lliuras quise sous	3 L		15 s

389 *Ratllat*: a.

390 *Sic*.

391 *Sic*.

Item per la compra de quatre cents quarenta cayrons per la cuyna se han gastat tres lliures dos sous	3 L	2 s	
Item per lo port de dits cayrons una lliura quatre sous	1 L	4 s	
Item per encayronar dita cuyna, picar, portar y posar las pedras del foch y fer la fogayne se han empleats dos jornals y mitg de mestre y manobre, valen	1 L	17 s	6
Item per la bassa y graons de la ayguera de la cuyna y assentarla se han gastat y val una lliura setse sous	1 L	16 s	
Item per los ports de dita ayguera y graons, sis sous		6 s	
Item per fer lo portal de dita cuyna se han empleats vuyt jornals de mestre, valen	3 L	12 s	
Item per los ports de dit portal se han gastat setse sous		16 s	
Item per fer lo rebost de la ayguera y fogons y la xamaneya se han empleadas mil setcentes sinquanta rejolas, valen quatre lliuras tretze sous y sis	4 L	13 s	6
Item per los ports de dita rejola se han empleats sinch jornals que a dotze sous valen	3 L		
Item per dita xamaneya, ayguera y fogons se emplearen vuyt quarteras de guix que a sis sous la quartera, val	2 L	8 s	
Item per fer dita xamaneya se han empleats quatre jornals de mestre y quatre de manobre valen	3 L		
Item en lo quarto que mira a la plassa se posaren dos pedras picadas a la finestra, valen	1 L	14 s	
Item per arrebossar y embrocarar dit quarto o cambra que mira a la plassa se han empleats sis jornals de mestre y sis de manobre, valen	4 L	10 s	
Item per arrebossar dita cuyna se han gastats dos jornals de mestre y manobra, valen	1 L	10 s	
Item per embigar la teulada de dit tras que mira a mitgjorn se han empleats tres jornals de mestre y manobre valen	2 L	5 s	
Item per rebatrer totas las ditas parets foranas per la part de fora se han empleats sis jornals de mestre y manobre, val	4 L	10 s	
Item per cubrir lo dit tras lo altre tras de la sala se han empleatdas tres mil siscentas sexanta teulas que a vuyt lliuras lo miler, valen	29 L	5 s	4
Item per portar dita teula se han empleat divuit jornals de un home ab son bagatge major, que a dotze sous per jornal importa	10 L	16 s	
Item per cubrir la teulada en dit tras se han empleats dos jornals de mestre y tres de manobre valen	1 L	16 s	
Item per rebatrer las parets de tots los tres trassos de dita casa de part de fora en la part que mira al hort y tambe per rebatrer la dita paret del tras de tramuntana de la part forana se han empleats nou jornals de mestre amb son manobre que importan	6 L	15 s	

Item per fer totes las ditas obras en tots los dits tres trassos de dita casa se han gastadas siscentas quarteras de cals que a raho de sinch sous quiscuna valen	150 L		
Item per totes las ditas obras se han gastadas mil y vuitcentas carregas de arena que a un sou per carrega, importa	90 L		
Suma junt tot lo sobredit pertanyent al offici de mestre de casas salvo error	704 L	5 s	4

#24

2-3-1755, Sant Feliu Sasserra

Els fusters Antoni Comes, de Sant Feliu Sasserra, designat pels jurats del Lluçanès, i Jaume Escrigues, de Lluçà, designat per la vídua i els tutors dels fills de Narcís Jordà, fan estimació de l'import de les despeses de l'ofici de fuster realitzades pels jurats a la casa que posseeixen a la plaça major de Sant Feliu Sasserra, a carta de gràcia dels segons.

ACA, Notariales, Manresa, 303, part. 2 ff. 40r-52v.

Memorial de les obras tocants al offici de fuster que los jurats del terme de Llussanes han fet en la mencionada casa que dits jurats tenen y possehexen en la Plassa Major de la vila de dit Sant Feliu Sacerra que antes fou de Narcis Jordà pagès de la parroquia de Lussa las obras y lo import de ellas es lo següent.

Primo en lo tras de la part de tramontana de dita casa y en lo rebost se han empleadas onse cayradas de vint y un palm que a raho de nou sous quiscuna valen	4 L	19 s	
Item se han empleadas en dit rebost trenta set llatas y mitja de dotze palms que a raho de un sou y nou quiscuna, valen	3 L	4 s	8
Item se ha empleat un jornal per clavar ditas llatas, val		9 s	
Item per clavar ditas llatas se han empleats cent claus dinals que a raho de sinch sous y sis valen		5 s	6
Item la porta de dit rebost entre fusta, claus, mans, golfos y pany y clau mans golfos y pany y clau, val tot junt	2	16	
Item en la estobla se han empleadas tretse cayradas de vint y un palms, que a dita raho importan	5	17	
Item trenta y vuit llatas de dotze palms per lo sostre de la establa que a dita raho valen	3	6	6
Item per clavar dites llatas se han gastat cent claus dinals valen		5	6
Item per clavar dites llatas, un jornal, val		9	
Item per fer la menjadora, entre fusta y mans val		14	
Item lo rextat de la porta de la establa entre fusta claus, y mans, val		6	9
Item en lo quarto sobre lo rebost per fer la porta se ha gastat entre fusta, claus,	2	13	

mans, golfos, pany, y clau			
Item per la finestra de dit quarto se ha gastat entre fusta claus mans golfos y francissas	4	4	
Item per lo sostre de dit quarto se han empleadas catorze cayradas de vint y un palm que a dita raho valen	6	6	
Item trenta vuyt llatas de dotze palms que a raho de dos sus valen	3	16	
Item per obrar ditas cayradas y llatas y per clavarlas se han empleats sinch jornals, valen	2	5	
Item se han empleats cent claus dinals, valen		5	6
Item per la porta del cap de la escala del estudi se ha gastat entre fusta golfos pany clau balda y claus junt ab las mans	6	16	3
Item per los grahons de las escalas de rajola se han empleadas vint y vuit llatas de set palms que a un sou y dos, valen	1	12	8
Item per obrar ditas llatas un jornal y mitg, val		13	6
Item per fer lo sostre mes alt sobre dit rebost se ha gastat onse cayradas que a dita raho valen	4	19	
Item se han empleadas per dit sostre trenta trenta vuyt llatas que a dos sous quiscuna, valen	3	16	
Item per per obrar ditas cayradas y llatas y per clavarlas se han empleats sinch jornals, importan	2	5	
Item per clavar ditas llatas se han empleats cent claus dinals, valen		5	6
Item per los prestatges de una aiguera o hermari en lo aposento de vall dit sostre que es lo aposento al costat de la sala que trau a la plassa, se han empleats tres pots, valen		6	
Item la porta de dit aposento que trau a la sala val entre fusta mans claus y tancadura y ³⁹²	2	14	
Item la altra porta de dit aposento que baxa al estudi val entre fusta, claus, mans, golfos y tancadura	2	9	6
Iem la altra porta de dit aposento que puja al sostre mes alt val entre fusta, claus, mans, golfos y demas recaptas	2	3	6
Item la finestra de dit aposento ab sos finestrons val entre fusta claus mans, francissas y demas ferramenta	4	18	
Item en lo estodi se ha gastat per fer la porta entre fusta claus, mans, golfos y tancadura	2	13	
Item la finestra de dit estodi ab sos finestrons y vestiments val entre fusta, claus, mans, francissas, baldons, y demes ferramenta	5	12	
Item per los prestatges de dit estudi se han empleadas catorse pots y mitja que a	2	3	6

³⁹² Ratllat: golfos.

tres sous quiscuna valen		
Item per clavar dits prestatges se ha gastat per claus		3
Item per fer y clavar dits prestatges se han empleats quatre jornals, importan	1	16
Item la taula del estudi ab sos calaxos y banchs, val tot y junt entre fusta, claus y mans	6	2
Item per lo sostre de dit estudi se han empleadas catorse cayradas que estan cubertas ab lo cielo raso, que a nou sous quiscuna valen	6	6
Item en la cambra de munt dit estudi se ha gastat per las dos portas la una que trau a la sala y la altra que devalla a dit estudi valen entre fusta, claus mans, golfos y tancaduras	5	6
Item la finestra de dita cambra entre fusta claus mans, golfos y francissas per los finestrons y demas ferramenta val	2	15
Item per fer lo sostre sobre dita cambra se han empleadas tretse cayradas, que a nou sous quiscuna valen	5	17
Item per un jornal y mitg de fer los encaxos a ditas cayradas y clavar en ellas los travassers per tenirse lo guix en lo cielo raso		13 6
Item per cent claus dinals		5 6
Item en lo aposent mes alt de la part del carrer, se ha gastat per la porta entre fusta, claus mans, ³⁹³ tancadura y golfos	2	8
Item per la teulada se han empleadas tretse bigas de vint y sis palms, que a dotse sous quiscuna valen	7	16
Item per la barbacana de dita teulada se han gastats setse permodols de catorse palms, que a sis sous quiscun valen	4	16
Item per dita teulada se han empleadas cent vint y sis llatas que a raho de divuyt sous la dotzena valen	9	9
Item per la barbacana de dita teulada se han empleadas tretse pots de alba de dotze palms, que a set sous quiscuna valen	4	11
Item per setse claus grossos per clavar dits mermodols		8
Item per tres cents claus dinals per dita teulada a sinch sous y sis lo cent valen		16 6
Item per enllatar dita teulada y fer dita barbacana y clavar una cosa y altra se han empleats dotze jornals de mestre, importan	5	8
En lo tras de la entrada y sala de dita casa se troban las obras següents		
Primo la porta principal de la entrada entre fusta, claus, mans, golfos, balda, pany, clau y anella val tot junt	30	17
Item la altra porta de la la entrada que trau al hort, entre fusta, claus, mans y golfos val	8	14

393 *Ratllat: y.*

Item per lo sostre de la sala se han empladas vint y sis cayradas de vint i sis palms, que a nou sous quiscuna importan	11	14	
Item per obrar ditas cayradas se han empleats quatre jornals, valen	1	16	
Item per lo embant de la escala se han empleadas nou pots, que a tres sous quiscuna valen	1	7	
Item per dit embant dos llatas d sis palms, valen	2		
Item per dit embant sinch pots de roure de set palms, valen		10	
Item lo escodaller de la sala entre fusta, claus, mans y francissas val tot junt	1	13	
Item per lo sostre de peu de dita sala se han empleadas onse dotzenas y deu pots de roure de differents midas que comtadas unas ob altres a una lliura deu sous la dotsena valen	17	15	
Item per clavar dit sostre se han empleats vuit cents trenta sis claus dinals que a sinch sous y sis valen	2	5	10
Item per las dos filadas de pots de dit sostre que son del tot clavadas se han empleats quatre jornals de mestre valen	1	16	
Item per lo restant de dit sostre que no es del tot clavat se han empleats dos jornals, valen		18	
Item la taula de la sala ab son calaix entre fusta, claus y mans val	4	10	
Item la finestra de la sala que mira a la plassa val entre fusta, claus mans y golfos	3	1	6
Item la finestra del altre cap de la sala val entre fusta, claus, mans y los quatre golfos	2		
Item la altra finestra de dita sala que trau al pou val entre fusta claus mans y golfos	1	17	6
Item per lo sostre sobre dita sala se han empleadas vint y sis cayradas de vint y sis palms que a deu sous quiscuna valen	13		
Item per obrar ditas cayradas se han empleats vuit jornals y mitg de mestre, valen	3	16	6
Item en dit sostre se troban del tot clavadas trenta nou pots de dotze palms, que a tres sous quiscuna, valen	5	17	
Item per obrar y clavar ditas pots se han empleats set jornals, valen	3	3	
Item per clavar ditas pots se han empleats tres cents vint y sinch claus dinals, valen		17	10
Item las cinquanta tres pots de dotze palms que encara no son clavadas si sols estas a dit sostre a tres sous quiscuna, valen	7	14	
Item per obrar ditas cinquanta tres pots se han empleats quatre jornals de mestre, valen	1	8	
Item per la teulada de dit tras de la sala se han empleadas treze bigas de vint i sis palms que a dotze sous quiscuna valen	7	16	

Item per la barbacana de dita teulada se han empleats setse permodols de catorse palms, que a sis sous quiscun, valen	4	16	
Item se han empleat deu dotzenas y mitja de llata en dita teulada, que a divuit sous quiscuna, valen	9	9	
Item se han empleadas en dita barbacana tretse pots de pi de dotse palms que a tres sous quiscuna valen	1	19	
Item tres cents claus dinals empleats en clavar ditas llatas a dita teulada valen		16	6
Item setze claus grossos empleats en clavar dits permodols, valen		8	
Item per fet ditas barbacanas y enllatar la teulada se han empleats dotze jornals de mestre valen	5	8	
En fer lo ultim y tercer tras de la part de mitgjorn se ha gastat			
Primo vint y sis cayradas de vint y un palm empleadas per fer lo sostre de peu en dit tras que a nou sous quiscuna, valen	11	14	
Item en dit sostre de peu se han empleadas vuitanta pots que a tres sous quiscuna valen	12		
Item per clavar ditas pots se han empleats vuit cents claus dinals que a sinch sous y sis lo cent valen	2	4	
Item per ensostrar y fer dit sostre de peu se han empleats comprenent lo sostre de peu de cambra y cuyna sis jornals de mestre valen	2	14	
Item la porta de dita cambra entre fusta, claus, mans, golfos y tancadura val tot junt	2	13	
Item la finestra de dita cambra ab sos finestrons entre fusta, claus mans y golfos val	5	1	6
Item per lo sostre de sobre dita cambra se han empleadas catorse cayradas de vint y un palm, que a nou sous quiscuna importan	6	6	
Item per obrar ditas cayradas se han empleats quatre jornals ,valen	1	16	
Item per fer dit sostre se emplearen sinquanta quatre pots, que a tres sous quiscuna, valen	8	2	
Item per obrar y clavar ditas pots se emplearen set jornals valen	3	3	
Item per clavar dit sostre se emplearen sinchcents claus dinals, valen	1	7	6
Item la porta de la cuyna entre fusta, claus, mans, golfos y tancadura val tot junt	2	13	
Item la finestra de dita cuyna entre fusta, claus, mans y golgos val tot junt	1	18	
Item en lo sostre sobre dita cuyna se han empleadas onse cayradas de vint y un palm, que a nou sous quiscuna valen	4	19	
Item per obrar ditas cayradas se han empleats quatre jornals, valen	1	16	
Item per dit sostre se emplearen trenta sis pots de dotze palms, que a tres sous	5	8	

quiscuna valen			
Y ditas pots sols son estesas a dit sostre y embastadas o clavadas ob cent claus que valen	5	6	
Item la fusta de la xamaneya, claus y mans y un ferro per tenir lo feu val entre tot	2	12	14
Item lo escon de dita cuyna ab sa taula y las pots del escodaller val tot junt entre fusta, claus, mans y francisas	6	6	
Item per la teulada de dit tercer tras se han empleadas tretse bigas de vint y sis palms, que a dotze sous quiscuna valen	7	16	
Item per dita teulada se han empleats divuit permodols de catotse palms, que a sis sous quiscun, valen	5	8	
Item per fer dita teulada se han empleadas vuit dotsenas de llata, que a divuit sous la dotsena, val	7	4	
Item per la barbacana de dita teulada se han empleadas trese pots de dotse palms que a tres sous quiscuna valen	1	19	
Item per clavar dita teulada se han gastats tres cents claus, valen		16	6
Item per divuit claus grossos per clavar dits permodols		9	
Item per enllatar y clavar dita teulada y barbacana se han empleats dotze jornals de mestre, que a raho de nou sous quiscun, importan	5	8	

5 Annexes

5.1 Acrònims dels Arxius

ABEV: Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

ACA: Archivo de la Corona de Aragón.

ACB: Arxiu de la Catedral de Barcelona.

ACM: Arxiu Comarcal del Bages.

AMP: Arxiu Municipal de Prats de Lluçanès.

5.2 Drets i llicència

Aquesta obra està sota la llicència [Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional](#).

Vostè és lliure de:

Compartir: Copiar i redistribuir el material en qualsevol mitjà o format.

Adaptar: Remesclar, transformar i construir a partir del material per a qualsevol propòsit, fins i tot comercialment.

El llicenciador no pot revocar aquestes llibertats en tant vostè segueixi els termes de la llicència.

Sota els següents termes:

Atribució: Vostè ha de reconèixer de manera adequada l'autoria, oferir un enllaç a la llicència, i indicar si s'han fet canvis. Pot fer-ho en qualsevol forma raonable, però no de manera tal que suggereixi que vostè o el seu ús tenen el suport del llicenciador.

Sense restriccions addicionals: No pot aplicar termes legals ni mesures tecnològiques que restringeixin legalment a altres a fer qualsevol ús permès per la llicència.

5.3 Bibliografia

- Agustí, M., 1617, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Barcelona.
- Apell i Tardiu, J., 2005, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*, Vol. I, Barcelona.
- Badia i Homs, J., Bofarull i Gallofré, B., Carreras i Vigorós, E., Piñero Costa, M. D., Gay Fumadó, P., 1994, «Les ruïnes de Sant Pere dels Vilars (Espolla, Alt Empordà) i les esglésies medievals de pedres i fang», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 33, 205-216.
- Boixader i Torrecasana, M.C., Puigdollers i Vidal, B., Romero i Beltran, J., 2022, *Sant Feliu Sasserra en imatges*, Sant Feliu Sasserra.
- Companys i Farrerons, I., Montardit i Bofarull, N., 1991, «Relació d'obriers. Treballs i materials consignats al llibre de l'obra de la Seu de Tarragona (anys 1335-1338)», *Universitas Tarraconensis*, X, 283-303.
- Costumbres de la ciudad de Barcelona sobre las servidumbres de los predios urbanos y rusticos, llamadas vulgarmente den Sanctacilia*, [1818], Barcelona.
- Escribano, C., 2024, *Història urbana del Lluçanès*. Esborrany v.0.2.
- Escudero Lafont, M. E., García Morales, S., Roig Planells, S., 2019, «[Las Cubiertas Planas de Tierra en Ibiza. Aproximación histórico-constructiva](#)», *Actas del Úndécimo Congreso Nacional de Historia de la Construcción. Soria, 9 - 12 octubre 2019*, Soria.
- Ferrer i Godoy, J., 2009 *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*, Barcelona
- Ferrer i Godoy, J., 2014, «Els monestirs de Sant Joan de les Abadesses i Santa Maria de Ripoll a principis del segle XII», *Quaderns de les Assemblees d'Estudis*, 1, 175-182.
- Folch, C., Martí, R., 2007, «[Excavacions arqueològiques al vilar de Montclús \(Santa Maria de Merlès, Berguedà\): un assentament rural del segle IX](#)», *III Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006*, Sabadell, vol.2, 506-513.
- Folch Iglesias, C., 2018, «Fortificacions i assentaments en alçada a l'àmbit rural del nord-est de Catalunya durant l'Alta Edat Mitjana (segles vi-xi)», *Treballs d'Arqueologia*, 22, 29-49.
- Galera Pedrosa, A., 2020, «Notícia documental relativa a la reforma del castell d'Aguilar. Montmajor (1570)», *L'Erol* 143, 13-19
- Gros i Pujol, M. S., 1974, «L'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses : notícies històriques i regesta dels documents dels anys 995-1115», *II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català : Sant Joan de les Abadesses, 1970*, vol II, 87-127.
- Homs, M. M., 2005, *El Sindicat Remença de l'any 1448*. Barcelona, Girona.
- Llobet, S., Gómez Ortiz, A., 1987, «¿Un atemptat ecològic-geogràfic?», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 13-14, 25-33.
- Mallorquí, E., 2003, El port de Lloret i els seus habitants (segles XIII i XIV), *Quaderns de la Selva*, 15, 49.65.
- Marca, P. De, 1688, *Marca hispanica sive limes hispanicus, hoc est, geographica & historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis, & circumjacentium populorum*, Paris.

- Masramon i Noguera, R., 1983, «Identificació de 'El Castellot' de Sant Feliu Sasserra», *Ausa*, 11 n.105, 7-15.
- Mestre i Boix, J., 1999, *La fira ramadera de l'Hostal del Vilar (Sant Agustí de Lluçanès)*, Sant Agustí de Lluçanès.
- Nolla, J. M., Sagraera, J., 2018, «Girona a l'edat mitjana. L'urbanisme», *Rodis: journal of medieval and postmedieval archaeology*, 1, 51-69.
- Obiols i Perarnau, Ll, 2016, «La vall de Querol al segle XVI: persones, mercaderies, idees i conflictes», *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 27, 113-132.
- Ordeig i Mata, R., 1999, «Els comtats d'Osona i Manresa», *Catalunya Carolíngia*, volum IV, Barcelona.
- Pladevall i Font, A., 1966, «[La verdadera filiación de Berenguer Seniofred de Lluçà, primer arquebisbe de Tarragona del segle XI, conegut fins ara per Berenguer de Rosanes](#)». *Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 93-96, 71-82.
- Plans i Maestra, J., 2010, «Els establiments a rabassa morta probable causa de la construcció de les tines al Bages als segles XVIII i XIX». CEPS. 3, pp.15-19.
- Plans i Maestra, J., 2017, «Barraques i tines, solucions constructives de l'activitat agrària vitivinícola a la comarca del Bages en els segles XVIII-XIX», en *Pedra seca, pedra viva : patrimoni vitícola i desenvolupament econòmic : [ponències i comunicacions de la IX Trobada d'Estudis per a la Preservació del Patrimoni de la Pedra Seca als Països Catalans : Valls del Montcau, 20, 21 i 22 d'octubre de 2017]*, Mura, pp. 192-207.
- Riu i Riu, M., 1961, «Formación de las zonas de pastos veraniegos del monasterio de Santes Creus en el Pirineo, durante el siglo XII». *Butlletí de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus*. 14 vol.2, pp.137-153.
- Riu i Riu, M., 1990, Reflexions sobre el destre, la cana de destre i l'agrimensor Jaume de Sanctacília, *Medievalia*, 9, 191-202.
- Rossinyol Locubiche, J. M., 2007, «La família Palou: Cinc generacions dins del món de la construcció», *l'Erol*, 92, 29-3.
- Sagraera i Aradilla, J., 2021, «La casa medieval a Girona», *Rodis: journal of medieval and postmedieval archaeology*, 3, pp. 119-146.
- Sanmartí, A., 1766, *Colección de Ordenes Relativas a la Nueva Planta de la Real Audiencia de Cataluña, á la Real Cédula Instructoria, dispuesta para las Ciudades y Cabezas de Partido*, Lleida.
- Serra-Rotès, R.; Busquets, J.; Viladès Llorens, R. 2009, «El castell durant la guerra de Successió i al segle XVIII». *L'Erol: revista cultural del Berguedà*. 100, pp. 20-29.
- Serra i Vilaró, J., 1947, *Baronies de Pinós i Mataplana: investigació als seus arxius*, vol. II, Barcelona
- Teixidó Puigdomènech, F., 2008.; *Pesos, tamaños y medidas en el Principado de Cataluña y los condados de Rosellón y Cerdaña a finales del siglo XVI (1587-1594)*. Barcelona.
- Udina i Abelló, A. M., 1984, *La successió testada a la Catalunya altomedieval*, Barcelona.
- Valls i Bofarull, J., 1912, *Prats de Lluçanès. Resum historich*, Vic, reed. 1988, Prats de Lluçanès.

6 Tesaurus i diccionari

El *Tesaurus i diccionari del patrimoni del Lluçanès* recull conceptes i termes utilitzats a l'àrea dels béns culturals mobles e immobles o de les persones que els han construït o promogut, que són coneguts per documents d'aquest territori referits a l'edat mitjana o moderna.

Com a tesaurus, els conceptes tenen un únic descriptor. Aquest, si és possible, és el terme històric utilitzat pel concepte, que correspon a l'entrada del diccionari. Els termes històrics són sovint polisèmics i la desambiguació es produeix mitjançant l'ús de qualificadors al descriptor, entre parèntesi: l'entrada *finestra* d'un diccionari convencional es correspondria a dos termes al tesaurus i diccionari: *finestra (fusta)*, *finestra (obra)*.

El tesaurus estableix un limitat recull de relacions entre els conceptes, que ens ofereix, a la versió d'hipertext, una capa de navegació. És orientat a la recerca d'informació, no és disenyat com una lingüística per ajuda a l'elecció de paraules.

El tesaurus

El tesaurus és bilingüe, català i llatí, com correspon al fet que la documentació històrica barreja termes dels dos llenguatges. La versió d'hipertext és només en català i cada concepte històric dona lloc a un concepte del tesaurus identificat per l'etiqueta preferent pel llenguatge català pel terme en ús al Lluçanès a les edats mitjana o moderna; en aquesta versió, l'accés al terme llatí es fa mitjançant la propietat *Llatí*. Si hi equivalències inexactes o parcials o compostes, es fa referència.

Per armar l'estructura del tesaurus són necessaris conceptes no presents a la documentació, encara que són implícits a aquesta. En la versió d'hipertext del tesaurus el descriptor d'aquests apareix en cursiva.

Si el terme històric té una forma actual, en general s'utilitza aquesta com descriptor només si és molt semblant, encara que les formes originals escrites seran als exemples literalment, sense canvis.

Quan al llenguatge modern hi ha termes més adients per a una etiqueta preferent es manté l'històric fins i tot quan aquest es polisèmic: ex: *casa (compleix)* en lloc de *compleix*.

Les propietats *És capçalera de jerarquia del tesaurus / Faceta* fan referència als punts d'entrada de les jerarquies de conceptes i facetes respectivament, que són els criteris generals de classificació definits al tesaurus ; la primera correspon a un Terme Principal (TT).

Propietats i extensions

El tesaurus utilitza el conjunt de propietats de l'ISO 2788, amb l'extensió de les propietats de documentació d'[Skos](#) i un conjunt propi de propietats que especialitzen les elementals; aquests són *rols* definits en l'[ISO-25964](#).

Els rols permeten millorar el resultat de les búsquedes i, a la versió d'hipertext, una major granularitat a la visualització de les relacions semàntiques, alhora que afegixen semàntica al propi concepte. Els rols associatius permeten l'accés a conjunts semàntics no visibles a les facetes i les seves jerarquies.

El diccionari recull termes històrics que es refereixen a objectes o tècniques que, en alguns casos, no es coneixen en detall. Aquesta circumstància també es descriu mitjançant rols.

Propietats de documentació

Els conceptes inclouen tres propietats bàsiques de documentació: una definició, opcionalment, una per exemples i una per anotacions (*Nota*), com són comuns a ontologies d'aquest camp semàntic, com *definition*, *example* i *note* al cas de *Skos*. Les dues primeres no són declarades a la versió d'hipertext per facilitar la lectura i les darreres són opcionals.

La propietat *Definició* no és mandatària als conceptes sinònims d'un principal.

La propietat *Exemples* és inclosa només als conceptes que tenen termes històrics. Cadascun d'aquests va acompanyat de la referència documental més antiga que coneixem al Lluçanès i, si és el cas, d'altres cites que ofereixen informació addicional o accepcions diferents del terme, o de textos que no inclouen el terme encara que informen del seu significat o abast.

Les cites de la propietat *Exemples* són literals del document, amb una mínima normalització afegida a la utilitzada a la transcripció: Han estat simplificades les dobles consonants i normalitzats els usos de u/v i i/y.

Els conceptes tenen opcionalment dues propietats de documentació addicionals: *Més informació* és una anotació que inclou referències a altres conceptes o textos externs que amplien o acoten la definició i abast del concepte; els enllaços poden ser a texts d'aquest llibre o d'altres externs. *Bibliografia* és una anotació de referències bibliogràfiques al concepte, i és una documentació genèrica del concepte o el seu context.

Propietats de relacions entre termes

Les propietats de relacions semàntiques entre termes (*USE*, *UF*) són indicades a la versió d'hipertext del tesaurus com *Sinònims* i *És sinònim de* respectivament.

Aquestes dues propietats són exteses al tesaurus pel rol *Pseudosinònims (USE-1)*. Els pseudosinònims del tesaurus són conceptes que semblen sinònims a un context no del tot conegut, i, per tant, en aquest cas el concepte mateix i les seves relacions són provisionals.

Propietats de relacions entre conceptes

Les relacions jeràrquiques genèriques entre conceptes (conceptes més amples/més estrets, BTG/NTG segons l'ISO 2788) no han estat utilitzades al tesaurus.

Les propietats de les relacions jeràrquiques de instància entre conceptes (conceptes més amples/més estrets, BTI/NTI) definits al tesaurus són *Instàncies / És instància de* respectivament. No hi ha rols al tesaurus per aquestes propietats.

Les propietats de les relacions jeràrquiques partitives entre conceptes (conceptes més amples/més estrets, BTP/NTP) definits al tesaurus són *Components i És component de* respectivament. No hi ha rols al tesaurus per aquestes propietats.

Les propietats de relacions no jeràrquiques entre conceptes (RT) són indicades a la versió d'hipertext del tesaurus com *És relacionat amb*.

Aquesta propietat és estesa al tesaurus per *roles* quan la relació, en un context de búsqueda d'informació, aconsella més granularitat, perquè en realitat hi ha camps semàntics afectant a conceptes de varies facetes. Els rols definits són els següents:

- *Fa servir* (RT-1A) / *Es fa servir per a* (RT-1B): Relacionen instàncies de la jeraquia corresponent a les facetes *Activitats* o *Tècniques* amb les de la faceta *Equipaments*. La relació pot ser opcional.
- *Inclou* (RT-2A) / *És inclòs en* (RT2-B): Relacionen instàncies de la jeraquia corresponent a la faceta *Usos* amb les de la faceta *Construcció*. La relació pot ser opcional.
- *Utilitza* (RT-3A) / *És utilitzat en* (RT-3B): Relacionen genèricament components que no són de la mateixa jerarquia.

Facetes

El tesaurus és una xarxa de conceptes de igual valor. A la versió d'hipertext es presenta en ordre alfabètic dels termes. Hi ha establerts uns criteris generals de classificació, les facetes del tesaurus, que permeten adicionalment un accés jeràrquic genèric. Els conceptes es poden agrupar per:

- **Activitats:** les feines realitzades per l'elaboració dels béns. Vegeu [activitat](#).
- **Construccions:** el patrimoni arquitectònic. Vegeu [construcció](#).
- **Decoracions:** la decoració que contenen els bens. Vegeu [adorn](#).
- **Equipaments:** les eines i equipaments utilitzades. Vegeu [equipament](#).
- **Estatuts:** el marc legal, l'estatut, contractacions i condicions de treball de les persones lligades a la creació dels béns. Vegeu: [estatut](#).
- **Materials:** els materials utilitzats per la seva elaboració. Vegeu [matèria](#).
- **Mesures:** les unitats de mesura utilitzades. Vegeu [mesura](#).

- **Oficis:** els oficis relacionats amb els béns. Vegeu [ofici](#).
- **Signes:** Els signes o marques utilitzades. Vegeu [signe](#).
- **Tècniques:** Les tècniques utilitzades. Vegeu [tècnica](#).
- **Temps:** els períodes de treball fets servir a la seva elaboració. Vegeu [temps](#).
- **Usos:** els usos de les construccions o béns mobles. Vegeu [ús](#).

TESAURUS I DICCIONARI

Activitat

Acció o grup d'accions fetes per obtenir, reparar, mantenir o evaluar un bé, incloses les dels productes exteriors necessaris a l'obra.

[És capçalera de jerarquia del thesaurus.](#)

Faceta: [Activitats](#).

Instàncies: [treball de construcció](#).

Adorn

Decoració.

1546 *an de fer finestres qui mester i sten i de bon **adorn***¹³⁵.

[És capçalera de jerarquia del thesaurus.](#)

Faceta: [Decoracions](#).

Instàncies: [al romà](#), [cornisa](#).

Aigüera

Pica on escuren els plats i que té un forat per aviar l'aigua

1545 *te afer ... dues **aigüeres** una al menjador altra a la cuina*¹³³.

1546 *una **aigüera** ab lindar de fusta*¹³⁷.

1547 *an a fer dues **aigüeres** la una de pedra picada y laltre ab setials y lindar de fustas*¹³⁹.

Components: [llindar](#), [sitial \(aparador\)](#).

És component de: [casa \(edifici\)](#), [finestra \(obra\)](#).

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

Aixada

Eina que consisteix en una planxa de ferro, de forma comunament rectangular, adaptada transversalment a un mànec de fusta d'uns cinc pams de llarg formant amb aquest un angle agut.

1546 done als dits ... una **exada** hun perpall i una palla de ferro ... i acabada que agen l'obra ... ho agen a tornar¹³⁶.

És instància de: [ferramenta](#).

És relacionat amb: [cessió d'eines](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Al romà

Llatí: romano.

Grotescs; decoració amb motius d'inspiració romana utilitzats al terme al segle XVI.

1546 an affer apart sol ixent tres migans dins lo miga lonc en los quals migans la hu a de servir per sala **al romano** i laltre pastador laltre a de ser ab arcada e servira per seller ho stable¹³⁵.

1546 apres an de fer tot lo devant de dita casa lo que mirara sobre lo carrer de pedre picada ab cornis **al romano** al catxapi de la finestra qui sera sobre lo portal major de cap a cap de la casa¹³⁵.

És instància de: [adorn](#).

Faceta: [Decoracions](#).

Arcada

Gran obertura en arc.

1546 an affer apart sol ixent tres migans dins lo miga lonc en los quals migans la hu a de servir per sala **al romano** i laltre pastador laltre a de ser ab **arcada** e servira per seller ho stable¹³⁵.

És instància de: [element constructiu estructural](#), [obertura](#).

Faceta: [Construccions](#).

Arcades

Arqueria; conjunt d'obertures iguals en arc de mig punt de mida reduïda situades a la part més alta d'una construcció.

1545 *fer la gorfa ab **arcades***¹³³.

Sinònims: [arcadetes](#)

És instància de: [element constructiu estructural](#), [obertura](#).

Faceta: [Construccions](#).

Arcadetes

Arcades.

1546 *mes a la gorfa an de fer ... arcadetas*¹³⁵.

És sinònim de: [arcades](#).

Faceta: [Construccions](#).

Arena

1546 *tot lo restant dits mestres se emprenen de portar so es cals pedra **arena** terra per fer les tapies*¹³⁵.

És instància de: [matèria](#).

Faceta: [Materials](#).

Barbacana

Part d'una teulada que sobresurt respecte de la façana.

1554 *te ... i fer la **barbacana** segons ara esta*¹⁴³.

1755 *per la **barbacana** de dita teulada se han gastats setse permodols de catorse palms*¹⁵⁴.

Components: [llosa](#).

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

Més informació: No ens consta el vocable *ràfec* als documents d'obra del Lluçanès abans del segle XVIII, i no sabem de terminologia diferenciada per obres sostingudes per fusta, pedra o ceràmica.

Barri

Grup de construccions que inclouen cases (edificis).

És instància de: [complex](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [circuit](#).

Més informació: Vegeu [Compleixos](#) pel context i visió general del concepte.

Bastida

Estructura de fusta utilitzada a una obra per treballar a les parts elevades.

1554 *portar la fusta per les **bastedes***¹⁴³.

És instància de: [equipament](#).

És utilitzat en: [fer una casa](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Batador

1546 *dos portals de pedra borda ab lindar de fusta ab **batados***¹³⁸.

És instància de: [element constructiu](#).

És component de: [finestra](#), [portal](#).

Faceta: [Construccions](#).

Batent

Rebaix que es fa al murs de pedra on assenten portes o finestres pel seu encaix.

1541 *te de fer ... dos ... portals ab **batens** de pedra en lo menjador*¹³³.

1541 *te a fer ... dues finestres ... la huna ... a de ser ab **batents** bons i suficiens de pedra*¹³³.

És instància de: [element constructiu](#).

És component de: [finestra](#), [portal](#).

Faceta: [Construccions](#).

Bescambra

Latrina

1545 *te afer ...dues **bescambres***¹³³.

1546 en la qual gorfa an de fer dues **bescambres** i una en lo statge de baix hon sia mes acomodada totes volans¹³⁷.

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

Biga

Peça de fusta gran que serveix per sostenir un sostre o una teulada.

Quan és feta pel mestre d'obres deuen ser troncs desbastats, sense escorça. El mestre talla o ajuda a tallar els arbres i els treballa directament al lloc on són, tant bigues com [cabirons](#), mentre que els ports són usualment responsabilitat del propietari.

1545 te a ... en fustar lo primer sostra de **bigues** ab una que li donen les **vigues** bones i quadrades o de la manera que les volrant posar¹³³.

1546 tinch a fer las bigues del sostra y las **biguas** i cabirons de la teulada i tinch a cobrir dita casa¹³⁸.

1546 te a donar arbres a dit mestre pera fer ditas **bigas** y cabirons i fetas que sian dit romeu las te a portar a peu de obra¹³⁸.

És component de: [sostre \(estructura\)](#), [teulada](#).

És instància de: [fusta \(peça\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [biga quadrada](#).

Biga quadrada

Cairat; biga feta a esquadra. Per extensió, qualsevol peça de fusta feta a esquadra.

1545 te a ... en fustar lo primer sostra de bigues ab una que li donen les **vigues** bones i **quadrades** o de la manera que les volrant posar¹³³.

1551 posar tota la fusta **codrada**¹⁷⁰.

És instància de: [biga](#).

Faceta: [Construccions](#).

Botiga

Espai que serveix de lloc de treball i punt de venda.

1546 an a fer dos migans la hu ab arcada latre ade servir per **botiga**¹³⁷.

És instància de:

És inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

Faceta: [Usos](#).

Utilitza: [estatge](#).

Cabiró

Peça de fusta de mida reduïda opcionalment utilitzada perpendicularment sobre les [bigues](#), per sostenir directament el [postam](#) dels sostres i teulades. Quan és feta pel mestre d'obres deuen ser troncs desbastats, sense escorça, potser treballats lleument per la cara superior.

Quan és feta pel mestre d'obres deuen ser desbastats, sense escorça. El mestre talla o ajuda a tallar els arbres i els treballa directament al lloc on són, tant bigues com [cabirons](#), mentre que els ports són usualment responsabilitat del propietari.

1546 *i fer tota la **cabironada** ho las mes qui i seran mester a tots sos costs*¹³⁷.

1546 *te a donar arbres a dit mestre pera fer ditas bigas y **cabirons** i fetas que sian dit Romeu las te a portar a peu de obra*¹³⁸.

1546 *tinch a fer las bigues del sostra i las biguas y **cabirons** de la teulada*¹³⁸.

És component de: [sostre \(estructura\)](#), [teulada](#).

És instància de: [fusta \(peça\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Cairó

Rajola quadrada

1546 *an enrajolar tot lo que jo volre enrajolar donant los **cairo** ho rajola però jo tinc a fer posar lo postam i fer lo obrar ab ma clauo i lo que i sia mester acceptat cals i arena*¹³⁵.

És component de: [sostre \(estructura\)](#).

És instància de: [matèria](#).

Es fa servir per a: [enrajolar](#).

Faceta: [Materials](#).

Calç

1415 *que ... ara aver tota materia acceptat guix et **cals** e taules e feraduras*¹³².

És instància de: [matèria](#).

És utilitzat per a: [rebatre](#).

Faceta: [Materials](#).

Cambra

Estança d'una casa (edifici) destinada a dormitori.

És component de: [habitatge](#).

És inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

És instància de: [estatge](#).

És relacionat amb: [sala](#).

Faceta: [Usos](#).

Cana

Unitat bàsica de longitud. Encara que devien existir abans unes altres al Lluçanès, des de la baixa edat mitjana, moment de les primeres referències documentals, només existeix una, la [cana de llana](#).

Equival a l'edat moderna a 157,119 cms.

Es divideix, com és habitual en aquestes mesures, en 2 [passos](#) o 8 [pams](#).

És la base de la unitat de superfície de referència, la [quartera](#).

La cana del Lluçanès, com tot el sistema de mesures del terme, és a mitjan segle XVI la mateixa que la cana de Vic. Podria ser producte d'una reforma de la que no ens consta la data o que fos així des de temps antics.

En quan a la translació de les mides donades a les actuals, almenys a aquestes centúries, hi ha diversos factors a tenir en compte. El primer de tots es la dificultat d'establir la seva equivalència amb les usades actualment.

Per la cana i algunes altres mesures comptem amb les equivalències amb les mesures de Barcelona fetes a 1587-1594. Per aquestes fonts la cana del Lluçanès equivalia a una cana més 1/12 de pam d'aquella ciutat.

La reducció de la cana del Lluçanès es refereix sens dubte a la *cana drapera* de Barcelona de 8 pams, que se sol atribuir a 1,555 mts³⁹⁴. Existia a aquella ciutat una altra cana molt més gran, la del *destre*, utilitzada a la construcció i l'agrimensura, de dotze pams, encara que a aquelles dates la mesura coneguda a tot el territori era la *drapera*. De fet, la de 1587 és una equivalència entre canes de teixits per facilitar l'intercanvi.

394 [TEIXIDÓ 2008](#), 81.

El problema en aquest cas és que la *cana drapera* de Barcelona es transmetia per peces copiades i per les reproduccions de les ordinacions als llibres, i surten als exemplars o reproduccions conegudes petites diferències³⁹⁵. Així, la que apareix a l'edició de 1818 de les *Constitucions de Santacília*³⁹⁶ correspon a 1,536 mts.

Aquest tret d'una certa imprecisió és característic de totes les mesures antigues i també afectaria a la *cana de llana* del Lluçanès, transmesa per peces copiades. Si a més hi ha una translació des d'una altra mesura, les imprecisions s'acumulen.

Advertits de les limitacions i assumint el valor de la *cana drapera* de Barcelona a 1,555 mts, segons la reducció de 1587 podem convenir que la *cana de llana* del Lluçanès a l'edat moderna equivalia a 157,119 cms i el seu pam a 19,639 cms.

Aquesta mesura és la mateixa que la de Vic, com tot el sistema de mesures mateix, el que fa creure que la medieval era abandonada per aquelles dates o que des de dates antigues era equivalent a la de Vic; vegeu [mesura](#).

De fet, pel que fa als solars, són comuns a tota l'edat moderna establiments de patis per construir cases que fan servir precisament com referència no la cana del Lluçanès sinó la *cana drapera* de Barcelona.

Per a la major part dels edificis del Lluçanès sembla que eren utilitzats les canes del terme i sobretot els seus pams, com es feia als solars.

És possible que va a haver-hi al terme un llarg temps de coexistència de les canes del Lluçanès i Barcelona. Els documents d'obra del Lluçanès quasi sempre no indiquen res al respecte, el que en principi ens remet sempre a la cana del terme; quan és utilitzada la cana de Barcelona hi ha una menció explícita.

Anotem que si hi ha molts establiments de patis per construir casa fets en aquells moments en *canes draperes* de Barcelona i alguns en canes de Manresa; haurem d'estar atents a les dimensions dels edificis del moment, on potser també han canviat les unitats de mesura.

I és que alguns documents sembren els dubtes. Un establiment de 1436 d'una casa existent de Sant Feliu Sasserra ens informa de l'alçada de l'edifici, i la mida és donada en pams de cana de Barcelona³⁹⁷. Es tractava d'una casa que un rector anterior havia comprat ja construïda, el que ens situa en una obra de principis del segle XV o del segle XIV. Són dades d'alçada, no de solar: tot sembla indicar que ja en aquelles dates ja es feien també al Lluçanès pactes de construcció amb mesures de Barcelona.

No és un cas aïllat. Al contracte d'una casa de Sant Feliu Sasserra de 1566 la llargària és indicada en pams de cana de Barcelona¹¹⁹; devien ser les mides del solar que han passat òbviament a les de l'obra.

395 [RIU, 1990](#), 192-193.

396 [COSTUMBRES 1818](#).

397 ABEV, Parroquials, Oristà, R1, 29.

A 1587 un establiment de Sant Feliu dona les mides del solar en canes de Manresa³⁹⁸. Com veiem els sistemes de mesura eren flexibles.

No sabem com es traslladen aquestes mides del solar amb la cana de Barcelona a obres que utilitzen les del terme, i si es dona el cas; alguns utilitzen directament mesures de Barcelona, com hem vist; és possible que a les cases de les viles fos usual la d'aquesta ciutat almenys en alguns indrets i al camp en canvi seguissin utilitzant la cana del terme; no hi ha gaire diferència entre elles, 1,6 cms per cana; parlem d'edificis que en planta sovint són de 3 canes al costat curt, i no serien estranyes tampoc solucions eclèctiques, adaptant la construcció al solar existent. L'ús de la cana de Manresa complica més les adaptacions. Aquestes qüestions precisen de més informació.

1415 *una casa qui aia de thou de lonch trenta sis palms de **cana de lana***¹³².

Components: [palm](#), [pas](#).

És instància de: [mesura](#).

És relacionat amb: [canador](#), [quartera](#).

Faceta: [Mesures](#).

Instàncies: [cana de llana](#).

Més informació: Per a mesures de superfície o d'altres tipus vegeu [mesures del Lluçanès](#).

Sinònims: [ulna](#).

Cana de llana

La cana usual a tots els àmbits al Lluçanès a la baixa edat mitjana era la *cana de llana*, la usada per mesurament dels teixits,

És esmentada a la construcció de la [casa Sasala](#) de Sant Boi de Lluçanès a 1415¹¹⁹. Precisament aquesta reutilitzava el solar d'una casa anterior enrunada, previsiblement del segle XIII o la primera meitat del segle XIV i, per tant, l'establiment original del pati ja havia estat mesurat en la cana de llana del terme per aquelles dates.

Que en una obra d'aquesta data sigui necessari aclarir que la mesura és feta amb la *cana de llana* implica que hi havia almenys un alta cana al terme i es podrien provocar confusions; és bastant probable per tant que existís encara al segle XV una *cana de destre* del Lluçanès, atès que les canes del *destre* eren usuals a temps antics a Catalunya on eren utilitzades a la construcció i agrimensura³⁹⁹. No ens consta als documents baixmedievals del terme cap menció en aquest sentit, però.

1415 *una casa qui aia de thou de lonch trenta sis palms de **cana de lana***¹³².

És instància de: [cana](#).

398 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R5, quad. B 119.

399 [RIU 1990](#).

Faceta: [Mesures](#).

Canador

Agrimensor. Encara que les mides es devien convertir a [quarteres](#), sembla que la mesura base era la [cana](#) com el radical del nom indica.

1763 *que viniessen los **canadores** y midiessen todo el susodicho termino y parroquia*⁴⁰⁰.

És instància de: [ofici](#).

És relacionat amb: [cana de llana](#), [quartera](#).

Faceta: [Oficis](#).

Més informació: Per a mesures de superfície o d'altres tipus vegeu [mesures del Lluçanès](#).

Cantó

Peça de pedra utilitzada a les cantonades.

A l'obra de la casa Serra de 1546 eren grans peces quadrades amb la mateixa amplada del mur, que canviava segons la planta. La dels murs ens consta al contracte d'obra i la dels cantons al de la talla de pedres,

1546 *les parets so es fins a sostre de quatre palms de sostre al laltre sostre tres palms y mig y fins a taulada tres palms*¹³⁵.

1546 *donen a preu fet ... a trencar ... cent **cantons** ... i aquells picar an de ser de la forma següent so es ... los cent **cantons** deu de aver quatre palms tres palms i tres palms i tres i mig tot lo que poran correr de tres fins en quatre palms i la mitat de dits cent cantons an de ser capsats de cada cap i los altres a lur prer pus sia cosa rebdora*¹³⁶.

És component de: [cantonada](#).

És instància de: [pedra](#).

Faceta: [Materials](#).

Cantonada

Unió de parets rectes de direccions trasversals.

Components: [cantó](#).

És instància de: [element constructiu estructural](#).

Faceta: [Construccions](#).

400 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 554, part 1 85.

Canya

Suport de la teulada fet amb canyes, com alternativa a la [fulla](#), el [tegel·l](#) o la [llata falsa](#), peçes de fusta. No coneixem el sistema utilitzat: es podria tractar d'un simple entrebigat de canya.

1541 *te a ... cobrir de cap ab **canya** o tegell¹³³.*

1550 *cobrir dita casa a llata falsa ho **canya** ho del que de dites coses ... volra cobrir¹⁴⁰.*

És component de: [teulada](#).

És instància de: [matèria elaboració](#).

Faceta: [Materials](#).

Cap

1541 *te a ... cobrir de **cap** ab canya o tegell¹³³.*

És sinònim de: [teulada](#).

Carena

Separació de dos vessants en una teulada.

1550 *i lo miga ha de ser la **querena** de la dita casa qui vui es¹⁴¹.*

És instància de: [element constructiu estructural](#).

Faceta: [Construccions](#).

Casa (complex)

Grup de construccions unides o a prop d'una casa (edifici).

Components: [casa \(edifici\)](#).

És instància de: [complex](#).

Faceta: [Construccions](#).

Més informació: Vegeu [Compleixos](#) pel context i visió general del concepte.

Casa (edifici)

Construcció amb funció principal d'habitatge o que serveix per a activitats relacionades amb l'habitatge.

1415 jo ... aie afer la una **casa** en lo dit stabliment¹³².

Components: [aigüera](#), [casa \(pis\)](#), [casa\(planta\)](#), [escala \(obra\)](#), [estatge](#), [forn](#), [garita](#).

És component de: [casa \(compleix\)](#).

És instància de: [construcció](#).

És relacionat amb: [habitatge](#).

Faceta: [Construccions](#).

Inclou: [botiga](#), [celler](#), [cuina](#), [estable](#), [menjador](#), [pallissa](#), [pastador](#), [sala](#).

Instàncies: [casalot](#).

Pseudosinònims: [casal](#).

Més informació: Vegeu [Compleixos](#) pel context i visió general del concepte en construccions rurals.

Casa (planta)

Planta, pis; divisió en alçada d'una casa (edifici).

1415 e lo sostre de la **casa** demunt en lo pus baix loch nou palms de cana de lana et que i aia dos portals e una grau de pedra hon pugen en la **casa sobirana**¹³².

És component de: [casa \(edifici\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Pseudosinònims: [sostre \(planta\)](#).

Instàncies: [golfa](#).

Casal

Casa.

Faceta: [Construccions](#).

Pseudosinònims: [casa\(compleix\)](#), [casa \(edifici\)](#)

Més informació: Vegeu [Compleixos](#) pel context i visió general del concepte.

Casalot

Casa o complex, en ruïnes.

1552 *Quandam domun diruptam et quasi in terra prostatam ... sive **casalot***⁴⁰¹.

És instància de: [casa\(compleix\)](#), [casa \(edifici\)](#),

Faceta: [Construccions](#).

Més informació: Vegeu [continuitat](#) pel context i cohipònims del terme.

Catxapí

Vora inferior externa que surt d'una finestra (obra) oberta en una paret exterior.

1546 *apres an de fer tot lo devant de dita casa lo que mirara sobre lo carrer de pedre picada ab cornis al romano al **catxapi** de la finestra qui sera sobre lo portal major de cap a cap de la casa*¹³⁵.

És component de: [finestra \(obra\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Celler

Espai que serveix de magatzem de vi.

1546 *an affer apart sol ixent tres migans dins lo miga lonc en los quals migans la hu a de servir per sala al romano i laltre pastador laltre a de ser ab arcada e servira per **seller** ho stable*¹³⁵.

És inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

Faceta: [Usos](#).

Utilitza: [estatge](#).

Cessió de paraments

Préstec de paraments de llar i de cuina que fa el propietari d'una obra als treballadors. Era costum als segle XVI que és inclosa a alguns contractes del segle XVI.

Sol acompanyar a una altra clàusula de cessió d'un habitatge, [estatge de casa](#), segurament un cobert a l'obra.

1545 *los promet dar statge de casa **una flassada dos parells de lensols una paella una olla de coura i una olla de aram** tant com trigaran a fer dita obra*¹³⁵.

És instància de: [estatut](#).

És relacionat amb: [estatge de casa](#).

Faceta: [Estatuts](#).

401 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R4, 94.

Cessió d'eines

Préstec d'eines que fa el propietari d'una obra als treballadors durant el temps d'aquesta. Era costum al segle XVI, quan és inclosa a alguns contractes del moment. En alguns casos la podem situar junt a constructors itinerants, encara que el fet no és generalitzat.

Les eines implicades eren: [aixada](#), [gavadal](#), [pala de ferro](#), [perpal](#), [portadora](#), [tapiera](#). Veieu l'entrada de cada eina per exemples concrets de la seva propietat.

És un costum que no sempre era seguida, atès que no sempre apareixen aportacions d'eines pel propietari als contractes.

És instància de: [estatut](#).

És relacionat amb: [aixada](#), [ferramenta](#), [gavadal](#), [pala de ferro](#), [perpal](#), [portadora](#), [tapiera](#).

Faceta: [Estatuts](#).

Circuit

Compleix, conjunt de construccions i espais, format al costat d'una casa (edifici).

És instància de: [barri](#).

Faceta: [Construccions](#).

Clau

1415 *que ... ara aver tota materia acceptat guix et cals e taules e feraduras so es **claus** ni tencaduras*¹³².

És instància de: [ferradura](#).

Faceta: [Materials](#).

Coberta de terra

Cobertura d'una teulada feta amb terra.

A les construccions del Lluçanès actualment conservades les cobertes de terra només apareixen als refugis, que ara per ara només podem datar com més aviat a principis del segle XVIII.

Tanmateix les cobertes de terra degueren ser més usuals del que podria semblar, perquè en una data tan recent com 1544 l'església de Sant Boi de Lluçanès tenia una volta coberta amb *fang*, per cert en molt mal estat, doncs l'havien crescut figueres i altres arbres; sabem del fet quan els homes del lloc decidiren canviar-ho per un de lloses⁴⁰².

402 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R74, 45.

També apareixen a les cases, com és el cas del mas Gurrians a 1550¹⁴¹ o la caseta dels Munts a 1551¹⁴² i segurament el de la caseta de Gavarresa de 1546¹³⁸ i el mas Codinac a Lluçà a 1548¹³⁹.

A les cases el fang se situa sobre estructures suportades per fusta i altres materials. Al document de Gurrians aquesta és esmentada en dues ocasions: a la primera dirà que la cobertura hauria de ser *a llata falsa o canya*, mentre que a la segona que es deuria *ensostrar ... de tegell i enterrar*, solució igual a la de la caseta dels Munts, on *lo sostre de dita casa* hauria de ser *de tagell y de terra*. Sembla que a Gurrians com alternatives es donaven una estructura de canyes i un altra de fusta, el *tegell* o *llata falsa*. El *tegell* ja havia estat utilitzat a la caseta de Gavarresa uns anys abans, on també era als sostres intermedis, el *tegell del sostre i de la teulada*. En altre part del contracte són esmentades *lo tegell per ensostrar i fulla o tegell per a cobrir*¹³⁸. La descripció de la reforma de Teulats de 1547 és molt propera, dirà que hauria de ser *de full o canya*¹³⁹. La *llata falsa* i la *fulla o full* són peçes rectes de fusta.

És component de: [teulada](#).

Faceta: [Construccions](#).

Coberta de teules

Cobertura de teulada feta amb [teules](#).

Al terme la referència més antiga de teulades amb teula és la [casa Sasala](#) de Sant Boi a 1415¹³². A les representacions de principis del segle XV de l'entorn també es troben cases cobertes de teules. Al terme, però, la major part de les cites són més modernes; la casa Sasala és una casa d'un petit senyor feudal, el propietari del casal de Montoroell.

Les primeres referències a construccions auxiliars que ens consten són del segle XVI, com ara un porxo del mas Vila de Prats de Lluçanès²⁹.

Amb aquestes dades podríem tenir diferents estructures de suport. Hi eren ja al segle XVI els sostres de teules col·locades directament sobre l'entramat de fusta, tal i com el coneixem avui, presents encara en moltes edificacions recents, com ara la *cabanya del Cerdanya*, d'Oristà, de la segona meitat del segle XIX o del segle XX. Els podem veure descrits a alguns inventaris; així hi era en un *porxo* annex en una casa de Perafita a 1601, on la teulada era *coberta amb cabiró rodó per canal o teula*²⁹.

També ens consten amb un sistema basat en canyes, també sobre bigues, com fou utilitzat al mas Gavarresa d'Olost a 1550¹⁴⁰. A aquesta última obra s'esmenta com alternativa un sostre de *posts*, que potser són les *llates* anteriors o potser una estructura de petits troncs o branques.

Teules directament assentades sobre les *lletes* i aquestes sobre els *cabirons*.
Cabanya del Cerdanya (Oristà). Segles XIX-XX.

Aquest podria ser el cas d'una de les alternatives pel sostre que són esmentades a l'obra del mas Gavarresa d'Olost de 1550, on el mestre *havia cobrir la dita cas tant de embigar com de posar hi posts o canyes i cobrir de teula*¹⁴⁰. Els *posts* de la cita es deuen correspondre amb les fustes on descansen directament les teules a aquest tipus de sostre, que són usualment conegudes com *lletes*, encara que serien possibles altres explicacions.

Aquesta obra de Gavarresa ja ens introdueix que havia al segle XVI d'altres entramats de sostre com a suport de les teules. El que presenta com alternativa a les *lletes* és una estructura de *canyes*.

1545 *lo qual miga a de muntar de terra fins a la **taulada** tot lo que sira mester*¹³³.

És instància de: [element base](#), [estructura](#).

És component de: [teulada](#).

Faceta: [Construccions](#).

Cobrir

Construir una coberta.

1550 **cobrir** dita casa a llata falsa ho canya ho del que de dites coses ... volra **cobrir**¹⁴⁰.

És instància de: [treball de construcció](#).

Faceta: [Activitats](#).

Sinónims: [cobrir de cap](#).

Cobrir de cap

1541 te a ... **cobrir de cap** ab canya o tegell¹³³.

És sinónim de: [cobrir](#).

Compleix

Conjunt de construccions.

És instància de: [construcció](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [barri](#).

Més informació: [Explotacions agrícoles i ramaderes](#).

Construcció

Edificació o conjunt d'edificacions relacionades, independent formalment.

Components: [divisió de construcció](#), [element constuctiu](#), [elaboració per a construcció](#).

És capçalera de jerarquia del tesaurus.

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [casa \(edifici\)](#), [compleix](#), pallissa (construcció), [porxo](#).

Cornisa

1546 *apres an de fer tot lo devant de dita casa lo que mirara sobre lo carrer de pedre picada ab **cornis** al romano al catxapi de la finestra qui sera sobre lo portal major de cap a cap de la casa*¹³⁵.

És instància de: [adorn](#).

Faceta: [Decoracions](#).

Cuina

Estança d'una [casa \(edifici\)](#) destinada a l'elaboració del menjar.

És component de: [habitatge](#).

És inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

És relacionat amb: [sala](#).

Faceta: [Usos](#).

Utilitza: [estatge](#).

Devant

Façana.

1546 an de fer tot lo **devant** de dita casa lo que mirara sobre lo carrer de pedre picada ... i en dit **davant** a de aver tres finestres.

És component de: [construcció](#).

Faceta: [Construccions](#).

Divisió de construcció

Part formal d'una construcció determinada per la seva estructura o el seu ús.

És component de: [construcció](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [estatge](#), [sostre \(planta\)](#).

Element auxiliar

Part d'una construcció, mòbil o feta amb materials diferents als que constitueixen la base de l'obra. Són elements que usualment són fets per fusters després d'acabar la feina el mestre d'obres.

És component de: [construcció](#).

És instància de: [element constructiu](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [finestra \(fusta\)](#), [porta](#).

Element constructiu

Component d'una construcció.

És component de: [construcció](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [batent](#), [element constructiu auxiliar](#), [element constructiu base](#), [element constructiu estructural](#), [element de seguretat](#), [estructura](#), [paret](#), [obertura](#), [safrà](#).

Element constructiu base

Part d'una construcció feta amb els materials base de l'obra -pedra, maó o elaboracions de morter- que és destinada a un ús específic, estructural o funcional. A vegades és traslladada a una altra construcció.

És instància de: [element constuctiu](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [aigüera](#), [barbacana](#), [bescambra](#), [escala \(obra\)](#), [finestra \(obra\)](#), [forn](#), [portal](#), [xemeneia \(fumera\)](#), [xemeneia \(fogar\)](#).

Element constructiu estructural

Component essencial d'una construcció destinat al sosteniment del conjunt o d'alguns del seus components .

És instància de: [element constuctiu](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [arcada](#), [arcades](#), [cantonada](#), [carena](#), [devant](#), [llindar](#), [mitjà](#), [paret \(exterior\)](#), [sostre \(estructura\)](#).

Element de seguretat

Component d'una construcció que incorpora característiques que tenen com a finalitat la protecció dels seus habitants i bens.

És instància de: [element constructiu](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [espillera](#), [garita](#).

Enlliscar

Arrebossar interiorment una paret amb guix; cobrir el seu parament amb una capa de guix.

1546 an **enlliscar** totes les botigues pastador i totes les instansies qui seran sobiranes so es menjador cambres i gorfa¹³⁵.

És instància de: [treball de construcció](#).

Faceta: [Activitats](#).

Utilitza: [guix](#).

Enrajolar

Posar peces ceràmiques a sobre d'un sostre (estructura) per formar el pis de la planta d'una construcció.

1546 an ... **enrajolar** tot lo que jo volre **enrajolar** donant los cairo ho rajola però jo tinc a fer posar lo postam i fer lo obrar ab ma clauo i lo que i sia mester acceptat cals i arena¹³⁵.

És instància de: [treball de construcció](#).

Faceta: [Activitats](#).

Fa servir: [cairó](#), [rajola](#).

Equipament

Eines i equipament utilitzats en una activitat. En ocasions són construïdes per a l'ocasió, com ara les [bastides](#).

És capçalera de jerarquia del [tesaurus](#).

Instàncies: [bastida](#), [ferramenta](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Escala (obra)

Sèrie d'esglaons o *graons* que permet pujar o davallar d'un nivell a un altre.

1541 te a fer la **scala**¹³³.

1545 te a fer ... una **scala** de pedre picada per muntar al primer sostre¹³³.

Components: [graó](#).

És component de: [casa \(edifici\)](#).

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

Utilitza: [volta grassa](#).

Sinònims: [grau](#).

Espitllera

Petita obertura en un mur exterior molt estreta cap a fora i més oberta a l'interior, utilitzada usualment per ventilació a les plantes baixes i seguretat.

1545 te a fer ... en lo baix a tot lo torn de la casa **spilleres** les que i sien mester¹³³.

És instància de: [element de seguretat](#), [obertura](#).

Faceta: [Construccions](#).

Estable

1546 an affer apart sol ixent tres migans dins lo miga lonc en los quals migans la hu a de servir per sala al romano i laltre pastador laltre a de ser ab arcada e servira per seller ho **stable**¹³⁵.

Utilitza: [estatge](#).

És inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

Faceta: [Usos](#).

Estatge

Divisió formal elemental d'una casa (edifici).

1545 an afer dos migans la hu ab arcada latre ade servir per botiga al cap de la entrada a de aver hun miga de paret streta de ample lo que conexaran per fer paissa ... i en tots los dits **statges** an de fer spileres ho finestres rexades i portals ... apres an de fer la scala en la hu dels dits **statges**¹³⁵.

És component de: [casa \(edifici\)](#).

És instància de: [divisió de construcció](#).

És utilitzat per: [botiga](#), [celler](#), [cuina](#), [estable](#), [menjador](#), [pallissa](#), [pastador](#), [sala](#).

Faceta: [Construccions](#).

Estatge de casa

Lloc d'allotjament per els treballadors d'una obra que deu proporcionar el propietari segons alguns contractes del segle XVI.

És un allotjament autònom, no la casa del propietari; previsiblement a l'obra, perquè aquest assoleix també l'obligació de prestar paraments de llar i cuina. Podria ser un cobert provisional a l'obra.

1545 los promet dar **statge de casa** una flassada dos parells de lensols una paella una olla de coura i una olla de aram tant com trigaran a fer dita obra¹³⁵.

És instància de: [estatut](#).

És relacionat amb: [cessió de paraments](#).

Faceta: [Estatuts](#).

Estatut

Regla aplicada, a vegades eventualment, a les condicions de treball d'un col·lectiu, sigui dels membres d'un ofici o dels participants en una obra o treball, en virtut de normativa o contracte concrets.

És capçalera de jerarquia del thesaurus.

Faceta: [Estatuts](#).

Instàncies: [cessió de paraments](#), [cessió d'eines](#), [estatge de casa](#).

Estructura

Element d'una construcció format per un grup organitzat de materials o elements elaborats, tots opcionals.

És instància de: [element constructiu](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [sostre \(estructura\)](#).

Fer puntes

Llossar, renovar el tall de les eines amb *puntes* dels picapedrers. Era tasca dels ferrers i requeria afegir ferro per refer l'eina.

Sembla que al segle XVI era costum que els picapedrers aportaren el ferro per assolir la feina perquè a vegades hi ha una quantitat de ferro inclosa al preu de l'obra.

1546 *done als dits ... vint i sinc ducats vint lliures de ferro ... i ... prometen de fer los **fer les puntes** a malla i malla i si costaran mes se obliguen en fer ho pagar*¹³⁶.

És instància de: [treball de construcció](#).

Faceta: [Activitats](#).

És relacionat amb: [ferrer](#), [malla \(periode\)](#).

Més informació: Portar les eines al ferrer interrompia la feina del tall: vegeu [malla \(periode\)](#).

Fer una casa

Activitat d'un mestre d'obres que dona com a resultat almenys les parts fixes de una casa. Són exceptuades usualment les parts mòvils com portes i finestres. Implica la col·locació de productes no elaborats o l'ús de materials sovint no obtinguts en el decurs de l'activitat, proporcionats pel que encarrega l'obra.

1415 jo ... aie a fer la una casa¹³².

És instància de: [treball de construcció](#).

Faceta: [Activitats](#).

Intervé: [manobra](#).

Producte: [casa \(edifici\)](#).

Realitzada per: [mestre de cases](#).

Utilitza: [bastida](#).

Ferrada

Ferradura

1546 *no es obligat en donar los sino totes les fustes i teules i golfos i **ferrades***¹³⁵

És sinònim de: [ferradura](#).

Ferradura

Element fabricat amb ferro que és integrat en una construcció.

1415 *que ... ara aver tota materia acceptat guix et cals e taules e **feraduras** so es claus ni tencaduras*¹³².

És instància de: [matèria](#).

És relacionat amb: [ferrer](#).

Faceta: [Materials](#).

Instàncies: [clau](#), [tancadura](#).

Sinònims: [ferrada](#).

Ferramenta

Eina, utensili per facilitar un treball.

És instància de: [equipament](#).

És relacionat amb: [cessió d'eines](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Instàncies: [aixada](#), [gavadal](#), [malla \(eina\)](#), [pala de ferro](#), [perpal](#), [portadora](#), [tapiera](#).

Més informació: A les obres al segle XVI era costum que determinades eines fossin proporcionades pel propietari; Vegeu [cessió d'eines](#). No sempre era seguida, sembla opcional.

Ferrer

Ofici dedicat al treball del ferro.

És instància de: [ofici](#).

És relacionat amb: [fer puntes](#), [ferradura](#).

Faceta: [Oficis](#).

Finestra (fusta)

Estructura de fusta amb una part mòbil utilitzada per a tancar i obrir una [finestra \(obra\)](#).

Components: [golfo](#).

És instància de: [element auxiliar](#).

Faceta: [Construccions](#).

Ubicació: [finestra \(obra\)](#).

Finestra (obra)

Obertura externa o de comunicació entre estances en una construcció, no destinada al pas dins, que usualment serveix d'encaix a una [finestra \(fusta\)](#).

1541 *mes te a fer dit mestre dues **finestres** en lo menjador la huna sobre lo portal la qual a de ser ab batents bons i suficiens de pedra i ab safran ab sos setials bons i bastans*¹³³.

Components: [batador](#), [batent](#), [catxapí](#), [lindar](#), [sitials \(festejadors\)](#), [safrà](#).

És instància de: [obertura](#).

És ubicació de: [finestra \(fusta\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [finestra amb emplants](#), [finestra de quatre cantons](#), [finestra forçada](#).

Finestra amb emplants

1547 *ab 4 finestres forsades i una **ab emplants** si sera portal ho finestra*¹³⁹.

És instància de: [finestra \(obra\)](#).

És utilitzat amb: [tàpia \(tècnica\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Finestra de quatre cantons

Finestra (obra) simple de parets rectes construïda de paredat carejat amb llindar de fusta.

1541 *dues finestres ... de quatre cantons*¹³³.

És instància de: [finestra \(obra\)](#).

És semblant a: [portal quadrat](#).

Faceta: [Construccions](#).

Finestra forçada

1547 *ab 4 finestres forsades i una ab emplants si sera portal ho finestra*¹³⁹.

És instància de: [finestra \(obra\)](#).

És utilitzat amb: [tàpia \(tècnica\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Forn

1541 *E mes se te dit mestre a portar totes les pedres qui sien necessaries en fer totes les dites parets i scala i forn acceptat la tosca que en dit forn sera mester*¹³³.

1546 *an de fer dits mestres quatre xameneias so es ... al forn lo qual forn an de fer dins ho de fora de dit pastador que si puga coura una cortera i mige de farina*¹³⁵.

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

Utilitza: [tosca](#).

Full

1547 *los dits mestres an ... cobrir de full ho canya*¹³⁹.

És sinònim de: [fulla](#).

Fulla

1546 *i mes te a ver ... lo tagel per ensostrar i fula o tegel pera cobrir*¹⁴⁰.

És component de: [teulada](#).

És instància de: [matèria](#).

Faceta: [Materials](#).

Sinònims: [full](#).

Fusta (peça)

Qualsevol peça de fusta.

És instància de: [matèria](#).

Faceta: [Materials](#).

Instàncies: [biga](#), [cabiró](#), [post](#).

Fusta quadrada

Qualsevol peça de fusta feta a esquadra.

1551 *posar tota la fusta **codrada***¹⁷⁰.

És instància de: [fusta \(peça\)](#).

Faceta: [Materials](#).

Instàncies: [biga quadrada](#).

Fuster

Ofici dedicat al treball de la fusta.

És instància de: [ofici](#).

Faceta: [Oficis](#).

Garita

Matacà. Sortit del mur amb obertura inferior per defensar un portal que es col·loca a sobre d'aquest.

1545 *te affer ...una **garita** sobre lo portal major*¹³³.

És instància de: [element de seguretat](#), [obertura](#).

Faceta: [Construccions](#).

Gavadal

Vas gran rectangular de fusta utilitzat a la construcció per transport d'aigua o materials.

1546 tot lo restant dits mestres se emprenen de portar so es cals pedra arena terra per fer les tapies i sercar tapieres portadores **gavadals** i tot lo que per dita obra agen mester a tots lurs costs i despeses¹³⁵.

És instància de: [ferramenta](#).

Faceta: [Equipaments](#).

És relacionat amb: [cessió d'eines](#).

Golfa

Planta auxiliar situada sota la coberta d'una [casa \(edifici\)](#).

1545 fer la **gorfa** ab arcades¹³³.

És instància de: [casa \(planta\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Golfo

Element de metal que serveix de suport a una porta o finestra (fusta) i permet el seu gir.

1546 no es obligat en donar los sino totes les fustes i teules i **golfos** i ferrades¹³⁵

És instància de: [ferradura](#).

És component de: [finestra \(fusta\)](#), [porta](#).

Faceta: [Materials](#).

Graó

Esglaó; unitat que forma una escala (obra).

1546 donen a preu fet ... a trencar ... trenta **graons** i aquells picar an de ser de la forma següent so es los **grahons** de llongesa nou palms i dample hun palm i mig i dalt hun palm¹³⁶.

És component de: [escala \(obra\)](#).

És instància de: [pedra](#).

Faceta: [Materials](#).

Grau

Escala (obra).

1415 que i aia dos portals e una **grau** de pedra hon pugen en la casa sobirana¹³².

Faceta: [Materials](#).

Materials: [pedra](#).

Sinònims: [escala \(obra\)](#).

Guix

1415 *que ... ara aver tota materia acceptat **guix** et cals e taules e feraduras*¹³².

És instància de: [matèria](#).

És utilitzat per a: [enlliscar](#).

Faceta: [Materials](#).

Habitatge

Habitacle. Espai destinat a que les persones puguin fer-hi vida i activitats.

Components: [cuina](#), [menjador](#), [pallissa \(estança\)](#), [pastador](#), [sala](#).

És instància de: [ús](#).

És relacionat amb: [casa \(edifici\)](#).

Faceta: [Usos](#).

Jornal

Mesura de superfície del terme de la qual no ens consten equivalències directes, encara que sembla que és igual a la [quartera](#).

Hi ha alguns indicis. Així, al document de confirmació de l'establiment de les terres que formaren el mas Burgés, a Lluçà, a 1561⁶¹, es diu que aquestes sumaven 100 jornals, mentre que una venda posterior, de 1690¹⁹³, es referirà a 100 quarteres. En principi les cites són equivalents, encara que, de fet, hi ha diferents superfícies, perquè algunes terres originals foren venudes abans.

1561 *stabilio vobis ... dictos mansos ... una cum eorum terris ... quod omnia pro ut sunt contigua continent iuse inter terram aratoriam heremam et codines centum **jornalia***⁶¹.

1690 *vendimus vobis ... troceum seu banatam terrae tenentiae seu seminaturae si tota seminarietur seu seminari posset centum **quarterias***⁴⁰³.

Faceta: [Mesures](#).

Pseudosinònims: [quartera](#).

403 ACM, APM m-1739, 309.

Més informació: Vegeu [quartera](#) per l'imprecisió de les mides de superfície en general i pel contexte de les cites de 1561 i 1690 en particular.

Llata falsa

1550 *cobrir dita casa a **llata falsa** ho canya ho del que de dites coses ... volra cobrir*¹⁴⁰.

És component de: [teulada](#).

És instància de: [elaboració](#).

Faceta: [Materials](#).

Llindar

Llinda; part superior de portal, finestra (obra) o aigüera que suporta la càrrega del mur sobre el van.

1546 *finestres ... la vna ab ... **lindar** de fusta*¹³⁷.

1546 *una **aiguera** ab lindar de fusta*¹³⁷.

És component de: [aigüera](#), [finestra \(obra\)](#), [portal](#).

És instància de: [element constructiu estructural](#).

Faceta: [Construccions](#).

Llosa

Pedra plana, relativament prima.

És utilitzada a finestres a construccions modestes, com es pot veure a la [cabanya del Cerdanya](#) a Oristà.

Sovint apareix a les [barbacanes](#) de les cases i masos.

Sovint formava la coberta de les teulades, a tota mena d'edificis.

Els sostres de lloses van persistir durant molt de temps al Lluçanès. A les últimes etapes de la seva existència, però, van tenir l'aliat inesperat del fisc borbònic, que davant els dubtes de quan devien tributar els subhabitatges va establir el límit de l'ús de teules²¹.

A la major part de les construccions subsistents les lloses són autoportants, es troben en una estructura de falsa cúpula d'aproximació de filades. Son típiques dels refugis agrícoles, dels que es conserven molts al Lluçanès. En aquests casos les lloses solen ser el component del sostre, mentre que la coberta és de fang.

En altres casos les lloses són a la coberta, sostingudes per sostres d'estructura de fusta. D'aquest període podem assenyalar amb elles un edifici conservat, encara que molt malmès, la [cabanya de Clapers](#), a Sant Feliu Sasserra, que podem datar cap a 1725. Hi havia, però, d'altres solucions, com

la de l'església de Sant Boi de Lluçanès on les lloses es van instal·lar a 1544 sobre una antiga volta, suposem que de canó⁴⁰⁴. No tenien coberta de fang; precisament van ser instal·lades substituint al fang existent.

Devia ser el sistema usual de cobertura de les cases dels masos i cases al segle XV. Així ens consta en algun inventari, com ara un del mas de la Font, de Sant Agustí de Lluçanès, a 1503⁴⁰⁵ o en una casa de Sant Boi construïda cap a 1417¹²⁵. La instal·lació per primera vegada en una església en una data tan tardana com ara a mitjans del segle XVI a Sant Boi potser ens indica que les cobertes de lloses no serien tan comuns, mentre que la solució habitual a la baixa edat mitjana seria el fang.

Suposem que al llarg dels segles XVI i XVII aniria abandonant els habitatges per a quedar relegat als subhabitatges i refugis al segle XVIII.

És component de: [barbacana](#), [espitllera](#), [finestra \(obra\)](#), [teulada](#).

És instància de: [pedra](#).

Faceta: [Materials](#).

Malla (eina)

Mall, maça; peça de ferro amb dues bases planes i mànec de fusta usada pels picapedrers per trencar la pedra.

És instància de: [ferramenta](#).

És relacionat amb: [fer puntes](#), [malla \(període\)](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Malla (període)

Cicle de treball del picapedrer a l'extracció i tall de pedres a la pedrera. Incloïa una fase de trencament de pedres amb malla i altres d'ús d'eines amb *puntes*, per extracció de les pedres, l'escapçat i en el seu cas, treball de la pedra. Terminava quan les eines amb *puntes* havien de ser renovades (*llossades*) i deixades al ferrer, el que obligava a un període d'ús de la malla en exclusiva i per tant iniciar un nou cicle.

No ens consta la duració mitjana al Lluçanès, encara que no seria lluny d'una setmana, temps que era utilitzat a les obres de la catedral de Tarragona al segle XIV⁴⁰⁶.

1546 *les dits ... prometen de fer los fer les puntes a malla i malla i si costaran mes se obliguen en fer ho pagar*¹³⁶.

És instància de: [temps](#).

404 Ens consta la volta a la construcció d'un campanar a 1533 (ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R75, 15).

405 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R67, 44v.

406 [COMPANYS i FARRERONS 1991](#), 289.

És relacionat amb: [fer puntes](#), [malla \(eina\)](#), [picapedrer](#).

Faceta: [Temps](#).

Manobra

Auxiliar del mestre de cases o picapedrer.

1546 *te a fer la despesa tots lo temps que dita hobra se fara al dit mestre joan i a tos los mosos y **menobras** que en dita obra trebalaran*¹³⁸.

És instància de: [ofici](#).

Faceta: [Oficis](#).

Marxapeu

Protecció de la porta feta en obra a la part inferior del portal.

És instància de: [portal](#).

Faceta: [Construccions](#).

Matèria

Materials i components, fabricats o extrets, que són utilitzats a les construccions.

1415 *que .. ara aver tota **materia** acceptat guix et cals e taules e feraduras, so es claus ni tencaduras*¹³².

[És capçalera de jerarquia del tesaurus](#).

Faceta: [Materials](#).

Instàncies: [arena](#), [cairó](#), [calç](#), [ferradura](#), [fusta \(peça\)](#), [guix](#), [pedra](#), [rajola](#), [teula](#).

Pseudosinònims: [minusaria](#).

Menjador

[E](#)stança d'una [casa \(edifici\)](#) destinada a lloc per menjar. Usualment és equivalent a [sala](#).

1545 *te de fer hun miga ab dos portals baix en la entrada i dos altres portals ab batens de pedra en lo **menjador***¹³³.

És component de: [habitatge](#).

És opcionalment inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

Faceta: [Usos](#).

Pseudosinònims: [sala](#).

Utilitza: [estatge](#).

Mestre de cases

Ofici dedicat a la construcció. El terme apareix als documents del Lluçanès al segle XVI. Abans és utilitzat el terme *picapedrer*.

És instància de: [ofici](#).

Faceta: [Oficis](#).

Sinònims: [picapedrer](#).

Mesura

Unitat de mesurament.

Pel que fa al Lluçanès aquest és un apartat complex del que no sempre tenim suficients referències.

Per tot el terme sembla que les mesures eren unificades i disposem d'equivalències amb les de Barcelona fetes a 1587-1594. De fet, aquestes equivalències són locals, encara que podem deduir les de la baronia perquè són les mateixes a Oristà, Sobremunt, Sant Bartomeu del Grau, Sant Boi de Lluçanès i Perafita⁴⁰⁷. El problema és que són les mateixes que les de Vic⁴⁰⁸, el que fa sospitar que per aquelles dates les mesures medievals del terme eren abandonades i les conegudes solament són vàlides per l'edat moderna; el fet no seria aïllat, perquè a Santa Maria de Merlès es declaren com a pròpies les de Barcelona⁴⁰⁹.

Mesures lineals i de superfície

La base per mides lineals o de superfície és la [cana de llana](#) del terme. La resta de mides lineals són divisions de la cana i les mides de superfície es refereixen a quadrats amb els seus costats referits a un múltiple de cana.

La cana es divideix en 2 [passos](#) o 8 [palms](#).

La mesura de referència de superfície és la [quartera](#), amb les seves subdivisions, en 12 [quartans](#) i aquests en 4 [picotins](#). Existia una altra també, el [jornal](#), que devia correspondre a la quartera.

L'ús de les mesures de superfície a les transaccions és restringit fins al segle XVIII, ateses les dificultats de mesuracions precises sense professionals. Encara que és òbviament es devien fer alguns càlculs per conèixer el valor, al document es preferia limitar la informació a les afrontacions.

407 [TEIXIDÓ 2008](#), vol. I, 368, 386, 397, 398 i 400. A Perafita no hi ha dades de mida, encara que sí de gra, pes i vi, que coincideixen amb les de les poblacions esmentades.

408 [TEIXIDÓ 2008](#), vol. I, 348.

409 [TEIXIDÓ 2008](#), vol. III, 1252.

A la baixa edat mitjana i la moderna les mesures utilitzades per a mobles, edificis i solars són lineals, i referits a la [cana de llana](#) del terme o les seves subdivisions. Pels solars grans o finques del periurbà de les viles s'utilitzen les mesures de superfície bassades en la [quartera](#),

Les mesures que coneixem devien ser les utilitzades al Lluçanès almenys des del segle XIV, on ja existia la primacia de la [cana de llana](#) del terme: atesa la inestabilitat política del Lluçanès després de la guerra de remences no es pot esperar cap canvi en aquest àmbit abans del segle XVII, temps ja massa inadequat per fer innovacions en aquest àmbit.

Pel que fa a moments anteriors, potser la situació fos ben diferent. La primacia de la [cana de llana](#) sembla que ens remet a moments en què la ramaderia i la llana eren importants al terme, i per tant potser la [cana de llana](#) no tenia aquest lloc privilegiat des de molt temps enrere, i podria ser només des del segle XIV; no en tenim informació directa al respecte i caben altres hipòtesis.

Existien algunes mesures imprecises de caire tradicional, com el [tir de pedra](#), que tenien valor indicatiu, no de mesurament real.

Mesures específiques de construccions

Abans del segle XVII les mesures dels edificis oferides als documents d'obra són difícils de portar a dades reals.

Pel que fa a la planta el problema és l'ús generalitzat de les mides de [tou](#), en teoria mesures útils, que presenten gran complexitat a falta de referències directes.

Les mides d'alçada de les construccions es donen de dues maneres. Una és exterior, que bàsicament és la mida de cantoneres, o sigui sense afegir l'altura de la teulada; aquesta segurament es correspon a dades reals. L'altra es refereix a l'alçada de plantes que no tenen per sostre la teulada, les mides [fins a sostre](#).

L'alçada dels murs independents, com els de les llices o les llindes de les finques, és donen en [tàpies](#), unitats de mida que té el seu origen en la tècnica de la tàpia.

1755 *se han empleadas onse dotzenas y deu pots de roure de differents **midas***¹⁴⁹.

[És capçalera de jerarquia del thesaurus.](#)

Faceta: [Mesures](#).

Instàncies: [cana](#), [mida fins a sostre](#), [tou](#), [palm](#), [picotí](#), [pas](#), [quartan](#), [quartera](#), [tàpia\(mesura\)](#), [tir de pedra](#).

Més informació: Si no és especificada una altra alternativa entenem que són sempre mesures del Lluçanès. Des de la baixa edat mitjana la cana del terme coexisteix amb la de Barcelona i la de Manresa; vegeu [cana de llana](#) per més referències.

Mesura fins a sostre

Unitat de mesura aplicada a l'altura de plantes que no tenen per coberta la teulada. El concepte és molt semblant al [tou](#) contemporani utilitzat a les plantes, és l'alçada útil: correspon a l'altura de la planta incloses les bigues, sense comptar l'estructura que suporta; sembla que aplica solament a sostres amb suport de fusta. L'altura real de la planta sembla que era lleugerament més alta, potser d'un pam o menys en la major part dels casos.

1550 *la altesa de dits vint i vuit palms se enten quatorze palms dejus lo cabiro i desus la biga*¹⁴¹.

1551 *la dita casa ... pujara ... deu palms fins al sostre y del sostre amunt dotze palms en les cantonades*¹⁴².

És instància de: [mesura](#).

És relacionat amb: [biga](#), [sostre](#).

Faceta: [Mesures](#).

Minusària

Materials.

1548 *te a fer a tots sos costs y despeses salvo que li aven a portar tota la minusària a peu de obre*¹⁹⁹.

1554 *ab una que ... la liage de aportar a peu de obra y teula exceptat la pedra de menussària*¹⁴³.

Faceta: [Materials](#).

Pseudosinònims: [materia](#).

Mitjà

Paret mestra. Mur construït entre parets exteriors d'una construcció per sostenir càrregues.

A les edats mitjana i moderna quasi sempre són de tàpia, totalment o a partir de la primer planta.

Si són completament de tàpia, sembla que tradicionalment són molt grossos, presumiblement d'abans del segle XVII, quan hi ha força canvis constructius. Hi ha alguns documents que especifiquen aquesta mida, com ara dues cases de Prats de Lluçanès de març de 1566⁴¹⁰ i un altra del mes següent⁴¹¹; a totes dues les parets mestres tenen un gruix de sis pams, 118 cms. La [casa Sasala](#) de Sant Boi a 1415 presenta una llargària de planta de 36 pams, que potser suggereix que també incloïa un mur mestre de tàpia de mesura tradicional. Som a l'espera de noves dades, encara que les primeres impressions ens suggereixen que havia dimensions tradicionals usals per aquests murs.

1541 *te de fer hun miga ab dos portals baix en la entrada*¹³³.

410 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 4 66v.

411 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R3, quad. 4 70v.

És instància de: [element constructiu estructural](#), [paret](#).

Faceta: [Construccions](#).

Usa opcionalment: [tàpia \(tècnica\)](#).

Morter de garsa

Tècnica per construir un conglomerat de pedra amb fang com aglutinant. Utilitza terra del lloc on és elaborat.

És una tècnica utilitzada tradicionalment a molts àmbits a tot el nostre entorn que ha estat utilitzada a Catalunya fins al segle XX⁴¹². Sembla que s'utilitzava el que era al costat de l'obra mateixa: així ens consta que en una obra de 1544 a Santa Creu del Jutglar, on el propietari ha de posar a disposició del mestre tots els materials *a peu de obra exeptat la terra*⁴¹³.

Sembla que el seu ús era generalitzat a les esglésies als temps de la repoblació, a la Catalunya carolíngia, i amb ella fou construït el primitiu monestir de Cuixà c. 870⁴¹⁴, sent relegada des del segle X al mon rural, on es troba a petites edificacions, com ara [Sant Llúser de Viròs](#), a Alins, Sant Pere dels Vilars, a Espolla⁴¹⁵, o la veïna [Sant Vicenç d'Aladernet](#), a Balsareny.

De la seva presència a les esglésies del Lluçanès no en tenim informació de moment.

També ho era a les fortificacions de l'alta edat mitjana⁴¹⁶. Als castells d'importància és abandonat aviat, encara que a als petits del mon rural se seguia fent servir fins i tot a finals del segle XVI, com ara parcialment a les reformes del castell d'Aguilar, a Montmajor⁴¹⁷. Aquest aspecte també segueix pendent d'estudiar al Lluçanès.

I ho era a les cases dels camperols dels temps de la repoblació, com apareix als molts assentaments coneguts a tot l'entorn. En aquest cas si que disposem d'alguna excavació al terme: es tracta del Vilar de Montclús, a Santa Maria de Merlès, que els arqueòlegs han datat al segle IX⁴¹⁸. Era un edifici de parets rectes de pedra amb morter de fang, almenys una part de la planta baixa, rodejat de construccions auxiliars; el sostre sembla vegetal sobre fusta.

El *morter de garsa* es va seguir utilitzant massivament al mon pagès durant les edats mitjana i moderna. El trobem documentat també als habitatges de les viles, com ara unes cases de Perafita, a 1590¹⁴⁶, 1597¹⁴⁷. i 1598⁴¹⁹.

També el trobem a documents de construcció de cases del camp, com a la masoveria Caseta de Bassès de Perafita¹⁴⁴ a 1574, al mas de la Sala de Santa Creu del Jutglar, a 1614¹⁴⁷ o al mas la

412 *Era més bo o més dolent segons la terra que trobàvem prop d'on es feia l'obra, si tenia massa argila no anava bé, perquè s'enganxava a la paleta, el millor era el fet amb terra grassa* ([ROSSINYOL 2007](#), 29).

413 ABEV, Parroquials, Olost, R3, 30v.

414 [MARCA 1688](#), 867.

415 [BADIA 1994](#).

416 [FOLCH 2018](#).

417 [GALERA 2020](#), 19.

418 [FOLCH 2007](#).

419 ABEV, Parroquials, Perafita, R10, s.f.

Masoveria d'Olost, a 1638¹⁴⁷. I òbviament de magatzems, com ara un d'Oristà a 1649⁴²⁰, porxos, com ara el del mas Casals de Sagàs de 1735 (aquesta vegada per omisió, no hi ha pagaments de calç²⁹) i feixes, com ara una d'Olost a 1776⁴²¹.

Aquí i allí hi ha mostres d'obres amb *morter de garsa* a edificacions del Lluçanès existents avui no sempre documentades, com ara [la casa del molí de la Codina](#), [la Masoveria](#), [els Solans](#) o [Casamiquela](#) de Sant Bartomeu del Grau. De fet, sembla que els habitatges del terme, i de tota Catalunya, utilitzaven massivament la tècnica fins al segle XVIII, com varen descobrir els enderrocs de cases de Barcelona⁴²² o al terme es va posar de relleu a la [rehabilitació](#) de [Cal Rei](#) de Sobremunt. Aquesta obra la podem datar per la inscripció, la de la porta a 1744, amb alguna obra complementària immediatament posterior, de la qual fa ressò una inscripció de 1773.

No només era utilitzat a Catalunya a l'edat moderna, òbviament. De fet, els mestres francesos que arriben al terme als segles XVI i XVII la dominaven completament, i són responsables de moltes construccions documentades al Lluçanès, tant els que es varen assentar, com [Antoni Combes](#) o [Miquel de Pontons](#) com altres de pas, com [Joan Lleonard](#).

1574 aso tot a *morter de garsa* soes pedra i terra¹⁴⁴.

1597 i tota dita casa ab *morter de garssa* soes ab morter de terra¹⁴⁷.

És utilitzada opcionalment a: [paret](#).

És instància de: [tècnica tradicional](#).

Faceta: [Tècniques](#).

Sinònims: [morter de terra](#), [pedra i fang](#), [pedra i terra](#).

Mortor de terra

1590 tinc ha muntar tres parets de pedra i *mortor de terra*¹⁴⁶.

1597 i tota dita casa ab morter de garssa soes ab *mortor de terra*¹⁴⁷.

Faceta: [Tècniques](#).

Sinònims: [morter de garsa](#), [pedra i fang](#), [pedra i terra](#).

Obertura

Buit practicat en un mur per a donar pas, claror, comunicació entre estances o permetre la defensa.

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

420 ABEV, Parroquials, Oristà, Y3, s.f.

421 ACA, Notariales, Manresa, 341, 5.

422 [LLOBET 1987](#), 25.

Instàncies: [arcada](#), [espitllera](#), [garita](#), [finestra \(obra\)](#), [portal](#).

Ofici

Professió, usualment referit a alguna art mecànica.

És capçalera de jerarquia del [tesaurus](#).

Faceta: [Oficis](#).

Instàncies: [canador](#), [ferrer](#), [fuster](#), [manobra](#), [mestre de cases](#),

Pala de ferro

Eina formada per una làmina de ferro adaptada a un mànec per recollir o remoure pedres o materials.

1546 *done als dits ... vint lliures de ferro una exada hun perpall i una **palla de ferro** ... i acabada que agen l'obra ... ho agen a tornar*¹³⁶.

És instància de: [ferramenta](#).

És relacionat amb: [cessió d'eines](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Pallissa (estança)

Espai destinat a guardar la palla

1546 *al cap de la entrada a de aver hun miga de paret streta de ample lo que conexaran per fer **paissa** i tot fins a sostre a pedra e cals be que lo de la **paissa** no te amuntar sino fins a sostre*¹³⁷.

És instància de: [hàbitatge](#).

És inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

Faceta: [Usos](#).

Pallissa (construcció)

És sinònim de: [porxo \(magatzem\)](#).

Palm

Pam. Unitat de mesurament que correspon al Lluçanès a l'edat moderna a 1/8 de la cana de teixits o 1/4 de [pas](#) i equival a 19,639 cms.

1415 *una casa qui aia de thou de lonch trenta sis **palms** de cana de lana*¹³².

És component de: [cana](#), [pas](#).

És instància de: [mesura](#).

Faceta: [Mesures](#).

Més informació: vegeu [cana de llana](#) per les correspondències amb el sistema mètric. Per a mesures de superfície o d'altres tipus vegeu [mesures del Lluçanès](#).

Paredar

Fer parets.

1546 *a tots sos costs y despeses tant de **paradar** com fer les bigues*¹³⁷.

És instància de: [treball de construcció](#).

Faceta: [Activitats](#).

Paret

Mur d'una construcció

1545 *metre totes les **parets** ab tapia ho ab pedra al compte sera mester per acobrir a quatre vessants*¹³³.

Usa opcionalment: [morter de garsa](#), [pedra i calç](#), [tàpia \(tècnica\)](#).

És instància de: [element constructiu](#).

És relacionat amb: [tou](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [mitjà](#), [paret \(exterior\)](#).

Materials opcionals: [pedra](#).

Paret (exterior)

Mur exterior d'una construcció

1541 *te a fer ... una casa de longuesa de sinquanta palms francs de **parets***¹³³.

1545 *metre totes les **paret(s)** ab tapia ho ab pedra al compte sera mester per acobrir a quatre vessants*¹³³.

És instància de: [element constructiu estructural](#), [paret](#).

Faceta: [Construccions](#).

Sinònims: [paret forana](#).

Paret forana

Mur exterior d'una construcció

*1545 aga de fer totes les quatre **parets foranes** a quatre caires¹³³.*

És sinònim de: [paret \(exterior\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Paret seca

Pedra seca. Tècnica de construcció que utilitza pedra formant un aparell paredat sense morter. Usualment és formada amb còdols sense treballar o poc escapçats, encara que hi ha força exemples de paredat carejat, l'usat als cases i elements auxiliars dels masos. A vegades també són utilitzats *ripis* de *pedra* menuda o ceràmica per omplir els forats del paredat. Als *refugis* i *cabanyes* dels corrals ramaders solen existir també algunes peces més treballades a parts concretes com ara les llindes, finestres o *armaris*.

Pel que sabem, a l'edat moderna era restringida als murs de finques, llices i eres, als *refugis* i als corrals ramaders, encara que no seria d'estrènyer trobar altres àmbits a l'edat mitjana, encara que es podria esperar que molt restringits, atès la difusió d'una alternativa pràcticament equivalent, el [morter de garsa](#).

Hi ha una cita al contracte de reforma del [mas Gavarresa](#) d'Olost a 1550 que no va en aquest sentit. El mestre, al dir de la concòrdia, hauria de fer els murs *de pedra i morter*¹⁴⁰. Podria ser una simple lapse, encara que ens fa sospitar que havia al terme aquells dies cases de pedra sense morter, de [paret seca](#). És només un indicatiu, esperarem que altres testimonis afirmen o refuten aquesta primera impressió.

*1742 per fer unas **parets secas** a la vora del camí remader cerca dita casa al termenal den vall y altra **paret seca** al capdevall dels conreus y quintans de dita casa a la vora del bosch⁴²³.*

És instància de: [tècnica tradicional](#).

Faceta: [Tècniques](#).

Pas

Unitat de mesura lineal que correspon a la meitat d'una [cana](#) o a quatre [pams](#). El seu valor al terme a l'edat moderna és de 0,768 mts.

És mesura de referència de la [quartera](#), mesura de superfície que equival a 70 passos en quadre.

⁴²³ Asi anomenada en una obra de 1742 (ACA, Notariales, Manresa, 297, part 1 135v-136).

1611 *stabilio et concedo vobis .. quodam patium terre ... longitudinis quadraginta novem **pasius** parum plus vel minus latudinis vero duodecim **pasus** parum plus vel minus*⁴²⁴.

Components: [pam](#).

És component de: [cana](#).

És instància de: [mesura](#).

És relacionat amb: [quartera](#).

Faceta: [Mesures](#).

Més informació: vegeu [cana de llana](#) per les correspondències amb el sistema mètric. Per a mesures de superfície o d'altres tipus vegeu [mesures del Lluçanès](#).

Pastador

[Estança](#) d'una [casa \(edifici\)](#) destinada a l'elaboració del pa.

1545 *traure dos mijans so es lo de la cuina i lo del **pastador***¹³³.

És component de: [habitatge](#).

És opcionalment inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

Faceta: [Usos](#).

Utilitza: [estatge](#).

Pedra

Matèria mineral dura i sòlida

1415 *que i aia dos portals e una grau de **pedra** hon pugen en la casa sobirana*¹³².

És instància de: [matèria](#).

És material de: [grau](#), [paret](#), [portal](#).

Faceta: [Materials](#).

Instàncies: [cantó](#), [graó](#), [llosa](#), [pedra borda](#), [pedra comuna](#), [pedra de filada](#), [pedra picada](#), [tosca](#).

Pedra borda

Pedra de grossària i formes irregulars escapçada a la cara exterior, que en combinació forma el paredat carejat, opcionalment amb petites pedres o fragments ceràmic per omplir els forats.

424 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R95, 1.

La *pedra borda*, o *pedra escapçada* es la base dels paredats carejats, els aparells dels murs utilitzats a la major part de les construccions del Lluçanès, tant lligades amb el tradicional [morter de garsa](#) com els basats en morter de calç i fins i tot a alguns casos sense morter, com podem veure a la [barraca de Clapers](#) o la fase antiga de l'anomenada [barraca de Clapers II](#), a Sant Feliu Sasserra.

En aquests aparells els buits s'omplen de material més petit, pedres o fragments ceràmics i els murs normalment són de dues fulles, amb reblert interior de pedra tosca.

A l'obra de la caseta de Gavarresa de 1546 el propietari és el responsable de proporcionar la pedra al mestre, *les te a portar trencats que sian*¹³⁸. En aquest cas el mestre treballa sol, assimilat a un assalariat, i el propietari es fa càrrec del salari dels *manobres*, o sigui que l'extracció i l'escapçat de les pedres era responsabilitat d'aquests.

Als murs amb aquestes constitucions les cantonades depenen de la qualitat de l'edificació: a les construccions de baix pressupost, com la [cabanya de Clapers](#) a Sant Feliu Sasserra o la [cabanya del Cerdunya](#), a Oristà, són de carreus; usualment les coneixem de carreus.

És instància de: [pedra](#).

Faceta: [Materials](#).

Pedra comuna

La *pedra comuna*⁴²⁵, és la pedra sense treballar, col·locada tal i com és arrencada o recollida del camp.

És el material habitual dels murs de la [paret seca](#), i com tal la podem trobar usualment a refugis i murs de finques.

A les obres amb morter era utilitzada quasi sempre com emplen. L'ús més extensiu és el nucli dels murs, on els aparells tant els basats en [pedra borda](#), com els de [pedra de filada](#) o de [pedra picada](#), són limitats pràcticament sempre a les cares exteriors. Amb aquest ús com emplen també el veiem a molts elements dispars, com els forns o les voltes.

En uns pocs casos els murs són fets íntegrament amb paredat de *tosca* amb *morter de garsa*. Hi ha algun que podem situar a principis del segle XVI, com un fragment de mur dins d'un mas de Sant Feliu Sasserra, fet amb pedra comuna petita, el que apunta a una pràctica usual abans, segurament medieval. Atesa la fragilitat d'aquesta mena de construccions serà molt difícil trobar exemplars antics, però, a falta d'excavacions. Podria ser el cas dels murs del vil·lar de Montclús, a Santa Maria de Merlès, al segle IX⁴²⁶, encara que els restos són reduïts i pràcticament limitats al ciments i per tant és difícil l'assignació.

Als casos medievals o del segle XVI podríem assimilar l'ús d'aquesta estructura de murs a l'autoconstrucció. A temps més recents avançar una hipòtesi sobre la autoria és més complex; podrien ser obra de *margers*, que també treballen la pedra com auxiliars o *manobres* dels picapedrers.

425 Al contracte de document d'una capella de l'església d'Olost a 1628 (ABEV, Parroquials, Olost, R6, 224).

426 [FOLCH 2007](#).

És instància de: [pedra](#).

Faceta: [Materials](#).

Pedra de fil

Pedra de filada, també anomenada *pedres de fil*¹⁴⁴.

És sinònim de: [pedra de filada](#).

Pedra de filada

Carreus o carreus utilitzats a la part exterior de murs formant grups d'altura semblant per a armar aparells isòdoms o pseudoisòdoms.

Al terme apareixen únicament a esglésies medievals o del segle XVI, castells o cases fortificades i alguns edificis singulars, com ara la [casa Serra](#) de Sant Feliu Sasserra.

1546 *donen a preu fet ... a trencar cet centes pedres de filada ... i aquells picar an de ser de la forma següent so es ... les cetcentes pessas de filada an de ser de dos palms dos palms i mig fins a tres palms i daltaria palm i mig huna portant l'altra*¹³⁶.

És component de: [paret](#).

És instància de: [pedra](#).

Faceta: [Materials](#).

Sinònims: [pedra de fil](#).

Pedra i calç

Tècnica per construir un conglomerat de pedres amb morter de calç com a aglutinant.

1546 *an a fer a **pedre i cals** totes les parets*¹³⁵

És base opcional de: [paret](#).

És instància de: [tècnica tradicional](#).

Faceta: [Tècniques](#).

Pedra i fang

1649 *una paret de **pedra i fanch** per lo cortal de defora*⁴²⁷.

És sinònim de: [morter de garsa](#).

Pedra llisa

427 A les obres del corral del mas Fàbrega d'Oristà, a 1649 (ABEV, Parroquials, Oristà, Y3, s.f.).

Carreus

1550 *quatre finestres picades lises*¹⁴¹.

És instància de: [pedra picada](#).

Faceta: [Materials](#).

Pedra i terra

1574 *aso tot a morter de garsa soes* **pedra i terra**¹⁴⁴.

És sinònim de: [morter de garsa](#).

Pedra picada

Pedra que ha estat treballada amb instruments de tall per donar-li forma regular per ser utilitzada en una construcció.

La *pedra picada* és el producte de major qualitat que el picapedrer pot oferir al seu treball, amb la cara visible totalment treballada. El vocable agrupa peces específiques com les aigüeres o els graus de les escales i elements compostos de distintes peces que poden incloure decoració, com ara finestres o portals.

És instància de: [pedra](#).

És material de: [portal picat](#).

És opcionalment material de: [escala \(obra\)](#), [portal](#).

Faceta: [Materials](#).

Instàncies: [pedra llisa](#).

Permòdol

Peça de fusta que sosté el cap d'una biga.

1541 *mas te affer la scala i cobrir de cap ab canya o tegell y enbigar lo primer sostre i lexar* **permòdols** en lo segon sostre¹³³.

És component de: [sostre \(estructura\)](#).

És instància de: [fusta \(peça\)](#).

Faceta: [Materials](#).

Perpal

Peça cilíndrica de ferro massís, usualment llarga, amb un extrem pla. Servia per fer de palanca i separar un bloc de la pedra major a la pedrera.

1546 *done als dits ... vint lliures de ferro una exada hun **perpall** i una palla de ferro ... i acabada que agen l'obra ... ho agen a tornar*¹³⁶.

És instància de: [ferramenta](#).

És relacionat amb: [cessió d'eines](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Picapedrer

Ofici dedicat al treball de la pedra.

1455 *rabe ...den Johan lo **picapedrer** de Sent Faliu ça serra ... per que era delat que hauia haguda brega e rancor ab un carboner castella*⁴²⁸.

És instància de: [ofici](#).

És sinònim de: [mestre de cases](#).

És relacionat amb: [fer puntes](#), [malla \(periode\)](#).

Faceta: [Oficis](#).

Picotí

Unitat de mida de superfície. Correspon a 1/4 de quartan.

És component de: [quartan](#), [quartera](#).

És instància de: [mesura](#).

Faceta: [Mesures](#).

Porta

És instància de: [element auxiliar](#).

Ubicació: [portal](#).

Faceta: [Construccions](#).

Portadora

Atuell generalment de fusta utilitzat a la construcció i altres àmbits per a transport.

428 ACA Maestre racional, Volúmenes, Serie General, 1496, 1 bis A, segona part, 2.

1546 tot lo restant dits mestres se emprenen de portar so es cals pedra arena terra per fer les tapies i cercar tapieres **portadores** gavadals i tot lo que per dita obra agen mester a tots lurs costs i despeses¹³⁵.

És instància de: [ferramenta](#).

És relacionat amb: [cessió d'eines](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Portal

Element base d'un edifici per permetre el pas des de l'exterior o entre estàncies que forma un forat per encaix d'una porta.

1415 que i aia dos **portals**¹³².

1541 te de fer hun miga ab dos **portals** baix en la entrada i dos altres **portals** ab batens de pedra en lo menjador¹³³.

1541 mudar lo **portal** rodo qui es en lo casalot de Pedros¹³³.

Components: [batador](#), [batent](#), [lindar](#), [marxapeu](#), [safrà](#).

És instància de: [obertura](#).

És ubicació de: [porta](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [portal picat](#), [portal quadrat](#), [portal rodó](#),

Materials opcionals: [pedra](#), [pedra picada](#).

Usa opcionalment: [tàpia \(tècnica\)](#).

Portal obrat

Portal fet amb [pedra picada](#).

1545 en la dita sala a de ver dos **portals** ... **obrats**¹³³.

És sinònim de: [portal picat](#).

Portal picat

Portal fet amb [pedra picada](#).

1545 te a fer ..- lo miga del seller i posar hi un **portal picat**¹³³.

És instància de: [portal](#).

Faceta: [Construccions](#).

Materials: [pedra picada](#).

Sinònims: [portal obrat](#).

Portal quadrat

Portal simple de parets rectes sense batents construït en murs de tàpia amb llindar de fusta.

1545 *te afer ... tots los **portals quadrats** que sien mester en lo miga*¹³³.

És instància de: [portal](#).

És utilitzada amb: [tàpia \(tècnica\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Sinònims: [finestra de quatre cantons](#).

Portal rodò

Portal amb la part superior en forma de mig punt. Aplica tant a portals fets amb *pedra picada* com a portals dins murs de tàpia.

1541 *mudar lo **portal rodo** qui es en lo casalot de Pedros*¹³³.

1545 *los **portals** de la sala an de ser **rodons***¹³³.

És instància de: [portal](#).

Faceta: [Construccions](#).

Porxo (magatzem)

A l'edat moderna, magatzem utilitzat per les garbes al temps de la collita i la resta del temps de palla, d'eines, carros o peças de fusta, alhora que en ocasions per habitatge.

És instància de: [construcció](#).

Faceta: [Construccions](#).

Sinònims: [pallissa \(construcció\)](#).

Més informació: vegeu [Porxos i cabanyes](#) pel context i més informació sobre les construccions implicades i els seus precedents medievals.

Post

Peça de fusta de poc gruix aplanada utilitzada a sostres.

1550 *te cobrir la dita casa tant de enbigar com de posar i **posts** ho canyas i cobrir de teula*¹⁴⁰.

És component de: [postam](#), [teulada](#).

És instància de: [fusta \(peça\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Postam

Entrebigat. Estructura de peces de fusta que serveix de [sostre \(estructura\)](#) d'un pis. Sembla que usualment fa de paviment, encara que en alguns casos serveix de base a peces de ceràmica assentades sobre un llit d'obra.

Hi ha als documents del Lluçanès cinc vocables amb el mateix propòsit: [full](#), [fulla](#), [llata falsa](#), [post](#), [postam](#) i [tegell](#). [Postam](#) és un nom genèric, que indica tot el conjunt utilitzat. El [tegell](#) és utilitzat al terra i a la base de la teulada, mentre que la [fulla](#) només apareix a les cobertes.

És feina sobre tot del fuster, encara que hi ha alguns casos, com el [mas Burgés](#), en que sembla totalment fet pel mestre d'obres.

Tots semblen peces aplanades a la cara superior. A les construccions conservades hi ha casos de petits troncs sense escorça utilitzats sense treballar, encara que units per guix com aglutinant. No ens consta el guix a postams fets pels mestres d'obra, i, per tant, pensem que es devien treballar també lleugerament. La majoria són peces planes i regulars que serveixen de paviment. L'ús del vocable *postam* sugereix que la composició usual era o havia sigut en *posts*. Són massa vocables diferents per ser tots sinònims: segurament són diferents tipus d'acabat i mesures de les peces de fusta; *full* i *fulla* semblen sinònims i podrien ser indicadors d'un millor acabat, semblant al de les utilitzades a les portes, finestres i sostres decorats, encara que *fulla* és utilitzat a les cobertes, i, per tant, podrien ser peces diferents.

1546 *an ... enrajolar tot lo que jo volre enrajolar donant los cairo ho rajola però jo tinc a fer posar lo **postam** i fer lo obrar ab ma clauo i lo que i sia mester acceptat cals i arena*¹³⁵.

Components: [full](#), [fulla](#), [llata falsa](#), [post](#), [tegell](#).

És component de: [sostre \(estructura\)](#), [teulada](#).

És instància de: [estructura](#).

Faceta: [Construccions](#).

Quartan

Unitat de mida de superfície que correspon a 1/12 de [quartera](#), al Lluçanès de l'edat moderna 252 m². Es divideix en 4 [picotins](#).

Components: [picotí](#).

És component de: [quartera](#).

És instància de: [mesura](#).

Faceta: [Mesures](#).

Quartera

Mesura de superfície de referència al terme que correspon a l'edat moderna a 3024,08 m².

Pel seu valor al terme disposem únicament d'una descripció que consta al decret de Nova Planta de 1714, que indica que *los lugares de este sotveguerio usan la medida de quartera de 35 canas, o 70 pasos en quadro*⁴²⁹. Si utilitzem el valor conegut de les [canes](#) del terme al segle XVI, 157,119 cms, aquella correspon a 3024,08 m². Es dividia en 12 [quartans](#) (252 m²) o 48 [picotins](#) (63 m²).

El decret de Nova Planta fa l'anterior descripció intentant reduir l'embull de les mesures locals, assignant una única mesura a cada territori relacionat en una llista; reconeix que havia a vegades altres mesures de quarteres, que *baxo el mismo nombre de medidas de tierras, se consideran en algunos Veguerios de menor dimension, o mayor que la expresada*⁴³⁰. No ens consten al Lluçanès altres quarteres, i per tant el fet més probable que, almenys des del segle XV, les mesures a considerar són les presents al decret, encara que la qüestió dista de ser tancada quan els mateixos legisladors eren conscients de la complexitat de les mesures existents.

Existia una altra mesura de superfície, el [jornal](#), que podria ser equivalent a la mateixa quartera.

Atès que el seu càlcul és en quadrats, fins a temps recents els mesuraments de superfície devien ser usualment de gran imprecisió, raó per la qual no apareixen mides a les transaccions de finques al terme fins al segle XVI i aleshores tenien un doble mesurament: un directe, en *quarteres* o les seves subdivisions, i un indirecte, indicant les seves afrontacions i terminacions. Els valors indicats, en general, es devien entendre com aproximats, excepte que sigui indicat expressament la contractació d'agrimensors, fet molt rar, encara que existent almenys des del segle XVII.

Això devia ser més cert quan les mides es refereixen a un mas o una *banada*, una gran partida de terres, on sovint són utilitzades mesuraments que sembla massa genèrics per ser reals, com les 100 quarteres (jornals) que són les mides del futur mas Burgès de Lluçà entregades al seu establiment a 1549, conegudes per una confirmació de 1561⁶¹; les indicades pel mas Casal, unit al de Terricabres d'Oristà a 1718⁴³¹; les del vell mas Planoguera d'Oristà a 1752⁴³²; les d'una peça del mas Sorribes de Prats de Lluçanès a 1756⁴³³; les indicades per l'antic mas Colligó, a Sant Feliu Sassera a 1766⁴³⁴; o les de l'antic mas Clapers de Sant Feliu Sassera a 1827, encara que aquesta cita és d'un capbreu que es fa ressò de transaccions de 1725⁴³⁵. Casos semblants són els 200 jornals que eren les terres

429 [SANMARTI,1766](#), 247.

430 [SANMARTI,1766](#), 250.

431 ACM, APM m 1722, s.f.

432 ACA, Notariales, Manresa, 316, 165.

433 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 444, 46.

434 ACA, Notariales, Manresa, 309, part 3 49v.

435 ABEV, Conventuals, V/2/2, 76.

del mas Bonells de Sant Feliu Sasserra a 1696⁴³⁶, o els 240 jornals del mas Vilaró de Lluçà a 1700⁴³⁷.

El fet sembla evident a la venda del mas Burgès a 1690¹⁹³. Els propietaris no venen tot el mas, es reserven una petita terra i la casa; per això no indiquen que és la venda del mas, només és una gran *banada*. Tanmateix la terra venuda són 100 *quarteres*; a 1549 havien obtingut l'establiment de les terres que medien 100 *jornals*. Ambdues mides són equivalents en teoria, encara que les terres no són les mateixes: a 1605 havien estat venudes 3 *quarteres*⁴³⁸. La finca que es va reservar el propietari a 1690 era petita, de 6 *quartans* o mitja *quartera*, 1512 m², segons consta al cadastre de Lluçà de 1716⁴³⁹.

Hi ha més indicis al respecte. Sembla que el corregidor de Vic va a fer gestions a 1763 per resoldre alguns problemes que suscitava el pagament del cadastre i es va adreçar als municipis per si volien revisar les mesuracions. Ens consten l'acceptació dels regidors d'Alpens⁴⁴⁰ i de Sora⁴⁴¹. Sembla que les mesuracions dels cadastres fetes a 1716 eren estimacions, se suposa que aplicant els mètodes usuals de mida de les finques.

Pel que fa a les mesures agràries sembla que almenys des de la baixa edat mitjana i fins a l'arribada del sistema mètric decimal no va haver novetats significatives al terme. I és que aquestes es refereixen als camps que són menys subjectes a canvis que els edificis.

1563 *vendo ... totas integrites illas duas pecias terre qui continetur insimili seminature duarum quarteriarum frumenti parum plus vel minus*⁴⁴².

Components: *picotí*, *quartan*.

És relacionat amb: *cana*, *canador pas*.

És instància de: *mesura*.

Faceta: *Mesures*.

Pseudosinònims: *jornal*.

Més informació: vegeu *cana de llana* per les correspondències amb el sistema mètric. Per a mesures lineals o d'altre tipus vegeu *mesures del Lluçanès*.

Rajola

Rajol, totxo; peça ceràmica massissa de forma rectangular.

1546 *an ... enrajolar tot lo que jo volre enrajolar donant los cairo ho rajola però jo tinc a fer posar lo postam i fer lo obrar ab ma clauo i lo que i sia mester acceptat cals i arena*¹³⁵.

436 ACM, APM m 1742, 102.

437 ABEV, Notariales Vic, Macià Balmes, 1700, s.f.

438 ACA, Notariales, Manresa, 284, 37.

439 ACA, Diversos, Vilalta, Legajo 1, Catastro Lluçà 1716, 18.

440 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 554, part 1 85.

441 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 554, part 1 99v.

442 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 1 10.

1547 *axequar la torra sinch palms a tot torn ab dos arquets fils dona **ragola***¹³⁹.

És component de: [sostre \(estructura\)](#).

És instància de: [matèria](#).

És material de: [volta grassa](#).

Es fa servir per a: [enrajolar](#).

Faceta: [Materials](#).

Rebatre

Arrebossar. Aplicar a una paret una capa de morter de calç usualment amb altres materials com terra, petites pedres o fragments ceràmics com a protecció.

1546 *te a **rebatra** las parets velas de dita casa ab morter de calç*¹³⁸.

1551 ***rebatra** tota la casa per dins com de fora i fer lo mateix la cambra*¹⁴².

És instància de: [treball de construcció](#).

Faceta: [Activitats](#).

Utilitza : [calç](#), [cairó](#), [rajola](#).

Sinònims: [reparar](#).

Reparar

Rebatre. Arrebossar.

1550 *te **arreparar** la casa dins y de fora ... ab una que en acabant l'obra ... hage de donar la calç per **arreparar** dita casa*

És sinònim de: [rebatre](#).

Safrà

Envà construït en un mur de pedra en forma angular.

1541 *te a ffer ... dues finestres ... la huna ... a de ser ... ab **saffran** ab sos setials*¹³³.

És component de: [finestra \(obra\)](#).

És instància de: [element constructiu](#).

Faceta: [Construccions](#).

Sala

Funció de l'estança principal d'una [casa \(edifici\)](#). Serveix de menjador, lloc de reunió i de treball i, opcionalment, de cuina o cambra.

És component de: [habitatge](#).

És inclòs en: [casa \(edifici\)](#).

És relacionat amb: [cambra](#), [cuina](#), [menjador](#).

Faceta: [Usos](#).

Utilitza: [estatge](#).

Signe

Senyal utilitzada per deixar constància d'alguna informació.

[És capçalera de jerarquia del tesaurus](#).

Faceta: [Signes](#).

Instàncies: [terme](#).

Sitial (aparador)

Aparador. Plataforma col·locada a una aigüera per escorrir els plats.

1547 *an a fer dues **aigüeres** la una de pedra picada y laltre ab setials y lindar de fustas*¹³⁹.

És component de: [aigüera](#).

Faceta: [Construccions](#).

Sitials (festejadors)

Festejadors. Parella de seients d'obra col·locats als costats d'una finestra.

1541 *te a ffer ... dues finestres ... la huna ... a de ser ... ab saffran ab sos **setials** bons i bastans*¹³³.

És component de: [finestra \(obra\)](#).

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

Sostre (estructura)

Estructura situada a la part superior d'una planta d'una construcció que serveix de pis firme d'una planta superior o la teulada.

L'estructura coneguda al Lluçanès del segle XVI és sempre de grans *bigues* que fan el suport de tota l'estructura, en ocasions amb *permòduls*, que opcionalment sostenen transversalment altres peces més petites, els *cabirons*; sobre les *bigues* o *els cabirons* és l'anomenat *postam*, que omple tot l'espai vuit als pisos i cobertes, o la *canya*, només a les cobertes. A la major part dels casos coneguts aquest segle el *postam* seveix directament de pis, encara que hi ha ocasions on es coloca ceràmica a sobre; no ens consta com es feia l'assentament de la ceràmica.

Mentre que la base i l'entrevigat dels pisos de les cases són sempre de fusta, la base de la coberta és de fusta o de *canya* al segle XVI. Les peces de fusta utilitzades al *postam* són anomenades *full*, *fulla*, *llata falsa*, *post* i *teggell*, mentre que les de ceràmica documentades són *cairó* i *rajola*.

1541 *te a ... enbigar lo primer sostre*¹³³.

Components: *biga*, *cabiró*, *cairó*, *permòdul*, *postam*, *rajola*.

És instància de: *element constructiu estructural*, *estructura*.

Faceta: *Construccions*.

Instàncies: *teulada*.

Sostre (planta)

Pis de les plantes d'una casa. Divisió vertical d'una construcció.

1415 *lo sostra aie dalt xii palms de cana de lana e lo sostre de la casa demunt en lo pus baix loch nou palms de cana de lana*¹³².

1545 *te a fer ... una scala de pedre picada per muntar al primer sostre*¹³³.

1546 *han de fer dits mestres la dita scala que puge fins al pus alt sostre de dita casa*¹³⁵.

És component de: *construcció*.

És instància de: *divisió*

És relacionat amb: *casa (pis)*.

Faceta: *Construccions*.

Tancadura

1415 *que ... ara aver tota materia acceptat guix et cals e taules e feraduras so es claus ni tencaduras*¹³².

És instància de: *ferradura*.

Faceta: *Materials*.

Tàpia (mesura)

Unitat de mesura que correspon a les dimensions màximes que pot assolir un treball de [tàpia \(tècnica\)](#) fresc, abans secat, i amb el seu motlle, la [tapiera](#).

És utilitzat com mesura d'alçada de murs, tant de tàpia com de pedra.

És instància de: [mesura](#).

És relacionat amb: [tàpia \(tècnica\)](#), [tapiera](#).

Faceta: [Mesures](#).

Tàpia (tècnica)

Llatí: lutto (terme polisèmic).

Tècnica per elaborar un element constructiu amb terra i opcionalment altres materials, pastats i premsats dins d'un motlle.

La tapia és omnipresent fins a temps molt recents al Lluçanès i a tot el seu entorn. Pel que fa a l'edat mitjana tenim poca informació del seu ús. A l'edat moderna era utilitzada sobretot per les parets interiors dels habitatges. A edificis tan emblemàtics com la [casa Serra](#) de Sant Feliu de 1546 totes les de les plantes altes, incloses les parets mestres, eren fetes amb aquesta tècnica¹³⁵.

També ho era als exteriors als models tradicionals d'habitatges d'aquells moments, on es veu utilitzada a la planta alta en combinació amb una primera de pedra, com és el cas de la reforma del mas Teulats a 1547¹³⁹ o la de [Cal Burgès](#) de 1756, o a la casa del molí de Codina de Sant Bartomeu del Grau.

La major part dels habitatges que coneixem al segle XVI, però, havien abandonat la tàpia pels exteriors, quedant relegada al murs interiors, presumiblement per les patologies dels edificis provocades per infiltracions. No són tots els casos, però: la reforma del mas Teulats de Santa Maria de Merlès de 1547 seguia utilitzant la tàpia al pis més alt com de costum¹³⁹.

Sembla que la tàpia pels exteriors de les cases mai serà abandonada i adquirirà el seu vell paper d'estructura de les plantes altes a mesura que es va generalitzar l'arrebossat exterior, el que permetria casos com el de l'edifici de [Cal Burgès](#), que a 1548 era de paredat a les dues plantes, mentre que la reconstrucció de 1756 té la primera planta a l'exterior de tàpia.

Sembla que a l'edat moderna també era usual als horts i finques properes a les viles, no tan solament al murs sinó també a les construccions presents a dins, com el *porxo* que ens consta dins d'un a Oristà a 1711⁴⁴³.

La tècnica precisa uns motlles específics, les [tapieres](#), i té unes limitacions de treball, que donen lloc a unes mesures d'alçada de murs, també anomenades [tàpies](#).

*1545 metre totes les paret(s) ab **tapia** ho ab pedra al compte sera mester per acobrir a quatre vessants*¹³³.

443 ACA, Notariales, Manresa, 290, ff. 303v-306v.

1546 tot lo restant dits mestres se emprenen de portar so es cals pedra arena terra per fer les **tapiés** i cercar tapières¹³⁵.

1562 et quod infra duos annos dictas peciolas terre claudetis cum pariete sirca vel cum **lutto** ad vestrum beneplacitum⁴⁴⁴.

És instància de: [tècnica tradicional](#).

És relacionada amb: [tàpia \(mesura\)](#).

És utilitzat en: [finestra amb emplants](#), [finestra forçada](#), [mitjà](#), [paret](#), [portal](#), [portal quadrat](#).

Faceta: [Tècniques](#).

Fa servir: [tapiera](#).

Sinònims: [terra \(tàpia\)](#).

Tapiera

Motlle de fusta utilitzat per fer murs de tàpia

1546 tot lo restant dits mestres se emprenen de portar so es cals pedra arena terra per fer les tapiés i cercar **tapières** portadores gavadals i tot lo que per dita obra agen mester a tots lurs costs i despeses¹³⁵.

Es fa servir per a: [tàpia \(tècnica\)](#).

És instància de: [ferramenta](#).

És relacionat amb: [cessió d'eines](#), [tàpia \(mesura\)](#).

Faceta: [Equipaments](#).

Tècnica

Procediment tècnic empleat en l'elaboració de construccions o bens mobles.

[És capçalera de jerarquia del thesaurus](#).

Faceta: [Tècniques](#).

Instàncies: [tècnica tradicional](#).

Tècnica tradicional

Són els procediments usats durant segles per elaborar productes semblants amb materials específics. Així, molts edificis del Lluçanès contenen elements elaborats mitjançant una sèrie de tècniques que

444 ABEV, Parroquials, Sant Feliu Sasserra, R7, 121.

podem anomenar tradicionals, perquè han estat fetes servir amb els mateixos materials a un període força llarg, algunes més enllà de la història del Lluçanès mateix.

Moltes s'han perdut recentment. A l'àmbit de la construcció, algunes es perden al Lluçanès a l'edat moderna, com els sostres vegetals; l'ús d'altres va anar nimbant amb els anys fins a quedar relegat a edificacions singulars, com els sostres de fang; en d'altres el seu àmbit ha arribat al segle XX en un estat molt semblant al dels temps antics, com la tàpia. Hi ha un cert nombre de documents que ens informen d'aquests procediments al Lluçanès de l'edat moderna, fet que ens permet en tot cas apropar-nos al seu abast, datació i autoria.

Les més importants des del punt de vista de les construccions conservades són les tradicionalment anomenades *morter de garsa*, *paret seca* i *tàpia*, juntament amb els sostres de pedra, complets o sobre fusta. A l'edat mitjana i el segle XVI havia també sostres vegetals, àmpliament utilitzats a tot l'entorn; en tot cas, aquests es perden a l'inici de l'edat moderna.

Totes aquestes tècniques comparteixen l'empremta de l'autoabastiment, perquè només necessiten materials sense elaborar que es poden obtenir al mateix lloc o la rodalia. No sempre es troben els materials al lloc, això sí, i són freqüents les obres en què s'han de buscar més lluny, molt sovint amb bous, almenys al segle XVIII, si així ho requerien les quantitats demanades⁴⁴. Es té notícia de l'existència d'emprius, per extraure pedra o terra com ara el que tenien els habitants de Prats a les propietats de l'antic mas Gibert⁴⁴⁵, i evidentment hi havia pedreres, com la que existia a Sant Feliu Sasserra prop de l'ermita de la Magdalena, ja esmentada a 1557⁴⁴⁶, encara que no tenim detalls del seu estatut jurídic.

I totes poden ser portades a terme per poques persones amb treball manual al mateix lloc, sense demanar tasques de preparació prèvies de materials. De fet, molts dels documents d'obra que coneixem de construccions basades en aquestes tècniques es refereixen a edificacions senzilles, on quasi sempre només esmenten dues persones, el responsable -un picapedrer, també anomenat *mestre de cases*- i un ajudant, anomenat *manobra*, tres si es necessita fusta a l'obra. Anotem que es una observació feta des de documents d'obra: les *cabanyes* dels pastors les feien ells mateixos i no es necessitaven aquesta mena de documents. El *manobra*, això no obstant, no és una persona secundària aquí, especialment a les tècniques de la *paret seca* i el *morter de garsa*²⁷.

Les del món de la construcció són molt anteriors als edificis conservats avui al Lluçanès, venen de temps anteriors a la repoblació carolíngia. Els models de les edificacions conservades, però, són més recents, encara que de moment sabem poc sobre aquest extrem.

Així i tot, l'ús d'aquestes tècniques anirien canviant poc a poc, convivint a noves alternatives. El canvi més evident és la incorporació de la pólvora a les obres, que es documenta al terme al segle XVIII. Serà utilitzada per anivellar terrenys, obrir pous i extreure pedres per construccions de feixes o murs, com ara un document a Prats de Lluçanès a 1766⁴⁴⁷.

445 A una concòrdia de 1742 el consell diu que és tradició immemorial (ACA, Notariales, Manresa, 297, part 1 243v-246v),

446 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 1, 124.

447 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 796, 203v.

Esquerra: Casa del molí de la Codina, a Sant Bartomeu del Grau. Dreta: Casa elemental al camp, al retaule de Verdú, 1434 ([MEV](#)). És una casa, com denota la sortida de l'aigüera o potser la latrina, com és a la [Caseta de Llofrens](#).

És instància de: [tècnica](#).

Faceta: [Tècniques](#).

Instàncies: [morter de garsa](#), [pedra i calç](#), [tàpia \(tècnica\)](#)

Tegell

Peça de fusta de secció rectangular utilitzada per sostenir la teulada o constituir el paviment dels pisos, omplint l'espai entre les vigues. Ha estat utilitzat amb aquest vocable a les cobertes planes de terra tradicionals a Mallorca⁴⁴⁸. La recollida i talla als boscos d'aquestes peces, junt amb amb cabirons era objecte de servitud a Lloret al segle XIV⁴⁴⁹.

448 [ESCUADERO 2019](#), 352.

449 [MALLORQUÍ 2003](#), 59-60.

És una peça feta pel fuster, no pel mestre d'obres, i a la caseta del mas de la Gavarresa el mestre és responsable de fer bigues i cabirons, encara que el tegell ho ha de aportat el propietari¹³⁸.

1541 *te a ... cobrir de cap ab canya o tegell*¹³³.

1546 *lo tegell per ensostrar i fulla o tegell per a cobrir*¹³⁸.

És component de: [sostre \(estructura\)](#), [teulada](#).

És instància de: [elaboració](#).

És relacionat amb: [full](#), [fulla](#), [llata falsa](#), [post](#), [postam](#).

Faceta: [Materials](#).

Temps

Duració d'un treball o un cicle de treballs.

És capçalera de jerarquia del tesaurus.

Faceta: [Temps](#).

Instàncies: [malla \(període\)](#).

Teula

Peça de terra cuita que serveix per a formar cobertes d'edificis.

1415 *que ... ara aver tota materia acceptat guix et cals e taules e feraduras*¹³².

És instància de: [matèria](#).

És component de: [teulada](#).

Faceta: [Materials](#).

Teulada

Estructura de coberta d'una construcció.

La teulada és generalment armada com els pisos, amb una estructura de bigues i postam o canya, , a vegades amb cabirons entre mig. Sobre el postam o canya es munta la coberta, que pot ser de terra, teules i lloses.

Pel que fa a cobertes vegetals, no es documenten al Lluçanès. Hi ha, però, testimonis gràfics cubrint cases a retaules dels segles XIV i XV i es citen a diplomes del XVI al Pirineu³². Podria ser que al segle XVI foren rellegats a construccions auxiliars, de les que no es conserva documentació.

1545 *lo qual miga a de muntar de terra fins a la taulada tot lo que sira mester*¹³³.

1546 *tinch a fer las bigues del sostra y las* ⁴⁵⁰ *biguas y cabirons de la* **teulada**

És instància de: [sostre \(estructura\)](#).

Components: [biga](#), [cabiró canya](#), [coberta de terra](#), [coberta de teules](#), [llosa](#), [postam](#).

Faceta: [Construccions](#).

Sinònims: [cap](#).

Terme

Llatí: *terminum*.

Senyal per indicar afrontacions.

1650 *vendo ... totam illam petiam terre sive pati constitutum iuxta sacrariam ... ut apparet in vendicione a me facta ... ut in quatuor foliis papii videtur ... cum afrontacionibus et terminis in dicto papiro depicto*⁴⁵¹.

És instància de: [signe](#).

Faceta: [Signes](#).

Terra (tàpia)

Tàpia (tècnica).

1545 *lo qual miga a de muntar de* **terra** *fins a la taulada*¹³³.

És sinònim de: [tàpia \(tècnica\)](#).

Faceta: [Tècniques](#).

Tir de pedra

Mesura informal tradicional indicadora de proximitat. És utilitzada sovint com a referència a les afrontacions.

1756 *la qual afronta de orient ab terras campas del mateix mas sorribes comensant cosa de* **un tir de pedra** *de la caseta del collet de Santa Lluçia*⁴⁵².

És instància de: [mesura](#).

Faceta: [Mesures](#).

450 Ratllat: *ilegible*.

451 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R102, 197.

452 ACA, Notariales, Berga, Serie General, 444, 46.

Tosca

Pedra lleugera d'origen volcànic.

1541 *E mes se te dit mestre a portar totes les pedres qui sien necessaries en fer totes les dites parets i scala i forn acceptat la tosca que en dit forn sera mester*¹³³.

És instància de: [pedra](#).

És utilitzat en: [forn](#).

Faceta: [Materials](#).

Tou

Mesura de solar o de la planta baixa de les construccions presa sense parets exteriors. És la mida útil a la planta baixa quan la construcció té una estança per planta; si hi ha parets mestres, són incloses a les mesures.

Les mides de planta fins al segle XVII rarament es donen en dades absolutes; sí és el cas del contracte de la casa Serra que parlarà de mides *compreses les parets soes de cantó a cantó*¹³⁵.

No és gens habitual. Quasi sempre es donen sense contar el gruix dels murs exteriors: així el contracte del mas Pedrós de Santa Maria de Merlès de 1541 parlarà de pams *francs de parets*¹³³ o el de la caseta de Llofrens a 1554¹⁴³ dirà que les mides són *dins obra*; en altres casos es parla de mides *de tou*, com ara l'obra de la [casa Sasala](#) de Sant Boi de Lluçanès a 1415¹³², o les obres del mas Vilalta a 1545¹³³ i del mas Codinac de Lluçà a 1548¹³⁹; la de la caseta de Bassès de Perafita a 1574 anotarà els pams que *te a tenir de tou dita casa de dins hobra*¹⁴⁴.

La cita de Bassès ens permet aclarir que per aquells anys el *tou*, quan hi ha murs intermedis, els inclou, i només es desestimen les mides dels murs exteriors. Segurament aquest és el sentit en què es deu interpretar el costum medieval del *tou* quan els edificis es formen amb diferents crugies. Podria ser que al context original, on havia sorgit, aplicava a una estança i al segle XV o potser al XIV, amb cases amb murs de càrrega, la mida es devia alinear.

Anotem que la mida de façana de l'obra de la [casa Sasala](#) de Sant Boi és la d'un establiment anterior, que segurament és delimitat de manera precisa; quan es tracta d'una obra la referència podria variar segons el tipus d'edifici encara que el mur del *tou* no pot ser imprecís; aquests documents es fan ressò d'un costum, coneguda i acceptada per les parts. La pregunta és quina és la mida dels murs al costum, aquella que es dona per coneguda a aquells documents.

Amb aquesta qüestió sobre la taula podem evocar que no són comunes especificacions explícites de gruixos de murs als contractes del Lluçanès dels segles XVI i XVII, i parlem d'obres de mides força diferents. A la [casa Serra](#), de 1546¹³⁵, s'esmenten tres, que varien segons l'alçada; a aquesta obra, però, els murs no són de materials tradicionals, són de morter de calç, i potser no són de gruix habitual. En qualsevol cas sembla que quan parlem de la construcció tradicional som davant de la presència de dades conegudes prèviament, segurament d'aquell costum que regeix el *tou*, present implícitament a l'establiment de Sant Boi del segle XIV.

El problema del gruix dels murs exteriors suscita dubtes sobre les mides dels edificis que apareixen als contractes. Als segles XV i XVI les xifres donades són quasi sempre múltiples de 20 pams, evocant un costum també a aquest àmbit; així ens consta l'amplària al mas Pedrós a 1541¹³³, sense indicar que siguin de *tou*. Aquestes xifres també apareixen als casos ja esmentats on són indicades mides *de tou*: l'establiment de Sant Boi de 1415, el mas Vilalta de 1545, el mas Gavarresa a 1550¹⁴⁰, la caseta de Llofrens de 1554¹⁴³ o al mas Codinac de Lluçà a 1548¹³⁹. La coincidència és massa rellevant per a semblar dubtes sobre si són realment diferents les mides indicades als contractes sense murs i les que no.

L'esmentat contracte del mas Codinac potser ens ofereix algunes respostes als dubtes anteriors. Les mides especificades són 40 pams *de tou* de longitud i 24 pams d'amplària; aquesta darrera ve donada sense indicar res més, sembla que és real, no de *tou*: la xifra de 24 pams és massa a prop dels 20 pams de l'estança base per a no sospitar que efectivament el contracte ofereix una mida real i una de *tou*.

En canvi, quan la referència és sobre un múltiple de 20 pams no sembla ser el mateix cas: al contracte de Pedrós de 1541¹³³ la menció és de cinquanta palms *francs de parets* i quaranta palms d'ample. En aquest cas, és més probable que sigui un oblit i es tracte en ambdues dimensions de mides de *tou*.

A les poques ocasions que coneixem la mida dels murs exteriors al segle XVI només en tenim de quatre pams. Són especificats als contractes i apareixen sempre amb aquesta mida a la planta baixa de construccions d'envergadura, com la [casa Serra](#) a 1546¹³⁵ o de llargues crugies, com l'ampliació de [Vilarovir](#) a 1554¹⁴³.

Posteriorment sabem de murs de tres pams i dues plantes, com els de la Masoveria d'Olost a 1638¹⁴⁷ o [Cal Burgés](#), de 1760, obra conservada parcialment. Tanmateix, al segle XVI no hi ha informacions en aquest sentit.

Si els documents d'obra no són prou explícits, hem d'acudir als solars a les viles. Aquest és un terreny complicat, ateses les diverses circumstàncies de cada contracte. Això no obstant, veiem algunes informacions rellevants.

No sempre coneixem les mides, i poden ser molt diferents segons la posició, encara que podem veure molts de façana de 24 pams, 3 canes, com ara un pati a Sant Feliu Sasserra a 1560⁴⁵³ o un altre d'Oristà del mateix any⁴⁵⁴. En aquests casos es deixava una paret franca al veí. Sembla que el mur de *tou* era de 4 pams i la casa resultant tindria 20 pams de *tou* de façana, una formulà que podem veure a la de la casa de Sant Boi del segle XIV.

Observem que encara que les mides siguin donades en pams, evoquen les fetes en canes, molt més fàcils de mesurar: La mida de 20 pams de *tou* d'un solar urbà, con la [casa Sasala](#) de Sant Boi, sembla que correspon a 3 canes; la d'una casa exempta de 40 pams de *tou* correspon a 6 canes.

La casa Serra de Sant Feliu Sasserra a 1546 dona diversos gruixos segons les plantes, i són de quatre pams a la baixa i tres i mig a la primera¹³⁵, mentre l'obra de Vilarovir de 1554 en tenia tres pams després del sostre¹⁴³. Sembla que la usual seria aquesta darrera xifra, atès que posteriorment es va passar a murs de tres pams a totes dues plantes.

453 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R1, quad. 2 32v.

454 ABEV, Parroquials, Santa Eulàlia de Pardines, R8, part 4 24v.

Per tant creiem que els murs de *tou* són al terme de quatre pams i es refereixen a la planta baixa, o sigui provenen de mides dels solars, mentre que a la primera planta serien de costum els de tres pams.

Al segle XVII ja no tenim referències a mides de *tou* i a l'obra de la Masoveria d'Olost a 1628 els murs exteriors són de tres pams a totes les plantes¹⁴⁷. També són les mides dels murs de l'obra de [Cal Burgès](#) de 1756, incloses les parets mestres.

Presumiblement, els murs de planta baixa de 3 pams es varen fer usuals a l'inici del segle XVII al moment en què era en desús el *tou*; sembla que l'abandonament de les dimensions tradicionals per motius tècnics i de millora dels habitatges va significar també el decliu dels sistemes tradicionals de mesura utilitzats, i al segle XVII ja serien en ús mides amb dades reals.

És tracta d'unes poques cites només; necessitem més dades per avançar al coneixement de les dimensions de les obres d'aquells moments, però.

1415 *una casa qui aia de **thou** de lonch trenta sis palms de cana de lana*¹³².

És instància de: [mesura](#).

És relacionat amb: [paret](#).

Faceta: [Mesures](#).

Treball de construcció

Activitat de la construcció que és identificada individualment

És instància de: [activitat](#).

Faceta: [Activitats](#).

Instàncies: [cobrir](#), [enlliscar](#), [enrajolar](#), [fer puntes](#), [fer una casa](#), [paredar](#), [rebatre](#).

Ulna

Cana. És un terme llatí, i apareix també amb textos romànics com llatínisme.

1659 *habetque longitudinis tredesim **ulnas** sive canas*⁴⁵⁵.

És sinònim de: [cana](#).

Ús

Funció d'un espai.

[És capçalera de jerarquia del thesaurus](#).

455 ABEV, Parroquials, Sant Boi de Lluçanès, R102, 197.

Faceta: [Usos](#).

Instàncies: [habitatge](#).

Volta grassa

Tècnica per construir una volta o una arcada, completa o parcial, feta amb rajols amb guix com aglutinant.

1546 *an de fer la scala ... de pedra picada i lo dessus i dejus ab **volta grassa***¹³⁵.

És utilitzada en: [escala \(obra\)](#).

És instància de: [tècnica](#).

Faceta: [Tècniques](#).

Xemeneia (fumera)

Conducte vertical que dona sortida a l'exterior al fum

1546 *an de fer dits mestres quatre **xameneias** so es una ... al forn*¹³⁵.

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

Xemeneia (fogar)

Lloc on es fa el foc per a la calefacció o per a la cocció d'aliments.

1546 *an de fer dits mestres quatre **xameneias** so es una en la sala una en la cambra a part ponent altra en la cuina i altra al forn*¹³⁵.

És instància de: [element constructiu base](#).

Faceta: [Construccions](#).

Instàncies: [xemeneia de recó](#), [xemeneia francesa](#), [xemeneia quadrada](#), [xemeneia rodona](#).

Xemeneia francesa

1545 *te afer ... dos **examineies** franceses en dues cambres*¹³³.

És instància de: [xemeneia \(fogar\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Pseudosinònims: [xemeneia quadrada](#)

Xemeneia de recó

1554 ab ... una **examineya de reco**¹⁴³.

És instància de: [xemeneia \(fogar\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Xemeneia rodona

1545 te afer ... la **exameneia** bona i soficient ho quadrada ho **rodona** segons la materia ... li dara¹³³.

És instància de: [xemeneia \(fogar\)](#).

Faceta: [Construccions](#).

Xemeneia quadrada

Xemeneia amb perfil del front de línies rectes.

1545 te afer ... la **exameneia** bona i soficient ho **quadrada** ho rodona segons la materia ... li dara¹³³.

Faceta: [Construccions](#).

Pseudosinònims: [xemeneia francesa](#).

7 Índexs

7.1 Mestres i promotors

Antoni l' Afaram.....	123	Guillem de Casadurana.....	126	Joan Sornac.....	127
Antoni Combes.....	123	Ignaci Soler.....	126	Lleonard.....	128
Antoni de Fallanch.....	124	Jaume Çaera.....	126	Marc Secret.....	128
Antoni Paullac.....	124	Joan.....	127	Miquel de Pontons.....	128
Bartomeu Falnet.....	124	Joan d'Alvernin.....	127	Pere Someirat.....	129
Francesc Cabanyeres.....	125	Joan Crosells.....	127	Valentí Serra.....	129
Guerau Cantarell I.....	125	Joan Lleonard.....	127		
Guerau Cantarell II.....	125	Joan Monfort.....	127		

7.2 Tesaurus i diccionari

Activitat.....	166	Casa (complex).....	176	Escala (obra).....	185
Adorn.....	166	Casa (edifici).....	176	Espitllera.....	185
Aigüera.....	167	Casa (planta).....	177	Estable.....	186
Aixada.....	167	Casal.....	177	Estatge.....	186
Al romà.....	167	Casalot.....	177	Estatge de casa.....	186
Arcada.....	168	Catxapí.....	178	Estatut.....	186
Arcades.....	168	Celler.....	178	Estructura.....	187
Arcadetes.....	168	Cessió d'eines.....	179	Fer puntes.....	187
Arena.....	168	Cessió de paraments.....	178	Fer una casa.....	187
Barbacana.....	169	Circuit.....	179	Ferrada.....	188
Barri.....	169	Clau.....	179	Ferradura.....	188
Bastida.....	169	Coberta de terra.....	179	Ferramenta.....	188
Batador.....	169	Coberta de teules.....	180	Ferrer.....	189
Batent.....	170	Cobrir.....	181	Finestra (fusta).....	189
Bescambra.....	170	Cobrir de cap.....	182	Finestra (obra).....	189
Biga.....	170	Complex.....	182	Finestra amb emplants.....	189
Biga quadrada.....	170	Construcció.....	182	Finestra de quatre cantons.....	190
Botiga.....	171	Cornisa.....	182	Finestra forçada.....	190
Cabiró.....	171	Cuina.....	182	Forn.....	190
Cairó.....	171	Devant.....	183	Full.....	190
Calç.....	171	Divisió de construcció.....	183	Fulla.....	190
Cambra.....	172	Element auxiliar.....	183	Fusta (peça).....	191
Cana.....	172	Element constructiu.....	183	Fusta quadrada.....	191
Cana de llana.....	174	Element constructiu base.....	183	Fuster.....	191
Canador.....	175	Element constructiu estructural.....	184	Garita.....	191
Cantó.....	175		184	Gavadal.....	191
Cantonada.....	175	Element de seguretat.....	184	Golfa.....	192
Canya.....	176	Enlliscar.....	184	Golfo.....	192
Cap.....	176	Enrajolar.....	184	Graó.....	192
Carena.....	176	Equipament.....	185	Grau.....	192

Guix.....	193	Pastador.....	205	Sala.....	215
Habitatge.....	193	Pedra.....	205	Signe.....	216
Jornal.....	193	Pedra borda.....	205	Sitial (aparador).....	216
Llata falsa.....	194	Pedra comuna.....	206	Sitials (festejadors).....	216
Llindar.....	194	Pedra de fil.....	207	Sostre (estructura).....	216
Llosa.....	194	Pedra de filada.....	207	Sostre (planta).....	217
Malla (eina).....	195	Pedra i calç.....	207	Tancadura.....	217
Malla (període).....	195	Pedra i fang.....	207	Tàpia (mesura).....	217
Manobra.....	196	Pedra i terra.....	208	Tàpia (tècnica).....	218
Marxapeu.....	196	Pedra llisa.....	207	Tapiera.....	219
Matèria.....	196	Pedra picada.....	208	Tècnica.....	219
Menjador.....	196	Permòdol.....	208	Tècnica tradicional.....	219
Mestre de cases.....	197	Perpal.....	208	Tegell.....	221
Mesura.....	197	Picapedrer.....	209	Temps.....	221
Mesura fins a sostre.....	198	Picotí.....	209	Terme.....	222
Minusària.....	199	Porta.....	209	Terra (tàpia).....	223
Mitjà.....	199	Portadora.....	209	Teula.....	222
Morter de garsa.....	200	Portal.....	210	Teulada.....	222
Morter de terra.....	201	Portal obrat.....	210	Tir de pedra.....	223
Obertura.....	201	Portal picat.....	210	Tosca.....	223
Ofici.....	202	Portal quadrat.....	211	Tou.....	223
Pala de ferro.....	202	Portal rodò.....	211	treball de construcció.....	226
Pallissa (construcció).....	202	Porxo (magatzem).....	211	Ulna.....	226
Pallissa (estança).....	202	Post.....	211	Ús.....	226
Palm.....	202	Postam.....	212	Volta grassa.....	226
Paredar.....	203	Quartan.....	212	Xemeneia (fogar).....	227
Paret.....	203	Quartera.....	213	Xemeneia (fumera).....	226
Paret (exterior).....	203	Rajola.....	214	Xemeneia de recó.....	227
Paret forana.....	204	Rebatre.....	215	Xemeneia francesa.....	227
Paret seca.....	204	Reparar.....	215	Xemeneia quadrada.....	227
Pas.....	204	Safrà.....	215	Xemeneia rodona.....	227

7.3 Índex general

1 El patrimoni del Lluçanès.....	1
Explotacions agrícoles i ramaderes.....	7
Habitatges rurals.....	15
Refugis agrícoles.....	17
Porxos i cabanyes.....	28
Corrals ramaders.....	35
Tanques i feixes.....	43
Les cases urbanes.....	46
La casa tradicional.....	47
Cases elementals.....	49
La casa de crugies.....	53
La casa modular.....	54
El gòtic al Lluçanès.....	57

El renaixement al Lluçanès.....	58
2 Les construccions.....	61
Lluçà.....	61
Cal Burgès.....	61
Mas Vilartimó.....	67
Olost.....	68
Mas Gavarresa.....	68
La Masoveria.....	74
Mas de la Sala (Santa Creu del Jutglar).....	75
Oristà.....	76
Mas Gurrians.....	76
Mas Vilarovir.....	79
Perafita.....	81
Mas Bassès.....	81
Sant Boi de Lluçanès.....	82
Casa Sasala.....	82
Casa de la capella dels Munts.....	85
Santa Maria de Merlès.....	87
Caseta de Llofrens.....	87
Mas Pedrós.....	92
Mas Teulats.....	95
Mas Vilalta.....	98
Sant Feliu Sasserra.....	99
Cabanya de Clapers.....	99
Casa de la vila.....	100
3 Mestres i promotors.....	120
4 Documents.....	133
5 Annexes.....	161
Acrònims dels Arxius.....	161
Drets i llicència.....	161
Bibliografia.....	162
6 Taurus i diccionari.....	164
7 Índexs.....	229
Mestres i promotors.....	229
Taurus i diccionari.....	229
Índex general.....	230